

k zgodovini anarhizma

(fischer, štrajn, britovšek)

prevodi:

(bakunin, bookchin, van duyn)

k vprašanju teorije v etnologiji

(jezernik)

**časopis za
kritiko znanosti**

IZDAJA:

Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije
Ljubljana in Maribor,
Revija sofinancirata: Kulturna skupnost Slovenije in Razisko-
valna skupnost Slovenije.

IZDAJATELJSKI SVET:

Franček Drenovec, Franc Kemperle, Davorin Kračun, Igor Pavlin,
Franci Pivec (predsednik), Mik Rebernik, dr. Janko Rubnik, Mar-
jan Vešnar, Pavle Zgaga.

UREDNIŠTVO:

Mladen Dolar, Pavel Gantar (odgovorni in glavni urednik), Sre-
čo Kirn, Tomaž Mastnak, Rado Riha, Leo Šešerko, Darko Štrajn,
Mada Špular-Kirn, Peter Wieser, Slavoj Žižek.

UREDNIŠTVO:

Trg osvoboditve 1/II, 61000 Ljubljana, tel. 21-280.

AROČNINA:

ena enojne številke 20 din, cena dvojne številke 30 din.
eloletna naročnina 70 din (za šole, knjižnice in posamezni-
e), 150 din (za institucije).

tevilka žiro računa: 50100-678-47303, za CASOPIS
ZSMS, UK, predsedstvo,
Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

o mnenju sekretariata za informacije v IS skupščine SR Slo-
venije je ČASOPIS po sklepu št. 421-1/72 oproščen temeljnega
avka od prometa proizvodov.

~~snaročenih rokopisov~~ ne vračamo.

ISK:

LESTENJAK JOŽE, Brigadirska 4, Vrhnika

K A Z A L O

K ZGODOVINI ANARHIZMA

Jasna FISCHER	Radikalizacija delavskega gibanja v Sloveniji v osemdesetih letih 19.stoletja	7
Darko ŠTRAJN	Historični aspekt debate o organizaciji v delavskem revolucionarnem gibanju do razpustitve I. Internationale	22
Marjan BRITOVŠEK	Delavsko gibanje in anarhizem	105

R A Z P R A V A

Darko ŠTRAJN	K vprašanju transformacije teoretskih in praktičnih aspektov ideološke konfrontacije marksizma in anarhizma glede na kontekst nove levice	189
--------------	---	-----

P R E V O D I

Mihail BAKUNIN	Reakcija v Nemčiji	211
Mihail BAKUNIN	Pismo Albertu Richardu	214
Murray BOOKCHIN	Mit proletariata	218
Roel van DUYN	Poroka ljubezni in kreativnosti	231

K VPRAŠANJU TEORIJE V ETNOLOGIJI

Božidar JEZERNIK	Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj ustne tradicije	251
------------------	---	-----

S I N O P S I S I

UDK: 329.285(497.12):327.323(497.12)

Janna FISCHER

RADIKALIZACIJA DELAVSKEGA GIBANJA V SLOVENIJI V OSEMDESETIH LETIH 19. STOLETJA

V svojem prispevku poskušam na kratko opisati radikalizacijo slovenskega delavskega gibanja v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki je bila posledica razcepa v avstrijskem delavskem gibanju na radikalno oz. anarhistično in zmerno smer. Zanimariti pa tudi ne gre vpliva anarhistične propagande dejanj, ki se je širil iz Italije, kjer je bila anarhistična smer v delavskem gibanju tradicionalno močna. To obdobje razcepa je zaključil združevalni kongres avstrijske socialne demokracije v Hainfeldu leta 1889.

Značilno za slovensko delavsko gibanje tega obdobja je, da so bili člani delavskih društev skoraj povsod praviloma obrtniki, mojstri in pomočniki, da pa so v velikih delavskih centrih (n.pr. na Jesenicah, v Idriji, zasavskih revirjih) delavstvo vse do devetdesetih let ni politično organiziralo. Glavna središča delavskega gibanja v tem obdobju so bila Ljubljana, Maribor in Trst in nanje se zato v svojem prispevku moram osrediti.

Iz od konca sedemdesetih let so se v avstrijskem delavskem gibanju kazala ponovna nesoglasja, ki so v naslednjih letih privedla do razbitja na dve struji, radikalno, močno anarhistično. **K ZGODOVINI ANARHIZMA** 1879 je začel Johann Most izdajati v Londonu list Freiheit, ki sprva še ni bil anarhističen, vendar pa je že prišlo do grupiranja njegovih pristašev in nasprotnikov, ki so bili pod vplivom lista Sozialdemokrat, ki je izhajal v Zürichu. Pod vplivom teh dveh časnikov se je začela v av-

UDK: 329.285(497.12):327.323(497.12)

Jasna FISCHER

RADIKALIZACIJA DELAVSKEGA GIBANJA V SLOVENIJI V OSEMDESETIH LETIH 19. STOLETJA

V svojem prispevku poskušam na kratko orisati radikalizacijo slovenskega delavskega gibanja v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki je bila posledica razcepa v avstrijskem delavskem gibanju na radikalno oz. anarhistično in zmerno smer. Zanimariti pa tudi ne gre vpliva anarhistične propagande dejanj, ki se je širil iz Italije, kjer je bila anarhistična smer v delavskem gibanju tradicionalno močna. To obdobje razcepa je zaključil združevalni kongres avstrijske socialne demokracije v Hainfeldu leta 1889.

Značilno za slovensko delavsko gibanje tega obdobja je, da so bili člani delavskih društev skoraj povsod praviloma obrtniki, mojstri in pomočniki, da pa se v velikih delavskih centrih (n.pr. na Jesenicah, v Idriji, zasavskih revirjih) delavstvo vse do devetdesetih let ni politično organiziralo. Glavna središča delavskega gibanja v tem obdobju so bila Ljubljana, Maribor in Trst in nanje se zato v svojem prispevku moram omejiti.

Že od konca sedemdesetih let so se v avstrijskem delavskem gibanju kazala ponovna nesoglasja, ki so v naslednjih letih privedla do razbitja na dve struji, radikalno, močno anarhistično obarvano in zmerno. Leta 1879 je začel Johann Most izdajati v Londonu list Freiheit, ki sprva še ni bil anarhističen, vendar pa je že prišlo do grupiranja njegovih pristašev in nasprotnikov, ki so bili pod vplivom lista Sozialdemokrat, ki je izhajal v Zürichu. Pod vplivom teh dveh časnikov se je začela v av-

strijskem delavskem gibanju vedno ostrejša polemika o taktiki, čeprav je stranka še vedno nastopala enotno. Konec leta 1881 pa se je vrnil iz severne Češke v Avstrijo Josef Peukert, ki je bil v Švici, Angliji in Franciji član anarhističnih organizacij. Obenem je začela vedno bolj zavzeto zastopati anarhistične ideje individualnega terorja tudi Mostova Freiheit. Določen vpliv v avstrijskem delavskem gibanju je imela tudi teroristična Narodna volja z atentatom na carja Aleksandra II. marca 1881. leta. Pod njihovim vplivom je začel velik del radikalov zastopati anarhistične ideje. Javna so postala nesoglasja sredi let. 1881, ko je začel na Dunaju izhajati list Wahrheit kot glasilo zmernih. Dokončno sta se izoblikovali obe struji ob prvem primeru anarhističnega individualnega nasilja, to je ob roparskem napadu na mizarskega mojstra Merstallingerja julija meseca 1882 na Dunaju. Osnovna razlika med obema frakcijama se kaže v geslih - radikalnemu "Skozi svobodo k izgradnji" in zmernemu "Skozi izgradnjo k svobodi". Zmerni so se zavzemali za izgradnjo delavskih organizacij kot njihovo osnovno nalogo, ki bo omogočila spremembo družbenih razmer, medtem ko so radikali sicer priznavali pomembnost te naloge, vendar so mislili, da je osnovna sprememba družbenih razmer. Večina radikalov je verjela, da je z njihovo taktiko možno doseči hiter zlom kapitalizma. Zmerni so se pripravljali na daljši boj.^{1/}

V takšnih okoliščinah so začeli v Ljubljano prihajati po ugotovitvah policije prvi ilegalni letaki in prepovedani časniki z radikalno vsebino. Prvič so se pojavili v Ljubljani v januarju in februarju 1882. leta. Poleg Mostove Freiheit so v ljubljansko delavsko izobraževalno društvo prihajale tudi posamezne številke drugih ilegalnih časnikov, n.pr. Volkszeitung - Sozialdemokratisches Wochenblatt, Telephon - Blatt für das gesamte Volk, Der Sozialist in Radikal.^{2/}

Posebej ilustrativen za vzdušje v Ljubljani je dohodek, ki se je pripetil oktobra 1882. Tega meseca so prejeli deželni predsednik Winkler, ljubljanski župan Grasselli, magistratni svetnik Perona, višji inšpektor Ivan Verderber in vladni svetnik von Fladung anonimno pošiljko z letakom Manifest socialnorevolucionarne delavske stranke Avstrije delovnemu ljudstvu. Letak, ki se končuje: "Naše geslo je: Dol s tirani, dol z izkoriščanjem, dol z zasebno lastnino! Živela socialna revolucija!", je bil zaradi svoje revolucionarne vsebine prepovedan septembra meseca 1883.^{3/} Na podlagi pisave na kuverti, ki jo je dobil Ivan Verderber, je bil kot pošiljatelj osumljen Fran Železnikar. Ljubljanski magistrat je poslal prijavo o tem sumu novembra državnemu pravdnistvu v Ljubljani. V dopisu obveščajo, da se Železnikar "notorično klanja socialističnim idejam" ter da tajno dobiva letake iz Londona in Pariza.^{4/} Na sodni obravnavi aprila 1883 pa je bil Železnikar zaradi pomanjkanja dokazov oproščen.^{5/}

Do nadaljnega stopnjevanja radikalne agitacije v ljubljanskem delavskem izobraževalnem društvu je prišlo v novembru 1882 z obiskom Peukertovega somišljenika Jakoba Waitza iz Gradca. Kot je ugotovila preiskava v letu 1884, je njegov prihod pripravil Franc Šturm. 19. novembra se je z Waitzom v gostilni "Pri slepem Janezu" v Šentvidu tajno sestalo 15 članov delavskega izobraževalnega društva, med njimi Železnikar, Tuma, Šturm in Kriegl. Edino poročilo o tem sestanku je policijsko. V njem ugotavljajo, da je sestanek "služil temu, da je Jakob Waitz kot emisar graške anarhistične stranke privedel tukajšnje delavce v radikalni ta-bor".^{6/}

Ko sledimo delovanju ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva v letu 1883, vidimo, da na dnevnem redu društvenih sestankov skoraj nikoli ni manjkala razprava o de-

lavskem tisku. Iz sejnih zapisnikov in časopisnih poročil je razvidno, da je bil običajno glavni poročevalec o tisku Ferdinand Tuma, društveni predsednik v letih 1881 in 1882. Tuma je ljubljanskim delavcem priporočal, da naj berejo delavske časnike radikalne smeri Zukunft, Radikale in strokovne liste kovinarskih delavcev, čevljarjev in krojačev kot "edine tukaj v Avstriji, ki skrbijo za blaginjo in napredek delavcev".^{7/} Na te liste se je društvo naročilo šele na uraden predlog društvenega zapisnikarja Adolfa Richterja jeseni leta 1883.^{8/} Že v letu 1883 pa je hkrati s stopnjevano agitacijo radikalov v društvu že tudi prihajalo do nesoglasij z zmernimi, ki so imeli svojega glavnega predstavnika v Ludviku Zadniku ter močno podporo Karla Kordeliča in Emila Kaller-Reinthala iz Innsbruka.^{9/}

V jeseni leta 1883 so se začeli nad delavskim izobraževalnim društvom zbirati grozeči oblaki. Konec oktobra je ljubljanska carina našla v zaboju poslanem iz Benetk 300 izvodov v slovenščini tiskanega letaka Na naše brate in preko 300 izvodov Mostove Freiheit. Deželno sodišče je začelo preiskavo, v kateri je ugotovilo, da je bil letak verjetno tiskan v Ameriki, pošiljatelj pa je bil nekdanji član ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva Michael Keber.^{10/} Preiskavo so še pospešile najdbe letaka Na delovno ljudstvo, tiskanega v švici. Nekaj izvodov so najpej našli v Ljubljani že v začetku januarja 1884, nato pa še sredi februarja v Ljubljani pri Vevčah in konec februarja ponovno v Ljubljani pri Uršulinski cerkvi.^{11/}

Medtem so se nasprotja med radikalno in zmerno strujo v delavskem izobraževalnem društvu zaostрила in vrhunec predstavlja izključitev Ludvika Zadnika, najuglednejšega predstavnika zmernih, iz društva konec februarja 1884. V preiskavi po aretaciji železnikarja in Tume so priče

trdile, da je vzrok za izključitev bilo Zadnikovo prinašanje zmernih listov Wahrheit in Volksfreund v društvene prostore ter njegova zahteva, da se društvo naroči tudi na ta dva lista. Februarja meseca 1884 ni uspel poskus Zadnikovih somišljenikov, da ga ponovno sprejmejo v društvo.^{12/} Hkrati pa je odstopil tudi predsednik društva Edvard Kriegl. Razlog, ki ga je sam navedel, namreč, da je odstopil zaradi narodnostnih sporov v društvu - sem je po njegovem sodila tudi Zadnikova izključitev - seveda ni prepričljiv in ne točen. Ob odstopu je obvestil magistrat, da ne nosi nobene odgovornosti več za društvo.^{13/} Krieglov odstop nam je lažje razumljiv, če ga povežemo z resolucijo, ki jo je na predlog šturma sprejel izredni občni zbor društva v marcu 1884. Resolucija je bila predlagana in sprejeta pod vplivom anarhističnih akcij na Dunaju in ostrim odgovorom policije nanje. Izredni občni zbor je namreč poudaril, da ljubljansko društvo "ni niti v najmanjši zvezi s socialnorevolucionarno stranko, in da z največjim poudarkom obsoja prestopke te stranke, ki je zapustila zakonita tla..."^{14/} Če povežemo Krieglov odstop in šturmovo resolucijo, se pač moramo strinjati z ugotovitvijo Dušana Kermavnerja, da je bilo oboje "odmik ljubljanskih radikalnih socialistov od dotedanjih proanarhistovskih simpatij, od katerih jih je odvrnilo streznujoče spoznanje po Stellmacherjevih in Kammererjevih dejanjih".^{15/}

Za takšen odmik pa je bilo že prepozno. 21. aprila je ljubljanska policija zaradi suma veleizdaje aretirala Franca Železnikarja in Ferdinanda Tuma. Aretacijo sta sprošili anonimno obvestilo, da je Tuma poizvedoval o pošiljki iz Benetk, zaplenjeni že v oktobru 1883 in izjava Tumovega vajenca Franca Potiska, da je železnikar Tumi sredi marca 1884 izročil zavitek letakov z naslovom Svarilo ljudstvu ter dopis dunajske policijske direkcije konec marca, da ima Tuma zveze s socialistično

revolucionarno stranko na Dunaju.^{16/} V hišni preiskavi pri obeh so našli ilegalne letake in prepovedane časnike.^{17/}

Po aretaciji obeh delavskih voditeljev je začela policija sistematično preiskavo. Od maja do septembra 1884 so zaslišali preko 180 ljudi, nekatere dvakrat in večkrat, med njimi vse člane delavskega izobraževalnega društva, tudi tiste, ki so iz društva izstopili pred aprilom 1884, pa sorodnike in prijatelje osumljenih. Njihove izjave so bile skoraj vse enake: da so v društvu imeli glavno besedo Železnikar, Tuma, Šturm in Kriegl, da sicer niso slišali, da bi govorili kaj veleizdajalskega ali protidržavnega, govorilo pa se je, da so pristaši radikalne stranke, nihče pa ni znal pojasniti razlike med radikalcami in zmernimi, še manj pa kaj pomenita gesli "propaganda dejanj" in "ekonomska osvoboditev".^{18/} Med samo preiskavo so zaprli še osem članov društva. Med tem časom je policija skušala ugotoviti Železnikarjeve in Tumove zveze s Karlom Hubmajerjem, ki je bil v procesu proti Mihaelu Kappaufu in tovarišem v Gradcu oproščen in morebitne zveze z Wolfgangom Hišo in Francem Serncem, ki sta bila zaprta v začetku marca 1884. v Zagrebu in v procesu maja 1884 obsojena na krajše zaporne kazni. Te poizvedbe pa niso dale dokazov, ki jih je želel dobiti preiskovalni sodnik.^{19/} Septembra so iz preiskovalnega zapora izpustili vse razen Franca Železnikarja, Ferdinanda Tumo, Franca Šturma, Edvarda Kreiegla in Franca Dhüja.

Medtem ko sta policija in preiskovalni sodnik prizadevno iskala dokaze za obtožbo, je prišlo v delavskem izobraževalnem društvu do ostre polemike med zmernimi in radikali. Časnik Radikale je maja 1884 objavil dopis iz Ljubljane, v katerem je prvič postavljena trditev, ki je postala v procesu izhodiščna točka dr. Ellbogna v obrambi obtoženih,

namreč da temeljijo vsi spori med člani ljubljanskega delavskega društva na narodnostni osnovi, da gre za spore med narodnjaško in internacionalistično usmerjenimi delavci. V odgovoru v listu Volksfreund so zmerni to trditev zavrnil in obtoževali, da so posamezniki v društvu "kot ideal proklamirali in propagirali 'propagandno dejanj', vendar k sreči niso našli k 'dejanjem' nagnjenih oseb". Ta dopis je tožilec v procesu predložil kot enega izmed dokazov, da so obtoženi resnično anarhisti.^{20/}

Obtožnica je bremenila zaprte delavske voditelje, da so od septembra 1883 do aprila 1884 govorili na delavskih shodih, da delavci po zakoniti poti ne morejo doseči ničesar in da jim lahko pomaga le sprememba družbenih razmer ter da morajo zato podpirati anarhistično stranko.^{21/} Proces proti t.i. "krvavcem" (=anarhistom) se je začel decembra meseca 1884 v Celovcu. Priče, ki sta jih poklicali obtožba in del prič obrambe, so potrdile, da so obtoženi člani anarhistične stranke, ni pa tožilcu uspelo dokazati, da so v Ljubljani v soglasju z anarhisti na Dunaju pripravljali upor ali državljansko vojno. Temu ustrezno je bilo tudi glasovanje porote. Tumo, Kriegla, Štruma in Dhüja je oprostila vseh obtožb, Železnikar pa je bil zaradi dokazanega odobravanja atentata na ruskega carja Aleksandra II. leta 1881 in širjenja prepovedanih letakov obsojen sprva na osem, nato pa na desetletno težko ječo.^{22/} V kaznilnici Suben v Gornji Avstriji je prestajal kazen do leta 1892, ko je bil pomiloščen.

Že takoj po aretaciji Železnikarja in Tume, še bolj pa po nadaljnjih zapiranjih drugih članov delavskega društva in ob širokem policijskem "česanju" po Ljubljani, je opazen viden upad v društveni aktivnosti. Društvo je sicer še sklicevalo redne mesečne sestanke, vendar so imeli na dnevnem redu le tekoče zadeve kot so branje poročil sekcij in plačevanje članarine. Poseg oblasti v delovanje ljubljan-

skega delavskega društva je bil pač preveč korenit in dosleden. Vse do vrnitve Karla Kordeliča spomladi 1887 je društvo zgolj životarilo in bilo pred tem, da se njegovi maloštevilni najbolj vztrajni člani razidejo. Kordeliču pa je uspelo v pravem trenutku povezati razbite sile in jih ustvarjalno vključiti v združeno avstrijsko socialno-demokratsko gibanje.

V obdobju, ki ga obravnavam, je na slovenskem štajerskem delovalo le delavsko izobraževalno društvo v Mariboru. Delavska društva v Celju, Slovenski Bistrici in Ptuj, ki so bila ustanovljena v prvih letih po sprejemu društvenega zakona, ki je dovoljeval ustanavljanje društev, niso mogla zaživeti in so se sama razpustila. Splošno delavsko izobraževalno društvo v Mariboru, ustanovljeno v letu 1875, se je leta 1881 prav tako samo razpustilo. Za mariborsko delavsko izobraževalno društvo velja v vsem času od njegove ustanovitve pa do prostovoljnega razpusta maja 1886. leta, da je delovalo v popolni idejni soglasnosti in v tesni povezanosti z delavskim izobraževalnim društvom v Gradcu. Zato ni slučajno, da so oblasti poudarjale, da je poleg graškega mariborske delavske izobraževalno društvo državi najbolj nevarno na vsem štajerskem.

V obravnavanem obdobju je mariborsko delavsko izobraževalno društvo vodil Johann Maritschnig. Franc Rozman, dober poznavalec problematike razvoja socialističnega gibanja na slovenskem štajerskem od začetkov do prve svetovne vojne, je ugotovil, da je bilo mariborsko društvo določen čas pod vplivom zmerne Oberwinderjeve smeri, leta 1881 pa je pod vplivom Gradca prešlo v radikalni tabor.^{23/} "Mariborsko delavsko izobraževalno društvo je bilo kot tako tako rekoč stalna podružnica graškega delavskega izobraževalnega društva in tudi po svoji idejni usmerjenosti skoraj identično z njim. V začetku osemdesetih let, v obdobju

boja med zmernimi in radikali, je bil Gradec poleg Dunaja glavni center radikalov in pod tem vplivom je bilo radikalno tudi Maritschnigovo društvo".^{24/}

Podobno kot v Ljubljani je tudi mariborsko delavsko društvo zagovarjalo stališče, da morajo biti delavci enotni, če hočejo uspeti. "Delavsko gibanje morajo delavci sami vzeti v roke, kajti ne morejo računati in upati, da bi se za njihove zahteve boril kdo drug, kakšna druga stran-ka." Še bolj ostro je to stališče izpovedala in dodala hkrati nove zahteve resolucija sprejeta na zborovanju avgusta 1882, ki se ga je udeležilo 260 ljudi in na katerem so razpravljali o osnutku novega obrtnega reda: "Glede na to, da v osnutku novega obrtnega zakona niso na noben način upoštevane zahteve, ki so jih delavci doslej postavili, to je normalni delovni dan, omejitev dela žensk in otrok, ureditev vprašanja vajencev, odgovornost obrtnih delodajalcev, namestitvev tovarniških inšpektorjev itd., glede na to, da so v osnutku prisilne delavnice, ki so jih delavci že davno spoznali za škodljive in se bore za njihovo ukinitev že od leta 1868, se izreka ta ljudski shod v Mariboru dne 27. avgusta 1882 kar najodločneje zoper ta reakcionarni osnutek obrtnega zakona in sodi, da lahko pričakuje temeljito izboljšanje socialnega položaja delavskega stanu samo v spremembi zdaj obstoječega privatno kapitalističnega produkcijskega načina." Hkrati pa je društveni predsednik Maritschnig šel še dalje in nasprotoval tudi splošni in enaki volilni pravici z utemeljitvijo, da delavci z njo ne pridobijo ničesar, le podaljšujejo njihovo trpljenje.^{25/} Nasprotovanje splošni volilni pravici pa je bilo eno od priljubljenih gesel radikalov. Odrrekli so se ga šele na zboru v Hainfeldu.

Konec leta 1882 je mariborsko delavsko izobraževalno društvo v celoti zavrnilo program, ki ga je sprejel kon-

gres v Brnu oktobra 1882. Kongresa so se udeležili le predstavniki zmernih, program pa je sestavil Karl Kautsky in je bil v bistvenih točkah sprejet pozneje tudi v Hainfeldu. Mariborsko društvo se je s posebno resolucijo izreklo proti kongresu v Brnu in proti sprejetemu programu, resolucijo pa zaključilo: "Izreči moramo tudi naše globoko obžalovanje, da imajo na delavskem zborovanju prisotni sodruzi iz province tako malo vpogleda v gibanje in da glasujejo za sklepe, ki so tako polni fraz. Kratko rečeno, povsem svobodno in odprto se iz prepričanja izrekamo za odločno fronto proti zmerni frakciji. Enake preobrate smo tako in tako že doživeli in se ne pustimo več slepiti. Za konec kličemo delavcem, ki so se priključili radikalizmu, grmeč živio!"^{26/}

Radikalom naklonjeno okolje je bilo gotovo tudi eden od dejavnikov, zaradi katerih je lahko v Mariboru izšlo v letu 1885 sedem številčk anarhističnega lista Arbeit. Izdajal ga je Johann Rissmann, edini od vidnih radikalov, ki se ni uklonil sklepom zedinjevalnega kongresa v Hainfeldu in je nadaljeval z opozicijo proti avstrijski socialnodemokratski stranki tudi še po letu 1889. List Arbeit je izhajal kasneje še v Beljaku in Gradcu, konec leta 1886 pa je prenehal izhajati.^{27/}

Podobno zarezo, ki jo je v razvoju ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva povzročil proces proti delavskim voditeljem v Celovcu, je v Mariboru stopil zakon proti socialistom, ki ga je dunajski parlament sprejel januarja 1885. Po sprejetju tega zakona je v Avstriji prenehala izhajati večina delavskih časnikov, vrsta delavskih društev pa je bila razpuščena. Eno od teh je bilo tudi mariborsko, ki se je prostovoljno razpustilo na izrednem občnem zboru maja 1886.^{28/} Mariborsko delavstvo po tem času vse do Hainfelda ni imelo svoje politične orga-

nizacije. Ostala so le nekatera strokovna društva, ozko usmerjena zgolj v prizadevanja za izboljšanje materialnega položaja delavstva, v politično dejavnost pa se niso spuščala.

Delavsko gibanje v Ljubljani in Mariboru ima v osemdesetih letih mnogo skupnih razvojnih potez. V približno istem času se je začel v obeh društvi proces radikalizacije, ob približno istem času se je tudi končal pač zaradi korenitih posegov oblasti v razvoj delavskega gibanja. Prav tako za obe društvi velja ugotovitev, da sta bili predvsem vodstvi radikalno usmerjeni, širšega članstva, pa se ta boj za prevlado zmerne ali radikalne struje ni dotaknil, saj često sploh ni poznalo bistvenih idejnih razlik med obema strujama. Z razvojem v teh dveh slovenskih središčih delavskega gibanja pa ne moremo primerjati razvoja v Trstu. V vsem tem obdobju slovenski delavci v Trstu niso bili politično organizirani. Poskus ustanoviti slovensko delavsko izobraževalno društvo v Trstu v letu 1869 je propadel, ker oblasti niso odobrile predloženih društvenih pravil. Trst se je šele od začetka leta 1888 razvijal v drugo slovensko središče socialne demokracije na podlagi Adlerjevega koncepta, ki ga je sprejel zedinjevalni kongres v Hainfeldu. Delavci italijanske narodnosti so bili politično organizirani v leta 1869 ustanovljeni Delavski zvezi (Società operaria). Tudi za delavsko gibanje v Trstu velja, da se v osemdesetih letih prejšnjega stoletja pojavljajo v njem radikalne, močno anarhistično obarvane tendence. Ta radikalizacija pa ni posledica razcepa v avstrijskem delavskem gibanju in vpliva Johanna Mosta in Josefa Peukerta.^{29/} Tu se prepletajo poleg vpliva marksizma še vplivi iredentizma, macinijancev, garibaldincev, anarhistov in republikancev, pisana idejna množica, ki se zrcali v ustanavljanju različnih tajnih krožkov

in društev posameznih idejnih usmeritev. Eden pomembnejših je bil anarhistični Circolo socialista rivolucionario per Trieste ed Istra. Ustanovljen je bil julija leta 1883. Kljub odločnim posegom oblasti v njegovo delovanje, vrsti aretacij njegovih članov, procesom proti njim in obsodbam na krajše zaporne kazni v letu 1884, je po ugotovitvah tržaške policije deloval tudi še v letu 1885.^{30/}

Po vsem povedanem ni zgrešena trditev, da v slovensko delavsko gibanje v osemdesetih letih prejšnjega stoletja anarhizem ni prodril. V to trditev bi nas morda lahko zavedel podatek, da je vrsta slovenskih socialnih demokratov obtoženih anarhističnega delovanja stala pred sodniki na procesih v Gradcu, Celovcu, Zagrebu in Varaždinu.^{31/} V resnici so le v vodstvih delavskih izobraževalnih društev prevzeli odločilno besedo pristaši radikalov, jim krojili usmeritev, določali taktiko in strategijo. Članstvo je v teh spopadih ostajalo ob strani idejno nepoučeno. Morebitno radikalizacijo širših delavskih množic so preprečili posegi oblasti. Beležimo lahko le nekatere redke primere simpatij za anarhizem pri posameznikih. Iz te ocene moramo izvzeti Trst, kjer se prepletajo različni idejni vplivi iz Italije, iz habsburške monarhije, katere sestavi del v tistem času je Trst bil, pa ne v toliki meri. To je posledica njegovega specifičnega položaja in specifičnega razvoja. Ta problematika pa ne sodi v okvir tega prispevka.

O P O M B E

1. Herbert Steiner, Die Arbeiterbewegung Oesterreichs 1867-1889, Europa Verlag, Dunaj 1964, str.155-237.
2. Rudi Kyovsky, Ilegalni tisk v Ljubljani okrog osem-desetih let prejšnjega stoletja, Kronika II, Ljubljana 1954, str. 9.
3. Gradivo celovškega procesa, Arhiv IZDG; dalje navajam Gradivo. Letak je prevedel in v celoti objavil Kyovsky v citiranem delu, Kronika II, Ljubljana 1964, str. 14-16.
4. ZALj, enota MALj, reg. II., fasc. 19, III/2, dokšt. 46 z dne 14. novembra 1882.
5. Gradivo, zapisnik sodne obravnave z dne 25. aprila 1883. Primerjaj tudi zgoraj citirano delo R. Kyovskega, str. 12.
6. Gradivo, dopis ljubljanskega deželnega sodišča deželnemu sodišču na Dunaj dne 1. avgusta 1884. O tem obisku je pisal tudi Rudi Kyovsky v članku Delavsko gibanje in ilegalni sestanek ljubljanskih delavcev "pri slepem Janezu" v Šiški 18. novembra 1882, Socialistična misel II, Ljubljana 1954, str. 266-274.
7. Gradivo, sejni zapisnik z dne 28. januarja 1883.
8. Gradivo, sejni zapisnik z dne 2. novembra 1883.
9. Dušan Kermavner, Slovenska politika v letih 1879 - 1895 - Politično zgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenska politična in slovestvena zgodovina 1848 - 1895, Dodatek - Socialistično gibanje med Slovenci (od začetkov do leta 1895), str. 711; dalje navajam Kermavner, Dodatek.
10. Gradivo, Letak je v faksimilu objavil Rudi Kyovski v citiranem delu, Kronika II, Ljubljana 1954, str. 11; gradivo, protokol zaslišanja Ludvika Zadnika dne 7. julija 1884.
11. Gradivo, dopis okrajnega glavarstva deželnemu predsedstvu v Ljubljani dne 19. februarja 1884. Letak je prevedel in objavil Kyovsky v citiranem delu, Kronika II, Ljubljana 1954, str. 14-16; Gradivo, dopis policijske postaje v Vevčah z dne 18. februarja 1884; ZALj, enota MALj, reg. II, fasc. 19, III/2, dok.št. 2 z dne 10. januarja 1884 in dok.št.16 z dne 25. februarja 1884.

12. Gradivo, sejna zapisnika z dne 29. januarja 1884 in 12. februarja 1884 ter ZALj, enota MALj reg. I, fasc. 960, X/9, dok. št. 2636 z dne 12. februarja 1884.
13. ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 960, X/2, dok. št. 3069 z dne 21. februarja 1884 ter Gradivo, protokol zaslišanja Edvarda Krieglja z dne 10. julija 1884.
14. Kermavner, Dodatek, str. 765-767.
15. Prav tam.
16. Gradivo. Letak je prevedel in objavil Kyovsky v cit. delu, Kronika II, Ljubljana 1954, str. 14-16.
17. Gradivo, zapisniki hišnih preiskav dne 21. in 22. aprila 1884.
18. Gradivo, zapisniki zaslišanj.
19. Gradivo.
20. Gradivo, zapisniki zaslišanj in Radikale z dne 1. maja 1884 in Volksfreund z dne 25. julija 1884.
21. Gradivo, obtožnica z dne 30. septembra 1884.
22. Gradivo, sodba porotnega sodišča v Celovcu dne 11. decembra 1884.
23. Franc Rozman, Delavsko gibanje na Slovenskem v Taafejevi dobi, Zgodovinski časopis XXIX, Ljubljana 1975, zv. 1-2, str. 122.
24. Franc Rozman, Socialistično gibanje na slovenskem štajerskem do leta 1889, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XIII, Ljubljana 1973, št. 1-2, str. 94.
25. Prav tam, str. 92-93.
26. Prav tam, str. 94.
27. Prav tam, str. 95 ter Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international, urednik Jean Maitron in Georges Haupt, I., Autriche, uredniki Yvon Bourdet, Herbert Steiner, Félix Kreissler in Georges Haupt, Paris 1971, str. 259.
28. Primerjaj Ennio Maserati, Gli anarchici a Trieste durante il dominio asburgico, Milano 1977, str. 26.

30. Prav tam, str. 27-32.

31. Na procesih v Gradcu so sodili Karlu Hubmajerju, Kraignerju, Podboju, Snuderlu in Leskovarju, v Celovcu železnikarju, Tumi, Krieglju, štrumu in Džuju, v Zagrebu Sernecu in Hiši ter v Varaždinu Kešetu.

UDK : 329.285:327.323.1

Darko ŠTRAJN

HISTORIČNI ASPEKT DEBATE O ORGANIZACIJI V DELAVSKEM REVOLUCIONARNEM GIBANJU DO RAZPUSTITVE I. INTERNACIONALE

Uvodne pripombe

Namen pričujočega pregleda ni podati kakšno kompleksno zgodovinsko sliko z opisom podrobnosti v mnogih vzporednih pojavih, ampak gre predvsem za iskanje historične kontinuitete v luči zadanega vprašanja in za poskus nahanjanja odgovora o zgodovinskih vzrokih za nastajanje vsakokratnih oblik revolucionarnega gibanja proletariata. Vprašanje o organizaciji je v zgodovinskem pogledu večplastno, in sicer zadeva:

- 1) vsakokratne pogoje nastanka revolucionarnih gibanj in idej
- 2) konkretne zgodovinske oblike združevanja revolucionarnih potencialov za izvedbo proletarske revolucije
- 3) iz obojega izvirajoče ideje, soglasja in nesoglasja med idejami in torej njih nosilci.

Ti trije aspekti morajo seveda biti v sintetični zgodovinski sliki med seboj prepleteni in videni v njihovem medsebojnem vzajemnem učinkovanju. Izločenje teh treh aspektov je tako predvsem metodološkega značaja, kajti gre za takšno klasifikacijo in selekcijo zgodovinskega materiala, ki bi dala historični odgovor na zadano vprašanje predvsem pri najkarakterističnejših usmeritvah v revolucionarnem gibanju in v njegovih vzliščnih točkah.

Vprašanje o organizaciji revolucionarnega gibanja je nedvomno eno od osrednjih vprašanj komunistične koncepcije.

cije RAZREDNEGA BOJA proletariata za zmago proletarske revolucije, katere relativno končni cilj je odprava kapitalističnega svetovnega reda in vzpostavitev socializma.

Ad.1) Zgodovinska konkrekcija te obravnave je nastajanje in razvoj v osnovi delavskega gibanja, vzraslega skupaj z nastankom kapitalizma. Govorimo torej o zgodovinskem procesu diferenciranja razredov v zgodovinsko novi strukturi, ki se je vzpostavila s porušenjem fevdalizma - zlasti v Evropi. (1) Po zmagi meščanske revolucije, ki se je nepovratno utrdila z zmago Francoske buržuazne revolucije, se vse jasneje rišejo oblike ekonomskega ustroja buržuazne družbe in oblike politično-pravno-kulturnega sistema buržuazne vladavine. Seveda pa oba navedena sklopa označujeta v svoji vzajemni prepletenosti zgodovinski proces, ki je okvir konkretnemu zgodovinskemu dogajanju, ki je naš predmet. Pogoji ekonomskega izkoriščanja delavskega razreda so brez dvoma temeljnega pomena in so že sami po sebi oblika razrednega boja, toda vsaj v začetku je to nerazvita oblika tako, da glede na zgodovinsko izkustvo lahko prištejemo k pogojem za tvorbo revolucionarnih gibanj v kapitalizmu nastajanje proletarske zavesti. Zgodovinski pogoj za razvoj revolucionarnega gibanja je potemtakem v skladu z Marxom nastajanje proletariata za sebe in proletariata na sebi.

Ad. 2) Če med revolucionarna proletarska gibanja v ožjem pomenu besede, ne štejemo prvih reakcij pauperiziranega prebivalstva na sistem kapitalistične eksploatacije (n.pr. diggerstvo, ludizem...), ki še niso vključevala proletarske zavesti o historignem izvoru realitet buržuazne strukture, moramo ugotoviti, da je ob nastajanju utopičnega socializma v precejšnji meri med razvitejšim evropskim delavstvom prevladovala oblika tajnega združevanja in zarot-

niškega naklepanja, na eni strani ter utopične vere v zmago "pravičnosti" brez ekonomskega in političnega boja, na drugi strani. Oblika tajne zarotniške organizacije sicer bila podedovana (včasih pa z njimi tudi združena) od buržuaznih ali maloburžuaznih liberalno - demokratičnih gibanj (prostožidarji, karbonarji, Mazzinijevo gibanje...), vendar pa je pomen teh gibanj za nastanek kasnejšega (in deloma sočasnega) komunističnega gibanja vseeno izrednega pomena. Propadla zarota Gracchusa Babeufa n.pr. je v svoji popolni brezperspektivnosti in omejenosti vendarle naznanjala novi značaj razrednega konflikta. Prav tako je oblika tajne organizacije bila ustrezna oblika za organizacije revolucionarnih nemških emigrantov, kot sta bili Zveza izobčenih in zlasti z njenim razpadom nastala Zveza pravičnih, ki je bila neposredna predhodnica Zveze komunistov. Zarotništvo pa je ostalo prisotno med evropskim delavstvom (v večji meri v romanskih deželah) in se je nadaljevalo zlasti iz blankizma v, že vzporedno nastajajočem anarhizmu, ki je v več različicah ostal notranja opozicija Marxovemu komunizmu do dandanašnjega. Priпомniti kaže, da so prve organizacije proletariata zajemale le maloštevilno članstvo, pri čemer je bilo izjema čartistično gibanje v Angliji, kateremu pa je izrazito manjkala revolucionarna ambicioznost, teorija in kompleksnejši ekonomsko-politični program.

Ad.3) Nastajanje omenjenih (in še številnih neomenjenih) organizacij pa je bilo pogoj za konfrontacijo različnih idej v procesu nastajanja proletarske zavesti (tj. teorije pa tudi ideologije), za njihovo medsebojno oplojevanje, kakor tudi za nastanek prvih nesoglasij znotraj proletarskega gibanja. Kontraverzije o specifičnem vprašanju organizacije delavskega razreda so se tako mogle poroditi šele s samim nastankom organizacijskih jeder, ki so težila k širjenju in krepitvi delavskih organizacij. Toda,

kot bomo videli, že v tej začetni točki nastopajo številna nesoglasja, pri čemer se kaže, da nesoglasja glede organizacije revolucionarnih sil zadevajo razlike med celostnimi koncepcijami spreminjanja obstoječe družbe.

Problem organizacije v diskusijah do ustanovitve I. Internacionalne

I. Internacionala, kot prva mednarodna delavska organizacija v polnem pomenu besede, je imela v zgodovinskem pogledu edinstveno vlogo povezovanja, v prvi polovici 19. stoletja že opaznih in pomembnih gibanj v enotno fronto proti buržuazni prevladi. Kljub temu, da je njena enotnost bila zelo krhka, pa se je kljub temu s I. Internacionalo, navzlic njenemu razpadu, med evropskim delavskim revolucionarnim gibanjem vzpostavila zgodovinska prevlada Marxovega in Engelsovega nauka kot "znanstvene teorije socializma". Toda marksizem si te vloge ni priboril na mah, ampak je le-ta bila rezultat teoretičnega dela obeh utemeljiteljev nauka in tudi precejšnjih naporov organizacijske in politične narave. Marksizem je vstopil v proletarsko gibanje skozi temeljit pretres takrat sočasno vzraslih živih idej.

Za vprašanje, ki ga obravnavamo je tako najpomembnejši del zgodovinskega razvoja tisti, ki je peljal od Zveze pravičnih do Zveze komunistov ob ne nepomembni vlogi bruseljskega Komunističnega dopisnega komiteja. Ravno v teh organizacijah se je odvila temeljna idejna diskusija, s katero se je vzpostavila tista zveza med utopistično, trade-unionistično... tradicijo delavskega gibanja in med nastajajočim znanstvenim socializmom, ki je peljala po eni strani v proces recepcije znanstvenega socializma in po drugi strani bogatila samo prakso teoretskih postavk znanstvenega socializma.

"Zvezi pravičnih, ki je nastala 1.1836 zaradi razkola in reorganizacije Zveze izobčencev, ustanovljene 1.1834 v Parizu so pripravljale tla prve nemške republikansko-demokratske in begunske organizacije v inozemstvu, kakor n.pr. Nemško tiskovno društvo (1831) in Nemško ljudsko društvo (1832) v Parizu, londonska Nemška družba (1837) in tajna zveza Mlade Nemčije, ki je na pobudo Mazzinija nastala v začetku 1834 v Švici. Med člani so bili predvsem književniki in novinarji, ki so se izognili pritisku na nemški tisk, dalje žrtve lova na demagoge in preganjani študentski prvaki, a prav tako nemški rokodelski pomočniki, ki so bili že deloma ustanovili lastna društva ali pristopili k društvom raznih beguncev."^{2/}

Kot vidimo, je na začetku Zveza pravičnih zbir dokaj različnih elementov in tudi dejavnost Zveze do ustanovitve Zveze komunistov (1847) je bila pod vplivom utopizmov in krajši čas pod vplivom "neobabuvizma", s katerim je celo sodelovala v izjalovljenem puču (1839), kar je peljalo do aretacij nekaterih vodilnih članov. Organizacija je bila tajna, njeno strukturo pa so sestavljale občine, ki so bile preko posebnih odposlancev povezane s centralo. Internacionalizem je bil ena prvih postavk delovanja organizacije. Ker naš namen ni podrobno opisovati vse peripetije v Zvezi pravičnih, ki so dostopne zgodovinski obdelavi po relativno obiskurnih virih, se omejimo na pripombo, da je Zveza poleg Francije bila močno prisotna v Švici (kjer jo je do izгона vodil Weitling) in zlasti v Angliji, kjer so bili pogoji za njeno delovanje najustreznejši. V spletu zgodovinskih okoliščin ^{3/} je prišlo do, za nas zanimive, diskusije (1845) med Weitlingom in Kriegejem na eni strani ter zlasti Schapperjem, Mollom, Bauerjem... na drugi strani. ^{4/} V tem času sta se Marx in Engels vse bolj začenjala zanimati za Zvezo pravičnih, saj sta bila do tega časa v osnovnih črtah že izdelala vse elemente svoje

revolucionarne teorije in sta vodila Komunistični dopisni komite v Bruslju.

Protokoli v Nettleauovi redakciji se kažejo, za zgodovinarja razvoja idej v proletarskem gibanju, kot izredno ilustrativen dokument. Revolucionarji, ki nam govore iz l. 1845 govore jezik revolucije v - za današnje poznavalsko uho - čudni mešanici meščanskih in komunističnih pojmov. Tako je (dokler govorimo na splošno o protokolih) opazna v pojmi, ki jih rabijo še značilna prosvetljenska duhovna tradicija,^{5/} ki se zdi kakor ovira v označevanju predmetov revolucionarnega hotenja. To pa ne pomeni, da gre pri vseh udeležencih diskusije za zanemarljivo in zgodovinarski pozornosti nepomembno ideologijo. Nasprotno! Protokoli ravno v strnjeni obliki kažejo na mukotrpnost razvoja proletarske zavesti iz krila meščanske ideologije. Vendar pa je zavest naših revolucionarjev že odločno usmerjena po poti negiranja kapitalistične vladavine. V tem pogledu pa, resda še ne v povsem razvidni obliki, v diskusiji odprta vprašanja in izrečene trditve zajemajo osnovno problematiko razrednega boja in vzpostavitve nove družbe. To pa pomeni prav tako, da nesoglasja izrečena v razpravi že tudi kažejo vsebino kasnejših širših, bolj izdiferenciranih nesoglasij v proletarskem gibanju. Cilj, ki si ga predstavljajo pod pojmom komunizma, je t.im. "imovinska skupnost" (Gütergemeinschaft). Vprašanje, ki takoj izstopi, pa se nanaša na problem razširjenja zavesti o tem in nadalje na problem organiziranja mas ter problem revolucije. Nesoglasja posebno izrazito nastopijo, ko gre za vprašanje, ali je mogoče revolucije izvesti nemudoma, ali ne. Tu namreč nastopijo razlike v mnenjih, ki nakazujejo različnost zapopadanja zgodovinske dimenzije problema.

H. Bauer ob začetku diskusije spregovori o propagandi,

češ da deset ljudi prosvetli deset drugih, ti spet tretje (str. 366 cit. izd.- prim. op. št. 4). Temu nasproti pa se kmalu upre še bolj poenostavljena Kriegejeva trditev, češ da je važno, da imajo mase smiselno vodstvo, nakar jih je "mogoče prepustiti prostemu teku". (ibid., str.367). V nadaljnjem Schapper konsistentno zagovarja stališče, da je gradnja komunizma najprej gradnja trdne osnove med množicami in gradnja revolucionarne teorije. "Naša celotna dejavnost je za prihajajoča pokolenja." (Ibid., str.368). Weitlingova protiteza pa sestoji iz trditve, da je "človeštvo za komunizem vedno zrelo, ali sploh ni." V skladu s tem stoji Weitling na stališču takojšnje akcije, kateri pa so očevidno mogle biti model do takrat številne zarote, omejene vstaje, upori ipd. Stališče, ki ga zagovarja Weitling, se tudi v nadaljnjem izraža v vznesenih sklicevanjih na "svobodo, srce, revolucionarno vnemo" itd.

Če za trenutek zavzamemo nekoliko distance do diskusije, se nam izkaže, da Schapper in njegovi s precejšnjo jasnostjo uvidevajo nesmiselnost dotedanje revolucionarne prakse in s tega stališča naslavljaajo Weitlingu že dobro utemeljene kritike, vendar pa moramo ugotoviti, da so le-te še vedno v veliki meri "per negationem" in se za njimi še ne kaže nič solidnejšega kot "prosvetljevanje in propaganda."

Molla n.pr. to prepričanje celo zapelje v napačno rabo pojma revolucije, ko zastopa stališče "proti revolucijam", a evidentno je, da nasprotuje s tem le Weitlingovi poziciji. (prim.-Mollov prispevek na str. 373). Weitlingova pozicija pa je očitno stališče spontanizma. Schapperjevo stališče, nasproti temu veliko bolj zgodovinsko realistično, postavlja nasproti ponesrečenim vstajam "Muchardov" številke o rasti števila komunistov, nakazuje potrebnost organiziranejšega in vztrajnejšega pripravljanja sprememb v družbenih razmerjih. (prim. Ibid., str. 375). Weitling

temu pompozno nasprotuje, češ da je "trnova krona žrtev pridobila več src kot vsi lovorjevi venci pesnikov in govornikov skupaj." Mnenja je, da "nerazum mladine v dejanju" izpodbija "tisoč starih fraz." (str. 376). Toda Schapper uspe Weitlingu še dokazati, da bi konsekvence njegovega stališča utegnil biti vojaški despotizem. (prim. Ibid. str. 378). To pa Weitling malodane še izrecno potrdi kasneje, ko meni, da se mu zdi primeren tudi diktator, ki bi izpolnjeval občo voljo. (prim. str. 380).

Pripomniti je le, da so protokoli skoraj v eni polovici bistveno skrajšani, in da tudi sicer niso popolnoma do črke verodostojni, vendar pa takšni kot so dovolj jasno kažejo na konfrontacijo v komunizmu med bodočim Marxovim komunizmom in utopizmom in z že anarhizmu podobno ideologijo. Schapperjevo mnenje (str. 384): "Verjamem, da bodo resničen sistem zgradili naši novi nemški filozofi", nakazuje upravičenost Nettlauove trditve, da so se z Weitlingom konfrontirali "prvi marksisti."

Takšna trditev pa ima svoj temelj tudi v nadaljnjih dejstvih. Weitling se je namreč kasneje zadržal tudi v Bruslju, kjer je prišlo do načelno enakega nasprotja med Marxom in Engelsom ter Weitlingom, kakor v opisani diskusiji med Weitlingom in "Londončani".

Ko se je vse to dogajalo, sta Marx in Engels pravzaprav še vedno vzdrževala kritično distanco do vseh tedanjih socialističnih gibanj. Toda že sta v luči nekaterih svojih zgodnejših temeljnih teoretskih spisov in v predrevolucijskem vznemirjenju pred l. 1848 nahajala znake perspektivne homogenizacije v vrstah delavskega gibanja, ki jo je bilo mogoče nazirati v zmešnjavi polovičarskih, neizdelanih, neznanstvenih, eshatoloških... konceptov najrazličnejših strujanj v maloštevilnem delavskem gibanju.

Engels je to razdobje označil v predgovoru Komunističnega manifesta iz l. 1888: "S socialisti je bilo 1847 razumeti po eni plati privrženca raznih utopističnih sistemov: oveniste v Angliji, furieriste v Franciji, ki so se oboji bili že skrčili v goli, polagoma izumirajoči sekci; po drugi plati najraznovrstnejše socialne mazače, ki so obljubljali, da bodo vsakovrstno krparijo, brez nevarnosti za kapital in profit odpravili vseh vrst družbeno zlo - v obeh primerih ljudje, ki so ostali zunaj delavskega gibanja in ki so nasprotno iskali podporo pri "omikanih" razredih. Tisti del delavskega razreda, ki se je bil prepričal o nezadostnosti golih političnih prevratov in terjal nujno popolno preobrazbo družbe, tisti del se je tedaj imenoval komunistični."

Zbliževanje Marxa in Engelsa z Zvezo pravičnih je bilo v neposredni povezavi s polemiko proti Weitlingu, da sta 1847. tudi vstopila v zvezo. Ravno to sodelovanje pa je bilo tudi za njiju neizmerne pomena, kajti v njunem sodelovanju v zvezi se poraja najbolj znan dokument vsega komunističnega gibanja: Komunistični manifest, ob tem ko je bil naznačen določen korak v razvoju proletarske zavesti z ustanovitvijo Zveze komunistov.

Za okvir tega zapisa nima pomena podrobno obdelati vseh dogajanj, ki so vodila k vzpostavitvi Zveze komunistov,^{7/} pač pa nas^{ie} predvsem zanimala historični značaj te organizacije in eksplicitna stališča v zvezi z našo tematiko.

Kljub temu pa ne moremo mimo najpoglavitejših razčiščevanj že v Zvezi komunistov, ki so se porodila iz nastavkov dotedanjega razvoja revolucionarnega gibanja. Zveza komunistov je morala iz razlogov vzpostavitve lastne revolucionarne "čistosti" ob svoji promociji potegniti mejo med rokodelskim socializmom Weitlinga in "pravi

socializmom" v "osebi" K. Grüna. Če dodamo k vsemu že opisane razdoru z Weitlingom še Engelsovo konstatacijo, ki označuje Weitlinga kot "preroka, ki nosi v svoji aktovki izgotovljen koncept za uresničitev neba na zemlji", bo zaenkrat dovolj o vsebinah tega spora. Spor z Grünom je nekoliko drugačnega značaja. Toda preden ga na kratko okarakteriziramo, naj opozorimo še na to, da je do razčiščenja prišlo v manjši meri zaradi pomena samih idej, kolikor je do njega prišlo zaradi škodljivega vpliva tistih struj v zvezi, ki so navezovala na obe koncepciji.

Zveza pravičnih se je namreč morala soočiti s posledicami delovanja teh koncepcij v pariških občinah, kjer je bila zveza številčno relativno močna, a je v svoji dejavnosti pešala spričo rovarjenj weitlingovcev in Grüna (obe koncepciji sta se bili tudi medsebojno). Ob tem, da je Marx obravnaval z Grünovo koncepcijo "enotnosti produkcije, in potrošnje" v Nemški ideologiji (8), pa je celotni spor bil teoretično pogojen z nestrinjanji s proudhonistično koncepcijo, s katero se je bil Marx že prej razšel. Seveda ne gre za to, da bi ji kdajkoli pripadal, ampak za to, da je v času svojega bivanja v Parizu (1844-45) videl v Proudhonu potencialnega zaveznika. O tem priča tudi dejstvo, da je Marx v pismu (5.5.1846) povabil Proudhona k sodelovanju s komitejem v Bruslju, ne glede na razlike v mišljenju. Proudhon je v svojem odgovoru (17.5.1846 - cit. po navedbi G. Woodcocka: "Anarchism" str. 111) poleg svojega nerazumevanja Marxovih idej izkazal tudi svojo "protirevolucionarnost". Proti revoluciji (kar je zanj "coup-de-main") postavlja svojo rešitev, "da bi dosegli vrnitev bogatstva, ki je z neko ekonomsko kombinacijo bilo iztrgano družbi, z neko drugo ekonomsko kombinacijo."(!) Proudhonizem je učinkoval še nekaj desetletij, če ne upoštevamo tudi njegove implicitne (transformirane) prisotnosti v bakunizmu. Karla Grüna so na ustanovnem kongresu Zveze komunistov

označili kot "zaslužkarskega viteza in delavskega izkoriščevalca, ki je zlorabil potrebo po razlagah." (Ustanovni dokumenti ZK - v izdaji A. Berta, str. 52) Grün je v precejšnji meri sam razbremenil zvezo svojega vpliva s tem, **da** so odkrili njegove denarne goljufije in so tisti člani pariške zveze, ki so se od njega odvrnili, formirali novo strujo, "ki se je predvsem zavzela, da razvije komunistično načelo z vsemi njegovimi posledicami v odvisnosti od družbenih razmer." (Ibid., str. 54). Med vsemi peripetijami so se tri "napredne občine" ločile od weitlingovcev (dve občini) in izvolile svoje delegate na kongres. Kljub težavam tudi v občinah po drugih deželah pa je, po vsem sodeč, Centralni upravi. Zveze pravičnih uspelo zbrati na kongresu v Londonu (2.6.1847) najboljše kar je premogla, pri čemer je s svojim preimenovanjem v Zvezo komunistov (preimenovanje ni bilo samo formalnega značaja) naznanila nov korak v strnjevanju revolucionarnih vrst. Organizacija ni bila posebno velika in močna, pač pa je njen historični pomen povsem brez dvoma izredno velik. Idejni problemi v njej so bili očitno dovolj zaostreni, da je v kontekstu potrebe po oblikovanju revolucionarne platforme mogel nastati Komunistični manifest. Zgodovinska zasluga samega Karla Marxa je pri tem tolikšna, da je mogoče uvideti odvisnost zgodovinskega pomena celotne organizacije od njegovega in Engelsovega osebnega prispevka. V ohranjenih Ustanovnih dokumentih ZK sicer žari neizmerno revolucionarno hotenje in bi tudi bilo **težko** reči, da v osnovi komunistom ni bila jasna sama vsebinska komponenta revolucije (odprava zasebne lastnine, vzpostavitev "imovinske skupnosti"), vendar pa je zveza le bila v mnogih pogledih ujeta v svoj čas, kar se je izkazalo tudi v tem, da je v burnem letu 1848 sodelovala v nekaterih meščanskih prevratih in nacionalnih vstajah, zavedajoč se, da še vedno gre za vzpostavljanje zgodovinskih pogojev načrtovane proletarske revolucije. Organizacija zveze je bila takšna, da je v njej mogoče zazreti osnovne zna-

čilnosti revolucionarne delavske partije. Iz "Pravil ZK" (prim. Ibid., str. 68 - 74) je mogoče razbrati, da je bila struktura občin in okrožij z izvrševalno oblastjo centralne uprave trdno zgrajena; iz čl. 8 pa je razvidna eksplicitna odločitev, "da se dejavnost ravna po načelih (podčrtal D.Š.), ne pa po tej ali oni osebnosti." Izpeljava tega istega načela je tudi to, da so vodilne osebe v občinah, okrožjih itd. voljene vsako leto, in da jih je mogoče ob vsakem času odpoklicati. Zakonodajni organ zveze je vsakoletni kongres. Že za časa prvega kongresa ZK (od 2.-9. junija 1847) so člani zveze težili k oblikovanju programa, vendar pa je bil "Osnutek komunistične nazorske izpovedi" nezadovoljiv in sta Engels in Marx kritizirala njegovo "katehetsko obliko", ki je takrat bila v praksi tajnih in poltajnih združenj običajna. Zlasti Marx je določno vedel, da mora programski dokument ZK imeti veliko splošnejši in temeljnejši značaj. Na drugem kongresu ZK (od 29.11. - 8.12.1847 v Londonu) sta bila Marx in Engels zadolžena sestaviti manifest, kar priča o tem, da so njuna stališča povsem prevladovala. Sam Komunistični manifest je izšel tik pred izbruhom februarске revolucije 1848. v Franciji.

Zveza komunistov je bila majhna organizacija, ki sama po sebi ni bila zmožna igrati velike samostojne vloge, pač pa je bila ključna njena zgodovinska vloga. Do izbruha revolucije 1848 so njeni člani sodelovali v številnih drugih (manj izrazito revolucionarnih in političnih) organizacijah, kakršne so bile: "Združenje bratskih demokratov", Čartisti, različne izobraževalne delavske organizacije itd., v sami revoluciji pa so njeni člani igrali aktivno vlogo zlasti v Nemčiji. Ravno v zvezi s tem zgodovinskim revolucionarnim procesom pa je prišlo še do novega razcepa v organizaciji. Nekdanji zagovornik ostrih stališč zoper Weitlinga: Schapper je, opogumljen z dogodki v 1.48, svoje sta-

lišče o (ne) zrelosti delavskega razreda zamenjal s stališčem, da "je za izid revolucije odločilna predvsem intelektualna in moralna stopnja zrelosti njenih voditeljev." (J. Braunthal: Geschichte der Internationale Bd. I, str. 74). To ga je obenem z Willichom približalo idejam romantičnega "revolucionarja" in pesnika Kinkela, kar je peljalo v "Revolutionsspielerei" (Marx) utemeljen v veri v "moč volje".

Organizacija ZK je tako bila nosilka revolucionarnih idej, medtem ko se je v praksi morala soočiti z zgodovinsko še zdaleč nedozorelimi razmerami, ko so v tedanji Evropi še potekali socialni procesi, katere je bila sprožila meščanska revolucija. Naj v tej zvezi opozorimo, da so se v času, ki ga obravnavamo, v Evropi odvijali boji za nacionalno emancipacijo. Med vsemi nacionalističnimi gibanji je tudi na evropsko delavsko gibanje najbolj vplival zgodovinski proces, ki je peljal k združitvi Italije. Mazzinijeva "Mlada Italija" je v zgodovini postala pravi vzor organizacije za nacionalno osvoboditev, in to navkljub medsebojno razlikujočim se težnjam, ki jih je vsebovala. Nacionalistična gibanja so peljala meščanske radikale v socialne zveze, ki so jih približevale delavskemu gibanju in slednjega njim. V okviru te študije ne moremo teh gibanj upoštevati njih zgodovinskemu pomenu adekvatno, čeprav kaže poudariti, da so izredno vplivala na politično sliko tedanje Evrope. Vendar pa (kakor je tudi razvidno iz nekaterih opomb v tem poglavju) vsa nacionalistična gibanja niso odigrala v zgodovini tako progresivne vloge kot gibanje za združitev Italije. Seveda pa je tudi to v svojih glavnih strujah ob radikalizaciji socialnih zahtev izkazovalo svoj meščanski značaj, ki ga je kompenziralo recimo v utopičnem Mazzinijevem programu republikanske federativne Evrope.

V tej točki pa smo že dovolj daleč, da ne moremo mimo še enega temeljnega aspekta celotne situacije, znotraj katere smo na konkretnem zgodovinskem materialu nahajali dialektiko prvotnega organiziranja revolucionarnih potencialov. Aspekt, za katerega gre je ekonomskega in političnega značaja in zadeva ekonomski položaj delavskega razreda v času krepitve razredne oblasti buržuazije in širjenje industrije. V obravnavanem obdobju je namreč eksistirala le ena industrijska dežela v poudarjenem pomenu besede, namreč Anglija, ki ji je po razvitosti sledila Francija. Edino ti deželi pa sta tudi imeli moderno revolucionarno bazo: sorazmerno razviti delavski razred, medtem ko je v ostalih deželah Evrope prevladovala nižja oblika proizvodnje in seveda kmetijstvo, ki je bilo še v štiridesetih in petdesetih letih v Rusiji formirano v njenem specifičnem podložniškem sistemu, medtem ko so drugod po Evropi prevladovali različne oblike od podložništva do male posesti, kar pomeni, da proces proletarizacije in industrializacije še ni tako odločilno vplival na kmetijsko proizvodnjo in na družbene oblike, ki so na njej temeljile (kar seveda velja v relativnem pogledu). V edini takratni industrijski deželi (v Angliji, kjer je 1851), mestno prebivalstvo po številu prekosilo kmečkega) pa je bil socialni položaj delavstva kratkomalo obupen, prav tako pa tudi povsod drugje, kjer je obratovala kakšna industrija ali rudarstvo. Ta nemogoči socialni položaj pa je bil tudi temelj razvoju delavskega gibanja, ki je v svojem razvoju kazalo težnjo po vse bolj organiziranih oblikah, ki so iz ekonomskih oblik (trade-unioni) težile k političnemu profiliranju. Kaže pa pripomniti, da tu ni šlo za enosmeren in enoznačen proces, saj se je temu zgodovinskemu trendu vseskozi zoperstavljala težnja po samo ekonomskih oblikah (n.pr. proudhonizem), ali po samo politično-puščističnih oblikah (n.pr. blankizem) ali celo različne utopistične težnje po reagrarizaciji družbe ipd. Toda v tistem

gibanju, ki je predstavljalo zgodovinsko avantgardne težnje se je že pojavljala tudi težnja po internacionalizaciji gibanja. Ob tem, da so revolucionarne množice pometle s staro ureditvijo (v l. 1848) in odprle pot buržuazni prevladi (tudi tam, kjer se prevladujoči buržuazni trend - liberalizem - ni politično ustoličil v vladi) v vsej zahodni Evropi, pa se sam ekonomski položaj delovnih slojev trenutno ni vidno izboljšal, ampak si je samo (ob tem, da je bila odprta pot tudi pospešeni industrializaciji) odprl perspektivo boljših pogojev za boj za izboljšanje razmer. Kot bomo videli, pa so razlike v ekonomski razvitosti v precejšnji meri botrovale tudi polarizacijam v socialističnih koncepcijah glede na dežele, v katerih so nastajale in glede na interese njih oblikovalcev.

V političnem pogledu je ostala Rusija kot grožnja novemu evropskemu redu s svojo močno zaostajajočo družbeno in državno strukturo. "Prvo violino" je nedvomno igrala Anglija, vendar pa je s sproženim procesom združevanja in z nakazujočo se ekonomsko rastjo že opozarjala nase tudi Nemčija in obljubljala spremembo v prevladujočih odnosih rivalstva med Anglijo in Francijo.

- - - - -

Ekskurz: Razlika med Komunističnim manifestom in Inavgurralno poslanico Mednarodnega delavskega združenja.

Za trenutek se bomo distancirali od našega historignega prikaza v primerjavo dveh tekstov. V luči te primerjave bomo namreč lahko določneje govorili o bolj specifičnih dogajanjih in o vprašanjih, ki so jih le-ta odpirala. Oba

teksta izpod Marxovega peresa ne kažeta samo dveh različnih Marxovih pristopov kot načinov teoretsko-praktične intervencije v praksi sodobnega mu revolucionarnega gibanja, marveč kažeta v svoji razliki tudi na dva spleta zgodovinskih okoliščin. Med razpadom Zveze komunistov (le-ta se tudi pokriva z zamiranjem revolucionarnega vala 1848.dalje) in ustanovitvijo I. Internacionale je minilo dobro desetletje, ki je bilo v gibanju delovnih množic dokaj neizrazito, desetletje, v katerem se je sam Marx umikal v študijsko sobo in se temeljito posvečal ekonomskim vprašanjem. V zgodovinski literaturi je v številnih delih srečati mnogo konstatacij razlike med obema tekstoma. Razlika, ki tu igra najpomembnejšo vlogo, kajpak ni razlika v samem predmetu obravnave, pač pa gre za razliko v revolucionarnosti (radikalnosti) in zlasti za razliko v odnosu do različnih strujanj v takratnem socializmu.

Medtem ko Manifest ostro obračunava z nedoslednimi in omejenimi oblikami socialističnih ideologij, določujoč njihov celo konzervativen razredni in nacionalni značaj, njihovo utopičnost, ki abstrahira od konkretne zgodovine itd., pa se Inauguralna poslanica zadovoljuje z veliko bolj splošno sprejemljivim ugotavljanjem porasta kapitalistične eksploatacije delovnih slojev, ki se je izkazovala tudi v bogatstvu vladajočih razredov in v vse hujših oblikah pauperizacije delavstva. V ta kontekst pa je Marx vmestil vzpodbujajoče dejstvo, ki je kazalo na krepitev moči delavskega razreda: na zakonsko uvedeni deseturni delavnik v Angliji.

Radikalna dikcija Manifesta ta dokument dviga visoko nad pomen programatske listine konkretne zgodovinske organizacije Zveze komunistov, kajti gre za najbolj koncizno dorečeni temeljni dokument vsega komunističnega gibanja, ki je jasna risba osnovne strukture zgodovinsko novega osnovnega razrednega konflikta, kakor tudi napoved nepomirljivosti le-tega:

"Odkrito razglašajo (komunisti - op.D.Š.), da je njihove cilje moči doseči samo z nasilnim prevratom vsega dosedanjega družbenega reda. Vladajoči razredi naj le trepetajo pred komunistično revolucijo. Proletarci v njej nimajo nič izgubiti razen svojih verig. Imajo pa pridobiti svet." (MEID II, str. 628-629).

Inavguralna poslanica sicer vsebuje zavest o zavesti poraza med evropskim delavstvom, kar eksplicitno izreka z, za Marxa značilno, ironijo v stavku: "Če dotlej med britanskim delavskim razredom in delavskim razredom na celini ni bilo nobene vzajemnosti, smo zdaj vsekakor doživeli vzajemnost v porazu." (MEID IV, str. 134). Vendar pa sodba o manjši revolucionarni ostrini Poslanice glede na Manifest, sodba o tem, da je s Poslanico Marx hotel združiti vse še komaj sprejemljivo v gibanju v internacionali, ne more pomeniti, da kljub temu Poslanica ne kaže določenega dozorevanja znanstvenega socializma. V Poslanici se namreč izraža spoznanje o diferenciranosti ekonomske, politične in zgodovinske strukture (v vzajemnem učinkovanju teh elementov) kapitalistične družbe, kar je narekovalo realističen odnos do vprašanja zmage proletarske revolucije; torej je šlo za spoznanje o nujni postopnosti v pridobivanju pozicij, katero more posredovati široko zasnovana mednarodna organizacija proletariata za dosego enega prvih zgodovinskih ciljev revolucije: osvojitve politične oblasti. "Izkušnje iz preteklosti" (podčrtal D.Š.) so pokazale, da je bilo zanemarjanje tiste bratovske zveze, ki bi morala povezovati delavce različnih dežel in jih vzpodbujati, jih čvrsto strnjevati v vseh bojih za njihovo osvoboditev, da je bilo to zanemarjanje vselej kaznovano s skupnim neuspehom njihovih nepovezanih poskusov." (Ibid. str. 137).

Revolucionarno obdobje začeto l. 1848 je pomenilo v deželah kontinentalne Evrope končno razbitje ovir za nastop

industrijske revolucije. Marx in Engels sta v svojih aktualnih spisih okoli 1850. leta razčlenila konkretne podede buržuazne zmage, katero je prinesla široka udeležba ljudskih množic v revolucionarnem valu, da bi same te množice v izidu dogodkov ostale opeharjene za obljubljene pridobitve. Skozi takšno zgodovinsko dogajanje sta uvide-la veliko zmožnost kapitalističnega razreda, da kljub svoji interesno-politični in ekonomski diferenciranosti organizira svojo oblast proti "ljudski volji", kar pa obenem kaže na pomankljivo pripravljenost množic in zlasti delavskega razreda, da bi vsaj preprečeval samovoljo buržuazije. V začetku petdesetih let se je odvijalo dogajanje, skozi katero so nacionalne buržuazije v medsebojnih notranjih spopadih za oblast uveljavljale svojo dominacijo. Povzemimo to obdobje s stavkom iz Poslanice: "Ko revolucija 1848. leta ni žela uspeha, so na evropski celini z železno pestjo oblasti razbili delavskemu razredu vse strankine organizacije in ves strankin tisk. Najbolj napredni delavci so v obupu zbežali v republiko onstran Atlantskega oceana in kratke sanje o emancipaciji so se končale z nastopom industrijske mrzlice, moralne pokvarjenosti in politične reakcije." (Ibid., str. 133-134).

Takšna posebna obravnava obeh tekstov nam je bila potrebna zaradi določitve nekaterih (med njimi tudi s pomočjo teorije zagledanih) determinant zgodovinskega prostora, v katerem se je odvijalo vzpostavljanje in nadaljna zgodovina I. Internationale.

- - - - -

Z razpadom Zveze komunistov, katerega zadnje dejanje je bil proces v Kölnu, je nastopilo v Evropi "mirno razdobje". Že v "Adresi centralnega komiteja Zvezi" iz marca 1850 je mogoče najti ugotovitve o rahljanju vezi v organizaciji.

Kljub še prisotnemu "duhu revolucije", ki se kaže v bojeviti analizi razmer, pa Adresa (napisala sta jo Marx in Engels) vsebuje tista stališča Marxa in Engelsa glede taktike delavskega razreda v "novih pogojih" katera v glavnem nista spreminjala (do konca šestdesetih let) in so ju pripeljale v spor z Lassalleom v začetku šestdesetih let. Taktika, kakršno sta si zamišljala, je zgoščeno prikazana v naslednjem stavku: "Delavci morajo predvsem med spopadom in takoj po boju, kolikor je mogoče, delati proti meščanskemu pomirjenju in prisiliti demokrate, da izpolnijo svoje sedanje grozilne fraze." (MEID III, str.172).

Jedro "spora Marx - Lassalle" je bilo v različnih pogledih na taktiko delavske stranke v odnosu do liberalne buržuazije in do reakcionarne vlade Bismarcka. Pri tem je še omeniti globlje teoretske razlike glede filozofskih in zlasti ekonomskih vprašanj. Medtem ko sta Marx in Engels menila, da je kljub precejšnjemu razvoju industrije v Nemčiji v petdesetih letih, nemški delavski razred nedorasel zgodovinski vlogi proletariata (tudi v primerjavi z bolj izkušenim in prekaljenim proletariatom Anglije in Francije), kar je po njunem mnenju pomenilo, da je potrebno najprej streti vlado reakcije v prid liberalni buržuaziji, pa je Lassalle zagovarjal koncepcijo zoperstavitve liberalni buržuaziji, kar ga je peljalo v taktično zavezništvo z reakcionarno prusko državno vlado. Ta različna pogleda nista ostala le ozko historičnega značaja v arhivskem smislu, ampak sta vsak v svoji konsekvenci pomenila dolgoročno zastavljen problem taktike delavske organizacije. Da bi takšno trditev utemeljili si moramo поблиže ogledati osnovne poteze te kontroverzije.

T.im. spor Marx - Lassalle se od do sedaj obravnavanih in od tistih, ki jih bomo še obravnavali, razlikuje po tem, da v tem primeru ni šlo za spor znotraj določene

organizacije, ampak za skepto obeh klasikov do Lassalleovih koncepcij in do njegove dejavnosti ob agitaciji pri ustanavljanju Splošnega nemškega delavskega združenja (Allgemeine Deutsche Arbeiterverein - v nadaljnjem tekstu bomo rabili kratico ADAV). Prav tako ta spor nima značilnosti večjega direktnega spopada (najostrejšše ocene t.i.m. lassallianizma so bile izrečene po Lassalleovi smrti) in vendar gre ob vseh številnih znakih osebnega spora za principielen razdor, kateremu daje še posebno podobo konkretni zgodovinski okvir. Že iz tega je razvidno, da je bila vsa zadeva precej komplicirana, zaradi česar se historične in teoretske sodbe o odnosu do te zadeve še niso mogle uskladiti - kot da sedanje različne poglede pogujejo takratni dobi podobne dileme.^{9/}

Če si najprej na kratko ogledamo "osebne plati" razhajanja med Marxom in Engelsom ter Lassalleom, katere so raziskavi dostopne skozi pisma in biografske materiale, je videti, da je Marx ob vsej posmeljivosti do Lassalleovih "izredno važnih" teorij, do njegovega osebnega stremuštva itd., vendar cenil Lassalleov talent in je sploh menil, da bi nadebudni "židek" mogel biti še koristen stvari proletariata. Medtem ko je do 1. 1856 Marx manj odprto dovolil o Lassalleu, pa je marca 1856 v pismu Engelsu razkril svoje popolno razočaranje nad Lassalleom, ko je le-ta povsem zapravljal svoj ugled pri düsseldorfskih delavcih s procesom v zvezi s svojim ljubezenskim razmerjem z grofico Hatzfeld (šlo je za cel splet intrig v "višjih krogih"): "Vse to je na mene in Freiligratha" - piše Marx - "naredilo definitiven vtis, pa naj sem še tako bil naklonjen L(assalle)u in nezaupljiv do delavske čenče." (Prepiska II, str. 133). Od tega trenutka dalje Marx sicer ni pretrgal kontaktov z Lassalleom in čeprav mu ni nikoli neposredno v obraz vrgel svojega mnenja o njem, je bil v odnosu do te osebe vedno previden. Vsekakor pa je dejstvo določene

antipatije in podcenjujočega odnosa, daleč premalo, da bi mogli pomen obravnavanega spora zreducirati na osebno nasprotje, kar so tiste kasnejše struje v različnih gibanjih, katerih kratkovidni interes je bil diskreditirati Marxa kot zgodovinsko osebnost tudi v moralnem pogledu, pogosto poskušale.^{10/}

Moderna zgodovina delavskega gibanja šteje Lassalleovo zgodovinsko vlogo med temeljne prispevke k organiziranju delavskega gibanja v Nemčiji v politično stranko, saj je ADAV bila predhodnica kasneje močne nemške socialdemokracije.

Ravno iz tega priznanja Lassalleu pa tudi izhajajo socialdemokratske ugotovitve o večji upravičenosti Lassalleovega stališča v eni konkretni točki, v kateri je šlo za vprašanje vzpostavitve samostojne politične organizacije proletariata v Nemčiji v začetku šestdesetih let, kakor tudi za vprašanje osnovnih ciljev in sredstev tega zgodovinskega dejanja. Za Marxa je bila Nemčija v vseh pogledih (razen v filozofskem) nerazvita dežela. Delavski razred je bil po njegovem daleč prešibek. "Vse kar je nemško delavstvo v tem trenutku moglo, bi naj bilo nudenje podpore najnaprednejšemu in za emancipacijo navdušujočemu se delu buržuazije pri njenem boju proti stari državi. Njegova naloga bi naj tako bila podpirati leve liberale, t.im. svobodomiselné, demokrate in naprednjake pri njihovem boju zoper junkerski Bismarckov režim." (Archiv, str. 8).^{11/} Carlo Schmid (v svojem zapisu v Archivu) povdarja okoliščino, da Marx in ostali "Londončani", živeči v izolaciji emigracije, kljub občasnim obiskom v Nemčiji, niso imeli direktnega vpogleda v stanje nemškega delavskega razreda v začetku šestdesetih let. "Ferdinand Lassalle se je zavedal bolj kot oni, da malo nemških delavcev, ki so sploh že imeli interes za radikalno politično gibanje, še ni na

noben način imelo v mislih samostojnega političnega razrednega gibanja." (Ibid str. 8). In ker so isti delavci tudi sami videli svoje možnosti v svoji odvisnosti od liberalnega meščanstva izstopajočega z Napredno stranko (Fortschrittspartei), se je Lassalleu zdelo jasno, da je potrebno opraviti ravno s to odvisnostjo in nastopiti zoper meščanstvo in njegove liberalne politične organizacije. Marxovo in Engelsovo stališče do vprašanja vloge nemškega delavskega razreda se je vzpostavljalo v njunem kombiniranju komplementarne dejavnosti v manj razvitih deželah za uspeh internacionalne proletarske revolucije, ki je po njunem mnenju bila v največji meri odvisna ^{od} uspeha v Angliji in Franciji. Od tod torej vloga nacionalnih delavskih gibanj ni omejena v meje danih državno-nacionalnih struktur, ampak v le-teh deluje glede na določitev širše konstelacije kapitala in dela v njuni zgodovinski konkretnosti.

Lassalleov projekt se je od tega razlikoval. Kljub temu, da je Lassalle teoretično pripadal hegelizmu, ki se kaže tudi v mnogih aspektih njegovega praktičnega političnega delovanja, pa zgodovinarji kakšen je Schmid namigujejo, da je v danem trenutku bolje kot Marx zapopadel konkretno nemško situacijo in konkretne možnosti za graditev delavskega gibanja v Nemčiji. Toda Lassalle v primerjavi z Marxom sploh ni bil z "dušo in telesom" proletarski teoretik.

Da bi se ne zdelo, da dajemo prevelik akcent določeni upravičenosti Lassalleove politične prakse (v njenem nasprotju Marxovim sugestijam) naj poudarimo, da razlika med klasikom in Lassalleom ni zadevala vprašanja potrebe vzpostavitve delavske politične organizacije same. Razlika, po kateri so v poznejši zgodovinski praksi gibanja nastopile usodne teoretsko-zgodovinske

konsekvence, je zadevala vse do političnih sredstev samega boja za stranko.

Lassalleovo stališče je izhajalo iz ugotovitve, da od liberalnega meščanstva ni pričakovati zmožnosti, da bi oblikovalo liberalno meščansko državo. Še manj si je torej mogoče misliti, da bi nerazviti delavski razred mogel razumeti komplicirano "taktiko dveh front". Od tod je Lassalle izvajal kratkoročno stališče, da je "potrebno tem grupam (malim delavskim združenjem) postaviti pred oči nekaj praktično pojmljivega." (Ibid. str. 15). Eksplicitno Lassalleovo mnenje glede revolucije pa je bilo oznachen hegeljansko, namreč že v tradiciji mladohegllovstva, ki je s samim Heglom imelo veliko manj skupnega kakor Marx, ki je izhajal iz svoje celostne kritike Heglove filozofije. Lassalle je namreč menil takole: "Ni mogoče narediti nobene revolucije; vedno je mogoče le revoluciji, ki je že vstopila v dejanske odnose družbe ^{12/}, tudi zunaj pravnega pripoznanja konsekventno ustvariti izpeljavo (Durchführung geben)." (Ibid., str. 62). Z našega raziskovalnega zornega kota se torej Lassalleovo stališče v terminih odnosa spontanitete in organiziranosti ne postavlja na nobenega od obeh polov, ampak se tvori tako, da je organizacija izpeljava tistega, kar je v vsakokratnem trenutku že (spontano) prisotno. To seveda sploh ne pomeni, da je bil Lassalle "teoretik spontanizma", saj je, če nič drugega, vse predobro obvladal logiko politične prakse, znotraj katere je v danih pogojih iskal možnost demokratizacije pod okriljem nedvomno reakcionarne Bismarckove vlade. Tako tudi razhajanja med Marxom, Engelsom in Lassalleom niso bila v veliki meri vezana na ožji problem organizacije, ampak na sama vsebinska jedra vzpostavljanja delavskih organizacij. S tem se bližamo tisti razliki med Marxom in Lassalleom, ki se kaže (poleg številnih drugih) v različnem pojmovanju mesta države v

zgodovinskem procesu. Že omenjeni Carlo Schmid (ki je teoretski apologet socialne demokracije) to razliko označuje kot zadnjo in najglobljo razliko v pojmovanjih obeh teoretikov. "Tudi Lassalle se je zavedal, da je dotedanja država bila razredna država; toda še vedno je dovolj ostajal hegeljanec, da je v državi ... zagledal objektivacijo naravnih sil, katere je zgradila zgodovina v znaku svobode in napredka. Tudi zanj je razredna država pomenila v zgodovini sestop nasproti, po moralni zavesti doseženmu, stališču. Toda s tem grehom, same zgodovinske upravičenosti države ni postavil pod vprašanje. Marx je vseskozi oglasil državo za instrument gospodarstva posedujočih razredov." (Ibid. str. 19). Vrsta teoretskih razlik, na katere smo zelo v zgoščenih obliki samo opozorili, je pogojevala različnost praktičnejših stališč, ki so se pri Lassalleu kazala v obliki njegove praktične akcije. Le-ta je znana po nazivu Lassalleova agitacija, katero je začel izvajati v začetku 1862 in je bila 23. maja 1863 kronana z uspehom - ustanovitvijo ADAVA. Glavna točka te agitacije je bila splošna volilna pravica. Ta zahteva je bila v skladu z osnovno intenco: oblikovati nacionalno delavsko stranko in izpodkopati prestiž liberalne buržuazije - tudi v zvezi s konzervativno državno oblastjo. Navezava na obstoječo prusko državo je tako uveljavljala princip državne intervencije v prid (pod njihovim pritiskom) delovnih slojev. Ta koncepcija je druga skrajnost nasproti anarhistični, ki proklamira načelo popolne in takojšnje odprave države, glede na Marxovo zahtevo po prehodni državi dikature proletariata.

Lassalleova organizacija je v času njegove smrti imela za tiste čase zavidljivo veliko število članov, ki se je po nenatančnih ocenah gibalo med tri in štiri tisoč šeststo (prim. Ibid. str. 300-301). Nasproti Lassalleu so predstavniki liberalcev in demokratov izvedli manevar, ki se je kasneje pokazal za ponesrečenega. Na iniciativo utemeljite-

lja "Frankfurter Zeitung" L. Sonnemanna so sklicali kongres obstoječih delavskih kulturnih združenj, da bi "delavstvo držali daleč od samostojne politične dejavnosti in ga imunizirali proti propagandi ADAVa" (Ibid.str. 299). To dejstvo kaže na eni strani na prestraženost buržuazije pred samostojno delavsko politično stranko in na drugi strani razvoj dogodkov kaže, da je ideja o samostojni delavski stranki imela takšno moč, da se je zasedanje združenja kasneje obrnilo na levo, s čimer je prišlo 1868. do deklariranja za program Internationale (tu gre za eisenachovsko socialdemokracijo) in 1878. do združitve z ADAVom v Gothi v Socialistično delavsko stranko Nemčije (prim.Ibid str. 299). Vsa ta pregrupiranja so se zgodila po Lassalleovi smrti, a vendar kažejo na omejenost in celo nevarnost Lassalleove politične pragmatičnosti, ki se je ohranila v delu nemškega delavskega gibanja. Že ADAV je predstavljal model masovne disciplinirane delavske demokratične stranke (prim. Ibid. str. 25 in 57-58). V tem smislu torej sama zahteva po volilni pravici ni igrala druge vloge, kot vloge vodilne parole - tistega "praktično pojmljivega" nerazvitemu nemškemu delavstvu - vendar Engelsova kritika (omenjamo le karakterističen drobec stalne polemične naperjenosti Marxa in Engelsa zoper lassallianizem) "K razpustitvi lassallianističnega delavskega združenja" (Werke Bd. 16, str. 37-38 in 326-329), opozarja na določene možne posledice "pragmatičnosti" te težnje v zvezi s samim organiziranjem ADAVa. Engelsova arumentacija namreč temelji na tem, da splošna volilna pravica v Nemčiji še ne more igrati zgodovinsko progresivne vloge, ampak je celo orožje v rokah reakcije - glede na dejstvo, da je dve tretjini prebivalstva živelo od poljedelstva in le ena tretjina od industrije. Popolna neprosvetljenost kmečkega prebivalstva, še vedno podrejenega fevdalnim gospodom, je temelj dejstvu, da od splošne volilne pravice ni kaj pridobiti, še zlasti če primerjamo takrat bolj razvito (a še vedno močno agrarno,

čepprav je celotna družbena struktura za korak pred nemško) Francijo, kjer je splošna volilna pravica zagotovila nastop reakcionarne lutke Napoleona III.

Opozoriti še kaže morda, da priznanje Lassalleu, tiste zgodovinske vloge, ki mu nedvomno gre, seveda ne pomeni kakršne koli splošne pritrditve Lassallov konceptiji. Lassallistična tradicija, ki je še dolgo ostala zdaj glasno, zdaj tiho, prisotna v nemški socialni demokraciji vse do danes (seveda v transformiranih oblikah), je pokazala, da je mogla igrati še progresivno vlogo le v nekem določenem zgodovinskem trenutku neformiranih razmer, ko so bile možne različne poti organiziranja delovnega gibanja.

Vlada reakcije na kontinentalni Evropi je mnoge izpostavljene revolucionarje pognala v emigracijo. Tako so se v Londonu v različnih oblikah tvorile emigrantske revolucionarne organizacije. V tem obdobju je v Angliji zamiralo čartistično gibanje in vzporedno z njim Združenje bratskih demokratov. Avgusta 1856. pa je bila v Londonu ustanovljena Internacionalna asociacija (The International Association), ki jo nekateri štejejo za neposrednega predhodnika I. Internationale. Ta organizacija se je razvila iz "Pozdravnega - in protestnega komiteja", ki je nastal na iniciativo chartističnega vodje Jonesa^{13/}. Ta komite naj bi namreč pozdravil Armanda Barbresa (Blanquijevega bojnega tovariša) in protestiral proti Napoleonovemu obisku Anglije 1. 1854. jeseni. V nekaj tednih so se temu angleškemu komiteju s svojimi delegati priključile begunske organizacije Francozov, Nemcev in Poljakov in s tem je prišlo do preimenovanja v "Internacionalni komite". Le-ta je 27. februarja 1855 sklical zborovanje v St. Martin's Hallu, na katerem so govorili o takrat aktualnem zatiranju narodov (Italije, Poljske in Madžarske). Na zborovanju je govorilo več predstavnikov

nacionalnih begunskih združenj, prebrali so pismo V. Hu-
goa itd. Zborovanju je svoj poudarek dal Jones, ki je
med drugim v svojem otvoritvenem govoru dejal: "Danes
začenjamo križarski pohod ne samo proti aristokraciji.
Nočemo vreči ene tiranije, da bi vzpostavili drugo. Bori-
mo se proti tiraniji plemstva, kakor tudi proti tiraniji
Kapitala." (cit. po J. Saville: E. Jones: Chartist -
str. 58/59). S tem je Jones izrekel interes proletariata,
ki je po zgodovinski logiki sodeloval v bojih za nacio-
nalno neodvisnost, vendar pa so revolucionarne aspiracije
najzavestnejšega dela evropskega proletariata segale ve-
liko dalje.

V začetku aprila 1856 je delegacija proudhonistične orga-
nizacije iz Pariza v svoji "Adresi francoskih delavcev
svojim bratom, delavcem Anglije" predlagala izgradnjo
"Zveze delavcev vseh narodov", kateri naj bi bil cilj
prevladati kapitalizem z ustanavljanjem produktivnih in
konzumnih zadrug. Ta iniciativa pa je bila povod, da so
se 10. avgusta 1856 francoska Commune revolutionaire,
nemško Komunistično delavsko izobraževalno društvo, Zdru-
ženje poljskih socialistov in Družba čartistov, združili
v Internacionalno asociacijo. (Vse ustanovne organizaci-
je z izjemo čartistov so bile emigrantska združenja.)
Organizacijsko obliko s Centralnim komitejem (sestavljene-
nim iz petih delegatov pridruženih organizacij) in letno
generalno skupščino, je kasneje deloma povzela tudi I. In-
ternacionala. V Internacionalni asociaciji so tudi sode-
lovali nekateri vidni predstavniki proletariata, ki so
se izkazali kasneje v Internacionali, pa tudi kasnejša
sodelavca Lassallea oz. ADAVa itd. Sredi 1857. so nasta-
le krajevne grupe-člani Asociacije tudi v ZDA.

V času svojega obstoja je Asociacija izdala dva mani-
festa med katerima velja omeniti predvsem prvega (iz
konca 1858), ki se obrača zoper Mazzinija in njegov

buržuazno-utopistični klic po zvezi meščanov in socialistov za vzpostavitev demokratične zveze evropskih republik, katero po njegovem ne bi bilo mogoče doseči s poučevanjem "socialnega vprašanja". Manifest nasproti temu opozarja, da delavski razred ni pozabil leta 1848, in da bodo v trenutku revolucije delavci kot en moč zgrabili za orožje - ampak zaradi svojih lastnih ciljev in ne zaradi buržuazije. Ta cilj pa mora biti le politična in socialna revolucija. (prim. Braunthal: Geschichte der Internationale, str. 96).

V letu 1859. je Asociacija razpadla, saj ji ob njeni ozki organizacijski osnovi (emigranti) s še takšno organiziranostjo ne bi uspelo približati se vzvodom revolucije, za katero se je deklarirala. Zamajalo jo je že poljsko nestrinjanje s stališčem zoper Mazzinija, katerega pa je ravno mogoče oceniti kot najkonkretnjšo in relativno važno razjasnitev razmerja med proletarskim gibanjem in meščanskim radikalizmom. V ostalem je Asociacija uveljavljala dokaj posplošene poglede, ki so bili daleč pod ravni npr. Komunističnega manifesta. Če bi se še podrobneje spustili v prikaz različnih dejstev, ki kažejo značaj Asociacije, bi se jasneje izkazalo, da imamo prej opraviti z obliko radikalističnega malomeščanskega gibanja, kakor s pravim proletarskim gibanjem. Kljub temu, da je v svojem prvem manifestu nakazala razcep z Mazzinijem v točki, v kateri se je le-ta obračal v konzervativizem, pa Asociacija v svoji opredeljenosti s tem vprašanjem ni mogla opraviti odločilnega preskoka. Njen radikalizem je bil torej radikalizem malomeščanskih radikalov v emigraciji. Zgoraj citirani Braunthal pa meni, da je Asociacija bila neposredna predhodnica Internacionale. To kaže jemati rezervirano.

Toda Asociacija je vendar bila zadnja predhodnica Inter-

nacionalne in je tudi pomenila poskus praktične realizacije načela mednarodne solidarnosti delavskih gibanj. Tako tudi ne more biti povsem slučajno, da je Internacionalna kasneje adoptirala organizacijski model Asociacije.

Problem organizacije v I. Internacionali (konflikt Marx - Makunin)

28. septembra 1864. na zborovanju v Sv. Martin's Hallu je bila ustanovljena "International Workingmen's Association" - na zboru sklicanem v podporo poljski vstaji zoper nadvlado ruskega carizma. Tudi ta zbor je bil eden izmed izrazov, vsega občudovanja vrednega, občutka za solidarnost angleškega proletariata (14). Le-ta je ohranjal dobre stike zlasti s francoskim delavstvom, ki se spričo Bonapartove policijske kontrole in drobnih koncesij "v dobro delavskemu razredu", ni moglo organizirati na takšen način kot angleško, ki je po koncu čartizma imelo mrežo dobro povezanih sindikalnih organizacij. Stiki so se intenzivirali z obiskom številne francoske delegacije delavcev na svetovni razstavi v Londonu. Izvolitev in potovanje velike delegacije je sofinancirala sama Napoleonova vlada, kar je pomenilo pač enega od njenih demagoških trikov. Ideja o skupni solidarnosti je po tem sodelujoči predstavništvi obeh dežel peljala k sklicu velikega zbora, na katerem pa so sodelovali tudi predstavniki Nemčije, Italije, Poljske in Irske. Na tem zboru je bil tudi izrečen predlog za ustanovitev internacionalne delavske organizacije in izvolili so začasni centralni komite ter ga pooblastili, da po potrebi kooptira nove člane. Kmalu za tem je komite začel pripravljati osnovne ustanovne dokumente. Ob sodelovanju takšnih revolucionarjev, kakršen je bil npr. Mazzinijev major Luigi Wolf, ob proudhonistih ipd. pa je kazalo, da ti

važni dokumenti ne bodo ustrezali dejanskim potrebam za utemeljitev učinkovitejše mednarodne delavske organizacije. Marx o tem piše Engelsu v pismu 2.11.1864, da je iz osnutka, kakršnega je slišal na seji komiteja, povsod kukal Mazzini, prikrit "s tankim slojem najme-glenejših fragmentov francoskega socializma". (Prepiska III, str. 218).

S tem so bili narejeni prvi koraki k osnovanju Prve Internacionale - organizacije, ki žal ni ostala samo vzor ali zgodovinski model mednarodne proletarske revolucionarne organizacije, ampak s svojim relativno kratkim obstojem tudi ponazarja razdrobljenost tega gibanja in je tako zgodovinsko neizčrpn vir študija izvorov tistih razprtij in razdorov v zgodovini delavskega gibanja, ki so to gibanje v konkretnih trenutkih slabili, obenem pa kažejo stopnje njegovega dozorevanja (pa tudi zgodovinskih regresij).

Zgodovina I. Internacionale je polna večjih in drobnejših dogodkov, kar pa nam tudi narekuje (zaradi namena tega zapisa) nekoliko ožjo obravnavo zgodovinske materije ^{15/}. Pomembno je, da se je z vsako konferenco in kongresom Internacionala, kljub določeni neenotnosti, nenehno krepila in postala v očeh takratnih vladajočih plasti grozotna nevarnost, da so njene člane v večini dežel kontinentalne Evrope policijske sile preganjale, reakcionarni tisk je izkoriščal vsakršno priložnost za klevetanje in podtikanja. Število njenih članov in ostalih pristašev je policija cenila na pet milijonov itd. S tem, ko je 1. 1866 na prvem kongresu v Ženevi bil sprejet Marxov koncept, je Internacionala stopila na oder svetovne zgodovine kot javna proletarska organizacija. Vse do kongresa v Baslu 1869. se je Marx izogibal konfliktnim temam, hoteč najprej utrditi organiza-

cijo in je ohranjal tolerantnost tudi do stališč v resolucijah, katera je označeval kot topoumna (Npr. resolucija bruseljskega kongresa 1868, ki se je brez razlike izrekla proti vojni z dostavko, da naj bi na vojno odgovorili z generalnim štrajkom). Ideološka struja, s katero je prihajalo do nesporazumov in nesoglasij, je bil v začetku proudhonizem, ki je nasproti programu združbljenja produkcijskih sredstev zoperstavljal svoje mutualistične koncepte in nasproti koncepciji osvojitve državne oblasti po proletariatu, svojo apolitičnost. Ob tem, da je vpliv proudhonizma v internacionali do neke mere upadal, pa se je konflikt znotraj Internationale zaostril z vstopom Bakunina l. 1869. v Internacionalo.

Konflikt med marksizmom in anarhizmom v I. Internacionali ne moremo v nobenem pogledu obravnavati samo kot zbir bolj ali manj slučajnih konkretnosti. Ob tem, da ta konflikt v vseh teoretičnih vidikih še ni povsem pojasnjen, pa je na osnovi historičnih virov mogoče reči, da je pri tem konfliktu šlo za dokaj jasno konfrontacijo dveh koncepcij revolucionarnega preboja dane meščansko-kapitalistične strukture. Pri tem je potrebno poudariti, da v teoretičnem pogledu ne gre za spopad dveh enakovrednih teorij, saj sama po sebi teoretska vrednost koncepcije ni odločilna zunaj zgodovinskega konteksta, ki je njen praktični temelj. Če primerjamo spise Marxa in Bakunina, se pokaže, da so Bakuninovi teksti globoko pod nivojem Marxovih, saj pri Bakuninu ne gre za koherentno teorijo, ampak za konglomerat ideologije panslavizma (v drugi fazi "anti-pangermanizma") proudhonizma, utopizma, nekakšnega heglovstva itd., kar vse skupaj, ob Bakuninovem "originalnem" prispevku, tvori doktrino anarhizma. Mnenja (zlasti anarhističnih zgodovinarjev), da je Bakunin v primerjavi z Marxom v večji meri "človek akcije" in manj "človek teorije", pojasnjujejo konflikt v moralistič-

nih terminih, hoteč prikazati, da je bil Bakunin žrtev konspiracije "avtoritarnih komunistov". (Ta mnenja v največji meri temeljijo na Bakuninovih lastnih spisih, ki vsebujejo tudi njegove poglede na Marxa.) Takšno prikazovanje seveda ne vzdrži kritike. Toda pomembnejše je vprašanje, zakaj se je Marx sploh spuščal v polemiko s koncepcijami tega "človeka (notorično propadajočih) akcij", s koncepcijami, ki mu teoretsko niso predstavljale niti zdaleč enakovrednega nasprotja. Odgovor na to vprašanje ponujajo osnovne historične karakteristike konflikta. Glede na te je mogoče reči, da je Marx predstavljal teoretsko razvito koncepcijo proletarske revolucije temelječe na predpostavkah razvite kapitalistične industrijske strukture, medtem ko je Bakunin stal na stališču revolucije zgodovinsko manj razvite strukture, ki je v neprimer- no večji meri temeljila na agrarni proizvodnji. Glede na to je Bakunin razvil svoj vpliv predvsem v sekcijah v Romanski Švici, v španskih, predvsem v italijanskih in delno v francoskih in belgijskih sekcijah. Seveda pa smo s tem izrekli le glavne posplošitve, katere nam omogoča zgodovina - ta pa vedno vključuje tudi konkretni individualni nivo. Spričo tega si moramo malo поблиže ogledati Bakunina tudi s te plati, da bi nam bili razumljivejši njegovi postopki v Internacionali.

Šestindvajsetletni ruski plemič Mihail Bakunin je 1840. prišel v Berlin, da bi študiral filozofijo. To je bilo obdobje, ko je v Nemčiji mladoheglovstvo razvijalo svojo "revolucionarno dejavnost" in Bakunin je pod vplivom mladoheglovskih idej začel premišljati o socialni revoluciji. V svojem spisu "Reakcija v Nemčiji" je že, z njemu lastno temperamentnostjo in patetiko, nakazal svojo bodočo usmeritev (tu še bolj abstraktno): "Zaupajmo zato večnemu Duhu, ki razdira in izničuje samo zato, ker je nepojmljivi in večni izvor življenja. Destruktivna strast je prav

tako kreativna strast." (Bakunin: On Anarchy, str. 57). Ta spis, ki se začne z vprašanjem po svobodi in se končuje s poudarjanjem destruktivne sle opozarja, da imamo opravka z izredno vehementno osebo, kateri je bilo potrebno nekaj srečanj z evropskimi (mladimi) progresivnimi duhovi in že se je pri Bakuninu pojavila pripravljenost za "velika dejanja". Prvi "nemški komunista", ki ga je bil Bakunin srečal je bil W. Weitling (nam že dobro znani teoretik "rokoodelskega socializma") 1843 v Zürichu. Povsem nesporno je, da je Weitling s svojim naukom, ki je bil mešanica njemu sodobnih utopizmov in pučizmov z okusom za tajne organizacije, v precejšnji meri vplival na Bakunina. V Bakuninovem nedokončanem členu "O komunizmu" je viden Bakuninov zanos nad Weitlingom, na kar opozarja stališče o internacionalnem značaju principa krščanske ljubezni, katerega naj bi bilo potrebno zoperstaviti vladam, ki so ta princip obračale v škodo ljudstva. Ljudstvo pa je (seveda) po naravi dobro. (prim. Krasni arhiv 1/1922, str. 59). Ko je bil Weitling v Švici aretiran, so v njegovih papirjih našli tudi na Bakuninovo ime. Tako je prišlo do tega, da je bil obveščen o tem Petrograd in Bakunin je bil, potem ko je zavrnil poziv naj se vrne domov in pojasni svoja stališča, in absentia obsojen na izgnanstvo s prisilnim delom v Sibiriji. V Meki tedanjih revolucionarjev - v Parizu - je Bakunin med drugim našel zlasti na Proudhona in tudi na Marxa. Kljub temu, da ga je fascinirala Marxova izobraženost in je s Proudhonom predebatiral cele noči (vpliv teh idej je izraziteje nastopil mnogo kasneje), pa je Bakunin še vedno bil tolikanj zakoreninjen v domovini, da ga je takrat pritegovala ideologija panslavizma, katero je Bakunin proklamiral kot "revolucionarni panslavizem", kar je vključevalo predstavo o vstaji zatiranih slovanskih narodov in seveda predstavo o padcu despotizma v Rusiji. Tako je bil tudi zaradi govora na banketu v čast 17. obletnice poljske vstaje 1. 1830, na

intervencijo ruske vlade, izgan iz Francije v Belgijo. V letu 1848 je Bakunin spet prišel v Pariz in sodeloval z "Demokratsko ligo Pariza" v njeni ekspediciji v vojvodino Baden, kjer so hoteli pripraviti vstajo. Le-ta je povsem propadla. Glede tega je tudi prišlo do prvega znaka razdora med Marxom in Bakuninom. Marx in Engels sta namreč obsodila vodjo "izleta" v Baden" Herwegha, v bran katerega se je Bakunin postavil. Potem je Bakunin odšel preko Berlina in Breslaua v Prago, kjer je skušal vplivati na Slovanski kongres^{16/}. Bivanje v Pragi pa je Bakunin izkoristil tudi v druge namene - sodeloval je namreč v tamkajšnji vstaji in se nato vrnil v Breslau. V istem letu je Bakunin napisal svoj "Apel Slovanom", ki ga je Engels kritiziral v članku "Demokratski panslavizem" (v Werke 6). V tej točki je vse do konca prihajalo v različnih oblikah do nesoglasij med utemeljiteljema znanstvenega socializma in Bakuninom^{18/}.

V "Apelu Slovanom" je že zaslediti proudhonistični vpliv (odnos do politike ipd.) na Bakunina. Zanimivo je morda to, da v "Izpovedi carju Nikolaju I." predvideva uvedbo revolucionarne diktature v Rusiji, medtem ko v "Apelu" vzneseno govori o spontani revoluciji, vznikli iz "instinkta mas."

1849. je Bakunin na prepričevanje Richarda Wagnerja (slavnega skladatelja) sodeloval v vstaji v Dresdenu, kjer je bil obsojen na smrt in izročen Avstriji, kjer so ga zaprli in obsodili na smrt ter izročili Rusiji, kjer so ga brez vseh formalnosti priklenili v Petropavlovski trdnjavi - za šest let.^{19/} Nato so ga po prizadevanju vplivnega sorodstva poslali v ekzil v Sibirijo, od koder je pobegnil in se konec decembra 1861. pojavil pri Herzenu v Londonu. Ta dvanajstletni Bakuninov križev pot je ustvaril o njem legendo nezlomljivega revolucionarja.

Poljska vstaja 1863 in želja po sodelovanju v njej je Bakunina pripeljala - na Švedsko. Usoda poljske vstaje je menda dokončno odpravila pri Bakuninu njegove panslovanske iluzije. Tako je jeseni 1864 celo naredil dober vtis na Marxa, ko sta se prvič po šestnajstih letih spet srečala v Londonu. (prim. Prepiska III, str. 219). Med l. 1864 in 67 je Bakunin prebival v Italiji. V tem času je zbiral člane svoje prve tajne organizacije imenovane "Internacionalno bratstvo", o katerem je v pismu Herzenu 19.7.1866 pisal, da ima člane na "Švedskem, Norveškem, Danskem, tudi v Angliji, Franciji, Španiji, Italiji, nekaj je v njej Poljakov in več Rusov.: (Staatlichkeit und Anarchie und andere Schriften, str. 703/704). Kot piše več avtorjev (med njimi tudi anarhizmu naklonjeni) je vsa velikost in moč te organizacije bila zgolj fiktivna. V zvezi s tem R. Mondolfo (V Grünberg Archivu XIV, str. 354) poudarja, da bakuninizem kot prevratniška doktrina, ki ni imela smisla za masovnost, ni imel pravega vpliva na mase. Bakunin je bil vpliven predvsem v intelektualnih krogih in je šele potem pridobil nekaj roko-delcev in delavcev, da jim je "pihal na dušo" glede razlike med njihovimi lastnimi interesi in Marxovimi nauki. Mondolfo opozarja tudi na dejstvo, da so v šestdesetih letih pojavljajoči se štrajki v Italiji sčasoma postajali vse bolj organizirani, pri čemer ne moremo govoriti o bakunističnem vplivu. (Podobne ugotovitve niza tudi Nello Rosselli v svoji knjigi Mazzini e Bakunin). Na kratko naj omenimo, da se je po l. 1870 Bakunin v Italiji zapletel v polemiko proti Mazziniju proti kateremu je zavzel stališče razrednega konflikta. Po vsej verjetnosti je prej temu dejstvu relativno uspešne polemike zoper Mazzinija pripisati, da je bakuninizem zapustil svoje korenine v Italiji kot pa vplivu Bakuninovih "organizacij". V Italiji se je namreč anarhistična ideologija še dolgo ohranjala in se je razvijala vzporedno z drugimi strujami.^{20/}

Če se vrnemo k "Internacionalnemu bratstvu", pa kaže opozoriti na "Revolucijski katekizem", kjer je Bakunin razvil svoj koncept "absolutne svobode individua", ki je utemeljena v principu federalizma, ki bi naj nastopil kot socialna ureditev predvsem po odpravi države. Bazična enota vse politične organizacije bi naj bila povsem avtonomna komuna, ki voli svoje funkcionarje, zakonodajalce in sodinike. Komune bi se združevale v province, ki bi bile "svobodne federacije avtonomnih komun". V poglavju 10 Katekizma pod naslovom socialna organizacija Bakunin poudarja: "Brez politične enakosti ne more biti prave politične svobode, toda politična enakost bo mogoča samo s socialno in ekonomsko enakostjo." (Proudhonizem!). Le-to pa je Bakunin menil vzpostaviti z odpravo dednega prava. (prim. On Anarchy, str. 76-97). V svoji notranji organizaciji (drugi dokument Bratstva: Internacionalna familija - prim. Staatlichkeit und Anarchie str. 28-64) pa Bratstvo predvideva strogo notranjo disciplino, revolucijo bo vodila tajna Internacionalna familija - zbir izkušenih bojnikov iz vseh dežel, ki bi naj izdelovala načrte za revolucijo. Članstvo Bratstva bi naj pripadalo nacionalnim familijam, katerih člani naj bi bili brezpogojno poslušani "nacionalnim huntam". Tretji dokument iz te serije je še Nacionalni katekizem, ki predvideva, da bodo revolucijo vodili ljudje, in da bo narejena za ljudi (Bakuninovo parafraziranje "Deklaracije neodvisnosti", kar opozarja na njegovo nekritično subsumcijo vseh mogočih "svobodoljubnih" parol od prvotnega krščanstva dalje) in sicer ne prispeva nič bistveno novega h glavnim tekstoma. Sodobni anarhistični teoretik D. Guérin v svoji znani antologiji opozarja, da so ti teksti "najmanj znani in najpomembnejši med njegovimi deli. (prim. Daniel Guérin: Ni Dieu, Ni Maître, str. 197-215). Mi naj opozorimo, da ima Guérin prav v toliko, kolikor gre za tekste, ki vsebujejo vse glavne elemente bakuninizma in je svoje razvlečene dolgovernosti

iz teh tekstov Bakunin ponavljal ob vsaki priložnosti in jih v zadnjem obdobju krepil s svojim anti-pangermanizmom. (Le-ta je prisoten v sicer "največjem" Bakuninovem delu Državnost in anarhija.)

Septembra 1867 je Bakunin sodeloval na kongresu liberalno-buržuazne "Lige za mir", kjer so ga hrupno pozdravili kot legendarnega borca za svobodo, a delegati so se kmalu začeli ohlajati, kajti Bakuninova stališča so kljub vsemu bila za nje dovolj ekstremna (saj je Bakunin povdarjal stališče razrednega boja), a vseeno so ga izvolili v Centralni komite lige, kjer je Bakunin igral dokaj pomembno vlogo v pripravah na drugi kongres Lige 1.1868. V zvezi s tem je nastal njegov tekst "Federalizem, socializem in anti-teologizem", v katerem Bakunin pravzaprav nagovarja svoje sodelavce v ligi k sprejetju njegovih (nam v glavnem že znanih) principov v program ustvaritve miru in svobode. Bakunin je sicer opozarjal na razredno razdeljenost družbe, toda kako si ni bil na jasnem o tistem, kar jo vzdržuje v razdeljenosti, ponazarja naslednji citat iz imenovanega teksta: "Svoboda industrije in trgovine je gotovo velika stvar in ena od bistvenih osnov bodoče mednarodne alianse vseh narodov sveta. Kot ljubimo svobodo, vse oblike svobode, moramo enako ljubiti tudi to." (On Anarchy, str. 109-110). Bakuninu je uspelo prepričati Centralni komite lige, da je sprejel priporočilo bernskemu kongresu (1868) z zahtevo po ekonomski enakosti z implicitnimi žigosanji avtoritete v cerkvi in državi. Kongres je jasno to priporočilo zavrnil in Bakuninu se je moralo posvetiti, da v Ligi nima kaj početi. Ob koncu kongresa je še s sedemnajstimi udeleženci (svojimi pristaši) oblikoval jedro svoje naslednje organizacije: "Internacionalne alianse socialne demokracije"^{21/} Z ustanovitvijo Alianse, ki bi naj služila uveljavljanju programa že formuliranega v listinah "Bratstva", pa prav tako ni bilo razpuščeno Bratstvo, ki je igralo vlogo ož-

je organizacije najbližjih Bakuninovih sodelavcev in je tako bilo posebna organizacija (če je o tej družbi sploh mogoče govoriti kot o organizaciji) v senci širše Alianse. Le-ta je bila organizirana malo manj hierarhično, da je po svoji organizacijski shemi celo nekoliko spominjala na Internacionalo. Aliansa bi naj imela v Ženevi permanetni centralni komite in centralni biro kot njegov izvršilni organ, vsemu na čelu pa je stala še centralna ženevska sekcija. Tej strukturi vrha so odgovarjali še nacionalni komiteji in biroji. Jasno je, da je v tej komplicirani shemi (ki je tu nismo povzeli v vseh podrobnostih) obstajala podrejenost najvišjim organom, ki so bili tajni, medtem ko je biro deloval javno.

S tem smo že vstopili v čas začetka Bakuninove epizode v Internacionali. Ravno leto 1867/68 je Marx v "Četrtem letnem poročilu Generalnega sveta označil" kot epohalno za Internacionalo, ker je po periodi mirnega napredovanja dovolj razširila svoj krog delovanja", da je priključila denunciacije s strani vladajočih razredov kot tudi oblastniško preganjanje." Vstopa v stadij bojov". (Werke 16, str. 318). Temu navkljub pa se je Internacionala razširila in utrdila. Kongres Internacionale v Lausani se je končal nekoliko pred začetkom ženevskega kongresa Lige za mir in svobodo in člani Internacionale so bili povabljeni k sodelovanju na kongresu. Marxovo stališče do Lige je bilo veliko bolj enoznačno jasno od Bakuninovega: "Ko bi organizatorji ženevskega mirovnega kongresa prav dojeli glavno vprašanje, bi se oni morali priključiti mednarodni delavski zvezi." (Iz protokoly Rjazanov N. - cit. po: prim.opombo št.17). Večina delegatov kongresa se s tem ni povsem strinjala in tako se je vseeno na tem kongresu pojavila skupina predstavnikov Internacionale, s katero se je bil srečal tudi Bakunin.

Individualno se je Bakunin včlanil v Internacionalo preko

ženevske sekcije v septembru 1868. Toda šlo mu je za vse kaj drugega kot za navadno sodelovanje v Internacionali. Ko je uvidel, da Lige ne more izkoristiti za svoje načrte, se mu je Internacionala pokazala kot bolj primerna. Tako je v pismu (datiranem 22.12.1868) Marxu zapisal: "Odkar sem slovesno in javno buržuaznemu bernskemu združenju rekel adieu, ne poznam nobene druge družbe, nobenega drugega okolja kot sveta delavcev. - Moja domovina je sedaj Internacionala, h katere glavnim utemeljiteljem pripadaš Ti. Torej vidiš, dragi prijatelj, da sem tvoj učenec - in ponosen sem, da sem to." (Bakunin: Staatlichkeit... str. 731). Iz pisma je tudi razvidno, da je Bakunin že prej poslal v London program Alianse.

Generalni svet v Londonu je predebatiral dokumente Alianse (ki se je v svojih pravilih že proglašala za članico Internationale) in je 22.12.1868 enoglasno zavrnil sprejetje Alianse v organizacijo z utemeljitvijo, da bi šlo za "neko drugo internacionalno organizacijo, ki bi bila dejavna znotraj in zunaj Internacionalne delavske zveze in bi bila najgotovjše sredstvo njene dezorganizacije."

- da bi vsaka druga grupa po tem vzgledu mogla izstopati pod okriljem Internationale z drugimi "posebnimi misijami."
- da bi Internacionala na ta način postala žoga intrigantov vseh ras in nacionalnosti itd. (prim. Werke, 16, str. 339-341).

Bakunin je javno sprejel te ugovore in (vsaj formalno) razpusstil Alianso ter njene veje priključil kot nove sekcije k Internacionali. Ženevska sekcija je kratek čas zadržala ime Alianse, vendar ga je kasneje spremenila v ime Sekcije za propagando in s svojimi stoštirimi člani ostala ločena od že obstoječe sekcije Internationale v Ženevi. Tovrstna uklonitev Bakunina odločitvi Generalnega sveta daje slutiti, da je šlo za manever vtihotaplje-

nja v organizacijo Internationale in vzbuja pomisleke, da je Aliansa skrivaj še na nek način obstajala, čeprav ta pomislek v vsej svoji formalnosti še ni bil vsestransko zgodovinsko preverjen. Naj bo tako ali drugače, v vsakem primeru je Bakuninu uspelo ustvariti osnovo za svoj pohod v Internacionali in sekcije "bivše" Alianse so se kasneje obnašale, kot da bi bile posebna organizacija. Na kongresu v Baslu (kjer Marx ni bil osebno prisoten) je ob debati o vprašanju lastnine, njenega podružbljenja ipd., Bakunin sprožil svoj predlog o dedovanju, ki je po njegovem bilo osnova lastninskih odnosov. Zahvaljujoč Bakuninovega temperamentnemu nastopu in negotovosti delegatov ob teh temeljnih vprašanjih, bi Bakunin malodane prodril s svojo zahtevo po vključitvi klavzule o odpravi dedne pravice v programske listine Internationale.

Generalni svet je v "Poročilu o dedni pravici" (Werke 16, str. 367-369) povdaril, da gre pri tem za zamenjavo vzroka in posledice, saj je dedna pravica proizvod lastninskega odnosa in ne obratno. Marx, ki je bil avtor tega poročila, je nasproti Bakuninovemu stališču zastopal teoretično utemeljeno stališče, da je korak k odpravi lastnine predvsem podružbljenje produkcijskih sredstev. Od te točke dalje se je konflikt med glavnima strujama samo še poglobljal, čeprav je razlika v stališčih v Baslu nastala na osnovi vprašanja, ki navidezno z jedrom spora nima nobene zveze.

Toda še istega leta je v L'Égaliteju (časopisu Romanske federacije) Bakunin še previdno v štirih člankih pod naslovom: "Politika Internationale" v svojem retoričnem slogu nakazal prvine svojega nauka - odstranitev političnih tendenc iz Internationale, odpravo teritorialne države in zgraditev "internacionalne konfederacije vseh nacionalnih in produktivnih grup (to naj bi bila realizacija

človeške sreče, enakosti, svobode in pravičnosti "če govorimo filozofsko"!), mnenje, da je masa ob svojem neznanju revolucionarna, ne da bi sama to vedela (spontaneiteta!) in potrebna jim je "emancipacija skozi praktično akcijo." (prim. Bakunin: On Anarchy - str. 160-174). Z občutkom uspeha na kongresu v Baslu, kjer se je zarisala delitev med "avtoritarnim komunizmom" in anarhizmom, je Bakunin po vsej gotovosti vzpodbudil provokacije zoper Generalni svet v L'Egaliteju. (Šlo je za očitke Generalnemu svetu, da ne izpolnjuje sklepov, da si uzurpira določene pravice itd. in v zvezi s tem so bila postavljena provokativna vprašanja.) Da se je Marx takoj zavedel nevarnosti za organizacijo kaže "Zaupno poročilo", v katerem opozarja na Bakuninove manevre. (Werke 16, str. 409-420). Provokacija v Egaliteju je bila potem povod razčiščevanjem v romanski federaciji in je peljala celo do izključitve Bakunina in Guillauma iz ženevske sekcije za propagando.

V letu 1870 pa so Evropo pretresli pomembni dogodki v zvezi s francosko-prusko vojno, v kateri se je sesul imperij Napoleona malega. Na dan, ko je padel Sedan, je Bakunin sodeloval v vstaji v Lyonu, kjer je izvajal "revolucijo" po svojih principih. Vstaja bi po vsej verjetnosti propadla tudi brez Bakunina in "Komiteja za rešitev Francije": in kljub temu, da se je vstaji (ki je nastopila zaradi znižanja delavskih mezd) Bakunin priključil na povabilo svojih lyonskih pristašev (Richarda, Pierra Blanca itd.) in je ni organiziral od začetka do konca, je anarhistično zgodovinopisje naredilo iz Bakuninove lyonske polomiade veliko in epohalno dogajanje, ki priča o upravičenosti anarhizma. Bakunin se je komaj rešil pred aretacijo in pobegnil v Ženevo.

Kljub zaposlenosti z "akcijami" pa Bakunin ni pozabil

širiti svoje propagande. V "Fismih Francozu ob pričujoči krizi" je dolgovezno pridigal, da mora vstaja v provincah rešiti Francijo, kajti po njegovem je bil "Pariz prezaposlen z lastno obrambo in nezmožen voditi ali organizirati revolucionarno gibanje". (On Anarchy, str. 188).

Tudi v tem pogledu se je pokazalo, da je Marxov teoretični temelj od preiskusu v praktičnem zgodovinskem trenutku pripomogel k realnejši oceni situacije. Ko je namreč bila oklicana v Franciji republika, je Marx menil, da bi delavci morali stopiti na njeno stran, da bi odvrnili prusko nevarnost. Z izbruhom Komune v Parizu pa je tudi izstopilo Marxovo stališče, da utrujeno in nezainteresirano kmečko prebivalstvo more biti vzpodbujeno k odporu iz revolucionarnega Pariza, ki se mu še zdaleč ni zdel "nesposoben voditi revolucionarno gibanje". Kljub temu, da je mednarodna reakcija izenačila pojma Komune in Internacionale, pa je potrebno opomniti, da Komuna še zdaleč ni nastala "po Marxovih principih", ampak je bila plod spontane reakcije pariškega ljudstva na odločitev Thiersove vlade, da Nacionalni gardi odvzame topove. Marxov odnos do Pariške Komune izpodbija marsikateri očitek bakuninizma na njegov račun, češ da kot avtoritarni "državni komunist" ni imel smisla za spontanost množic. Marx je samo uvideval zgodovinsko nujnost prevzema državnega aparata in vzpostavitve diktature proletariata za zavarovanje revolucije in izvedbo prvih socialističnih ukrepov. Proudhonisti, ki so tvorili sekcijo Internacionale v Parizu, niso dovolj jasno uvideli potrebe obračuna z versaillesko vlado in so se skupaj z ostalimi predali, če ne nepomembnim pa vsaj odločljivim razpravam o oblikovanju civilnih odnosov v Komuni. Ta mlačnost je tudi vodila k zamuditvi trenutka za potolčenje Thiersove vlade v Versaillesu, kar bi bila edina možnost za organiziranje odpora v provincah. Bakunin je v svojem spisu "Pariška Komuna in ideja države" v svoji

predpostavljani spontani revolucionarnosti smotil.

zaslepljenosti s svojo ideologijo videl v obliki Komune, kakršna je bila, potrditev svojih koncepcij: "Nasprotno prepričanju avtoritarnih komunistov - katerega imam za popolnoma napačnega - da je socialno revolucijo treba organizirati z diktaturo ali ustanovno skupščino, izvira-jočo iz politične revolucije, so naši prijatelji, pariški socialisti verjeli, da revolucijo ni mogoče napraviti ni-ti pripeljati do polnega razvoja drugače, kot s spontano in kontinuirano akcijo mas, grup (podčrtal D.Š.) in ljud-skih zvez. Naši pariški prijatelji so imeli tisočkrat bolj prav." (On Anarchy str. 268). Kot je razvidno iz mno-gih dokumentov, ki kažejo na Marxov odnos do komune in glavno delo v zvezi s Komuno "Državljska vojna v Franci-ji", se Marx ni tako kot Bakunin trudil uveljavljati pres-tiža svoje teorije nad drugimi socialističnimi teorijami, ampak si je prizadeval v samem danem zgodovinskem trenut-ku označiti pomen Komune. Namesto prazne apologije gre pri Marxu za teoretizacijo izkušenj Komune in za jasno kritiko njenih osnovnih napak. S takšnim pristopom si je tudi odprl možnost, da je mogel upoštevati praktične nauke Komune. Le-ti so pomenili za Marxovo teorijo le korekturo ali bolje - razvitje njegove koncepcije diktatu-re proletariata, nikakor pa ne začasne opustitve lastnih principov kot se je to dozdevalo Bakuninovemu prijatelju in znanemu anarhističnemu zgodovinarju Jamesu Guillaumu: "To (Državljska vojna v Franciji)" je presenetljiva de-klaracija principov, s katerimi se zdi, da je Marx opus-til svoj lastni program in prestopil na stran federalis-tov (znanih kot anarhistov). Je to bila iskrena spreobr-nitev avtorja Kapitala, ali začasni maneuver, ki so ga diktirali dogodki - zunanje sprejetje Komune, da bi pri-dobil iz prestiža, povezanega z njenim imenom? "(cit.po "On Anarchy," str. 259).

Pariška Komuna pa je ne nazadnje ostala v zgodovini kot

najimpozantnejši poskus socialistične revolucije celotnega 19. stoletja tudi spričo pomena, ki ji ga je dala Internacionala in Marxovi spisi o Komuni, ki je svojo predrznost plačala s 110 000 življenji svojih udeležencev.^{23/} Komuna je ob svoji lastni nedozorelosti zgodovinskih razmer tako ostala edinstvena in za vse bodoče revolucionarje, inspirativen ter poučen zgodovinski dogodek. Odsotnost boljše organiziranosti in politične profiliranosti vodilnih grupacij v Komuni je bila kriva tega, da Komuna ni uveljavila nekaterih majhnih možnosti za svojo razširitev preko pariških obzidij.

Če se povrnemo k sporom v sekcijah Romanske Švice, je razvidno, da je Bakunin že "izgubljal teren", saj se Federalni svet Romanske federacije postavil proti provokacijam zoper Generalni svet v L'Égaliteju in je odstavil njegovo redakcijo. To pa je pripeljalo do razdora v Romanski federaciji in Bakunisti so ustanovili posebno J u r s k o f e d e r a c i j o. Do razdora je prišlo na kongresu v La-Chaux-de-Fonds (4.-6. aprila 1870). Dejavnost Bakunina in njegovih je torej pred velikimi dogodki, ki so pritegnili vso pozornost Internationale, že pokazala, da se spori lahko le še poglobijo.

Na Londonski konferenci 1871 (od 17.-23.9.1871) je tako že prišlo do ostrih distanciranj od Bakuninove dejavnosti. V svojem govoru na tej konferenci je Marx Jursko federacijo označil v oklepaju za Alianso. Bakunina je medtem še dodatno kompromitirala zveza z mladim ruskim anarhistom Nečajevim, katerega dejavnost je bila razkrita s tim. "procesom Nečajev". Nečajev je, ne glede na to, koliko je Bakuninove simpatije do njega pripisati Bakuninovi naivnosti, (kar trdi anarhistično zgodovinopisje) najmanj pokazal v kakšne vrste dejavnosti more voditi Bakuninov organizacijski model, ki zagotavlja apostole predpostavljene spontani revolucionarnosti množic.

Londonska konferenca je obravnavala vprašanje politične akcije delavskega razreda in se je jasno distancirala od tim. abstinentonistov, h katerim so sodili tako proudhonisti kot anarhisti. "Absolutna abstinenca v stvareh politike je nemožna; vsi abstinirajoči listi prav tako delajo politiko", je v svojem govoru na konferenci poudaril Engels.

V sklepih konference je poudarjena samovoljnost Jurske federacije in njeno delovanje v nasprotju s statuti in sklepi kongresov Internacionale. (O Londonski konferenci prim. Werke 17, str. 409-430).

Jurska federacija je odgovorila s cirkularjem svojega kongresa v Sonvillieru (12.11.1871), v katerem se sklicuje na to, da v letih 70/71 ni bilo nobenega kongresa Internacionale in zahteva čim prej sklic kongresa. Sicer pa je "Cirkular" - razposlan sekcijam Internacionale - napadal Generalni svet očitajoč mu, da njegovi člani, vodení z zahtevami lastne situacije hočejo, da njihov posebni program prevlada v Internacionali. "Hoteli so v dobri veri in za triumf lastne posebne doktrine, vpegljati v Internacionalo princip avtoritete." In dalje: "Bodoča družba ne sme biti nič drugega kot univerzalizacija organizacije, ki jo je Internacionala že izoblikovala sama zase." (cit. po "On Anarchy", str. 45). Iz tega pa je sledilo, da je treba Generalnemu svetu odvzeti njegova polnomočja in dati avtonomijo sekcijam Internacionale, ker Generalni svet "vpeljuje v Internacionalo princip avtoritete."

Na osnovi dokumenta iz Sonvilliera je Bakunin izvajal propagando v Italiji. Anarhisti pa so sicer imeli vpliv v španskih, južnofrancoskih in belgijskih sekcijah (večinoma le-teh so ustanovili sami). Sonvillierski kongres je

dokončno podprl vse zadržke v anarhističnih sekcijah, da so le-te v svojih glasilih izvajale odprte napade na Generalni svet vzpodbujene z zahtevo "Cirkularja". "Internacionala, embrio bodoče družbe, mora od sedaj zvesto zrcaliti naše principe federacije in svobode (podčrtal D.Š.) in mora zavrniti vsak princip, ki teži k avtoriteti in diktaturi." (Ibid. str. 45).

Prva reakcija z nasprotne strani na Cirkular je bil Engelsov članek v Volksstaatu (lo. I. 1872), v katerem Engels pod naslovom "Sonvillierski kongres in Internacionala" polemizira proti Cirkularju očitajoč mu, da zahteva, da bi naj delavska združba, ki je zapisala na svojo zastavo boj za emancipacijo ne imela na svojem vrhu neko izvršilno predstavništvo, ampak samo statistični in korespondenčni biro. Na zahtevo Cirkularja, naj bo Internacionala že zdaj bodoča družba, Engels odgovarja, da to pomeni "... naj se proletariat ne organizira po potrebah boja, ... ampak po predstavah, ki si jih ustvarjajo nekateri fantasti neke nedoločene bodoče družbe!" Opozarjajoč na bakunistično sektaško prakso v Švici svari, da ljudje iz Jurske federacije hočejo vsiliti kot splošni program bakunistične fraze.

Pred zadnjim dejanjem spora z anarhizmom v Internacionali je svojo reakcijo posredoval še Generalni svet v privatnem cirkularju "Les pretendues scissions dans l'Internationale", ki je tudi izšel v Ženevi. Dokument opozarja, da si je moral generalni svet, v ognju reakcionarnih napadov na Internacionalo po padcu Komune in med ostalim delom v zvezi s tem dogodkom, jemati čas za odgovarjanje na napade iz svojih lastnih vrst. Cirkular Generalnega sveta citira dokumente v zvezi z zavrnitvijo vstopa Aliansi v Internacionalo. V nadaljnjem predpostavlja dokument skrit obstoj Alianse. Generalni svet argumentirano dokazuje, da so

vsa njegova dejanja bila v okviru odločitev na kongresih in v okviru statuta Internationale. V nadaljnjem Generalni svet kaže na intrige v anarhističnih sekcijah in na protislovja v njihovi dejavnosti. (Gre za dogajanja, ki bi jih spričo njihove povezanosti z mnogimi podrobnostmi bilo mogoče naštevati le v podrobni študiji anarhizma). Dokument zaključuje, da je anarhija, ta "veliki paradni konj svojega mojstra Bakunina", ki oznanja odpravo razredov, zamenjavo funkcij države s preprostimi administrativnimi funkcijami, z Alianso dojeta z napačnega konca. "Proklamirajo anarhijo v vrstah proletariata kot najbolj gotovo sredstvo za uničenje koncentracije družbenih in političnih sil v rokah eksploatatorjev. Pod to pretvezo hočejo, da Internacionala v trenutku, ko je stari svet teži izničiti, zamenja svojo organizacijo z anarhijo. Mednarodna policija noče nič več, da bi dala večnost Thiersovi republiki, s čimer bi jo ogrnila v cesarski plašč." (Archives-Bakounine II. str. 295, ali Werke 18, str. 50).

Tako nam sedaj preostane le še dokončanje spora na kongresu v Haagu od 2.- 7. septembra 1872, katerega bomo povzeli po protokolih tega kongresa.^{24/}

Kongresa se je udeležilo 65 delegatov iz 15 dežel. Italijanskih delegatov ni bilo. Poleg glavnega problema kongresa v zvezi z anarhizmom je nastopil še problem dejavnosti ameriške sekcije.^{25/}

Bakunina osebno ni bilo na kongresu, ker si ni upal potovati preko Francije ali Nemčije. Poleg nekaterih delegatov iz Španije in Belgije sta njegove interese zastopala predvsem njegova bližnja sodelavca Guillaume in Schwitzguebel. Guillaumova teza v "Biografski skici" Bakunina (On Anarchy, str. 47), češ da je Generalni svet sklical kongres v Haagu, da bi si tako zagotovil večino

na podlagi tega, da se predstavniki obtoženih sekcij Internacionale niso mogli udeležiti kongresa zaradi oddaljenosti ipd., se izkaže za historično potvorbo glede na to, da je Brismée (sam zagovornik konceptov anarhizma) potrdil, da so Belgijci predlagali Haag za kraj kongresa. (prim. Minutes, str. 212).

Že prvi dan kongresa, po verificiranju mandatov delegatov, Marx predlaga ustanovitev komiteja, ki naj prouči dokumente v zvezi s Alianso. (prim. Ibid, str. 185). V drugem od svojih maloštevilnih izstopov na kongresu Marx poudari: "Ne govorim proti tajnim družbam per se - kajti bil sem član takšne - ampak proti tajnim družbam, ki so sovražne in škodljive za Internacionalo." (str.188-89). Med najbolj spornimi vprašanji je seveda bilo vprašanje moči Generalnega sveta. Tako Brismée (prim.str.201) nasprotuje rasti polnomočij Generalnega sveta grozeč, da se bodo v nasprotnem Belgijci pregrupirali po vzoru Italijanov, švicarjev itd. Med drugim karakteristično kaže na značaj debate dialog med Guillaumom in Sorgejem. Guillaume namreč pravi, da dve veliki ideji potekata vzporedno v gibanju - ideja centralizacije moči v malo rokah in ideja svobodne federacije tistih, katere je ideja o homogenosti ekonomskih pogojev v vsaki deželi združila za idejo skupnega interesa. Guillaume zaključuje svoj govor z retoričnimi vprašanji. (kot npr.: ali je Generalni svet kdaj gradil barikade?) Sorge na Guillaumovo opazko, da Generalni svet ni potreben pri štrajkih, opozarja na več primerov pomoči štrajkajočim s strani Generalnega sveta (s preprečevanjem "uvoza" stavkokazov, zbiralnimi akcijami itd.) "Če Guillaume želi Internacionalo brez glave, nas reducira na živalski organizem najnižje vrste. Ne želimo samo pač neko glavo, ampak glavo z veliko možgani, in ko bodo naši sovražniki streljali s topovi, jim ne želimo odgovarjati z grahom." (str.207-308).

V poteku debate se nasprotja razvnamejo ob čl. 2 in 6 "Resolucije o administrativni ureditvi", ki zadevata dopolnitev v določitvi polnomočij Generalnega sveta. Čl. 2 obvezuje Generalni svet, da izvršuje kongresne resolucije in nadzoruje ali principe, pravila in splošne določbe upoštevajo v vseh deželah. Čl. 6 daje Generalnemu svetu pravico suspendirati svete, komiteje in federacije Internacionale v določenih primerih in z nekaj določbami, ki bi preprečile eventuelno samovoljo Generalnega sveta. (prim. str. 209 v Werke 18 str. 150). Glede na vse povedano najbrž ni potrebno posebej navajati reakcije opozicije v Internacionali na te predloge. Marx opozori, da ta polnomočja tedanji Generalni svet ne želi zase, ampak za bodočega. (prim. str. 211). Oba člena sta bila izglasovana z večino.

Medtem Marx in Engels tudi predlagata preselitev Generalnega sveta v ZDA, kjer naj bi ga sestavljali določeni člani newyorškega federalnega sveta.^{26/}

Preden so prebrali "Poročilo preiskovalnega komiteja o Aliansi", se je še razvnela diskusija o problemu politične abstinence, pri čemer obe strani ponavljata svoje principe "za in proti" polni in takojšnji odpravi države.

"Poročilo komiteja" poudarja Bakuninovo dejavnost v zvezi z Alianso, obtožuje Bakunina, da je uporabljal prevaro, da bi prišel do manjšega dela premoženja drugih (gre za incident v zvezi s honorarjem Marxu od ruskega založnika, vendar se zdi, da je pri tem glavno vlogo igral Nečajev in ne Bakunin), ter da se je on in njegovi agenti izmikali izpolnjevanju svojih obveznosti. Poročilo predlaga izključitev Bakunina in petih njegovih pristažev iz Internacionale. (prim. str. 225-26).

Obtoženi so pred glasovanjem odgovorili s svojimi stališči v petih točkah, kjer povdarjajo, da se bodo njihove federacije upirale vmešavanju Generalnega sveta v avtonomijo njihovih federacij, in da bodo zbirali federacije in sekcije za triumf principa federalne avtonomije kot organizacijske osnove dela. (prim. str. 229-30). Kongres je nato izglasoval predloge za izključitev z izjemo Schwitzgubla.

Glede na intenziteto celotnega spora se zdijo razlogi izključitve, prebrani na kongresu, dokaj majhni. Toda očitno je bilo delegatom dokaj jasno ozadje vse zadeve in so tudi pooblastili Marxa in Engelsa, da izdelata širše poročilo o dejavnosti Bakunina in anarhizma. Tako je 1873. izšel njun tekst "Komplot proti Internacionalni delavski zvezi", kjer sta poleg navedb o različnih intrigah (ki so v "primeru Nečajev" imele tudi dokaj resne posledice), tudi teoretsko pokazala značaj anarhizma. Bakunin je v svojih tekstih, ki so sledili temu dogajanju samega sebe prikazoval kot žrtev spletk, oz. je to že počel pred samim kongresom. V tekstu "Tovarišem sekcij Internacionale z Jure" (Archives-Bakounine II str. od 1 - 103) je napadel "pangermanizem" in označil Žide in Nemce kot naroda, ki težita po spletkah in avtoritarnosti itd.

I. Internacionala je s kongresom v Haagu dejansko nehala obstajati. V tem prikazu se nismo ukvarjali z vsemi velikimi in manjšimi prispevki te organizacije in spričo dominantnosti spora med Marxom in Bakuninom nismo podrobneje obravnavali sporov z drugimi (manjšimi) strujami, kakor tudi ne Bakuninovih polemik proti Mazziniju in obem delavskim organizacijam v Nemčiji (ADAV in Eisenachovci). Toda že ta izsek iz zgodovine Internacionale (torej manj svetla plat njene dejavnosti) kaže na njeno široko prisotnost v delavskem gibanju tedanjega časa. Internacionala

je s svojim obstojem načrtala določen nivo demokratičnega organiziranja revolucionarnega proletarskega gibanja v vsakokratnih zgodovinskih razmerah, polemika proti anarhizmu pa je načrtala tisto mejo, preko katere ni mogoče sprejemati vsakokratnih avanturističnih in kratkovidnih koncepcij, ob še taki "iskrenosti" in entuziazmu njih nosilcev.

* * *

K vprašanju pomena spora Marx - Bakunin

V tem zgodovinskem pregledu smo pravzaprav ohranjali v neeksplicitnosti, ali le na pol izrečene, določene teoretske konsekvence, ki se ob takšnem materialu kar same vsiljujejo. Vsa tradicija marksizma se je morala ozirati na konkretni historični material, ki prav tako nima neke nadčasovne objektivnosti, kakor je nima sama misel, ki se iz svojega časa orientira v njem. Ne more biti čudno, da imajo živi teoretski in ideološki tokovi skorajda praviloma vsak svoje zgodovinopisje. Tako se je iz obravnavanega časa do danes ohranilo anarhistično zgodovinopisje, rusko revolucijo je prav tako po razcepu po Leninovi smrti po svoje definiralo trockistično zgodovinopisje itd. Obujanje določenih zgodovinskih vprašanj v teoretskih kontekstih je prisotno prav tako v mnogih strujah nove leve. Kaj to pomeni za zgodovino kot znanost in ali to pomeni, da nečesa takega kot "zgodovinske resnice" sploh ni? Tega vprašanja na tem mestu seveda ne moremo rešiti v celoti, vendar pa se takšna vprašanja zdijo komplicirana le, če pristanemo na brezpogojni pluralizem. To sveda ne pomeni, da se je mogoče pluralizma rešiti tako, da si pač poljubno izbereš "neko" zgodovinopisje, kajti s tem bi se odvezal temu, da se je do "zgodovinske resnice" vedno po-

trebno prikopati tudi s teoretskim naporom, zaradi česar tudi sami zgodovinski fakti (ti so v svoji celoti neka slaba neskončnost, če jih jemljemo kot prezentacijo "dogodkov") še ne tvorijo zgodovine.

Zavezanost zgodovini, ki jo postavlja historični materializem, je predvsem zavezanost konkretni zgodovinskega razredno determiniranega subjekta v teoriji in praksi v vsej njuni mnogoznačnosti. In v tem, ko se v produkciji producira zgodovina, kot tista celotnost časa genusa "človek", ki je za subjekta njegova lastna njemu "zunanja" zgodovina, se prav v dejavnosti produkcije materialno-zgodovinskega sveta formira prostor "resnice zgodovine". "Resnica zgodovine" pa prav tako ne more biti nekaj na sebi nespoznatnega, ker se sama njena spoznatnost temeljno vzpostavlja s tem, da je družba zgodovinska bitnost. Vendar pa je "spoznatnost" zgodovine samo ena (abstrahirana) plat zgodovine. Kajti zgodovina opazovana z aspekta teorije se kaže skozi zgodovinsko znanost, zgodovina opazovana z aspekta prakse se kaže skozi produktiven odnos do opredmetene zgodovine. S tem pa se bližamo točki, ko se tudi delitev teh dveh aspektov ne ohranja več. Točka, iz katere izhajamo je namreč mesto "zgodovinskega pojava" historičnega materializma kot praktične teorije. In prav te praktične teorije, te "filozofije prakse" kot jo imenuje Gramsci, si ni mogoče nikoli brez ostanka "samo" teoretično, ali samo "praktično" prisvojiti, kajti filozofija prakse ostane adekvatna svojemu nazivu samo vkolikor samo sebe ne abstrahira iz zgodovinskega konteksta, oz. zgodovinski kontekst ne abstrahira od sebe. Filozofija prakse je tako moment dialektičnega procesa znotraj katerega se konstituira sam njen diskurz, kar ne pomeni, da je "dialektični proces" neka nevtralna objektiviteta.

Ko bi hoteli vsa ta vprašanja razrešiti izključno logično, bi se znašli na področju idealizma, kajti znotraj

filozofije historičnega materializma ni mogoče misliti mej te filozofije drugače, kakor kot odprtosti njenim lastnim predpostavkam, ki so materialne predpostavke zgodovinskega procesa produkcije in reprodukcije družbe.

V tem okviru se nam pravzaprav šele vzpostavlja smisel zgodovinskega pregleda, katerega smo torej opravili zato, da bi se nam jasneje (zunaj striktno filozofsko-teoretskega konteksta v prostoru tistega, iz česar se gradijo njegove materialne predpostavke) pokazal moment realizacije temeljne refleksije historičnega materializma, ki jo zgoščeno povzema enajsta teza o Feuerbachu. Ta teza ima svoj pomen v celotnem kontekstu Marxove in Engelsove teoretične in praktične dejavnosti. Skozi ta kontekst se namreč tako "interpretacija sveta", kot "spreminjanje sveta" izkažeta kot nič neposredovanega, kakor recimo vulgarno mišljeno preusmerjanje miselne energije v nekakšno spreminjanje sveta, ampak predvsem kot mnogostrani proces intervencije filozofije v procesu njenega samoukinjanja, če ostanemo pri heglovski figuri.

Danes pogosto v ohlapnem pisanju v najrazličnejših "levičarskih" časopisih moramo zaslediti med pisci, ki se imajo za marksiste, tezo o nekakšni "danes izgubljeni" enotnosti teorije in prakse, ki je bojda v čisti obliki obstajala v času utemeljevanja historičnega materializma. Pri tem ti pisci mislijo, da je ob polovici minulega stoletja "obstajal" v Evropi sam po sebi revolucionaren proletarijat in Marxova teorija je s tem imela v rokah svojo lastno resnico v proletariatu in tako bi se naj Marx zlahka praktičnoangažiral. Takšno pisanje običajno razkriva (poleg nepoznavanja zgodovinskih dejstev seveda) predstave o nekakšni povsem neposredovani udeležbi teorije v revolucionarni praksi in vse kar je pri tem potrebno, je revolucionaren proletarijat (katerega danes

na žalost ni!?). Mišljenje, ki se iz takšne premise nadaljuje, potem pelje k izgubi dimenzije posredovanosti razredne proletarske zavesti, k umiku v kvietistično "razočaranje nad zgodovinskimi možnostmi" na eni strani, ali v ugotovitev, da je "odsotnost proletariata" potrebno nadomestiti z direktnimi akcijami "nas, ki smo osveščeni", kar je v veliko primerih motiviralo formiranje bombaških grup, ki tragično končujejo v neenakopravnih spopadih. S tem smo se dotaknili nekaterih zablo-delih poti, nadaljujočih iz mnogolikega konteksta sodobne nove levice. Pogled na zgodovino pokaže, da o kakšni neposredni enotnosti revolucionarne teorije in prakse ni niti sledu. Če je Marx, izhajajoč iz kritike Heglove filozofije in njej sledeče nemške ideologije, zapopadel pod pojmom proletariata "negativiteto svetovnega reda", si ni predstavljal nikakršne neposredno dane empirične eksistence revolucionarnega proletariata, ampak je samo označil mesto posredovanja radikalne teorije z dejansko negacijo, označil je možnost revolucionarnega procesa ukinjanja kapitalskega sveta, ki v svojih oblikah produkcije skozi delitev dela odtujaše individuumu od "njega samega, od njegovega produkta, od njegovega sveta" itd. Toda prisvojitve odtujenega po tistem zgodovinskem subjektu, ki je v tem procesu ropan svoje biti, za Marxa ne poteka drugače kot v posredovanju (ki zajema udejanjenje filozofije na način njene ukinitve) prehoda iz zgodovinskega subjekta v revolucionarnega subjekta zgodovinske prakse. Prav vprašanje tega posredovanja pa zadeva vprašanje konkretnih zgodovinskih form produkcije sveta ter form, ki jih ta produkcija posreduje v sferi ideologij. Tako tudi Marxova kritika politične ekonomije ne more pomeniti njegovega obrata od njegove zgodnje "heglovske faze" kot zatrjuje Althusser, marveč je prej večnamensko razvijanje koncepcije o "na-pačnosti" totalitete dejanskosti in konkretno razkrivanje

korenov le-te, ki obenem posreduje odgovor o negativiteti meščanskega sveta in utemeljitev spoznanja, da meščanska revolucija ne more biti poslednja revolucija v zgodovini. Marx je v tem svojem mnogostranskem ukvarjanju s kritiko meščanskega sveta in s kritiko njegovih ideologij tako razpoznal konstituiranost kapitalskega sveta, v njem vsebovane dinamike subjekta in objekta itd., skratka podvrgel je kritiki organizacijo družbe zasnovane na delitvi dela. Prav tako pa je Marx iz teh spoznanj uvideval, da so različne primitivne oblike revoltov eksploatiranih razredov in parcialni utopični umiki v konstruiranja "pravičnih združb" itd. v svojem golem spontanizmu, le stranski produkt celotne reprodukcije sveta kapitala. Prav v soočenju s takratnimi "revolucionarji" se mu je kazalo, da delavski razred more izvršiti svoje revolucionarno zgodovinsko poslanstvo, če organizirani oblasti buržuazije zoperstavi svojo lastno organiziranost znotraj meščanskega sveta kot moment utrditve svoje lastne pozicije v celotni strukturi družbe, da bi tako mogel po zrušenju buržuazne oblasti organizirati komunistično družbo.

Marx in Engels sta se vključevala v Zvezo pravičnih, ki ob njunem pristopu še zdaleč ni bila na ravni revolucionarne organizacije proletariata, niti v zvezi ni ostajala vidnejša idejna enotnost itd. Toda videli smo, da je prav v njunem izkustvu v tej zvezi (težko bi bilo reči, da prav zaradi njega) nastal Komunistični manifest, kot dokument Zveze komunistov, v katero se je preformirala prejšnja Zveza pravičnih. "Teorije", ki so jih zagovarjali tudi Marxovi pristaši v zvezi, so pravi konglomerati meščanskih predstav o "naravno dobrem človeku", "pravičnosti" ipd., kajti komunizem kot revolucionarna proletarska teorija je bil še zelo v povojih. Takratni revolucionarji so mislili spremembo družbe v terminih

meščanskega pojma enakosti. K temu je pripomoglo tudi udeleževanje v revoluciji pripadnikov nekakšnih post-jakobinskih idej, kakor tudi to, da so sami njih nosilci idejno in nekateri tudi po socialnem izvoru, pripadali srednjim slojem in meščanski inteligenci. V sami zgodovinski konkretnosti je dejanski delavski razred živel pod hudo presijo najslabših življenjskih razmer in je bil daleč od tega (če ga opazujemo "per se"), da bi v svojih vrstah generiral lastno koncepcijo o ukinitiv dane družbe in vzpostavitvi nove na predpostavkah stare. In kakor so "razmere že silile k spremembam", je spričo "neosveščenosti delavskega razreda", obstajalo ozračje za različne pučistične, utopistične ipd. "revolucionarne akcije". Marx in Engels sta kajpak takšne revolucionarne koncepcije, zmes apostolstva, avanturizma, romantične zanesenosti, samožrtvovanja itd. obravnavala dokaj cinično, medtem ko je njuno lastno udejstvovanje merilo k ustvarjanju močne, povezane in organizirane mednarodne delavske organizacije, ki bi delavce približala tudi "razumevanju svetovne politike" in bi bila utrdba posredovanja revolucionarne teorije v zgodovinsko prakso in mesto generiranja same teorije. Delavski razred bi tako dobil v roke politično moč. Meč drugimi tudi Lukács povdarja: "Organizacija je forma posredovanja med teorijo in prakso." (Geschichte und Klassenbewusstsein, str.457). Praksa, iz katere je teorija proletarske revolucije dobila svež zagon, je bila praksa buržuaznih revolucij, če ko je za Evropo proletarska revolucija bila nejasen up delavskih množic in mitološko strašilo za določene sloje buržuazije. "Buržuazne revolucije, kakršne so bile revolucije 18. stoletja, drve hitreje od uspeha do uspeha, njihovi dramatični efekti prekašajo drug drugega, ljudje in stvari se zde vkovani v žareče briljante, ekstaza je duh, ki preveva sleherni dan; toda kratkotrajne so, kmalu dosežejo vrhunec in dolgotrajen

maček se polasti družbe, preden se nauči trezno prisvajati rezultate svojega obdobja notranjega viharja in zagona. Nasprotno pa proletarske revolucije, kakršne so revolucije 19. stoletja, nepretrgoma kritizirajo same sebe, se neprenehoma ustavljajo v svojem lastnem toku, povračajo se k navidez doseženemu, da bi začele spet znova, rogajo se neusmiljeno - temeljito polovičarstvu, šibkosti in klavrnosti svojih prvih poskusov, zdi se, da mečejo svojega nasprotnika le zato ob tla, da bi se napil iz zemlje novih moči in da bi nato še ogromnejši znova vstal proti njim, vedno znova se zgroze pred nedoločno ogromnostjo svojih lastnih ciljev, dokler ne pride do položaja, ki popolnoma onemogoča vrnitev in ko razmere same kličejo:

Hic Rhodus, hic Salta!

Tu je roža, tu pleši!" (Osemnajsti brumaire... MEID III, str. 457). Kljub temu, da Engels v Uvodu k razrednim bojem v Franciji iz l. 1895, opozarja, da sta z Marxom gojila iluzijo ob revoluciji 1848. "Zgodovina pa je pokazala, da tudi mi nismo imeli prav - glede na "vulgarno demokracijo" - razkrila je, da so bili naši takratni nazori iluzija". (prim. MEID III, str. 12), pa je ob vsem Marx ob nastopu Napoleona malega pomislil: "Zdi se, kakor da je družba zdaj korak nazaj od svojega izhodišča: in res si mora šele ustvariti revolucionarno izhodišče, situacijo, razmere in pogoje, v katerih šele postane sodobna revolucija resna zadeva." (Ibid. str. 456). Revolucionarna praksa Karla Marxa kot osebe, pa ni bila streljanje z barikad. V primernem trenutku je teoretik Marx interveniral v delavskem združenju, da bi pripomogel k rasti povezanosti delavskega gibanja v organizacijo, ki bi ob krizah buržuazne družbe mogla opraviti svoj svetovni prevrat, ne da bi rezultate prelite krvi mas dobila v roke buržuazija. Za Marxa je pot v svetovni prevrat bila odprta le v dveh deželah: v Angliji in Franciji (zlasti za Engelsa se tema dvema pridruži

še Nemčija). In če govorimo o pomenu organiziranosti delavskega gibanja za ~~Marxa~~, bi zelo težko mogli kjerkoli v njegovi zapuščini najti "model" organizacije, ki bi pretendiral na občo veljavnost v vseh razmerah in časih.

Prej načeto vprašanje enotnosti teorije in prakse pri Marxu v eni izmed "napačnih" aktualizacij, ima tako povsem drug značaj: reducira se na vprašanje Marxovega zapopadanja zgodovinske konkretije, ki posredovana teoretično, da teoretični revolucionarni odgovor, s čimer se aktualizira vprašanje posredovanja teorije v sfero praktičnega za praktično revolucijo. Branje pglavitnih Marxovih "ekonomskih" tekstov pokaže, da gre za analizo današnje strukture gospodstva, za dognanje njenega konkretnega zgodovinskega temelja (v blagovni produkciji) kot eksploatairanja "svobodnega dela", pri čemer v konkretnih razmerah življenja delavskega razreda beda proizvaža dedakenco na vseh ravneh od fiziološke in zdravstvene do moralne. Toda Marxova analiza ni nikakršno objkovanje takšnega stanja, je predvsem zarisovanje značaja razdeljenosti družbe, prikaz posredovanosti položaja delavskega razreda in ne enostavna postavitev izkoriščenosti proti bogatstvu, iz česar bi si bilo mogoče abstraktno misliti, da mora delavski razred preprosto odpovedati pokorščino in v spontanem revoltu razrušiti dano oblast. Kajti tiisto za kar gre, ni neka abstraktna oblast, ampak emancipacija delavkega razreda. V tem terminu pa je pravzaprav povzeta zamisel procesa, v katerem potem revolucionarni akt porušenja buržuazne oblasti in vzpostavitev diktature proletariata pomenita momenta tega procesa emancipacije. V tem procesu namreč proletariat more preživeti svojo "samovzgojo" za vzpostavitev komunizma.

Marxova koncepcija resda ni bila v svojem času edina, prej obratno, obdobje boja za nacionalno emancipacijo (Italija, Poljska itd.), katerega je dejansko vodila buržuazija, je tvorilo v takratni Evropi ob živih idejah Francoske revolucije ipd. atmosfero za najrazličnejše socialne projekte, tajne organizacije, doktrine revolucij in pomiritve nasprotij ipd. Toda teorija historičnega materializma, je v vsem tem direndaju utopizmov in revolucionarstva, v času svojega nastajanja posegala v gibanje kot najobsežnejše in nagloblje utemeljena teorija svojega časa, če ne celotne epohe meščanske družbe. Teorija, ki je bila "dedič nemške klasične filozofije, utopičnega socializma in meščanske ekonomije", je mogla zapopasti bistvo osnovne sprevrnjenosti kapitalističnega reda: delitev dela in se v teoretizaciji konkretne zgodovine spopasti z vsakršno ideologijo. Seveda je to, kar s tem izgovarjamo nek historični "post festum", ki nika kor ne pomeni, da je v trenutku svojega nastajanja ta teorija bila neposredno sprejeta v prostoru, v katerem je praktično delovala; nasprotno, morala se je izkazati ne samo v spopadu s tako imenovanim objektivnim svetom, ampak tudi v spopadanju z omejenimi koncepcijami v samem delavskem gibanju, ki so istočasno z njo nastopale, včasih v nesmiselnem prestižnem boju, včasih v ozračju tolerantnosti. Toda vprašanje je, če struktura močnih antagonizmov sploh more v svojih delih ustvarjati kaj drugega, kot določeno interiorizacijo antagonističnosti, s katero je označena vsakokratna celota. Vsaka konkretna dejavnost, pa naj bo še tako teoretična in racionalna, se mora soočiti v "boju za resnico" s svojim drugim, zaradi česar je nujno najprej orožje kritike, preden pride do kritike orožja. Biti proti politiki, pomeni zavzeti stališče v politiki, je bilo ob več priložnostih ponavljano načelo Marxa in Engelsa (formulirano pa že v zgodnjih spisih).

Konflikt Marxa in njegove struje v I. Internacionali z anarhizmom M. Bakunina, je nedvomno ne samo eden najzanimivejših in najpoučnejših trenutkov evropskega delavskega gibanja, ampak po svojih razsežnostih in osnovnih vprašanjih pomeni še vedno prav paradigmo za osnovni konflikt ob vprašanju organiziranosti ali spontanosti revolucionarnega prevrata, ki se vedno krepi v trenutkih, ko revolucija "trka na vrata svetovne zgodovine". Takšna ugotovitev pa navaža na pomislek o globljih koreninah nasprotja v formirajočem se delavskem revolucionarnem gibanju, pri čemer pa neizogibno ne smemo izgubljati izpred oči same zgodovinske konkretije vsake konstelacije, v kateri se odigrava spor med zastopniki "neposredne akcije" in zastopniki koncepcije nujnosti posredovanja revolucionarne spremembe. Načelno se je mogoče strinjati z opredelitvijo, da je razlika med Marxom in Bakuninom bila razlika v dojemanju odnosa med ciljem in potjo do cilja. Vendar pa je ta premisa (povdarjena včasih tudi v diskusijah novejšega datuma) točna samo v nekem formalnem pogledu, kajti če pod "ciljem" razumemo "odpravo države", je razlika tudi v pojmovanju tega "cilja". Za Marxa je odprava države le moment odprave kapitalističnega reda oz. privatne lastnine, oz. razredne družbe itd. in je zanj "obstoječa" država kot predmet delovanja revolucionarne negacije nekaj drugega kot je za Bakunina, kateremu država personificira "vse zlo" obstoječega reda. Poleg tega pa ta premisa, vzeta takšna kot je, ne predpostavlja bistvene razlike v teoretski izoblikovanosti obeh koncepcij in ju postavlja na nivo enakopravnega nestrinjanja. Toda gre za to, da je Bakuninova koncepcija zadobila svoje mesto v zgodovini ne spričo njene teoretske utemeljenosti, ampak spričo njenih "ontoloških" korenov, spričo "legendarnih" potez Bakuninove osebnosti, velike energije in apokaliptične retoričnosti, ki ga je naredila za

predstavnika "ponižanih in razžaljenih" narodov in spričo dejstva samega spora v Internacionali. Temu v prid priča tudi to, da se Marx vse do zaostritve spora ni spuščal v eksplicitne polemike z Bakuninom in tudi potem, ko je bil v to prisiljen, je razvidno, da je Bakuninove "teorije" obravnaval s skrajno pikrostjo, spričo njihovih apokaliptičnih votlo bobnečih "tez". "Marx je moral v Bakuninovi predstavi revolucije videti inkarnacijo tiste stopnje notranje-teoretičnega dušenja prakse, katero je v svoji kritiki "Nemške ideologije" ravno hotel premagati. Razpustitev vseh držav v neko svetovno federacijo in pobratenje ljudstev, ki naj sledi, se mu je kazala kot nevarna norčija. Predmet njegove kritike ni bil končni Bakuninov cilj, temveč samo prepričanje, da se da državo odpraviti v enem zamahu, še predno so odpravljeni družbeni odnosi, ki so jo proizvedli." (K.Lenk: Theorien der Revolution, str.85).

"Čistejše" teoretske polemike med Marxom in Bakuninom je pravzaprav relativno malo. Z izjemo nekaterih bolj ali manj fragmentarnih zapisov nanašajočih se na Bakuninove spise oz. na kakšnega od temeljnih anarhističnih terminov, je vsa polemika skoncentrirana v tekstih, ki se ukvarjajo s prepletom Bakuninovega delovanja in koncepcij, ki so to delovanje spremljale. Bakuninove "teoretske nazore" nam ni bilo težko v osnovnih črtah prikazati že v našem zgodovinskem fragmentu, kajti v resnici se je njegovo pisanje predvsem porajalo v zvezi s "konkretno akcijo". Edino Bakuninovo kompaktniješe "teoretsko delo": "Državnost in anarhija" pravzaprav povzema njegove osnovne postavke, razvite ob različnih "primernih" priložnostih s tem, da je ta spis "obogatil" z "anti-pangermanizmom". Le-ta se je sicer izraziteje pokazal v spisu "Tovarišem sekcij Internacionale z Jure", kjer je Bakunin konstruiral podobo avtoritarosti v "lastnostih Žida in Nemca", pri čemer je jasno,

da s tem namiguje na to, da zlasti Marx in tudi Engels reprezentirata in persona aspiracije po svetovni vladi Nemštva, ki se med drugim odlikuje po svojem preziru do Slovanov itd. Kar v teh spisih v zvezi s tem namiguje, direktnije izreka v zapisih, v katerih govori o svojih osebnih odnosih z Marxom. Prav ta plat vsega dogajanja je za tistega, ki ni dovolj pozoren na racionalno jedro spora, lahko zavajajoča (kar se je tudi dogajalo mnogim piscem in med njimi ne nazadnje Mehringu), da reducira celoten spor na osebne lastnosti obeh osebnosti in nenedoma se iz vsega izcimi vprašanje moralnosti enega proti drugemu. Kakor je sicer gotovo, da vprašanje osebnih odnosov ni povsem brez vloge, pa je razvidno, da se je spor zaostрил prav ob Bakuninovih mahinacijah, s katerimi je hotel spraviti svojo "Alianso" pod okrilje Internacionalne in tej vsiliti svoj lastni program. Prav temu namenu pa je s svojo jasno kritičnostjo stal na poti Marx. Dihotomija med "avtoritarno" državo in zahtevo po avtonomiji individuumu, ki je že bila ena od osnovnih premis Bakuninovih koncepcij, je tako bila v šablonizirani obliki aplicirana na organizacijsko strukturo Internacionalne. Če smo prej trdili, da je imel spor globlje korenine, se moramo torej vprašati iz česa sestoji historično-teoretska osnova spora? To vprašanje zahteva, da pregledno izpostavimo glavne elemente Bakuninove koncepcije. Poskusili bomo pokazati na strukturo te koncepcije z navedbo njenih glavnih točk:

- a) Nacionalno vprašanje. Tu imamo v mislih stalno Bakuninovo ukvarjanje s problemom naroda. V svoji prvi fazi je Bakunin pripadnik ideologije revolucionarnega panslavizma, katerega se pravzaprav ni rešil do konca življenja, čeprav ga je razvoj slovenskih zadev po vrnitvi iz ujetništva močno razočaral.

- b/ Revolucija. Zdi se, da si Bakunin nikoli ni prišel na jasno s koncepcijo revolucije, kakršno sta zagovarjala Marx in Engels. Zanj je bila revolucija spontana vstaja zatiranih ljudstev. Bakunin očitno ni nikoli premislil povezave med "spontanostjo" množic in njihovo ohranitvijo pridobljenega v "revoluciji". Odsotnost te refleksije se kaže v njegovi koncepciji "profesionalnih" revolucionarjev, ki povezani v tajni organizaciji "poskrbijo" za "pravilen potek revolucije".
- c/ Svoboda. Za Bakunina je predpostavka absolutna svoboda individuuma. Tako v tej koncepciji, kot v koncepciji revolucije odzvanja Stirnerjev Ego. Bakuninovo zamolčevanje konstituiranosti svobode z njeno "absolutnostjo" vred kaže na meščanskost tega pojma, ki ga je eklektično priredil svoji retoriki.
- d/ Morala - pravo. V podobno karakterizacijo sodijo vprašanja morale in prava, uvedena pod Bakuninovo zahtevo po pravičnosti, enakosti itd. V tem kontekstu rešuje Bakunin problem lastnine z odpravo dednega prava, ki je po njegovem temelj obstoja lastnine.
- e/ Politika - ekonomija. Na teh področjih je za Bakunina glavni problem država, ki bi jo revolucija preprosto ukinila in zamenjala s federativnim sistemom. Država mu tudi predstavlja "zemeljsko cerkev" ipd. Ekonomsko strukturo svoje svobodne družbe Bakunin rešuje v proudhoniistični obliki s kooperativnimi delavskimi asociacijami.

S temi točkami seveda nismo izčrpali vsega mnogolikega konteksta Bakuninovih koncepcij, katerih protislovnost se izkazuje na vsakem koraku, prav tako pa se reševanje določenih vprašanj v poznejšem obdobju loči od zgodnejših itd. V tem

smislu je tista razlika med Marxom in Bakuninom, ki slednjega imenuje za "človeka akcije", razlika v teoretskem kritičnem razumevanju obstoječih razmerij. Usmerjenost v akcijo, brez samokritične teoretske osmislitve te "akcije" osnovane skratka na "pravičnosti", boju "za absolutno osvoboditev", odpravi (dedne) lastnine in države, pelje v Bakuninovo sodelovanje v raznovrstnih vstajah, ki do vprašanja revolucije v resnem pomenu besede sploh niso prišle, ker so z njimi še prej opravile sile reda. To pa je obenem tisto, na čemer, poleg carskega zapora in izgnanstva v Sibirijo, temelji "Bakuninova legenda". Vendar pa je potrebno pomniti, da Bakunina v njegovih koncepcijah ne gre enačiti s koncepcijo atentatorstva, pučizma itd. kajti Bakunin se sam kritično opredeli do blankizma, njegova koncepcija anarhizma pa je bila tudi imenovana za "kollektivni anarhizem". Za Bakunina je revolucionarni subjekt par excellence masa, toda le na zunan, saj je brez vodstva "prekaljenih revolucionarjev" masa amorfná in prepuščena avtoriteti. Na osnovi takšne koncepcije Bakunin oblikuje svoje konspirativne organizacije. Imaginarna moč in številnost teh organizacij, je to svojo "moč" v povezavi s kultom Bakunina v Rusiji pokazala skozi delovanje Bakuninovega "varovanca" Nečajeva, ki si je z avtoriteto zastopnika "mogočne" tajne organizacije zagotovil prostor za kratkoročno nemoralne akte. Bakuninova koncepcija predvsem reprezentira model hitrega zapopadenja totalitete v abstraktnih pojmi, pri čemer je tudi sfera subjektivnega zapopadena kot nekaj neposrednega in je s tem abstraktna. Koncepcijsko gre za spopad dveh abstrakcij. "Vmesni členi" med dvema abstrakcijama so prezentirani v eklektično napaberkovanih terminih iz mladoheglovstva, proudhonizma, celo iz Marxa itd. V pojmu absolutne svobode (Hegel je v "Fenomenologiji" opozoril na "prazno občost" tega pojma!) vsebovani voluntarizem - svoboda je vprašanje volje - je "vsa" teoretična osnova za Bakuninov "model" organizacije. Zapopadanje subjektivne svobode pod praznim pojmom absolutne svobode pripelje na površje prej nekakšen Ego, kakor pa resno koncepcijo svobode subjekta,

kateri je tako na poti samo avtoriteta države. Odpravitelj avtoritete države je nereflektirano posredovana z Egom ki v svoji prosvetljeni akciji prinaša odrešitev trpečemu ljudstvu, odrešitev s tem, da se požrtvovalno postavi za usmerjevalca njegovih svobodoljubnih instinktov. Napačnost ideološkega abstraktnega mišljenja, kakor sta jo Marx in Engels ponazorila v "Sveti družini" (s primerom abstrakcije pojma plod iz jabolk, hrušk..., pri čemer abstraktni filozof "pozabi" pot abstrahiranja in zanj obstoji kot "to konkretno" le še "plod") v Bakuninovem primeru pomeni mišljenje, da neka abstraktna masa negira abstraktno državo pod tajnim vodstvom nekaj močnih individualnosti, ki so "z vso jasnostjo" razpoznale s svojo v večih revolucijah prekaljeno intuicijo, kaj da so cilji revolucije. Ideološko mišljenje mladoheglovstva se v podobni subjektivnega duha iz mesa in krvi z ruskih prostranstev materializira kakor fantom svete jeze "človeka", ki na čelu imaginarno instinktivno revolucionarnih mas izvršuje program deicida, absolutne osvoboditve, uvedbe pravičnosti ipd.

Bakunin je v svoji nenehni notranji polemiki zoper Marxa menil, da je prava revolucija možna le v organiziranju mas od spodaj navzgor, pripisujoč Marxu obratno koncepcijo. Še važnejše pa je, da so za Bakunina pravi revolucionarni potencial bile kmečke množice, pogoji za revolucijo pa v nerazvitih predelih takratne Evrope. To prepričanje je Bakunina v času prusko-francoske vojne peljalo tako daleč, da je edini potencial za obrambo dežele in socialno revolucijo videl v provincah in ne v Parizu.

Oglejmo si Bakuninov odgovor na vprašanje "zakaj se ljudje ne upro": "Ne upro se, ker nimajo adekvatne percepcije svojih pravic, niti zaupanja v svoje lastne sile; in ker jim je manjkalo obojega, so postali brezpomočni in so stoletja vzdržali suženjstvo. Kako bi mase prišle do teh

revolucionarnih kvalitet? Izobraženi individuum (podčrtal D.Š.) si postane svest svojih pravic, tako po teoretičnem sklepanju, kakor po praktični izkušnji življenja. Prvi pogoj, to je zmožnost misлити abstraktno (podčrtal D.Š.) mase še niso zadobile... "(Bakunin on Anarchy, str. 209) Bakunin je kajpak dokazal, da je zmožen "misлити abstraktno" in žal samo abstraktno, če ne bi si ne odgovarjal preprosto, da so množice trpele suženjstvo, ker niso imele predpisanih "revolucionarnih kvalitet". ^{27/} V danem trenutku torej je prišla rešitev v osebi Mihaila Bakunina.

Od kod torej ta Bakuninova samoudejanjitev "visoko" samozvestnega Ega, pripravljenega služiti ciljem revolucije (čeprav včasih ni jasno kdo ali kaj naj bi komu služil)? V tem vprašanju se namreč skriva zanimiv problem, ki spričo že kar precejšnjega števila "apostolov revolucije" v novejši zgodovini, postaja teoretsko vprašanje. Če bi preprosto rekli: to je skstremnejša pojavná oblika meščanskega subjekta, ki je v konkretnih zgodovinskih pogojih postrevolucionarnega vzpona meščanske družbe v dani osebnosti prečnila samo sebe, bi težko odgovorili na to vprašanje. Mislim, da se do neke mere odgovor riše v tem, da so Bakuninovi prištaši bili v največji meri tim. "deklasirani elementi" v takrat podpriviligiranih predelih Evrope (Italija, Južna Francija, Španija itd.), ki so v svojem socialnem krogu poznali tradicijo tajnih gibanj (od prosto-zidarjev in karbonarjev dalje), ki so ob svoji organiziranosti razvijali vsakršne misterije ipd. In še se vprašanje reducira na zelo konkretni sklop vprašanj oblikovanosti, s prosvetljenetvom navdahnjenih, individuumov, ki so v prizadetosti spričo razmer transcendirali racionalizem razsvetljenske tradicije v iracionalno posredovanje svojih spoznanj koncepcije politično-socialnih utvar. Kakorkoli že, vse skupaj meji na vprašanje izvorov okultizma in podobnih lari-farijev, ki so se porajali v obdobjih najbolj bleščečih prosvet-

ljenskih izstopov v predmeščanski in zgodnjemeščanski strukturi. Bakunin je, kot se zdi, v svojem zanosu ob mladohegllovstvu, prispel v združbe, ki so sanjale o svobodi, neuvidevajoče, da se vsemočni "Jaz/Ego" utaplja v industrializiranih deželah v vse trdneje objektivirani industrijalizaciji. Hierarhija "internacionalnega bratstva", ki je ostalo prisotno (v Bakuninovi glavi kot močna tajna organizacija) ob "Aliansi", je vsebovalo tako trden princip avtoritete, kakor ga ni javna Internacionala uveljavljala niti v najbolj norih blodnjah (razen v Bakuninovih). Nasprotje med Bakuninovo "teorijo" spontanitete, svobode ipd. in med hierarhičnostjo njegovih obeh glavnih organizacij je tako očitno, da ga tudi njegovi najvnetejši pristaši niso mogli prikrivati; toda nikoli ga niso mogli upravičiti, razen s frazami o veliki moralni čistosti svojega "papeža", kakor na več mestih Marx posmehljivo imenuje Bakunina. Problem je zanimiv tudi spričo tega, da se je v podobnih tajnih bojnih združbah vse do novejšega časa to nasprotje povsem trdno ohranjalo, zlasti takrat in posebej takrat, ko je tajna organiziranost glede ne povsem zaprtih možnosti javnega delovanja, povsem ali skoraj brez prave funkcije. Ravno ta aspekt Bakuninovega revolucionarstva je Bakuninu priskrbel "slavo" nasilniškega zarotnika in anarhizmu prizvok "kriminalne" dejavnosti, čeprav je dejstvo, da Bakunin ni zagovarjal nikakršne oblike atentatorstva in da je v svojem apokaliptičnem diskurzu vendarle oznanjal nekakšno doktrino osvoboditve brez vsake avtoritete. (S pridržkom avtoritete tajnega vodstva!) Bakunin je v primerjavi z mnogimi njemu sodobnimi kvazi-revolucionarji in malomeščanskimi blebetači (ne izključujoč tudi romanopisca V. Hugota in njegove kolege v "Ligi za mir in svobodo"), vendarle, ohranjalo nekakšno razredno stališče, čeprav mu ni bilo povsem jasno v kakšnih pogojih zatirani sloji postanejo dejansko revolucionarni, niti si ni definiriral razrednega sovražnika, kakor si ni bil na jasnem o momentih konkretnega posredovanja revolucionarnih ciljev

in je tako tudi o teh imel dokaj meglene predstave. Marx je že ob svojih prvih srečanjih z Bakuninom imenoval takrat mladega ruskega plemiča "romantik" in si je takrat kmalu, iz ne povsem pojasnjenih razlogov, dovolil "grobo" nekorektnost, ko je v Neue Rheinische Zeitung-u difamiral Bakunina kot carskega agenta.

Toda ob sporu v Internacionali je za Marxa in Engelsa vprašanje anarhizma postalo dokaj resno vprašanje in sta hotela s to koncepcijo kar najtemeljiteje obračunati, kajti uvidevala sta, da utesne tudi v prihodnje vnašati najbolj nesmiselne spore v razvijajoče se evropsko delavsko gibanje.

Tako je leta 1873 izšlo detaljniješe poročilo o Bakuninovi dejavnosti: "La démocratie socialiste et l'association internationale des travailleurs" (kasneje v nemščini: Ein Komplott gegen die Internationale...) Dokument vsebuje predvsem prikaz intrigaške dejavnosti Alianse skupaj z analizo določenih Bakuninovih pogledov. Poročilo podrobno obravnava dejavnost Alianse v Švici, Španiji, Italiji, Franciji in zlasti v Rusiji. Poročilo z vsem tem pravzaprav utemeljuje osnovno stališče, da je Aliansa, potem, ko ji ni uspelo takoj polastiti se vodstva Internationale, storila vse za njeno desorganizacijo. Že v prvih stavkih Marx in Engels priznavata napako same Internationale, ki je v želji po združevanju "razpršenih sil celotnega proletariata (in je s tem nujno morala odpreti vrata socialistom vseh odtenkov) pozabila, da takšna programska širina dovoljuje vtihotapljenje v organizacijo celo deklasirancem". (Prim. MEID V., str. 7). Za Marxa je "Aliansa socialistične demokracije vseskozi buržuaznega porekla" (Ibid. str. 11), kar utemeljuje v dejstvu, da je Aliansa nastala kot otrok buržuazno-liberalne "Lige za mir in svobodo" Hugota in Garibaldija.

Za Marxa in Engelsa je hitro razvidna bistvena razlika med Internacionalo, ki je rastla iz dneva v dan in med Alianso, ki se je ločila od lige, kateri je Bakunin predložil "program fantazijskega socializma, v katerem je zahteval izenačitev razredov in individuov, da bi tako prekosil dame Lige, ki so zahtevale le izenačitev spolov." (Ibid. str. 13). Nadalje avtorja poročata o napeti notranji disciplini Alianse - "organizacije, ki je bila ustvarjena, da bi ovekovečila diktaturo 'občana B.'". V obravnavi programa Alianse je osnovna točka kritike "revolucionarni revolucionalizem" Alianse, ki namesto v bonapartiistični, pruski in ruski državi izvaja prevrat "v abstraktni državi kot taki, državi, ki nikjer ne obstoji" (Ibid. str. 20), pri čemer se tudi policija "ne zmeni kaj dosti za zaroto občana B. zoper abstraktni pojem države." Končno pa v poglavju o programu Alianse še sledi posmeh Bakuninovemu konceptu za doseg enotnosti "misli in dejanja", za kar Bakunin potrebuje "sto trdno in resno povezanih revolucionarjev." "Izrek, da mora sto internacionalnih bratov 'posredovati med revolucionarno idejo in ljudskimi instinkti', ustvarja nepremostljiv prepad med revolucionarno idejo Alianse in množicami proletarcev. Proklamira nemožnost, da bi to gardo stotih rekrutirali kje drugje kot iz vrst privilegiranih razredov." (Ibid. str. 24). Toliko o tem. Težava interpretacije Marxovih in Engelsovih polemik z bakuninizmom je tudi v tem, da bi za prvi prikaz bilo potrebno navezati na veliko število dejstev, ki utemeljujejo konkretne točke spora. To pa med drugim, kot smo že opozorili, kaže na teoretsko praznost Bakuninovega anarhizma. Tako se je Marx zadovoljil s svojevrstno kritiko "glavnega teoretičnega dela" Bakunina: Državnosti in anarhije. Navedel je namreč zelo obsežne citate iz tega dela tako, da sam Marxov tekst tvori morda le desetino spisa: "Kospekt Bakuninove knjige Državnost in anarhija". Lahko bi rekli - Marx le postavlja klica in

momentih konkretnega posredovanja revolucionarnih ciljev

pusti, da značilni deli knjige govorijo sami po sebi o teoretičnem in praktičnem dosegu Bakuninovega pisanja. Tudi ta polemika zadeva celo vrsto zgodovinskih dogajanj dobe; mesta, kjer Bakunin izvaja svoje trditve o značaju Nemcev nasploh, ali o ~~tr~~ednosti Marxa samega kot Nemca, žida in heglovca (!) Marx citira, ne da bi jih komentiral. Na mestu, kjer Bakunin govori o tem, kaj je izšlo iz religiozne reforme (za Bakunina je Renesansa nekaj "subspecie religije") Marx povdari: "Ta beseda meščanski mu služi tako za kapitalizem, kakor za srednjeveške malomeščane v Nemčiji" (Werke 18, str. 610) (28). Citat navajam bolj zaradi tega, ker jasno izpostavlja Marxove pojme, kakor zato, ker seveda tudi v tej točki jasno kaže na Bakuninov abstrakcionizem. Ta Marxov stavek namreč opozarja, da je Marx kategorijo "bürgerlich" (in različice) razumel zgodovinsko-konkretno, in da je ni mogoče enostavno enačiti s kategorijo "kapitalizma" ali "kapitalističnega reda", čeprav imata kategoriji nedvomno veliko skupnega. Problematika teh kategorij je izredno široka, vendar tu na njo samo opozarjamo. Toda vrnimo se k Marxovi kritiki Bakunina. Bakunin v svoji knjigi abstrahira svoji konceptiji ustrezno vso zgodovino. Pomembnejša točka Marxove kritike je citiranje Bakuninovega interpretiranja konceptije, ki jo pripiše Marxu in Lassalleu (!) in se nanaša na organiziranje proletariata kot vladajočega razreda v državi. Bakunin se sprašuje nad kom bo ta proletariatski vladal? Zanj "to pomeni, da bo ostal še neki drugi proletariatski, ki bo podrejen temu novemu gospodstvu, tej novi državi!" Marxov odgovor je nedvoumen: "To pomeni, dokler obstoje drugi razredi, posebno kapitalistični in dokler se proletariatski bori z njo (kajti z njegovo oblastjo niso še izginili njegovi sovražniki in stara organizacija družbe), mora uporabiti nasilna sredstva, torej sredstva oblasti; ko

je on sam še razred in še niso izginili ekonomski pogoji, na katerih temelji razredni boj ter eksistenca razredov in jih je potrebno nasilno odstraniti s poti ali preobraziti, mora biti proces njihove preobrazbe nasilno pospešen." (Ibid., str. 630). Kritika Bakuninovega kontra-programa se dopolni z ugotovitvijo, ki zpostavi prazno splošnost Bakuninove koncepcije, da se vsa zadeva začne s takojšnjo "oblastjo vsega ljudstva, da sploh ne bo vladanih." To pa za Marxa pomeni izraz meščanskega jedra Bakuninovega sklepanja: "Ko neki človek vlada samemu sebi, potem v principu ne vlada sebi, torej je pač on sam in nihče drugi." (Ibid., str. 634) Bakuninov stalni očitek Marxu (ki ga "začuda" ne namenja samemu sebi) je, da uvaja vladavino "domnevnih razumnikov" nad neukim ljudstvom. (Prim. zaradi jasnosti prej obravnavano Bakuninovo stališče o nemožnosti mas za abstraktno mišljenje!!) In v Državnosti in anarhiji povdarja, da se marksisti tolažijo, da bo ta diktatura začasna in kratka, pri čemer Bakunin ve, da bo to stvarna diktatura. "Non, mon cher!" odgovarja Marx, "razredna vlada" delavcev nad sloji starega sveta, ki se bore z njimi, lahko obstoji samo tako dolgo, dokler ni uničen ekonomski temelj razredne eksistence!" (Ibid. str. 636). Nekoliko prej (str. 633) Marx povdari, da Bakunin ne razume ničesar o socialni revoluciji, razen političnih fraz, "njeni ekonomski pogoji zanj ne obstoje."

V podobnem smislu polemizira proti anarhizmu in proudhonizmu tudi Engels v svojem članku "O avtoriteti". V tem članku je Engels poskušal tematizirati pojem avtoritete, s katerim so anarhisti udarjali po vsaki koncepciji, ki ni ustrezala njihovi dogmatiki. Novolevičarski pisec Wolfgang Dressen se v svojem spisu "Antiautoritäres Lager und Anarchismus" med drugim ukvarja tudi s tem Engelsovim spisom in obravnavo začenja s trditvijo, da je ta spis bil ena izmed izhodiščnih točk reformizma nemške socialdemokracije. (prim. nav. delo str. 26) Dressen trdi, da je v tem

spisu dialektika "reducirana na razvoj". Kot podvprašanje k obravnavi tega Engelsovega članka bomo torej ohranili vprašanje, kaj se dogaja s problemom dialektike v tekstu samem.

Engels v članku dokazuje potrebnost avtoritete, ki jo definira v dveh smislih: v enem je to "nadrejenost tuje volje naši", v drugem predpostavlja podrejenost. (Gre seveda za avtoriteto v pomenu, ki je za razpravo relevanten) Vprašanje izginjenja takšne avtoritete se veže na vprašanje, ali je v pogojih "današnje družbe" mogoče ustvariti nek družben red, v katerem ta avtoriteta ne bo imela nikakršne smotrnosti. Engels, izhajajoč iz podružbljenja delovnega procesa v kapitalizmu, ki torej "izolirano dejavnost zamenjuje s kombinirano dejavnostjo", pravi: "Prav povsod nadomeščata neodvisno delo posameznika kombinirana dejavnost, prepletenost med seboj odvisnih procesov. Kdor pa pravi kombinirana dejavnost, pravi organizacija, ali pa je organizacija mogoča brez avtoritete?" (MEID IV, str. 455-456). Odgovor je na dlani: veliki tovarniški sistem neizogibno zahteva avtoritarno organizacijo. (Engels sicer ilustrira to tezo s primerom predilnice bombaža) V zvezi s tem Engels parafrazira Danteja: "Vsaj za čas, ko se dela, bi lahko napisali na vrata tovarn: Pustite vso avtonomijo zunaj, vi ki vstopate! Če si je človek z znanostjo in z iznajdljivim razumom podvrgel prirodne sile, se mu te maščujejo s tem, da si ga takrat, ko jih uporablja podvržejo pravemu despotizmu, neodvisno od vsake družbene organizacije". (Ibid. str. 456-457)^{29/} Uničenje avtoritete v tej sferi bi bilo uničenje velike industrije. Podobna ilustracija je še železnica in ladja na odprtem morju. Engels upošteva, da bi "najbesnejši antiavtoritaristi rekli, da to ne velja v primeru tiste avtoritete, za katero gre, ko namreč ne "damo" avtoritete delegatu, ampak njegovi nalogi." Ti ljudje mislijo, da lahko stvar spremene, če ji dajo drugo ime." (Ibid. str. 457)

str. 457). Kratkoterminalno gre za to, da se "avtoriteti pare" ni mogoče izogniti, če nočemo tvegati zgodovinske regresije. Za Engelsa je "nesmiselno govoriti o načelu avtoritete kot o absolutno slabem in o načelu avtonomije kot o absolutno dobrem. Avtoriteta in avtonomija sta relativni stvari, katerih področji se spreminjata v različnih fazah družbenega razvoja." (Ibid. str. 458). Pomembna je trditev Engelsa, da bi se bilo z avtonomisti mogoče sporazumeti, ko bi se bilo mogoče pogovarjati o omejevanju avtoritete v bodoči socialni organizaciji v meje, v katerih jo odnosi proizvodnje delajo za nujno, toda oni so: ... "slepi za vsa dejstva, zaradi katerih je avtoriteta potrebna in se zaganjajo proti besedi." (prav tam) S tem v zvezi se jim torej zdi, da bi naj prva akcija revolucije bila ukinitav avtoritete. Toda "revolucija je gotovo najbolj avtoritarna stvar na svetu", in če partija, ki je zmagala ne uporabi avtoritete bajonetov, je v nevarnosti propada. Ko bi se Pariška komuna ne opirala na avtoriteto topov", ali bi se bila mogla držati več kot en dan?"(prav tam).

Vprašajmo se sedaj, ali ta Engelsov članek "reducira dialektiko na razvoj"? Ko bi tovariš Dressen razumel, da ima dialektično mišljenje svoje momente, katerih ni mogoče kar tako preskočiti, bi morda mogel prebrati pri Engelsu to, da le-ta polemizira v prid dialektiki zoper tiste, ki jo odpravljajo tako, da odpravljajo momente dialektičnega posredovanja. To, da se je na tekst sklicevala nemška social-demokracija pove o samem tekstu še manj, kot o Nietzschejevih tekstih kaj pove nacistično sklicevanje nanje, ali Stalinovo sklicevanje na Marxove in Leninove tekste ipd. Nadalje je zanimivo postavljen problem interiorizacije avtoritete v revolucionarni organizaciji. Kar Engels implicite zatrjuje je to, da z avtoritarnim svetom kapitalistične produkcije

(v katerem princip avtoritete živi od principa avtonomije, kakor tudi obratno) soočen revolucionarni subjekt more odpraviti razredno družbo le tako, da na sebi preživi samo dialektičnost tega revolucionarnega akta. To se pravi, da znotraj svoje organiziranosti konstituira princip avtoritete kot racionalni princip. V obratnem primeru je prepuščen na milost in nemilost "zunanjemu principu avtoritete", nasproti kateremu se ne more emancipirati kot nepovezana množica "absolutno avtonomnih individuumov".

K vprašanju odnosa do pojma anarhizma

Prav primeri prakse anarhističnega gibanja v kasnejših obdobjih so pokazali, da ob direktnem spopadu princip avtonomije ne vzdrži kritike dejanskega stanja. To se je izrazito pokazalo v španski državljanski vojni, v kateri se je anarhizem kasneje najizraziteje uveljavil. (prim. F. Morrow: Revolution and Counterrevolution in Spain, str. 159).

Sicer pa je glede na to obravnavo potrebno poudariti, da je šlo za obravnavo konkretnega spora med Marksizmom in Bakuninskim anarhizmom. To pa pomeni, da v nobenem pogledu ne zagovarjamo potrebe po teoretičnem in praktičnem preganjanju vsakega gibanja, ki ga kdo označi s pojmom anarhizma, ali če celo določeno gibanje samo sebe tako imenuje. To bi namreč pomenilo, ob nezadostnem teoretičnem diferenciranju zgodovinskih kontekstov itd., "zaganjati se v besedo". Poleg Bakuninovega poznamo namreč še celo vrsto tudi v mnogih točkah drugačnih anarhizmov (Kropotkinov, Duruttijev, Sorelov anarho-sindikalizem itd. itd.). Poleg tega je potrebno upoštevati, da so iz pojma anarhizma po eni strani naredili "romantično legendo" sami anarhisti, po drugi strani pa je meščanska in malomeščanska ideologija v svoj prid gro-

zovito napihnila nevarnost anarhije nasproti "redu". Tako je etiketa anarhizma mnogokrat iz trte zvita. Po drugi plati pa se v specifičnih pogojih osveščanje potencialno revolucionarnih grup moderne kapitalistične družbe odvija tudi preko "anarhoidne" faze. Gotovo ni potrebno posebej pripominjati, da največkrat psovanje nasprotnikov z imenom "anarhisti" v stalinski tradiciji ni imelo prave zveze z nekakršnimi dejstvi, z izjemo dejstva rigidnega birokratskega sistema.

Anarhizem in posebno anarho-sindikalizem sta odigrala svojo epizodo tudi v Drugi internacionali, kjer pa spori z anarhizmom, ob vprašljivosti vse bolj "ortodoksne" in revidiranega marksizma, niso imeli več enakega značaja kot spori z Bakuninom. Prav tako pa se veda anarhizem siceršnja njegova šibka teoretska osnova vzpostavlja bolj kot abstraktno moralno konfrontacijo (največkrat v imenu "svobode in pravičnosti", ali pa v nekakšnem negativnem posredovanju teh vrednot, kot v primeru enega novejših pojavov anarhizma - tim. Yippie-movementa v ZDA l. 1968-69). Skratka pojem "anarhizem" ni sam po sebi nikakršna stroga definicija, čeprav je večinoma variacija koncepcije spontane osvoboditve množic (brez refleksije) posredovanja te osvoboditve itd.), ki se v obliki realnih gibanj kaže v tako različnih stvareh, kot so določene koncepcije generalnega štrajka do koncepcij gverilskega bojevanja malih skupin v najrazličnejših pogojih (ustreznih in povsem neustreznih).

O P O M B E:

1. Tu žal ni mesto za razčiščevanje vprašanja o tem, ali je fevdalizem bil samo evropska struktura (historično in sociološko nedvomno je, da je to vsekakor bila vsaj evropska struktura), ali pa je mogoče trditi, da so azijske despotije npr. bile evropskemu fevdalizmu adekvaten specifičen epohalni zgodovinski pojav. Toda po drugi plati je v luči drugega vprašanja nedvomno, da je evropski kapitalizem z razvojem kolonializma postal svetovni sistem in je tako evropski razredni boj bil klasična oblika proletarskega upora kapitalističnemu sistemu, in da je bil vselej tudi za socialistično usmerjena gibanja kolonializiranih narodov neizpodbitna zgodovinska predpostavka.
2. Ustanovni dokumenti Zveze komunistov iz leta 1847 - v izdaji Andresa Berta, Ljubljana 1970, str. 15. Citat, ki ga navajamo je iz Bertovega uvodnega zapisa: "K predzgodovini Zveze komunistov."
3. Weitling je bil poleti 1844. izgan iz Švice, kjer je dosegel precejšnje uspehe v svojem delu in je bil spričo tega v Londonu slovesno sprejet, vendar pa je kasneje med njim in "Londončani" prišlo do resnega spora. Weitling je prišel v zgodovino kot predstavnik tim. "rokodelskega socializma." S svojo knjigo "Garantien der Harmonie und Freiheit" je vzbudil tudi Marxovo pozornost, ki je njegov izstop označil za "briljantni nastop" nemških delavcev.
4. Vir, na katerega se bomo sklicevali so protokoli, objavljeni v Grünbergovem arhivu iz l. 1922 (št. 10) pod naslovom: "Londoner deutsche kommunistische Diskussionen, 1845".
5. Nazorno je mogoče to trditev utemeljiti, če pogledamo v protokoli izrečena naziranja o naravi in odnosu človeka do narave ter obratno. Schapper npr. (str. 365 cit. izd.) pravi, da je narava dobra in tako je tudi človek dober dokler živi v skladu z naravnim zakonom, ko pa spričo neznanja (!?) iznajde osebno lastnino, namesto sreče nastopi "strašna disharmonija." Podobna stališča se v diskusiji še pojavljajo, vendar za samo diskusijo, niti za naše iskanje niso tolikanj pomembna, da bi se veljalo podrobneje spuščati vanje.

16. O tem kongresu je v delu F. Welter: Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji - na kratko prikazana nemot

6. Če ne omenjamo prejšnjih zapisov Marxa in Engelsa, pa kaže poudariti, da je ravno v času hitre evolucije v Zvezi pravičnih nastala Nemška ideologija, in da je že v času priprav na kongres Zveze komunistov izšla Marxova Beda filozofije, ki je opredelila teoretsko utemeljeni odnos klasikov, do pozneje še delujoče proudhonistične ideologije (zlasti v gibanju mutualizma).
7. V sintetični obliki je, na mnogih virih utemeljeno, pri nas problematiko povzel M. Britovšek v svoji razpravi: O zgodovini nastanka komunističnega manifesta, kjer je jasno poudarjen in na zgodovinskih dejstvih utemeljeno prikazan, pomen Zveze pravičnih za Marxa in Engelsa ter obratno; izčrpno je tudi obdelano vprašanje razčiščevanja vpliva Weitlinga in K. Grüna, ki je navezoval na Proudhonove nauke. Med konkretnim materialom, ki ga povzema razprava, je orisana vloga Engelsa pri odkrivanju perspektivnosti Zveze pravičnih, spori z Weitlingom v Bruslju itd.
8. Upoštevati je potrebno, da to delo v času svojega nastanka ni izšlo in tako ni delovalo v svojem konkretnem historičnem kontekstu; kaže pa na to, da je Marx pravočasno uvidel v samih vsebinskih potezah Grünove koncepcije njeno konzervativno orientacijo.
9. Pri tem imamo v mislih znane neštevilne dispute, ki so nastopili z "zgodovinsko odložitvijo" proletarske revolucije v visoko razvitih industrijskih državah. Tako npr. Lenin v svojem "Kaj delati" ni skrival določenih simpatij do Lassalleove taktike, problem pa je še danes živ za socialistična in komunistična gibanja v mnogih nerazvitih deželah sveta, ki se soočajo s tem, da je delavski razred v odnosu do kmečkih slojev maloštevilen in nezmožen lastne splošne revolucionarne akcije, ipd. Seveda so okoliščine in v njih prisotne determinante drugačne kot v Nemčiji z začetka druge polovice 19. stoletja., toda gotovo je mogoče videti številne analogije v samih konstelacijah, ki tvorijo dano družbeno-politično-ekonomsko situacijo.
10. Ta odnos do Marxa se, kot bomo videli kasneje, bolj izrazito pojavlja v zvezi s sporom z Bakuninom v anarhističnem zgodovinopisju, kateremu pa je pritrdil (do neke mere) tudi Mehring v svoji biografiji Marxa.
11. V sestavljanju tega dela zapisa se bomo opirali v največji meri na prispevke v: "Archiv für Sozialforschung III. Band - Hannove 1963. Citati (v tekstu samo: Archiv str...) so iz naslednjih prispevkov:

Carlo Schmid: Ferdinand Lassalle und die Politisierung der deutschen Arbeiterbewegung - str. 5 : 20.

Shlomo Na'aman: Lassalle: Demokratie und Sozialdemokratie str. 21-80.

Wilhelm Mommsen: Bismarck und Lassalle, str. 81:86.

Bert Andreas: Zur Agitation und Propaganda des ADAV 1863/64 str. 297:423.

Ob strani puščamo še podrobnejše študije o dejavnosti Lassallianizma v posameznih predelih Nemčije, ki bi prišle v poštev kot sekundarni viri pri podrobnejši proučitvi samega Lassallianizma.

12. Zaradi natančnejšega razumevanja tega Lassalovega stališča, smo prisiljeni na tem mestu navesti nemško izreko tega stališča, ki je spričo pasiva težko precizno prevedljiva. Kar prevajamo: ki je že vstopila v dejanske odnose družbe - je v nemščini: "die schon in den tatsächlichen Verhältnissen einer Gesellschaft eingetreten ist,"...
13. Ernest Jones je bil poleg Harneya najpomembnejši in izredno popularni čartistični voditelj, urednik "Northern Starr" itd. ter kljub 19 mesecem v zaporu in načetemu zdravju, ni resigniral, tako kot Harney in se je še dalje angažiral za stvar internacionalnega proletariata.
14. O solidarnosti angleškega delavstva je Marx zapisal v "Inauguralni poslanici izredno pohvalne besede. Le-ta namreč ni popustila tudi za časa ekonomske krize konec petdesetih let, ko je velik del angleškega delavstva ostal brez kruha spričo blokade, s katero je ameriški Sever v boju proti Jugu krepil svojo moč, kar je povzročilo pomanjkanje osnovne surovine za angleško tekstilno industrijo - bombaža. Ta solidarnost je tudi preprečila intervencijo evropskih držav v pomoč Jugu.
15. Doslej sem v grobi pregled organiziranja proletariata uvrščal precej vzporednih momentov, ki se niso striktno nanašali na sam predmet obdelave. Takšen pristop k problemu v okviru I. Internationale pa bi povzročil kvečjemu nepreglednost; medtem pa je v dosedanem pregledu takšen pristop imel smisel, da smo zarisali ožji zgodovinski okvir (kontinuiteto), v katerega se je naselila prva resna mednarodna organizacija proletariata. Iz študija zgodovine I. Internationale se pokaže, da je naš problem najilustrativnejše prisoten v t.i.m. sporu Marx-Bakunin, ki mu bomo na naslednjih straneh posvetili vso pozornost in nam bo to torej tudi kriterij selekcije historičnega materiala.
16. O tem kongresu je v delu F. Zwittera: Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji - na kratko prikazana nemoč

tega kongresa. O vlogi Bakunina: "... Poljak Libelt in Bakunin v tem trenutku ne odklanjata avstroslovizem, ampak ga radikalizirata in vključujeta - brez dvoma kot etapo - v svoje obsežne projekte." (str. 99).

17. O tem vprašanju z zgodovinsko objektivnostjo govori M. Britovšek v svojem referatu na Simpoziju: Aktualnost misli..., pod naslovom: Zgodovinski oris stališč Marxa in Engelsa do slovanskih narodov (str. 266-305). V referatu je tudi označena udeležенost Bakunina v panslavizmu.
18. Izdaja omenjenega časopisa 6.7.48 vsebuje notico o tem, da je bil Bakunin ruski carski agent, o čemer naj bi imela ustrezno dokumentacijo George Sandova. Le-ta pa je to novico demantirala in v naslednji številki je Marx objavil pismo Sandove in pristavil, da so z objavo članka pariškega dopisnika hoteli dati Bakuninu priložnost, da bi razblinil razna natolcevanja. O tem incidentu je težko reči karkoli gotovega še zlasti, če upoštevamo, da je Marx imel izrazito razvit smisel za cinični humor. Toda dejstvo je, da je govorice o domnevnem Bakuninovem agentstvu začel širiti ruski ambasador v Parizu Kiseljjev.
19. Materiale o teh dogodkih (zapiske s procesov itd.) vsebuje Krasni arhiv zv. 27 leta 1928.
20. Anarhizem je pokazal svojo življensko silo v Italiji tudi v najnovejšem času. Konec šestdesetih let 20. stoletja so ravno v Italiji v t.im. izvenparlamentarni levici (v večji meri kot v drugih deželah) nastopale anarhistične grupe.
21. Med takratnimi Bakuninovimi sodelavci so bili njegovi ožji italijanski pristaši: Fanelli, Tucci in Friscia ter več članov, ki so pozneje igrali pomembno vlogo v anarhističnih gibanjih, kot so bili Elisée Reclus, Žukovski, A. Richard. (Richarda so kasneje identificirali kot bonapartističnega agenta.)
22. V zvezi s tem problemom je na prvih kongresih Internationale potekala debata s proudhonizmom, ki se je zavzel za v bistvu buržuazni način spremembe lastninskih odnosov skozi produktivne kooperacije ipd., s čimer lastninski odnosi ne bi bili odpravljeni, če se ne ukvarjamo še posebej s tem, da takšen način "revolucije" ne bi segel daleč, še zlasti ob vseh ostalih proudhonističnih predpostavkah. Proudhonistične težnje so bile občutno odpravljene na kongresu v Bruslju l. 1868.

23. Tudi sodobno buržuazno zgodovinopisje uveljavlja s svojo prozorno kontraargumentacijo takšno stališče. Tako n.pr. D. Thomson v svoji knjigi "Europe since Napoleon" pravi, da so vladajoči razredi vzeli Marxa preveč dobesedno in tako videli v Komuni začetek nove revolucionarne poštasti. Za Thomsona je Komuna bila izvor "mitologije socializma", njen padec pa zatrtje "zadnjega poskusa uveljavljanja orientalnega barbarstva v Zahodni Evropi." (!) (prim.str. 394-96).
24. Protokoli tega kongresa so izšli pod naslovom: The First International-Minutes of the Hague Congress of 1872 v Madisonu (Wisconsin) 1958 z originalnimi faksimili rokopisov in angleškim prevodom le-teh. V citatih navajamo: Minutes, str...
25. Sekcija 12 Internacionale v ZDA je bila reformistična sektaška grupacija pod vodstvom gospe Victorie Woodhull, ki je zbirala okoli svojega časnika "Woodhull and Claflin's Weekly" raznovrstne zagovornike "naprednih idej": buržuazne reformiste, evangeliste svobodne ljubezni, ateiste in deiste, pri čemer se je razrednost organizacije razblinila. Delegat te sekcije v Haagu West je n.pr. zagovarjal stališča kot: emancipacija ženske se mora zgoditi pred emancipacijo, ki jo potrebujemo v gibanju itd. Dejavnost te sekcije je pripomogla k slabitvi Internacionale v ZDA.
26. Razlogi za selitev Generalnega sveta v New York na samem kongresu očitno niso bili izrečeni v vsej polnosti (Marx je navajal takšne razloge: naši dokumenti bodo tam varni, internacionalno delavsko okolje itd.)
27. Ta citat smo navedli predvsem zato, ker se je podobno vprašanje (zakaj se ljudje ne uporo?) zastavljalo ob fenomenu "tihe večine" v 60-ih letih 20. stoletja in je podobnost odgovora pri nekaterih predstavnikih: nove levece peljala v podobno abstrakten odgovor kot je Bakuninov.
- Naj še razložim, zakaj Bakuninovo doktrino interpretiramo brez širšega navajanja citatov. Najprej že citati iz prejšnjega razdelka že zadoščajo, poleg tega pa bi tekst obremenili z nepotrebno retoriko, ki jo je mogoče dovolj jasno povzeti v konciznejši obliki, brez tveganja, da bi v temelju zgrešili njen smisel.
28. Naj opozorim, da sem citat prevedel iz "Werke". Srbohrvaški prevod v zborniku "Marx+Engels-Lenin PROTIV anarhizma liberalizma, levičarstva in revizionizma", je očitno prepovršen, saj prav povdarjane razlike v terminih maliči z neusklajeno lastno terminologijo.

29. Žal se ne moremo obširneje ukvarjati s problemom odnosa družba-narava, ki ga Engels s precejšnjo eleganco uvrsti v obravnavo, v kateri bi ga komaj pričakovali. Menim pa, da se prav v tem kontekstu dokaj jasno izkazuje Engelsova koncepcija tega odnosa. Jasno je namreč, da prav odnosa družba-narava ni mogoče misliti zunaj dialektičnih (družbenih) kategorij, kar ne implicira nikakršne doktrine gospodstva nad naravo. Gospodstvo nad naravo je "dejstvo" zgodovine in "dejstvo" meščanskega mišljenja, torej tudi dejstvo določenih proizvedenih predpogojev produkcije in reprodukcije generičnega človeka. Koncept socialne revolucije torej implicira bistveno spremembo tega odnosa (narava-družba), vendar ne v redukciji samega tega bistva na praizvornost genusa "človeka", ampak prav v posredovanosti po tem bistvu kot zgodovini tega odnosa. Navidezno nerešljiv problem preboja tipično meščanske figuriranosti tega odnosa kot odnosa gospodstva, leži v tem, da kratkomalo ni mogoče misliti tega odnosa s transcendiranjem ene njegove strani, t.j. ni mogoče misliti "narave brez kulture" in tudi ne drugače kot za "družbo". Historični materializem seveda ne nudi nobene rešitve v okviru katerekoli metafizične postavitve, ali zoženo antropološkega poplitvenja problema. Pač pa sugerira rešitev družbenega odnosa gospodstva in podrejenosti, pri čemer je drugačnost narave v odnosu na človeka, posledica te temeljne spremembe.

L I T E R A T U R A

ARCHIVES BAKOUNINE II - Michel Bakounine et le conflicts dans l'Internationale 1872, Leiden 1965

ARCHIV für Sozialgeschichte III. Band, Hannover 1963

ARCHIV für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung (Grünberg Archiv), X, Leipzig 1922, XI, Leipzig 1929.

BAKUNIN on Anarchy (Selected Works) - New York 1973

BAKUNIN, MICHAEL: Staatlichkeit und Anarchie und andere Schriften, Frankfurt/M - Berlin - Wien 1972

BELIĆ-FRANIĆ, Stevan: Prva Internacionala, Beograd 1970

BERT, ANDREAS: Ustanovni dokumenti Zveze komunistov, Ljubljana 1970

BRAUNTHAL, Julius: Geschichte der Internationale - Band I, Hannover 1961

BRITOVŠEK, Marijan: Anton Fuster in revolucija 1848 v Avstriji, Maribor 1970

BRITOVŠEK, Marijan: Gledišta Marxa, Engelsa i Internacionala o Komuni, v: Pregled br. 3, Sarajevo 1971

BRITOVŠEK, Marijan: Konceptije Prve Internacionala prema ratnom, kolonialnom i nacionalnom pitanju, v: PREGLED br. 11+12, Sarajevo 1964

BRITOVŠEK, Marijan: O zgodovini Komunističnega manifesta, v: PRISPEVKI za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1971-1972

BRITOVŠEK, Marijan: Zgodovinski oris stališč Marxa in Engelsa do slovanskih narodov, v: SIMPOZIJ aktualnost misli Hegla, Marxa itd., Ljubljana 1971

DOLLEANS, Eduard; Grozier M. : Mouvement ouvrier et socialiste - chronologie et bibliographie, Paris 1950

DRESSEN, Wolfgang: Antiautoritäres Lager und Anarchismus, Berlin 1968

THE FIRST INTERNATIONAL - Minutes of the Hague Congress of 1872, Madison 1958

- GRAMSCI, Antonio: Izbrana dela, Ljubljana 1970
- GUERIN, Daniel (ed.): Ni Dieu, ni Maitre, Paris 1965
- HABSBAWM, Eric: Obdobje revolucije, Ljubljana 1968
- ISTORIK MARKSIST 2, Moskva 1926
- KRASNII ARHIV tom 1, Moskva 1922
2, Moskva 1923
27, Moskva 1928
- LENK, Kurt: Theorien der Revolution, München 1973
- LETOPISI MARKSIZMA IX - X, Moskva, Leningrad 1929
III, Moskva, Leningrad 1930
- LISSAGARAY, Prosper O.: Zgodovina Pariške komune 1871, Ljubljana 1952
- MARKS, ENGELS, LENJIN PROTIV ANARHIZMA, liberalizma, levičarstva i revizionizma, Beograd 1973
- MARX, Karl: Kapital I, Ljubljana 1961
- MARX, ENGELS: Izbrana dela - v petih zvezkih, Ljubljana 1969, 71, 67, 68, 75; Prepiska II-IV, Beograd 1958, 1959, 1960; WERKE Band 16 in 17, Berlin 1968, WERKE Band 18, Berlin 1969
- MEHRING, Franz: Karl Marx, Ljubljana 1974
- MORROW, Felix: Revolution and Counterrevolution in Spain, London 1963
- ROSSELLI, Nello: Mazzini e Bakunin, 12 anni di movimento operaio in Italia (1860-1872), Torino 1927
- SAVILLE, John: Ernest Jones - Chartist, London 1952
- STAMMHAMMER, Josef: Bibliographie des Sozialismus und Communismus, Jena 1893
- THOMSON, David: Europe Since Napoleon, Harmondsworth 1972
- VDLINE (psevd. za V.M. Einchenbauma): The Unknown Revolution, New York 1955
- WOODCOCKE, George: Anarchism - A History of Libertarian Ideas, and Movements, Harmondsworth 1975
- ZWITTER, Fran; J. Šidak, V. Bogdanov: Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji, Ljubljana 1962

UDK : 329.285:327.323.2

Marjan BRITOVŠLK

DELA VSKO GIBANJE IN ANARHIZEM

Idejne korenine anarhizma

Anarhizem, ki je hkrati teorija in gibanje, je sredi 19. stoletja postal spremljevalni pojav delavskega gibanja zlasti v gospodarsko zaostalih deželah. Po izvoru pomeni beseda anarhizem brezvladje; v tem smislu jo je začel leta 1840 v svojih delih uporabljati Proudhon. Anarhizem kot teorija je postal skrajna konsekvence individualnih nazorov meščanskega političnega in gospodarskega liberalizma o prirojenih človekovih pravicah. Anarhisti so raziskovali pogoje, pod katerimi je mogoče sožitje človeških skupin brez slehernega avtoritativnega pritiska, torej ob največji svobodi individuov. Po njihovi doktrini je najvišji družbeni cilj najpopolnejši razvoj individualnih sil, ki ga je mogoče uresničiti pri popolni svobodi individua, zavarovanega pred slehernim zunanjim posegom družbe. Misel ima svoj najizrazitejši izraz v fiziokrat-ski formuli: "Laissez faire, laissez aller, le monde va de lui-même". Po mnenju predstavnikov anarhizma obstaja socialno zlo v vsestranski politični, gospodarski, pravni ali religiozni odvisnosti, kar povzroča v absolutistični ali demokratični obliki nasilje nad človekom.

Meščanski liberalizem, ki je sicer teoretično protidržavno usmerjen, v praksi zaradi razrednih nasprotij in konfliktov, ki jih povzročajo privatni proizvodni odnosi, potrebuje državo v zaščito lastnine pred posegi neposredujočih, vendar iz svoje lastne teorije ne povzema zadnjih konsekvenc, namreč da bi zahteval odpravo države, ampak ji celo priznava določen vpliv na gospodarsko življenje. Iz protidržavne koncepcije anarhizma izvira tudi

njegov antiparlamentarizem. Pri uresničevanju svojih ciljev anarhizem zavrača zakonito prisilo; nasilno organizacijo želi zamenjati s čisto pogodbeno organizacijo. Vse zahteve družbenega življenja-proizvodnja, promet, uporaba, nakup in prodaja, zakup in najemnina, zakon naj se uresničujejo svobodno, s pogodbami med ljudmi in skupinami, prostovoljno, ne pa na osnovi zakona, ker sleherni zakon vključuje pravice in dolžnosti in končno tudi avtoritarno organizacijo, ki nadzira izpolnjevanje teh dolžnosti in zagotavlja izvajanje teh pravic.

Bistvo anarhizma je v vseh njegovih odtenkih zanikanje države, medtem ko je mogoče na gospodarskem področju v okviru anarhizma razločevati svoje smeri. Najbolj dosledno smer anarhizma sta zastopala Stirner in Proudhon.

Anarhistično teorijo Maksa Stirnerja so imenovali karikatura filozofije religije Ludvika Feuerbacha. V svoji knjigi *Der Einzige und sein Eigentum* (izšla je leta 1845) je Stirner zavrnil celoten filozofski nazor Ludvika Feuerbacha. Vse kategorije - ljudstvo, država, svoboda, pravičnost - so zanj nerealne, fiktivne, abstraktne predstave. Po njegovem mnenju jih je ustvarila človeška fantazija. Edina resničnost mu je posameznik s svojimi potrebami in svojo voljo. Za izhodišče svojih filozofskih razmišljanj je vzel osebo; odstraniti je treba vse, kar ovira absolutno svobodo izživljanja te osebe. Religija, morala, zakoni, družina so zanj jarem in nasilje, zato jih je treba odstraniti. Slehera država je zanj despotija.

Proudhon je začel razlagati svojo anarhistično teorijo šele leta 1849. Leta 1848 je "razložil" po pisanju Marxa samo svojo teorijo menjave. "Kritika demokracije", ki je izšla marca leta 1848, še ne predstavlja obrazložitve anarhistične teorije, marveč je le del krajšega spisa *Rešitev socialnega vprašanja* (*Solution du probleme sociale*).

Po Proudhonu bo mogoče rešiti socialno vprašanje brez kakršnegakoli razrednega boja in ustvariti mir med razredi. Njegov politični in socialni credo: Nobenih strank več, nobene oblasti! Absolutna svoboda človeka in državljana!

Marx se je prvič srečal s Proudhonom med svojim bivanjem v Parizu leta 1844. V dolgih debatah, ki so pogosto trajale vso noč, ga je Marx, kot je zapisal Proudhon "v njegovo največjo škodo okužil s hegeljanstvom, ki ga zavoľjo neznanja nemškega jezika, sam ni mogel prav študirati". Po Marxovem izgonu iz Pariza je to "šolanje" nadaljeval Karl Grün, kar je Marx duhovito komentiral s pripombo, da je imel Grün pred njim to prednost, da o filozofiji ni ničesar razumel.

Malo pred izidom Proudhonovega drugega dela Filozofija bede, je Proudhon v pismu Marxu omenil, da pričakuje njegovo strogo oceno. "Ta je kmalu padla po njem", je duhovito pripomnil Marx "z razpravo Beda filozofije (Pariz 1847), tako da je za vedno končala z najinim prijateljstvom."

Delo Beda filozofije vsebuje temelje Marxove ekonomske teorije. V tem spisu je obrazložil teorijo presežne vrednosti in razvil bistvena stališča zgodovinskega materializma. Medtem ko je svoje ugotovitve v prejšnjih delih razvijal le v posameznih primerih in v epigramski obliki, je prišla v tem delu Marxova historično-materialistična koncepcija v celoti do izraza.

Preden je Marx opredelil kategorije in načela, je bil zgodovinar-raziskovalec. Najprej je treba proučiti, kakšni so bili ljudje v različnih stoletjih, kakšne so bile njihove vsakokratne potrebe, njihove produkcijske sile, njihov način produkcije in tudi, kakšni so bili odnosi človeka do človeka, ki so izhajali iz vseh teh življenjskih pogojev. Pojasniti vsa ta vprašanja pomeni, dognati resnično zgod-

vino ljudi slehernega stoletja.

Proudhon pa je ekonomske odnose pojmoval kot neizpremenljive zakone, kot večna načela, kot idealne kategorije, Ekonomske kategorije so po Proudhonu le teoretični izraz, abstrakcije družbenih odnosov. Proudhon vidi v resničnih odnosih le utelešenje tistih načel, tistih kategorij, ki so dremale, kot pravi Proudhon", v naročju neosebnega razuma človeštva". Proudhon je sicer doumel, da ljudje proizvajajo proizvode v določenih proizvodnih odnosih, ni pa razumel, da so ti družbeni odnosi prav tako človekovi produkti, kot so sukno, platno. Družbeni odnosi so tesno povezani s produkcijskimi silami. S pridobivanjem novih produkcijskih sil ljudje spreminjajo način proizvodnje, s spreminjanjem načina produkcije, načina pridobivanja svojih življenjskih potrebščin, pa spreminjajo vse svoje družbene odnose. Istočasno, ko oblikujejo družbene odnose v skladu s svojim načinom materialne produkcije, oblikujejo v skladu s svojimi družbenimi odnosi tudi načela, ideje, kategorije. Torej so te ideje, te kategorije, prav tako malo večne kot razmere, katerih izvor so - so zgodovinski, minljivi, prehodni produkti. Proudhon razume ekonomske odnose kot družbene faze, ki se porajajo ena iz druge, izhajajo ena iz druge kakor antiteza iz teze in v svojem logičnem zaporedju uresničujejo neosebni razum človeštva.

Program Proudhonove veroizpovedi je ekonomska in socialna reforma s pomočjo medsebojnega jamstva kredita; politična svoboda, dosežena s sporazumom individualnih svobod. Proudhon, ki brani pravice malih proizvajalcev, objokuje usodo proletarcev, ki govorijo o razlastitvi izkoriščevalcev in o komunistični organizaciji proizvodnje. Obsoja kapital, a hkrati obsoja tudi revolucionarne tendence proletariata, ki hoče razlastiti izkoriščevalce in

ustanovitvi nove politične stranke. Vpilo proudhonovske organizirati komunistično proizvodnjo. Komunizem je za Proudhona krivica, najbolj gnusna tiranija! Da bi rešili socialno vprašanje, bi morali po Proudhonu, odpraviti "samovoljo cen", "anomalijo vrednosti". Zato bi bilo treba "konstituirati vrednost", to je urediti stvari tako, da bi sleherni proizvajalec dobil za svoje blago natančno toliko, kolikor je vredno. Tedaj zasebna lastnina ne bi bila več "tatvina", marveč bi postala najbolj ustrezen izraz pravičnosti. Konstituirati vrednost torej pomeni po Proudhonu konstituirati malo zasebno lastnino. Mala lastnina in razdrobljena produkcija, o taki osnovi socialne organizacije je venomer sanjal Proudhon. Velikanska, organizirana, mehanizirana delavnica mu je bila vselej zoprna. Marx pa je ugotavljal, da v mehanizmu kapitalistične blagovne proizvodnje mala zasebna lastnina počasi izginja. "Podpirati jo in celo graditi na njej novo socialno organizacijo, pomeni najskrajnejši konservativizem ... v bistvu to pomeni povezovati najbolj radikalne želje z najbolj konservativnimi tendencami."

Zadnja Proudhonova zamisel je bilo propagiranje "ljudskih bank" na osnovi brezobrestnega kredita. Marx je menil, da slonijo teoretične osnove tega načrta na nepoznavanju pravil elementov meščanske politične ekonomije, namreč odnosa blaga do denarja, medtem ko so praktični sklepi zgolj ponavljanje starejših in bolj izdelanih načrtov. Marx priznava, da kredit v določenih ekonomskih in političnih okoliščinah lahko pospešuje osamosvajanje delavskega razreda, toda obrestujoči se kapital ne more biti poglavitna oblika kapitala. Tudi posebna uporaba kredita, domnevna odprava obresti ne morejo biti temelj za družbeno preobrazbo - to je malomeščanska fantazija.

Na splošno je Marx ocenil Proudhonove politične in filozofske spise, da se v vseh kaže enak protislovni in dvoumni značaj kot v njegovih ekonomskih načrtih. Kot povsem

primerno pa je označil Proudhonovo delo, v katerem ta koketira z Louisom Bonapartom, ki ga hoče prikupiti francoskim delavcem. Proudhonov zadnji spis, naperjen proti Poljakom, pa je Marx ocenil kot poizkus, da ugaja ruskemu carju, kot "kretenski cinizem".

Družbene korenine anarhizma in njegove pojavne oblike v delavskem gibanju

Propad evropske revolucije leta 1849, neuspeh političnih akcij množic, ki so v revoluciji ogromno žrtvovale, je bil skeptikom netivo za propagiranje anarhističnih konceptov. Ljudje, ki so mislili po proudhonovsko, niso videli nobenega bistvenega napredka, če bi delovnemu ljudstvu vladal centralistični uradniški aparat, pa četudi bi se označeval kot socialističen. Proudhon in njegova šola niso videli napredka v nobeni revoluciji, če bi ta vodila do ustvaritve centraliziranega državnega aparata. Ostro so kritizirali politične stranke, ker so po njihovem mnenju poosebljale avtoriteto. Anarhisti Proudhonove šole so priporočali delavcem, naj se distancirajo od političnih strank in naj se ne udeležujejo volitev.

Miroljubni anarhizem, ki je vseboval nekatere Proudhonove ideje, je v 60-tih letih XIX. stoletja vplival na določeno plast francoskih delavcev. Značilno zanje je bilo nezaupanje do političnih strank in akcij meščanstva. Zavračali so delavske organizacije z močno centralistično avtoriteto. Večina pariških delavcev pa je bila še vedno prežeta z revolucionarnodemokratičnimi idejami, ki jih je simboliziral Blanqui. Toda ta smer v delavskem gibanju, ki je bila nagnjena k pučistični taktiki, se pod pritiskom bonapartistične policije ni mogla organizirati. Organizirala se je lahko le zmerna, miroljubna manjšina, pri kateri se je križal popularni proudhonizem z načrti o

ustanovitvi nove politične stranke. Vpliv proudhonovskega individualizma je bil nekaj časa zelo močan v romanskih (Francija, Belgija, Italija, Španija) in slovanskih deželah, zlasti v Rusiji.

Zgodovina notranjega razvoja I. Internacionale v prvih letih njenega obstoja, je zgodovina boja med proudhonizmom in marksizmom. Ideološko razpravljanje s proudhonisti je bilo zaključeno na baselskem kongresu leta 1869. Sklep kongresa o nacionalizaciji zemlje je postal programska točka Internacionale, kar je bilo v živem nasprotju z osnovnim principom proudhonizma.

Na baselskem kongresu se je pojavila nova struja anarhistično-federalistični kolektivizem. Najizrazitejši zagovornik kolektivizma je bil tedaj Mihail Bakunin. Pri njem ne gre za neko koherentno teorijo, ampak za konglomerat ideologije panslavizma, proudhonizma in utopizma. Preden se je Bakunin priključil Internacionali, je skušal pridobiti kot član Lige za mir in svobodo, to meščansko pacifistično organizacijo za svoje anarhistične načrte. Na kongresu leta 1869 je tej organizaciji predlagal, naj se izreče za "ekonomsko in socialno enakost razredov in posameznikov". Ko so mu delegati očitali, da oznanja komunizem, jih je takole zavrnil: "Zato, ker zahtevam ekonomsko in socialno izenačenje razredov in posameznikov, zato, ker se skupaj z bruseljskim delavskim kongresom razglasam za pristaša kolektivne lastnine, mi očitajo, da sem komunist... Komunizem sovražim, ker je komunizem zanikanje svobode, jaz pa si brez svobode ne morem zamisliti ničesar človeškega. Nisem komunist, ker komunizem povezuje vse družbene sile v državo, ki nato te sile absorbira, ker neizogibno vodi k centralizaciji lastnine v rokah države, medtem ko jaz želim odpravo države in radikalno iztrebitev principa avtoritete in državnega varuštva, ki je pod krinko civilizacije in izpopolnjevanja ljudi le-te zatiral vse

do današnjega dne, jih zaslužnjeval, izkoriščal in demoraliziral. Težim po organizaciji družbe in po kolektivni družbeni lastnini od spodaj navzgor prek svobodne asociacije in ne od zgoraj navzdol s sodelovanjem oblasti, ne glede na to, kakšna ta oblast je. Z zahtevo po odpravi države zahtevam hkrati tudi odpravo individualno-dedne lastnine (de la propriété individuelle héréditaire), ki je le državni institut, le posledica principa države. V tem smislu sem kolektivist; toda ne komunist."

Bakuninove besede dokazujejo: 1. da se bori proti državi in "komunizmu" v imenu "popolne svobode za vse", 2. da se bori zoper "individualno dedno lastnino" v imenu ekonomske enakosti, 3. da šteje to lastnino za "državni institut" in 4. da nima ničesar proti individualni lastnini, če le-ta ni dedna in ničesar proti pravici dedovanja, če le-ta ni individualna.

Bakuninov program je v glavnih obrisih preprost seštevek dveh abstraktnih načel - načela svobode in načela enakosti. Na ta način dobljeno vsoto povečamo, če ji dodamo še tretje načelo - solidarnost. Človeštvo po Bakuninu obstaja samo na "temelju načela solidarnosti".

Bakunin je zavračal vsako politično akcijo delavskega razreda, ki ne služi neposredno socialni revoluciji. Zavračal je udeležbo na parlamentarnih volitvah, politični boj za socialne reforme, boj za vpliv in oblast v državi. Takšne politične akcije je obsojal kot "izdajo revolucije", kar je vzbujalo pri delavskem razredu varljive iluzije, da je njegova osvoboditev mogoča brez revolucije, po drugih metodah. Bakunin je propagiral Blanquijevo metodo osvojitve oblasti z državnim udarom, pučem, vstajo. "Vsaka vstaja je vselej koristna, čeprav bi bila neuspešna". Proudhon je zavračal nasilno spremembo socialnih sil, Bakunin pa je pozival k nasilju.

V Internacionalo se je Bakunin včlanil individualno prek Ženevske sekcije septembra leta 1868. Toda šlo mu je za vse kaj drugega, kot za navadno sodelovanje v Internacionali. Ko je spoznal, da Lige za mir ne bo mogel izkoristiti za svoje načrte, se mu je zdela Internacionala primernejša.

Do baselskega kongresa Internationale (septembra 1869) je bilo ideološko razpravljanje v Internacionali omejeno na dve struji, na federalistični antikolektivistični proudhonizem in marksizem. Na baselskem kongresu pa se je pojavila še tretja struja: anarhistično-federalistični kolektivizem.

Vpliv proudhonizma se je zmanjševal od kongresa do kongresa Internationale. Marxa so v tem boju podpirali Angleži, Nemci in nemški Švicarji. Nemška delegacija tedaj na kongresih še ni predstavljala pomembne sile. V Nemčiji se še nobena izmed dveh delavskih organizacij - lassallovcev in eisenachovcev - ni priključila k Internacionali. Število lokalnih sekcij Internationale in njihovo individualno članstvo pa je bilo majhno. Še manjše je bilo število individualnih članov Internationale v Avstriji; naraščajoče delavsko gibanje se tam še ni konstituiralo v stranko. V nemški Švici so delavske organizacije sodelovale z naprednimi meščanskimi strankami. Bakuninov vpliv pa se je razširil v romanski Švici in v južni Franciji, italijanske in španske sekcije pa je že skoraj povsem obvladal. Tudi belgijska sekcija je bila bližja Bakuninu kot Marxu. Marxa so tedaj v Internacionali podpirali angleški sindikalni voditelji in nemške begunske politične skupine iz Londona. Kljub temu mu je uspelo, da sta v idejnem sporu v Internacionali zmagali dve temeljni načeli marksizma: načelo politične akcije delavskega razreda in načelo podružbljanja proizvodjalnih sredstev. Z opredelitvijo Internationale

za ta marksistična načela, pa se boj s proudhonisti še ni končal. Nadaljnja zgodovina Internationale je prepletena z ideološkim sporom med marksistično in anarhistično koncepcijo vizije socializma. To je bil konflikt o različnih konceptih organizacijskih oblik Internationale, o metodah socialne revolucije in ciljih socializma. Kot vsak ideološki spor v zgodovini socialnih in verskih bojev se je tudi ta izrodil v sovraštvo med privrženci obeh smeri. Marx je bil metodičen, realističen in genialen mislec, Bakunin pa romantičen sanjač. Konflikt o organizacijskih načelih v Internacionali je poglobil spor med Marxom, Engelsom in Bakuninom. Kot lahko sklepamo iz korespondence, je ta spor včasih dobil tudi osebni značaj.

Kampanjo proti Bakuninu je začel Borkheim. S fanatičnim sovraštvom je gojil rusofobijo in nastopal proti Herzenu v časopisu Berliner Zukunft. Bakunina je napadal kot panslavista. Marx je sprva nerad dal Borkheimu na voljo svoje članke v Neue Rheinische Zeitung. V zvezi s tem je celo pisal Engelsu, da dobiva pri Borkheimu rusofobija nevarne razsežnosti. Marxovo pismo Engelsu z dne 24. oktobra 1868, Prepiska IV, str. 133, 138).

Nekaj mesecev po tem, ko so se odnosi z Bakuninom zaostrili zaradi organizacijskih vprašanj, pa sta Marx in Engels prevzela Borkheimovo terminologijo in mu celo svetovala, kako naj obračuna z Bakuninom. (Engelsovo pismo Marxu z dne 25. februarja 1869, Prepiska IV, str. 179; glej tudi Engelsovo pismo Marxu z dne 30. julija 1869, Ibidem str. 243).

Na baselskem kongresu se je Bakunin pojavil v sijaju velikega revolucionarja. S pomočjo francoskih sekcij mu je uspelo, da je postavil na dnevni red kongresa zahtevo po ukinitvi dednega prava. V svojem dolgem, temperamentnem

govoru je trdil, da je dedno pravo temelj, na katerem je zasnovana institucija privatne lastnine in države. Trdil je: Če odsranimo dedno pravo, se podre ves družbeni sistem, temelječ na privatni lastnini. Odprava dednega prava je zato "osnovni pogoj" za odpravo privatne lastnine. Socialno revolucijo je treba izvesti z ukinitvijo dednega prava.

Marx, ki se sam kongresa ni udeležil, je po naročilu Generalnega sveta sestavil spomenico o tem vprašanju, Eccarius pa jo je v imenu Generalnega sveta internacionale zastopal. "Dedno pravo, tako kot zakoni pogodb med kupci in prodajalci, ni vzrok ampak pravna oblika družbe, temelječe na privatni lastnini", je zapisal Marx. "Pravica dediščine na sužnje npr. ni bila vzrok suženjstva, ampak je bila institucija suženjstva vzrok dednosti sužnjev. Odprava dednega prava nikakor ne bo strmoglavila ekonomskega reda, temelječega na privatni lastnini proizvajalnih sredstev, ampak bo prehod proizvodnih sredstev v skupno lastnino praktično ukinil dedno pravo." (NEW 16, str. 367-369).

Bakunin je zamenjaval vzrok in posledice, saj je dedna pravica proizvod lastninskega odnosa, ne pa obratno. Marx je v boju z Bakuninom zastopal teoretično utemeljeno stališče, da je korak k odpravi lastnine predvsem podružbljenje proizvajalnih sredstev.

Bakuninu je na kongresu skoro uspelo vključiti klavzulo o odpravi dedne lastnine v programsko listino Internacionale. Glasovanje je namreč pokazalo velik vpliv, ki ga je v Internacionali dobil Bakunin. Ta vpliv je bil izredno nevaren, saj je po Marxovem mnenju ogrozil usodo osvobodilnega gibanja delavskega razreda, ker si je Bakunin zastavil fantastične cilje, ki bi dezorganizirali smotre delavskega gibanja. Na baselskem kongresu se je nameraval

polastiti Internacionale kot instrumenta svojih idej in jo iztrgati Marxovemu vodstvu.

Bakuninovi fascinantni osebnosti je bilo lahko zbrati okoli sebe goreče apostole, s katerimi je bil v stalni zvezi. "Internacionalni" in "socialni" bratje so bili podrejeni diktatorskemu žezlu avtokratskega Bakunina. Pospeševati in usmerjati so morali anarhistično gibanje. Bakunin je propagiral punte in krajevne vstaje delavcev in kmetov, češ da takšne vstaje, ne glede na uspeh, pozitivno vplivajo na razvoj revolucionarnega duha zatiranih. S takšnim programom je zelo škodoval delavskemu gibanju in ni niti za korak pospešil "neposredne" ekonomske revolucije, o kateri je sanjal.

Svoja programska načela je Bakunin v delu Državnost in anarhija takole strnil: Na pangermanski zastavi, to je zastavi nemške socialne demokracije, je zapisano: z vsemi sredstvi je treba ohraniti in krepiti državo. Na naši socialno-revolucionarni, to je bakuninovski, je z ogrnjemimi, krvavimi črkami zapisano: razrušenje vseh držav, uničenje buržuazne civilizacije, svobodna organizacija od spodaj navzgor prek svobodnih zvez-organizacija neobuzdanega težaškega plebsa, vsega osvobojenega človeštva, ustvaritev novega, občečloveškega sveta! Ta romantični izliv nesmiselne frazeologije je pravo nasprotje Marxovega znanstvenega socializma. Plehanov je Bakunina upravičeno označil kot "dekadenta utopizma".

Prepričan, da je na kongresu v Baslu uspel, je Bakunin začel boj proti organizacijskim temeljem Internacionale. Medtem ko je sprva uporabljal "korektna" sredstva in priznaval znanstveno prednost Marxa, sta Marx in Engels želela, naj ideološki spor ne bi ostal v okviru osebnih razprtij. (Marxovo pismo Engelsu z dne 30. oktobra 1869;

Engelsovo pismo Marxu z dne 11.februarja 1870, Prepiska IV, str. 262-263, 313-313). Leta 1849 sta napadla Bakuninov "revolucionarni panslavizem". Ugotavljala sta, da v ideološkem sporu Bakunin predstavlja tisto utopijo, ki spodkopava enotnost revolucionarnih sil, namesto da bi v Rusiji dokazal svojo revolucionarno sposobnost. Sovraštvo do Bakunina se je še poglobilo, ko je prišel v Ženevo iz Rusije anarhist Nečajev. Bakuninovi najvidnejši privrženec pa so bili : Andreas Costa v Italiji, Francisco Morro v Španiji in James Guillaume v romanski Švici. V Italiji je anarhizem naletel na rodovitna tla. Italija je tedaj kazala karakteristične značilnosti predkapitalističnega obdobja: avtokratske latifundije, številen agrarni proletariat, ki je hlepel po zemlji, obubožani mestni proletariat in širok sloj deklasirane inteligence. Za zatirane množice je bila v boju zoper gospodarsko bedo metoda anarhizma, nasilnega upora, naraven izraz njihovega socialnega protesta. Anarhizem se je v Italiji navezal na tradicijo boja za združitev Italije. Tradicija zarot, tajnih zvez in uporov, metoda oborožene vstaje in "propaganda akcije" so bile tradicije boja italijanske maloburžoazne demokracije proti tujemu avtokratskemu gospostvu, ki so jih vdanogojili italijanski patrioti v tajnih organizacijah Mazzinija in Garibaldija. "Nauk nasilja", je v spominu na anarhistično gibanje v Italiji pisal Enrico Malatesta, "so anarhisti podedovali od maloburžoazne demokracije... Italijanski anarhisti so slavili in občudovali Milano Agesilao-ja, Feliceja Orsinija - heroja risorgimenta in Mazzinijeve oborožene upore, še preden so se ogreli za Bakuninove teorije." (Hostetter R., The Italian Socialist Movement 1860-1880, Princeton 1958).

Podobno kot Italija je bila tudi Španija trdnjava anarhizma. Ekonomska struktura Španije, njena socialna in politična nestabilnost, tradicija uporov, pronunciamentos

in zarot so bila ugodna tla za anarhizem. Velik del zemlje je bil v rokah fevdalne veleposesti in škofov, industrija je bila, z izjemo Katalonije, nerazvita in na predkapitalistični razvojni stopnji. Revne, obubožane množice so našle naraven izraz za svoje brezupno ogorčenje proti socialnemu in ekonomskemu suženjstvu v revolucionarnem duhu anarhizma. Proti koncu 60-tih let XIX. stoletja so Španijo izpodkopavale dinastične in ustavne krize, vojaški udari, delavski upori, kmečke vstaje in aristokratske protirevolucije. Taka Španija je predstavljala ugodna tla za anarhistično ideologijo.

Anarhistično gibanje v Italiji in Španiji je dobilo pobudo iz Švice, in sicer od Bakuninove Alianse socialne demokracije in Federacije Jura, ki je bila pod Bakuninovim vplivom.

Nosilci anarhističnih idej v Avstriji so bili Scheu, Peukert in Most. Bakuninov vpliv je prevladoval v vrsti časopisov, ki so propagirali njegove ideje.

Kmalu po baselskem kongresu je Bakunin v časopisu romanske federacije *L'Egalité* v štirih člankih napadel Generalni svet, da ne izvaja sklepov in si samovoljno prilašča nekatere pravice. Bakuninov nastop je razcepil romansko federacijo v švici, kar bi bilo nedvomno predmet posvetovanj na kongresu, ki so ga nameravali sklicati v Mainzu. Sklicanje tega kongresa pa je preprečila francosko-pruska vojna.

Pariška komuna je dala Marxu novih pobud za teoretične posplošitve. Ko so izkušnje razrednega boja ustvarile potrebne pogoje, ko so pariški komunardi krenili na praktično pot urejanja nove oblasti, je Marx izoblikoval vrsto novih stališč o državi, o njenem odmiranju, o diktaturi proletariata, o brezrazredni družbi in o naravi njene organizacije.

Marx je takoj opredelil tudi svoja pojmovanja o razmerju med proletarsko revolucijo in državo. Ko je osvetljeval državni udar Ludvika Bonaparta, je napravil sklep, da je prva naloga proletarske revolucije razbiti stari državni stroj, ne pa ga prevzeti in okrepiti. Izkušnja pariške komune je bila tako pomembna, da se je Marxu in Engelsu zdelo potrebno stališča o državi, ki sta jih izrazila v Manifestu komunistične stranke, dopolniti in poudariti, da je pariška komuna dala močan dokaz, da delavski razred ne more preprosto sprejeti obstoječega državnega aparata in ga vpreči v gibanje za svoje lastne cilje. Marx je videl pomen Komune v osvoboditvi dela, pomenila je negacijo meznega odnosa in razrednega odnosa nasploh.

Med kapitalistično in komunistično družbo je po Marxu in Engelsu razdobje, v katerem se prva revolucionarno preobraža v drugo. Temu ustreza tudi prehodno obdobje, v katerem je država lahko samo revolucionarna diktatura proletariata, politična oblika ustvarjanja komunistične družbe in gibanje od države k nedržavi. To dialektično opredeljevanje odnosa države in revolucije in odmiranje države v brezrazredni družbi na podlagi poprejšnjega obračuna z anarhizmom je dobilo v kasnejših Marxovih spisih, posebno v Pripombah k programu nemške delavske stranke (Kritika gothskega programa) svojo končno obliko. Dialektično celovitost pri opredeljevanju odnosa med državo in revolucijo ter oceno perspektiv odmiranja države v brezrazredni družbi srečamo kasneje v Engelsovem pismu van Patenu z dne 18. aprila 1883. Takole je pisal Engels: "Marx in jaz zastopava od leta 1845 stališče, da bo ena končnih posledic proletarske revolucije postopno razpadanje in končno izginjanje politične organizacije, imenovane država, organizacije, katere glavni cilj je vselej bil z oboroženo silo jamčiti lastniški manjšini ekonomsko zatiranje večine, ki dela... Najino stališče je vselej bilo: da bi dosegel delavski razred te in

druge dosti pomembnejše cilje prihodnje socialne revolucije, mora vzeti v svoje roke predvsem organizirano politično oblast države in z njo zlomiti odpor kapitalističnega razreda ter organizirati družbo... Anarhisti postavljajo stvar na glavo. Izjavljajo, da se mora začeti proletarska revolucija s tem, da ukine politično organizacijo države. Toda edina organizacija, ki jo dobi zmagoviti proletarijat izdelano, je prav država. Njej so vsekakor potrebne spremembe, da bi bila kos izvajanju svoje nove funkcije. Razbiti jo v tem trenutku pa bi pomenilo, razbiti edino organizacijo, na podlagi katere lahko zmagoviti proletarijat oblikuje svojo komaj osvojeno oblast, da bi potlačil svoje kapitalistične nasprotnike in izvedel tisto ekonomsko-družbeno revolucijo, brez katere bi se zmaga nujno končala s porazom in množičnim pokolom delavskega razreda, podobnim tistemu po pariški komuni."

Anarhisti z Bakuninom in Petrom Kropotkinom na čelu so proslavljali pariško komuno kot prvi poskus uresničenja anarhistične brezdržavne skupnosti. (NEW 17, str. 409-430). Vse avtoritarne centralistične poteze Komune so označevali kot malomeščanske preostanke jakobinske revolucije iz leta 1793. V svojem spisu Pariška komuna in ideja države je Bakunin videl potrditev svojih koncepcij.

Ko je Marx ocenjeval dosežke Komune, je teoretično posplošil izkušnje komune in podal kritiko njenih napak. V delu Državljanska vojna v Franciji je obšel teoretična in praktična nesoglasja s člani Komune. Prisvojil si je Komuno z eksperimenti takojšnjega uničenja centralistične države vred. Delavcem in revolucionarjem vseh dežel jo je postavil za svetel vzgled. Na osnovi faktografskega gradiva je napravil analizo komune, njenih slabosti in vzrokov njenega poraza. Ideje Komune v Marxovi interpretaciji so še danes žive v naši stvarnosti.

Po pariški komuni so anarhisti osredotočili svoje napade na ideološke in organizacijske temelje I. internacionale. Njena londonska konferenca (od 17. do 25. septembra 1871) je zato potekala v znamenju Marxovega in Engelsovega boja proti bakuninizmu.

V središču Marxove in Engelsove pozornosti sta bila ustanavljanje samostojnih delavskih strank in politični boj delavskega razreda. Izkušnje pariške komune in krepitev proletarskega gibanja v mednarodnem merilu so Marxa in Engelsa vodile k spoznanju o nujnosti ustanavljanja samostojnih, od meščanskega vpliva neodvisnih delavskih strank. Na omenjeni konferenci v Londonu so sprejeli pomemben sklep, "da delavski razred lahko deluje proti združeni sili lastniških razredov samo kot razred tako, da se sam organizira kot posebna politična stranka proti vsem starim strankarskim tvorbam lastniških razredov, da je to izoblikovanje delavskega razreda politično stranko nujno za zmago socialne revolucije in njenega končnega cilja, za odpravo razredov."

V boju z Bakuninovim sektaštvom sta Marx in Engels nenehno opozarjala na nujnost politične vzgoje proletariata. Engels je na zasedanju londonske konference izjavil: "Hočemo odpravo razredov. S kakšnimi sredstvi je to mogoče doseči? S politično oblastjo proletariata. In sedaj, ko smo si o tem vsi edini, zahtevajo od nas, naj se ne mešamo v politiko! Vsi zagovorniki politične abstinence imenujejo sebe revolucionarje, in to zgledne revolucionarje. Toda revolucija je najvišje dejanje politike, in kdor hoče revolucijo, mora hoteti tudi sredstvo, to je politično akcijo, ki pripravlja revolucijo, ki delavca vzgaja za revolucijo, akcijo, brez katere bi ga dan po zmagi zagotovo prevarili ljudje a la Favre in Pyat. Toda politika, ki jo je treba voditi, mora biti delavska politika, delavska stranka se mora izo-

izoblikovati kot neodvisna stranka, ki ima svoj lastni cilj, svojo lastno politiko, ne kot privesek te ali one buržoazne stranke. "Engels je nadalje poudaril, da je absolutna absistenca v političnih stvareh nemogoča in da vsa glasila, ki se abstinirajo, prav tako vodijo politiko.

Anarhisti so nastopali proti sklepom konference. V posebni okrožnici kongresa v Sonvillieru (12. novembra 1871) so napadli Generalni svet, da njegovi člani hočejo, da bi prevladal v Internacionali njihov poseben program. Zadrževali so, da je treba Generalnemu svetu odvzeti njegova polnomočja in jih dati sekcijam Internationale, ker Generalni svet v Internacionalo uvaja načelo avtoritete. V tem duhu so Bakunin in njegovi privrženci začeli izvajati neobrzdano propagando proti Generalnemu svetu v svojih sekcijah. Bojno geslo njihovih napadov je bilo: "Internacionala, zarodek prihodnje družbe, mora odslej zvesto odsevati načela naše federacije in svobode in mora zavriniti vsako načelo, ki teži k avtoriteti in diktaturi."

Engels je na to okrožnico reagiral s člankom pod naslovom Sonvillierski kongres in Internacionala, ki ga je objavil v Volksstaatu 10. januarja 1872. Zavrnil je zahtevo anarhistov, naj Internacionala na vrhu ne bi imela izvršilnega predstavništva, ampak samo statistični in korespondenčni biro. Na zahtevo Bakunina v okrožnici, naj bo Internacionala že sedaj prihodnja družba, je Engels opozoril, da to pomeni, naj se proletarijat ne organizira po potrebah boja, ampak po predstavah, ki si jih ustvarjajo nekateri fantasti nedoločene prihodnje družbe. Generalni svet je odgovoril s posebno okrožnico Les pretendues scissions dans l'Internationale. V njej navaja historiat anarhizma in dokazuje, da so bila vsa njegova dejanja v skladu z odločitvami na kongresih in s statutom Internationale.

Svoja izvajanja o anarhizmu pa je takole sklenil: "Proklamirajo anarhijo v vrstah proletariata kot najbolj gotovo sredstvo za uničenje koncentracije družbenih in političnih sil v rokah izkoriščevalcev. S to pretvezo hočejo, da bi Internacionala v trenutku, ko jo stari svet hoče uničiti, zamenjala svojo organizacijo z anarhijo."^{7/} (NEW 18, str. 50).

Anarhisti so skušali spodkopati načela I. internacionale. Zahtevali so odpravo discipline, ustanovitev federacij avtonomnih sekcij, omejitev vloge Generalnega sveta na navaden statistični in korespondenčni organ.

V frakcionaštvu in propagandi bakuninistov sta Marx in Engels videla resno oviro za nadaljnjo krepitev proletarske razredne organizacije in ustanavljanje samostojnih političnih strank delavskega razreda. Internazionali sta zastavila nalogo, naj razkrinka in izključi bakuniniste.

Na večer pred haaškim kongresom (2. septembra 1872) je Marx pisal Kugelmannu: "Gre za življenje in smrt Internacionala, toda preden izstopim, jo hočem zaščititi vsaj pred razkrajalnimi elementi." Haaškega kongresa Internacionala (od 2. do 7. septembra) se je udeležilo 65 delegatov iz 15 dežel. Bakunin osebno na kongresu ni bil prisoten, njegove interese pa sta zastopala njegova najbližja sodelavca Guillaume in Schwitzgübel.

Že prvi dan kongresa so na Marxov predlog razpravljali o izključitvi Alianse iz Internacionala. Kongres je izvolil petčlansko komisijo, ki naj bi proučila Marxove obtožbe. Sledila je razprava o pristojnosti Generalnega sveta, Marx, ki je govoril v imenu Generalnega sveta, je dejal, da bi bilo bolje, ko bi ga povsem odpravili, kot da ga degradirajo na "pisemski predal". V imenu Generalnega sveta

je izjavil, da ta nima orožja in vojakov, pomeni pa moralno silo, ki temelji na zaupanju članov Internacionale. Celo, če bi bila Generalnemu svetu podeljena neomejena despotska oblast, bi bil brez tega zaupanja brez moči.*) Engels je nato v imenu nekaterih delegatov predlagal prestavitev sedeža Generalnega sveta v New York.

Raziskovalna komisija je podala poročilo o Aliansi. Ugotovila je, da je Bakunin skušal ustanoviti tajno družbo v okviru Internacionale. Na predlog komisije sta bila nato Bakunin in Guillaume izključena iz Internacionale.

Haaški kongres je zapečatil usodo I. internacionale, ki jo je proces razkroja zajel že leta 1869. Njene federacije v romanski Švici, Španiji in Italiji so se opredelile za Bakuninov anarhizem, belgijska in holandska federacija sta se nagibali k anarhizmu, francosko gibanje je bilo razbito, večina beguncev Pariške komune, ki so predstavljali francosko federacijo, pa je bila blanquistična.

Prvi Marxov cilj je bil, da Generalni svet premesti iz Londona, kjer bi neizogibno padel v roke blanquistov, slavljениh herojev Komune, ki so po njenem padcu pribežali v London, in kasneje tudi v roke anarhistov. Pod vodstvom prve ali druge smeri bi se Internacionala izpremenila v konspirativno, pučistično organizacijo in bi bila za vselej kompromitirana. S premestitvijo Generalnega sveta v New York je Marx skušal to preprečiti in očuvati Internacionalo.

Toda proces razkroja je nezadržno šel svojo pot. Zastopniki

*) Za razširitev pristojnosti Generalnega sveta je na kongresu glasovalo 36 delegatov, proti jih je glasovalo 6, glasovanja pa se jih je vzdržalo 15. (The First International. Minutes of the Hague Congress of 1872 with related Documents. Edited and translated by Hans Gerth, Madison 1958, str. 225-230.)

blanquistov so takoj po glasovanju o premestitvi sedeža Generalnega sveta v New York zapustili haaški kongres. Teden dni po haaškem kongresu se je 15. septembra sestal v Saint Imieru v Švici anarhistični protikongres, ki so se ga udeležili predstavniki iz Italije, Španije in Federacije Jura. Med njimi so bili: Bakunin, Guillaume, Costa, Malatesta in Cafiero. Kongres je zavrnil sklepe haaškega kongresa in se razglasil za legitimnega zastopnika Internacionalne delavske asociacije. Generalni svet Internacionalne je v New Yorku te federacije izključil in sklical leta 1873 kongres v Ženevi, ki pa je bil zaradi maloštevilne udeležbe brez vpliva.

Zadnji kongres marksistične Internacionalne je bil leta 1876 v Philadelphiji. Na njem je bil sprejet sklep o razpustitvi Internacionalne.

Razkroj je zajel tudi anarhistično internacionalo. Njen prvi kongres ki je bil v Ženevi septembra 1873, en teden pred marksističnim kongresom, so razglasili za šesti kongres Internacionalne. Kongres je dal tej anarhistični internacionali antiavtoritativni statut, zamenjal je Generalni svet z Birojem, ki se je ukvarjal samo s korespondenco. Kongres je odpravil tudi članarino. Anarhistična internacionala je bila šibka organizacija, "brez glave", brez vodstva in programa. Bila je tvorba Guillaumea, španske in italijanske federacije, ki sta bili množični. Tudi belgijska sekcija je razgibala tisoče delavcev. Pri družile pa so se tudi nekatere federacije, ki so nasprotovale avtoriteti Generalnega sveta, odklanjale pa so ideologijo anarhizma. Belgijci in Holandci so se vedno bolj oddaljevali od Bakuninovega anarhizma in se vse bolj ogrevali za socialnodemokratsko ideologijo. Anarhistična internacionala je imela tri kongrese: v Bruslju (leta 1874), v Bernu (leta 1876) in v Verviersu (leta 1877), ki pa niso imeli večjega vpliva na delavsko gibanje.

Proti koncu 70-tih let in v 80-tih letih je bila sklicana vrsta mednarodnih delavskih kongresov, ki so se jih udeležili anarhisti, socialni reformisti, voditelji starih trade-unionov, in drugih tokov v delavskem gibanju, predstavniki množičnih proletarskih organizacij in majhnih propagandističnih grup iz Francije, Nemčije, Italije, Švice, Belgije in Anglije. Anarhistom ni uspelo, da bi na njih uveljavili svoje nazore in dosegli hegemonijo v delavskem gibanju.

Bakuninovi nasledniki so ustvarili precej obsežno literaturo v različnih jezikih, ki je s propagando akcije povzročila precej hrupa. Nadaljevalec Bakuninove šole je postal ruski emigrant P.A.Kropotkin, ki se v svojih teoretičnih razglabljanjih ni bistveno oddaljil od stališč svojega predhodnika. Svoje nazore je takole utemeljil: "Anarhistični mislec, ki hoče dognati pogoje, ki so po njegovem mnenju najboljši, da bi dosegli srečo človeštva, se ne zateka k metafizičnim konceptom kot so naravno pravo, dolžnosti države itd. Narobe, po poti gre, ki jo je začrtala sodobna evolucionistična filozofija... Proučuje človeško družbo v sedanjosti in preteklosti. Ker ne pripiše niti človeštvu niti posameznim individuum boljših lastnosti, kakor so tiste, ki jih imajo v resnici, obravnava človeštvo le kot skupek (agregat) organizmov ter skuša vskladiti, v interesu blaginje vrste, potrebe posameznika s potrebami korporacije. Proučuje družbo ter skuša dognati njene tendence v preteklosti in v sedanjosti, njene nujne intelektualne in ekonomske potrebe in v tem pogledu le nakazuje smer razvoja. "Kropotkinov anarhizem torej nima ničesar več skupnega z utopizmom.

Minili so časi, ko so anarhistom skorajda odrekli pravo do obstoja. Za Generalni svet Internacionale so bili uporniki, za tisk sanjači, za skoraj ves svet pa

bedaki. Anarhistična stranka je dokazala svojo življenjsko moč, premagala je najrazličnejše ovire, ki so zavirale njen razvoj. Stranka je tedaj nujno morala v teoriji izoblikovati svoj ideal bodoče družbe in dokazati, da ta ideal ni plod kabinetnega sanjarjenja, temveč da izvira neposredno iz ljudskih teženj ter je tako povsem v skladu z zgodovinskim napredkom kulture in idej. To skuša Kropotkin dokazati brez prepričljivih dokazov. Kakšna je Kropotkinova vizija anarhistične družbe? Revolucionarni politiki "jakobinci" (Kropotkin je sovražil jakobince), ki so se ukvarjali zgolj z reorganizacijo državnega aparata, so dopuščali, da je ljudstvo umiralo od lakote. Anarhisti bodo ravnali povsem drugače. Uničili bodo državo ter pozvali ljudstvo, naj razlasti bogataše. Ko pa bo razlastitev izvedena, bodo sestavili inventar splošnega bogastva in organizirali delitev. Za Kropotkina je teorija ljudske spontanosti važen element, saj po njegovem anarhistični ideali izhajajo iz ljudskih teženj.

Poglejmo, kako Kropotkin utemeljuje teorijo spontanosti:

"Vse bo opravilo ljudstvo samo. Pustite mu proste roke in videli boste, da bo preskrba z živili urejena v pičlem tednu dni. O tem lahko dvomi samo tisti, ki ni nikoli videl delovne množice pri delu, ker je vse življenje tičal v knjigah. Pomenite se o organizacijskem talentu ljudstva, tega nepriznanega genija, s tistimi, ki so ga videli v dneh boja na barikadah Pariza ali nedavno v Londonu med veliko stavko ... in povedali vam bodo, koliko je ljudstvo sposobnejše od vseh birokratskih zapečkarjev.

Sistem, na katerem bo temeljila splošna potrošnja življenjskih potrebščin, bo zelo pravičen in prav nič jakobinski.

Je samo eden, edini praktični sistem, ki ustreza čutu pravičnosti: jemati toliko, kolikor kdo želi od tistega, česar je v obilju, in razdeliti po obrokih tisto, kar imamo le v omejeni količini...

Prišlo bo do prevrata, kar je nedvomno. Le da ta prevrat ne bo povzročil splošnih izgub, kajti le-te je treba omejiti na najmanjšo možno mero. S tem - in to bomo nenehno ponavljali - , da se bomo obračali na zainteresirane in ne na urade, bomo dosegli, da bodo ljudje občutili kar najmanj nevšečnosti.

Na ta način bomo že od prvega dne revolucije imeli organizacijo. Potrebe družbe in logika stanja stvari bodo obdržale muhavost suverenih "posameznikov" v mejah zdrave pameti. In vendar bo anarhija popolna in dokončna; individualna svoboda bo rešena in nedotakljiva. To se zdi neverjetno, vendar je tako: imamo anarhijo, a hkrati tudi organizacijo; so pravila obvezna za vsakogar; kljub temu vsakdo dela tisto, kar hoče. Anarhistična organizacija ne bo delo "avtoritarnih" revolucionarjev; vse te obvezne, a vendar anarhistične predpise bo razglasilo ljudstvo samo, ljudstvo pa je zelo pametno - kdor je doživljal dneve bojev na barikadah, ta bo lahko o tem marsikaj povedal. "Resnica pa je bila popolnoma drugačna kot je pisal Kropotkin.

V imenu svobode posameznika anarhisti podrejajo dejanja posameznikov, kakor tudi cele stranke revolucionarjev, dejanjem "ljudstva", prisiljujejo individua, da utone v množici. Kropotkin takole utemeljuje: "V anarhistični družbi ne bo nobenih avtoritet, marveč samo pogodba, po kateri se bodo vsi neskončno svobodni posamezniki zavezali, da bodo delali v taki ali drugačni "svobodni komuni". Pogodba pomeni pravičnost, svobodo in enakost."

Glede politične organizacije anarhisti navajajo kot končni cilj družbe reduciranje funkcije vlade na nič, kar bo ustvarilo družbo brez vlade - anarhijo. Kropotkin meni, da je anarhistični ideal nastal iz zveze buržoaznega radikalizma s komunizmom. Anarhisti hočejo začeti neposredno uresničevati tisto, kar Kropotkin imenuje "zadnji cilj družbe", tj. razrušiti hočejo državo. Njihovo izhodišče pa je vedno neomejena svoboda posameznika. Po njihovem mnenju je anarhija harmonično funkcioniranje vseh samoodločitev, ki se absorbirajo v popolni enakosti vseh človeških pogojev.

Bakunin je razlagal statut internacionale v smislu, da se mora delavski razred odreči sleherni politični dejavnosti ter osredotočiti svoje sile na področje "neposrednega ekonomskega boja" za višje mezde, skrajšanje delovnega dneva itd. Bakunin je že sam zaslutil, da taka taktika ni kaj prida revolucionarna. Skušal jo je dopolniti z delovanjem svoje "Alianse", ki se je razvzemala za upor. V svojih sanjah o punktu in celo o revoluciji so anarhisti s strastjo in navdušenjem požigali uradne in lastninske dokumente.

Razvoj razredne zavesti proletariata je le-tega vse bolj nagibal k politični akciji; odrekel se je anarhističnim punktom, ki so bili tako pogosti v dneh njegovega otroštva. Napredne delavce zahodne Evrope, ki so že dosegli določeno stopnjo političnega razvoja, je bilo težje pripraviti k punktu kot na primer lahkoverne in nevedne ruske kmete.

Ker se je proletariat odvrčal od taktike punktov, so začeli anarhisti propagirati "individualno akcijo". Začeli so organizirati atentate na javne zgradbe, na posamezne osebnosti in celo na "individualno dedno lastnino".

Za anarhizem se je ogrela, pod vtisom poraza pariške komune, tudi Louise Michel, ki je izjavila: "Videli smo že številne vstaje ljudskih množic, ki so si prizadevale izbojevati nujne reforme. In kaj se je zgodilo? Streljali so na ljudstvo... Bolje bo, če se bodo nekateri pogumni ljudje žrtvovali ter sami tvegali nasilne akcije, katerih smoter je terorizirati vlado in buržuje."

Ruskim revolucionarjem je Kropotkin svetoval, naj zasledujejo neposredni ekonomski cilj in se odpovejo političnemu boju zoper absolutizem. Zapisal je: "Želja doseči socializem ali vsaj agrarno reformo prek politične revolucije je najčistejša utopija, ker je zgodovina povsod dokazala, da so politične spremembe posledica velikih ekonomskih revolucij, in ne narobe." (Kropotkinov predgovor k ruski izdaji Bakuninove brošure Pariške komune in ideja države, Ženeva 1892, str.

Po mnenju anarhistov bi bilo mogoče vso politiko delavskega razreda izraziti z besedami: "Dol s politiko! Živel neposredni ekonomski boj!" To je že izpopolnjen bakuninizem. Bakunin je spodbujal delavce, naj se borijo za višje mezde in krajši delovni dan. Anarhisti Kropotkinove šole pa skušajo pojasniti delavcem, da s takimi "malenkostmi" ne bodo ničesar pridobili in da je mogoče preurediti družbo samo z razrušenjem vladajočih institucij. "Krajši delovni dan ne prinaša koristi, kajti kapital se bo s pomočjo izpopolnjenih strojev lotil sistematične intenzifikacije dela." Anarhisti so nasprotovali gibanju za osemurni delovni dan. Kjer so se proletarci borili za svoje "neposredne ekonomske cilje", so anarhisti, oboženi z bombami, dali vladi zaželeno in iskano pretvezo za napad na proletariat.

Anarhisti so nasprotovali tudi "parlamentarizmu", češ da samo uspava proletariat. Nasprotovali so reformam, češ da reforme pomenijo kompromis z vladajočim razredom.

Zavzemali so se za enostavno, celovito in neposredno ekonomsko revolucijo. Za doseg tega cilja naj bi bil potreben individualni teror. Taka taktika anarhistov je koristila predvsem buržoaznim vladam.

Reakcionarni in konservativni tisk je vselej kazal do anarhistov neprikrite simpatije in izražal obžalovanje, da socialisti, ki zavestno korakajo proti svojemu cilju, nočejo imeti z anarhisti ničesar skupnega.

Anarhisti zavračajo politično akcijo v imenu morale. Morala anarhistov pa je morala ljudi, ki ocenjujejo sleherno človeško dejanje z abstraktnega stališča neomejenih pravic individua in ki v imenu teh pravic opravičujejo najkrajše nasilje in najbolj gnusno samovoljo. Anarhisti se borijo proti demokraciji, ker je po njihovem mnenju demokracija zgolj tiranija večine nad manjšino. Večina pa nima nobene pravice vsiljevati manjšini svojo voljo. Tako so anarhisti v imenu morale odobravali najbolj nemoralna dejanja; v imenu individualne svobode so teptali vse pravice bližnjih.

Krepitev socialnodemokratske ideologije v delavskem gibanju

Doba razcveta anarhizma je bila kratka. Belgijska stranka je zahtevala obnovitev stare internacionale. Njihov predstavnik De Paepe, ki so ga podpirali Holandci in Francozi, je na bernskem kongresu anarhistov leta 1876 predlagal sklicanje "svetovnega socialističnega kongresa", ki naj bi obravnaval vprašanje obnovitve internacionale. Njegov predlog je dobil podporo večine.

Svetovni socialistični kongres se je sestal v Gentu 9. septembra 1877. Poleg anarhistične smeri, ki je do

leta 1881 prevladovala na številnih mednarodnih delavskih kongresih, so se tedaj med nekaterimi delavci okrepile reformistične predstave. Upali so, da bo mogoče na miro-ljuben način premostiti razredna nasprotja. Na kongresih so najprej prevladovali liberalni trade-unionisti, od le-ta 1883 dalje pa posibilisti. Nobenemu ni uspelo, da bi ustvaril živo, akcijsko sposobno drugo internacionalo, ki bi temeljila na moči nacionalnih socialističnih strank. Po neuspešnih poizkusih v Gentu 1877 in v Churru 1881, da bi obnovili "vse zajemajočo internacionalo", je organizirala stranka posibilistov pod vodstvom Pavla Brousseja v letih 1883 in 1886 dva mednarodna kongresa v Parizu. Toda nobe-ni struji ni uspelo združiti mednarodno delavsko gibanje in mu vsiliti svojo hegemonijo.

Na teh kongresih so sodelovali tudi marksisti Nemčije, Francije in drugih dežel. Generalna smer mednarodnih zvez proletariata je bila v 80-tih letih prizadevanje za zbli-ževanje in sodelovanje z marksizmom prežetih delavskih strank. V začetku je prevzela pobudo za krepitev medna-rodnih zvez socialističnih delavskih strank nemška emi-gracija socialnih demokratov, ki je morala emigrirati po sprejemu protisocialističnega zakona v Nemčiji. Mednarod-nega pomena je bila tudi dejavnost francoske delavske stranke, ki je vplivala na razvoj socialističnega giba-nja in oblikovanje delavskih strank v Švici, Belgiji, Italiji, Španiji in na Portugalskem. Krepitev mednarod-nih zvez proletariata so omogočile skupne zahteve, ki so jih sočasno postavljali delavci v skoraj vseh deželah. To so bile zahteve po uvedbi osemurnega delavnika in zako-nite zaščite dela.

Socialisti Nemčije in Francije so dosegli pomembne us-pehe proti koncu 80-tih let. Nemška delavska socialisti-čna stranka, pod vodstvom V. Liebknechta in A. Bebla, je

bila tedaj v zeniti svojega herojskega obdobja, S pomočjo Engelsa se je stranka v obdobju delovanja protisocialističnega zakona ločila od reformistov, organizirala je široko mrežo ilegalnih organizacij in zvez, izdajala in razširjala revolucionarne letake in časopise. Kljub nenehnim represijam je stranka na volitvah pridobivala vedno več glasov. Socialni demokrati so bili organizatorji sindikatov, inčiatorji stavk in drugih množičnih nastopov delavcev.

Francoska delavska stranka je kot prva med socialističnimi strankami sprejela učinkovit marksistični program, ki so ga izoblikovali Marx, Engels, Lafargue in Guesde. Pod vodstvom nadarjenih teoretikov in organizatorjev, Lafargue-a in Guesde-a, je stranka prekinila stike s socialisti-reformisti in z njhovima voditeljema Broussejem in Malonom, ki sta skušala omejiti dejavnost francoske delavske stranke le na takšne naloge, ki jih je bilo mogoče uresničiti v okviru kapitalizma - zato so jih imenovali posibilisti. Predstavniki te struje so vodili oster boj proti marksistom in si skušali zagotoviti hegemonijo ne le v francoskem temveč tudi v mednarodnem delavskem gibanju. Stranka je sodelovala s Centralnim revolucionarnim komitejem blanquistov, ki ga je vodil Vaillant. Blanquisti so bili pod vplivom marksizma pripravljeni sodelovati na delavskih shodih in v stavkah. Leta 1887 se je del francoskih parlamentarnih poslancev - radikalov z Jauresom in Millerandom na čelu opredelil za socializem. Osnovali so skupino "neodvisnih socialistov".

Znatno počasnejši je bil proces združevanja marksizma z delavskim gibanjem v drugih deželah. Ponekod je bil vpliv buržoazne ideologije na delavski razred tako močan, da je bil proces nastajanja proletarskih strank povsem v rokah socialistov-reformistov.

Marksisti so v 80-tih letih nadaljevali boj proti anarhizmu, ki je dobival privrženca med obrtniki, kramarji, intelektualci, delavci rokodelskih podjetij domače obrti in prišleki iz neproletarskih sredin, ki so bili razočarani nad svojim položajem v družbi. Anarhizem se je ukoreninil v tistih deželah, v katerih je bil zaradi zgodovinske specifičnosti ta sloj prebivalstva posebej močan.

Najvidnejši predstavniki anarhizma v 80-tih letih so bili: P.A. Kropotkin, E.Reclus, I. Most, E. Malatesta in S.Merlino. Nasprotovali so vsakemu političnemu boju proletariata in organiziranju proletarskih strank. Na kongresu anarhistov leta 1882 so poudarili, da se borijo proti vsem, ki bi s kakršnimkoli izgovorom vsilili svojo oblast drugim ljudem, proti lastnikom, fabrikantom in sleherni državi, čeprav bi bila socialistična. Vsaka misel na avtoriteto jim je bila odiozna, vsak zakon sovražen, vsaka zakonita pot v duhu splošne volilne pravice odvrtna. Lenin je karakteriziral anarhizem kot "svetovni nazor malega buržuja, obupanega nad svojo usodo". (Lenin, Poln.sobr.soč, tom 21 str. 257). Zapisal je tudi, da anarhizem delavcem ni dal ničesar razen splošnih fraz o boju proti izkoriščanju. Manjka mu: a) razumevanje izvorov izkoriščanja; b) razumevanje razvoja družbe, ki vodi v socializem; c) razumevanje razrednega boja kot ustvarjalne sile socializma (Lenin, Poln. sobr.soč., tom 5, str.377).

Anarhistični klubi, skupine in tajna društva so bili razširjeni po Franciji, Španiji, Italiji, Nemčiji in Avstriji. V ZDA je delovalo vplivno anarhistično Mednarodno združenje delavcev, v Angliji in Švici pa so se srečevali anarhisti - emigranti. Izdajali so vrsto časopisov (Die Freiheit, La Revolte, Le question sociale), izvajali so

teroristične akcije, poskušali organizirati vstaje, kar je dajalo reakciji povod za množične represalije proti naprednim delavcem, ki niso imeli ničesar skupnega z anarhizmom.

Proces ustanavljanja samostojnih proletarskih strank je spremenil delavsko gibanje v eno pomembnih političnih sil v nacionalnem in mednarodnem merilu. Njihova udeležba na parlamentarnih volitvah je postala važna oblika političnega boja delavskega razreda.^{*)}

V drugi polovici 80-tih let XIX. stoletja se je delavsko gibanje močno razmahnilo v skoraj vseh deželah, kar je ustvarilo ugodne pogoje za ustanovitev druge internacionale. Močno se je razmahnilo tudi stavkovno gibanje; ekonomske stavke so postajale vse bolj množične in organizirane. Zaradi poseganja državnih oblasti, policije in vojske v stavkovno gibanje, so stavke dobivale vse bolj političen značaj, vendar je bilo političnih stavk še zelo malo. Politične zahteve so delavci običajno postavljali na zborovanjih in demonstracijah, ki so dobivale vedno večji obseg. Splošno geslo delavcev v mnogih deželah je postala zahteva po uzakonitvi osemurnega delovnega dne.

Težnja naprednih delavcev, da utrdijo enotnost mednarodnega proletarskega gibanja, je prišla do izraza v resoluciji kongresa nemške socialnodemokratske stranke v St. Gallenu 5. oktobra 1887. Kongres je priporočil vodstvu nemške socialdemokratske stranke, naj skupaj z voditelji

*) V letu 1871 je glasovalo za socialiste 101 000 volilcev, čez deset let 373 850, leta 1885 so dobili 667 614 glasov, leta 1889 pa že 1 109 891. (The International socialist Review, vol. V, 1904-1905, str. 155).

delavskih organizacij drugih dežel, skličejo v letu 1888 splošni mednarodni delavski kongres. Predlagali so, naj bi na njem obravnavali vprašanja o zaščiti dela, o usmerjanju proletariata na pot političnega boja, o razmejitvi socialistov od anarhistov in starih trade-union, ki ne želijo, da se država vmešava v odnose med delavci in podjetniki. Engelsova stališča o teh vprašanjih so bila zelo jasna. Odločno se je zavzemal za mednarodno enotnost proletariata na platformi marksizma. Bil pa je skeptičen do mednarodnih kongresov in načrtov, da bi osnovali novo internacionalo vse dotlej, dokler se ne bi okrepile socialistične stranke v evropskih deželah. Ko je obravnaval perspektive sklicanja mednarodnega socialističnega kongresa, je pobudnike takole svaril: Na splošno menim, da so vsi takšni kongresi tvegali in če ni mogoče doseči nič opredeljenega in uresničljivega, so tudi povsem odveč. (Marx in Engels, Soč. XXVIII, str. 35).

Proti koncu 80-tih let se je razredni boj proletariata zelo okrepil, marksizem pa se je vse bolj uveljavljal kot vodilna sila v mednarodnem delavskem gibanju. V vrsti dežel so se pod vodstvom marksistov izoblikovale delavske stranke, okrepilo se je stavkovno gibanje, razraščali so se sindikati in druge množične delavske organizacije. Okrepile so se tudi mednarodne zveze proletariata, da bo mogoče sklicati mednarodni socialistični kongres, ki bi lahko dvignil svetovno delavsko gibanje na višjo razvojno stopnjo in v njem zagotovil hegemonijo marksizma.

Nove nacionalne proletarske partije so se v skladu s konkretnimi pogoji neke dežele zn. željami voditeljev imenovalle "delavske stranke" izražajoč s tem svoj razredni značaj ali "socialnodemokratske stranke", s čimer so opozarjale na povezovanje socialističnih in demokratičnih nalog, ki

so stale pred njimi, svoj končni cilj pa so ponekod skušali izraziti z imenom "socialistične stranke".

Po Marxovi smrti je glavna vloga v razvoju in širjenju marksizma pripadla Frideriku Engelsu. Nase je prevzel ogromno delo, da pripravi za tisk drugi in tretji del Kapitala. Bil je pobudnik številnih novih izdaj Marxovih del, sodeloval je pri njihovih prevodih v različne jezike, pisal predgovore, v katerih je osvetljeval bistvo in pomen Marxove znanstvene misli in socialistom pomagal, da so to misel ustvarjalno koristili pri reševanju aktualnih problemov. Voditeljem nemške socialnodemokratske stranke je svetoval, naj temeljiteje izkoristijo izkušnje revolucionarnih bojov v letih 1848-1849. Kritiziral je slabosti in omahovanja voditeljev, se odločno boril proti dogmatizmu, sektaštvu, reformizmu in anarhizmu. Podpiral je boj Lafargue-a in Guesde-a proti reformistom - posibilstom, svaril delavske stranke pred "poburžoazenjem" in se neutrudno boril za združitev socializma z delavskim gibanjem v Angliji in ZDA. Pozdravljal je boj ameriških delavcev za osemurni delavnik in si prizadeval, da bi angleški delavci osnovali samostojno politično stranko.

Vloga Engelsa pri sklicanju ustanovnega kongresa II.internacionale v Parizu

Ko je parlamentarni komite v Angliji prepovedal nemškim in francoskim predstavnikom, da se udeležijo londonskega delavskega kongresa leta 1888, so nemški socialni demokrati začeli razmišljati, kako bi izpolnili sklepe kongresa v Saint Gallenu o sklicanju mednarodnega socialističnega kongresa. Kot razberemo iz Beblovih izjav, so o tem vodili razgovore s Francozi. Engels pa je bil mnenja, da ni nujen splošni delavski kongres, temveč kongres socialistov, ki bi bil sposoben premakniti stvari za

korak naprej in prizadeti odločilni udarec anarhistom. Najbolj primeren zaveznik za organizacijo takega kongresa so se mu zdeli francoski socialisti.

Ideja o sklicanju mednarodnega socialističnega kongresa je v Franciji naletela na odobravanje številnih delavskih in sindikalnih organizacij. V januarju 1889 sta Nacionalni komite sindikatov in Nacionalna komisija socialistov sestavila Organizacijski komite, ki je sklenil povabiti na kongres v Pariz vse delavske in socialistične organizacije, vključno s posibilisti.

Še pred ustanovitvijo OK je londonski mednarodni kongres sindikatov v novembru 1888 predložil posibilistom, naj skličejo še istega leta mednarodni delavski kongres v Parizu. V težnji, da prevladajo nad marksisti v mednarodnem delavskem gibanju, so posibilisti pospešeno pripravljali tak dnevni red in proceduro kongresa, da bi lahko anulirali mandate delegatov francoske Delavske stranke, če bi se ti udeležili kongresa, in ohranili kongres v okvirih reformizma.

Akcije posibilistov ni bilo mogoče ignorirati. Liebknecht je tedaj predlagal, naj vprašanje priprav na mednarodni socialistični kongres, ki naj bi ga sklicali leta 1889, obravnava posebna mednarodna konferenca. S tem predlogom se je strinjal tudi Engels, ki je zapisal: "Pri takšnih pogojih bodo morali posibilisti ali popustiti ali pa bodo imeli vse proti sebi." (Marks in Engels, Soč. XXVIII, str. 87).

28. februarja 1889 so se v Haagu sešli delegati delavskih organizacij Nemčije, Švice, Nizozemske, Belgije in Francije. Konferenca je sklenila, da bodo leta 1889 sklicali en sam mednarodni socialistični kongres, ki naj sam

določi dnevni red in proceduro. Na kongres so sklenili povabiti vse delavske in socialistične organizacije, ki vodijo politični boj. Vsako delegacijo naj bi na kongresu zastopal en delegat. V osnutku dnevnega reda so predvideli obravnavo treh vprašanj: mednarodne zakonodaje o delu; nadzora nad položajem delavcev v velikih in majhnih podjetjih, vključno z domačo obrtjo; pota in sredstva za uresničitev zakonov in nadzora. Predlagali so, naj kongres oktobra 1889 v Parizu skličejo posibilisti. Če posibilisti ne bi bili pripravljeni priznati sklepov konference, so udeleženci na pobudo Belgijcev sklenili, da bodo enotno javno obsodili njihovo politiko. V tem primeru bi sklicali kongres Belgijci in Švicarji, neposredni organizator pa bi bil francoski OK. Engels je odobril sprejete sklepe in pisal Lafargue-u: "Vi ste napol že dobili bitko. Izkoristite v Haagu izvojevane pozicije kot izhodiščno točko, kot prvo pozicijo... na poti do bodočih uspehov." (Marks i Engels, Soč. XXVIII, str. 92,93). Tudi francoski marksisti so bili zadovoljni s haaško konferenco. Lafargue je poročal Engelsu: "Očividno se posibilisti ne bodo hoteli podrediti sklepom konference, zmaga pa bo naša." (Friedrich Engels, Paul et Laura Lafargue Correspondance, Paris 1956, t.II, str. 217).

Posibilisti so pod vplivom Hyndmana in ob podpori socialdemokratske federacije Anglije zavrnilli sklepe haaške konference. Tudi voditelji Delavske stranke Belgije so se odločili za čakanje, prav tako pa tudi voditelji nemške socialne demokracije in delavske organizacije Švice.

V začetku aprila 1889 je Liebknecht izrazil dvom, da bo uspelo kongres sklicati še istega leta; menil je, da se bo lahko sestal šele leta 1890, toda ne v Parizu, temveč v Švici. V Haagu doseženi sklepi so bili ogroženi. Engels se je tedaj, po izjavi Lenina, vrgel v boj z mladeniškim

zagonom. (Lenin, Poln. sobč. soč. 15, str. 239). Opozoril je, da sklicanje kongresa pomeni ali podreditev zvezi Brouseja in Hyndmana ali pa boj z njima. (Ibidem, str.117).

Zaradi boja s posibilisti je moral Engels prekiniti delo na tretji knjigi Kapitala. "Ta kongres vam je nujno potreben", je pisal Lafargue-u, "drugače še mnogo let ne boste stopili v mednarodno areno." (Correspondance II, str. 230). Engels se je zavedal, da bi zmaga posibilistov pomenila povsod, celo v nemški socialnodemokratski stranki, krepitev desnega krila. Ves marec, april in maj je Engels usmerjal dejavnost Lafargue-a, Marx-Evelingove in Bernsteina ter pripravil vse glavne dokumente, ki so se nanašali na kongres. Svetoval je, koliko člankov naj tiskajo in kje ter kam naj pošljejo vabila. Na pobudo in pod uredništvom Engelsa je Bernstein izdal pamflet, v katerem je razgalil klevete in laži, ki so jih širili posibilisti in Hyndman. Engelsu je končno uspelo strniti skoraj vse udeležence haaške konference. Po njegovem nasvetu sta skušala Bernstein in Marx-Evelingova prek Hyndmana vplivati na posibiliste. Toda posibilisti so se izmikali razgovorom in nepričakovano spremenili svoje stališče. Po nasvetu njihovih privržencev je kongres delavske stranke Belgije sprejel kompromisni predlog Anseeleja, da pošljejo svoje delegate na oba mednarodna kongresa, kar bi okrepilo položaj posibilistov. Engels je k temu pripomnil: "Udeleženci haaške konference so dovolili Belgijcem, da jih vodijo za nos." (Marks in Engels, Soč. XXVIII, str. 109).

Na osnovi tega predloga so nato v angleški socialnodemokratski federaciji in v novih trade-unionih začeli z volitvami delegatov za posibilistični kongres. Okrepila se je tudi aktivnost nekaterih nemških voditeljev, ki so se nagibali k reformizmu.

V takšni, nadvse zapleteni, situaciji je Engels napravil sklep, da odstopanje Belgijcev od haaških sklepov francoskim marksistom omogoča svobodo akcije. Nemudoma morajo ob stoletnici napada na Bastijo 14. julija 1889 sklicati v Parizu mednarodni socialistični kongres na izhodiščih, sprejetih na haaški konferenci. Od nastopa francoskih marksistov je bila odvisna usoda kongresa in uresničenje nad, ki so jih glede kongresa gojili. "Ne izgubite niti enega dne!", jim je svetoval Engels. Do enakega sklepa sta po daljšem omahovanju samostojno prišla tudi Liebknecht in Bebel.

8. maja 1889 je OK objavil povabilo, ki so ga podpisali predstavniki francoske delavske stranke, sindikati in Centrallni revolucionarni komite blanquistov. V njem so objavili pogoje za sklicanje kongresa, ki so jih izoblikovali v Haagu in določili 14. julij kot dan začetka zasedanja.

Engels je še naprej vodil priprave na kongres. Na njegovo pobudo so se v priprave na kongres vključili socialisti vseh evropskih držav in ZDA. Lafargue mu je izrazil vse priznanje z besedami: "Povedal sem Vam že, in ponavljam, da ste samo Vi rešili ta kongres..." (Correspondance II, str. 261).

1. junija 1889 je časopis Der Sozialdemokrat objavil poziv za sklicanje kongresa, ki ga je podpisalo 67 voditeljev delavskega gibanja iz 12 držav. Ponatisnili so ga socialistični časopisi vseh dežel.

Proti marksistom so nastopili posibilisti, ki so si prizadevali, da bi zagotovili čim širše predstavništvo pariških sindikatov in čim večjo udeležbo delegatov za

svoj kongres. Anarhisti pa so v Nemčiji in nekaterih drugih deželah širili letake, v katerih so skušali prepričati delavce, da se bodo revolucionarji osramotili, če bodo obravnavali vprašanje o zakoniti zaščiti dela.

V mednarodnem delavskem gibanju je pospešeno tekel proces razmejevanja med privrženci marksistov in posibilistov. Na Engelsovo pobudo je Bernstein napisal drugi polemični spis, v katerem je dokazoval, da so posibilisti v težnji, da si podredijo vse delavske organizacije, anulirali zaupani jim mandat, da skličejo kongres in stopili na pot razkola mednarodnega delavskega gibanja.

Čeprav so Lafargue in drugi prijatelji Engelsa večkrat prosili, naj se osebno udeleži kongresa, je sklenil, da na kongresu ne bo sodeloval, ker je menil, da je njegova prva naloga, da pripravi za tisk tretjo knjigo Kapitala. Kljub prezaposlenosti pa je še naprej budno spremljal vsa vprašanja v zvezi s kongresom. Podprl je Bebla, ki je nastopil proti predlogu OK, naj potekajo zasedanja kongresa tajno. Lafargue-u je pisal o nesmiselnosti in škodljivosti tajnih zasedanj. OK je nato predlog opustil. Mnogi voditelji so skušali obnoviti prvo internacionalo, Engels pa jim je dokazoval, da bi bila stara mednarodna organizacija v novih pogojih nemogoča in brez koristi (Correspondance II, str. 292).

Struje na ustanovnem kongresu II. internationale

Mednarodni socialistični kongres ali "kongres združenih socialistov" kot so ga včasih imenovali, da bi opozorili na ločitev od kongresa posibilistov, je začel svoje delo v Parizu 14. julija 1889.*)

*) V protokolu kongresa so navedli, da se je kongresa udeležilo 384 delegatov iz 20 dežel. Imeli so 393 mandatov iz okoli 300 delavskih in socialističnih organizacij. Zvečer 17. julija je v delu kongresa sodelovalo že 407 delegatov.

Na kongresu je bila, v primerjavi z drugimi, najbolj strnjena nemška delegacija. Zaradi načelnosti in izkušenj Liebknechta in Bebla so nemški socialni demokrati odigrali na kongresu pomembno vlogo. Velik vpliv je imela tudi francoska delegacija kot organizator kongresa. 206 francoskih delegatov je imelo 211 mandatov. Marksisti in blanquisti so imeli na kongresu večino; nastopali so enotno. Vodili so jih Guesde, Lafargue in Vaillant. Reformistov med temi delegati ni bilo. Anarhisti so bili v manjšini.

Angleška delegacija je predstavljala le manjši del angleških delavcev. Enotnosti med delegati ni bilo; nekateri so se nagibali k anarhizmu, drugi pa k reformizmu. Iz Belgije je prišlo 14 delegatov z reformisti na čelu. Prizadevali so si, da bi na kongresu prevzeli vodstvo reformistične smeri. Tudi italijanska delegacija s Costo in Crocejem na čelu je bila reformistično usmerjena. Drugi del italijanske delegacije, ki ga je vodil Merlino, pa si je prizadeval, da strne in vodi anarhiste na kongresu. Avstrijska delegacija, ki se je imela za marksistično, je skupaj z Nemci nastopala proti anarhistom. Delegacijo revolucionarnega gibanja Rusije so predstavljali štirje predstavniki. Med njimi je imel najpomembnejšo vlogo Plehanov. Ostale delegacije so štejele po nekaj ljudi, ki so bili večinoma usmerjeni reformistično ali anarhistično. Steber reformistov je predstavljala belgijska delegacija, ki jo je podpiral znaten del Dancev. Na pozicijah reformizma so bili tudi nekateri nemški, angleški, švicarski, italijanski, madžarski in avstrijski delegati. Jedro anarhističnih skupin so predstavljali Italijani, privrženci Merlina, in del francoskih delegatov. Z njimi so simpatizirali tudi nekateri Angleži. Aktivno je branila anarhiste tudi holandska delegacija, zlasti Nieuwenhuis.

Kongres je otvoril Lafargue. V svojih nastopih na prvem in drugem zasedanju so Lafargue, Vaillant in Liebknecht pojasnili značaj, cilje in pomen kongresa. Na kongresu je nastopilo 26 delegatov iz 17 držav.

Predstavniki revolucionarne smeri so poudarjali in utemeljevali kot prvenstvene naloge razrednega boja proletariata v vsaki državi naslednje naloge: boj za izboljšanje materialnega položaja delavcev, razširitev njihovih političnih pravic, zaščita dela, organiziranje množičnih nastopov delavcev, organiziranje in prosvetljevanje množic ter njihovo uvajanje v politični boj.

Reformisti so doumeli, da so simpatije večine delegatov naprednega dela delavcev na strani marksistov. Sami niso bili enotni in niso imeli enotne platforme. Reformisti so zato podprli poglobitve zahteve proletariata in se strinjali tudi z zahtevo, da morajo postati sredstva proizvodnje obča lastnina. Poudarjali so miroljubne metode boja kot sredstvo za doseganje reform in rast delavskih in socialističnih organizacij.

Anarhistov je bilo na kongresu malo, toda vztrajno so branili svoje nazore. Njihov voditelj, italijanski delegat Merlino, je nastopil proti boju za zaščito dela in proti kakršnimkoli reformam. Delavskemu razredu je odredkal pravico, da se bori za zavojevanje politične oblasti in za uvedbo splošne družbene lastnine na sredstva za proizvodnjo. Predložil je osnutek resolucije, v kateri je bilo rečeno, da so zakoni o zaščiti dela ekonomsko neizvedljivi, boj delavcev za takšne zakone pa lahko samo utrdi suženjstvo delavcev in pomeni, da se odrekajo velikim načelom revolucionarnega socializma. (Commonweal, 17. VIII. 1889).

Stališče anarhistov je v posebni izjavi podprlo 9 pred-

stavnikov petdesetih sindikatov. Tudi Nieuwenhuis je skušal dokazati, da prinaša boj za uresničenje zakonov o zaščiti dela delavskemu razredu samo škodo, krepi njihove reformistične iluzije in hromi revolucionarno gibanje.

V boju z anarhizmom je vodilna vloga pripadala marksistom. Dokazovali so, da so anarhistična stališča glede zakonodaje o zaščiti dela, glede parlamenta in sindikatov z vidika revolucionarne socialne demokracije neprepričljiva. Vaillant je prebral kongresu izjavo predstavnikov 200 podeželskih sindikatov Francije, ki so se kategorično distancirali od anarhistov. Liebknecht pa se je skliceval na uspešno parlamentarno dejavnost nemške socialnodemokratske stranke in dokazoval, da bo zakon o osemurnem delavniku pospešil razvoj delavskega gibanja.

V referatih in nastopih delegatov so bila zajeta vsa bistvena vprašanja dnevnega reda. Predsedstvo je zbralo in upoštevalo dopolnitve in popravke k osnutkom resolucij, ki so jih predložili Bebel, Guesde in Vaillant. Na zadnjem zasedanju 20. julija je predsedstvo sklenilo, da dá osnutek resolucij na glasovanje. Anarhisti so tedaj začeli razgrajati in izjavljali, da predsedstvo krši demokratične principe. Skušali so prekiniti kongres. Na poziv Vaillanta so delegati razgrajачe izgnali iz dvorane. Kongres je nato skoraj brez razprave sprejel resolucije.

Kongres združenih socialistov je vsekakor pomenil zmago marksizma v mednarodnem delavskem gibanju. Engels je pripisoval zmagi marksistov nad posibiliti velik pomen. Zlasti visoko je ocenil resolucijo kongresa o praznovanju 1. maja. "To je najboljši med sklepi, ki jih je sprejel naš kongres", je pisal Lauri Lafargue. (Correspondance II, str. 312).

Voditelji anarhistov so javno nastopili proti kongresu združenih socialistov. V anarhističnih časopisih (Revolte, Attaque, Freedom) so skušali dokazati, da se je kongres izjalovil. Pisali so, da predstavljata boj za zakonito zaščito dela in udeležba v meščanskih parlamentih izdajo interesov proletariata. Njihove nazore je zagovarjal tudi časopis delavske stranke Holandije Recht voor Allen, ki je obdolžil organizatorje kongresa razkolništva v mednarodnem delavskem gibanju. V Angliji je anarhiste podpiral časopis Socialistične lige Commonweal in propagiral stališča Merlina. Anarhisti so 1. septembra 1889 sklicali v Parizu svoj kongres. Udeležili so se ga nekateri delegati iz Francije, Italije, Anglije in Nemčije. Na kongresu so razpravljali o anarhistični socialni revoluciji in o zvezi med anarhisti različnih dežel. Kongres ni imel večjega odmeva v delavskem gibanju.

Druga internacionala je združevala raznolike delavske organizacije od nemške socialne demokracije do angleških trade-union in belgijskih zadružnikov. Z razglasitvijo 1. maja za mednarodni delavski praznik so se okrepile mednarodne zveze delavskih množic. Pod vodstvom marksistov se je dvignila njihova idejna in politična raven od običajnega soglasja, da sodelujejo v političnem boju, do priznanja marksističnih ciljev, načel in taktike.

Preraščanje socialističnega gibanja v množično politično gibanje v letih od 1890 do 1897 je potekalo v pogojih "mirnega" razvoja kapitalizma, v obdobju razcveta svobodne kapitalistične konkurence in postopnega ustanavljanja monopolov. . Sredi 90-tih let so podjetniki v različnih deželah začeli ustanavljati zveze za boj proti proletarskim organizacijam. Za to obdobje je značilna slabitev demokratskih tendenc v buržoaznih vladajočih krogih.

Delavci so buržoaziji odgovorili s stavkami. Po nepopolnih podatkih je bilo v navedenem obdobju samov šestih velikih državah 25 000 stavk, v katerih je sodelovalo 6,800.000 ljudi.

V vrsti držav, kjer je bilo delavsko gibanje izven zakona, so vladajoči krogi proti stavkujočim nastopali z vojsko; stavke so tam dobivale političen značaj. Tak značaj so imele stavke v zaščito pravic človeka in stavke, katerih cilj je bila razširitev političnih pravic delavcev in demokratizacija države. Razmah in upadanje stavkovnega gibanja je pogojeval ekonomski položaj. Usoda stavk je bila odvisna od stopnje zavesti in organiziranosti proletariata in od politike vladajočih krogov. Na splošno je bilo uspešnih stavk malo. Sindikalne zveze so delavce odvrčale od stavk, če so bili izgledi zanje dvomljivi. Vse več je bilo stavk, ki so zajele več ali vsa podjetja v nekem mestu, pokrajini ali industrijski panogi.

V letih 1890-1897 so začele socialistične stranke na pobudo marksistov uspešno izkoriščati buržoazni parlamentarizem za zaščito delavskih interesov. Socialistične stranke so si ustvarile vpliven tisk ter podpirale nastajanje in krepitev sindikatov in drugih množičnih delavskih organizacij. V delavsko gibanje so se vključili milijoni delavcev. Splošna volilna pravica je bila tedaj v veljavi le v nekaterih deželah, mnogi delavci so bili še oropani pravice do sodelovanja na volitvah. Parlamentarne volitve so bile tedaj, po izjavi Engelsa, "edino sredstvo za preverjanje vpliva in moči kake stranke".

V devetih letih (1889-1897) se je število volilcev, ki so glasovali za socialiste, povečalo za več kot trikrat, zelo se je tudi povečalo število poslancev - socialistov. V letu 1889 so imeli socialisti le v dveh državah 20 svojih poslancev v parlamentih teh držav, v letu 1897 pa so

bili socialisti zastopani že v parlamentih devetih držav, število socialističnih poslancev pa se je povečalo na 164. Marksisti so izkoriščali parlamentarno tribuno za širjenje načel socializma; javno so iznašali svoje predloge o konkretnih vprašanjih političnega življenja.

Zelo se je okrepil tudi socialistični tisk. V začetku devetdesetih let je izhajalo okoli sto socialističnih časopisov in revij, v letih 1896/97 pa se je njihovo število že dvignilo na 150. Engels je zapisal, da pomeni dnevnik v življenju neke stranke, zlasti delavske, velik korak naprej. (Marks i Engels, Soč. XXIX, str. 357). Vse več je izhajalo tudi socialistične literature.

S krepitvijo socialistične propagande in agitacije so bili v začetku 90-tih let pritegnjeni v socialistično gibanje novi sloji. V nekaterih državah so si socialni demokrati prizadevali vključiti tudi delavke v socialistično gibanje.

Engels je pripisoval ogromen pomen globini in trdnosti znanstvega nazora proletariata. V zadnjih letih svojega življenja je neumorno dopolnjeval marksistično metodologijo, izdelal marksistično filozofijo in politično ekonomijo. Izpolnil je tudi glavno nalogo ter pripravil za tisk tretjo knjigo Kapitala. Zapisal je: "Naša teorija dobiva trdne temelje." (Mark-Engels, Soč. XXVII, str. 459).

V prvi polovici 90-tih let je glavno nevarnost za socialistično gibanje še vedno predstavljal anarhizem oz. "levi" oportunizem. Širjenje socialne osnove in aktivnosti anarhizma je omogočila svetovna gospodarska kriza, ki je uničila množico malih proizvajalcev in privedla v obup mnoge delavce.

V prvi polovici 90-tih let so se nenehno vrstile teroristične akcije, ki so jih organizirali anarhisti v vrsti držav. Objekt individualnega terorja anarhistov so postale kronane osebe, predsedniki vlad in ministri. Toda čim pogostejše so bile teroristične akcije, tembolj je postajalo jasno, da po tej poti ni mogoče doseči osvoboditve delavcev, niti izboljšati njihov položaj. Na anarhistični teror so vlade odgovarjale z represalijami, toda ne proti anarhistom, temveč proti socialistom nasploh, proti vsem delavcem.

Anarhisti, ki so zanikali nujnost udeležbe delavcev v političnem boju, so skušali dezorientirati delavsko gibanje in razkrojiti socialdemokratske stranke. V začetku 90-tih let je pogubni vpliv anarhistov proniknil v nekatere socialistične stranke. V nemški socialnodemokratski stranki so se takoimenovani "mladi socialisti" poigrali z "levičarstvom" in se približevali idejam anarhizma. "Mladi" so zanikali legalne metode boja, strankino disciplino in poskušali nemško socialnodemokratsko stranko pahniti v avanture. Na Nizozemskem so Niewenhuis in njegovi privrženci trdili, da je razredni boj delavcev predvsem ekonomski boj, kateremu je politični boj podrejen. (Rapport sur le mouvement ouvrier democrate-socialiste en Hollande, depuis le Congres internationale de Bruxelles 1891 jusqu'au Congres internationale de Zürich 1893, str. 3). Zanikali so nujnost udeležbe socialistov na parlamentarnih volitvah in pomen reform ter propagirali splošne ekonomske stavke. Uspelo jim je pritegniti mnoge nizozemske socialne demokrate in reorganizirati delavsko stranko v Socialistično zvezo. Anarhizem je imel določen vpliv tudi na voditelje francoske partije socialistov-reformistov, tkim. alemaniste. Mednarodno splošno stavko so proklamirali za osnovno sredstvo revolucije. Nekdanji posibilisti so menili, da je mogoče z združenimi sredstvi osvoboditi proletariat

in širiti socializem; tudi oni so podpirali stavke. Uspele jim je izkoristiti šibkost Francoske delavske stranke in pritegniti na svojo stran številne delavce ter pridobiti precejšen vpliv na Splošno konferencijo dela.

Boj marksistov proti anarhistom je usmerjal Engels. Kritiki anarhizma so bila posvečena dela Guesda, Kautskega, Plehanova in drugih marksistov. V svojih delih so prepričljivo razkrivali maloburžoazni značaj anarhizma, dokazovali njegovo teoretično nemoč in škodljivost terorističnih akcij, razkrinkavali so avanturizem anarhistov in njihovo razkrajajočo dejavnost v socialističnem gibanju. Mnogi socialisti namreč še niso pripisovali potrebne pozornosti kritiki anarhističnih nazorov in niso dojeli, da je osnova za širjenje anarhizma nezadovoljstvo dela delavcev nad socialnim reformizmom; niso povezovali boja proti anarhizmu z bojem proti socialnemu reformizmu. Pod vodstvom Liebknechta in Bebla so se nemški socialni demokrati borili proti "mladim", njihove voditelje pa so izključili iz stranke. Od anarhistov so se organizacijsko ločili tudi holandski in angleški socialisti. Zaradi kritike marksistov je izgubila svoj vpliv tudi angleška Socialistična liga. Zaradi idejne konfuznosti anarhistov se je ta smer sredi 90-tih let vse bolj razkrajala tudi v Franciji, Italiji, Švici, Avstriji in drugih deželah. V iskanju novih sredstev se je del anarhistov odločil, da za svoje cilje izkoristijo sindikate. Prav so jim prišli spodrseljaji nekaterih socialistov, ki so podcenjevali ekonomski boj in delo v sindikatih. Propaganda direktnih akcij je nalletela na simpatije pri tistem delu delavcev, ki niso bili zadovoljni s skromnimi rezultati parlamentarnega boja. V Franciji so se anarhisti, ki so prodrli v sindikate, povezali z alemanisti. Anarhisti, ki so zanikali nujnost obstoja političnih strank delavstva, so bili pod vplivom socialistov prisiljeni priznati nujnost udeležbe

delavcev v političnem boju za uvedbe splošne lastnine na proizvodna sredstva. Pridružili so se mednarodnemu delavskemu gibanju, toda menili so, da so glavne organizacije proletariata sindikati, ki bodo po zmagi nad buržoazijo osredotočili v svojih rokah vso proizvodnjo. Tako se je v delavskem gibanju v okviru anarhizma oblikovala nova smer, ki je kasneje dobila ime anarhosindikalizem.

Boj socialistov z anarhisti na kongresu v Bruslju

Pripraviti in sklicati drugi mednarodni socialistični kongres je bilo lažje delo kot sklicanje prvega kongresa. Že na ustanovnem kongresu leta 1889 so zadolžili posebno komisijo petih ljudi, da pripravi v enem izmed belgijskih ali švicarskih mest drugi kongres v letu 1891. Priprave na kongres so potekale med ostrimi idejnimi boji marksistov proti reformistom. Engels je končno z reformisti dosegel kompromis in na pobudo marksistov je švicarska komisija 19. oktobra sprejela sklep, da bo mednarodni socialistični kongres organiziran v Bruslju. Z voditelji Delavske stranke Belgije so se dogovorili za njegovo praktično izvedbo. Po predlaganem dnevnem redu so imeli v načrtu obravnavanje vrste vprašanj: pregled stanja zakonodaje o zaščiti dela ter sredstev za njegovo uresničenje in razširitev, pravica koalicij, sindikalno gibanje, stavke in bojkoti, naloge delavskega razreda v boju proti militaristom itd.

Engels je pred marksiste postavil nalogo, da pritegnejo na kongres kar najširši krog delavskih organizacij. V začetku marca 1891 so švicarske in belgijske organizacije objavile uradno vabilo na bruseljski kongres. "Vabimo", je rečeno v vabilu, "vse delavske in socialistične stranke, združenja in skupine, vse brez razlike..." (Vorwärts, 2. marca 1891).

Organizacijske priprave na kongres je vodil Volders. Vzdrževal je zveze z voditelji drugih socialističnih strank posebej z nemškimi socialnimi demokrati, in jih informiral o poteku pripravljanih del. Naloge kongresa je Volders pojmoval v duhu svojih reformističnih predstav. Osnovna naloga kongresa naj bi bila "ustvariti mednarodno bratstvo vseh razredno osveščenih proletarcev sveta s ciljem skupnega obravnavanja političnih in socialnih reform, ki jih zanimajo". Belgijski reformisti so upali, da bodo na kongresu pridobili številne zaveznike, ki bodo preprečili sprejem resolucij v duhu marksizma. Kalkulacije reformistov, da bo imela platforma kongresa širok in neopredeljen značaj, je Engels prekrižal z jasnimi formulacijami in z objavo Marxove kritike Gothskega programa, s čimer je zadal udarec lassallejanstvu, proudhonizmu in katederskemu socializmu. Kot razberemo iz pisma Lauri Lafargue, se je Engels bal, da kongres ne bi skrenil s pravilne poti. (Correspondance III, str. 83).

V obdobju priprav na kongres je bil epizodnega značaja Guesdov predlog, da bi na kongresu restavriral organizacijo internacionale in obnovili Generalni svet. Engelsa je ta predlog vznemiril. Bal se je, da bodo "bruseljčani" (to je reformisti) prišli na vodstvo Generalnega sveta. Opozarjal je na težke posledice, ki bi jih to imelo za delavsko gibanje. Menil je, da bo spor o ustanovitvi, funkcijah in sestavi Generalnega sveta "ustvaril slabe odnose med Francozi, Nemci in Angleži". (Correspondance III, str. 84). Ideja o obnovitvi Generalnega sveta se mu je zdela tem bolj absurdna, ker niti v Franciji niti v Angliji ni bilo enotne delavske stranke. Pripomnil je, da je gibanje preveč široko, da bi ga bilo mogoče tako utesniti. (Ibidem, str. 87). Engelsu je uspelo prepričati Guesde-a in ga pregovoriti, da je svoj predlog umaknil.

Engels je spretno vodil marksiste med številnimi čermi v boju proti posibilistom in anarhistom. Prav njemu gre za sluga, kot razberemo iz korespondence z Lauro Lafargue, da so lahko marksisti na kongresu izkoristili prednosti, ki so jih dosegli, po zaslugi uspehov nemške socialdemokratske stranke in Francoske delavske stranke, v razvijanju in širjenju marksizma.

Drugi kongres nove Internacionale se je začel 16. avgusta 1891 v Narodnem domu v Bruslju; zbralo se je 363 delegatov iz 15 dežel. Pri preverjanju mandatov so bili izključeni s kongresa anarhisti, ki so javno izražali svoje nasprotovanje marksizmu in socialdemokratskim strankam.

Po odstranitvi odkritih anarhistov so med delegati na kongresu predstavljali glavno strujo marksisti. Cilj, ki ga je zastavil Engels je bil jasen. Kongres, ki je združil predstavnike različnih delavskih organizacij, je moral nuditi odpor anarhizmu in ni smel dopustiti, da bi se okrepil reformizem.

Reformisti so predstavljali drugo strujo na kongresu; vodila sta jih Vandervelde in Volders. Tretjo smer so predstavljali prikriti anarhisti - njihov glasnik je bil Nieuwenhuis, ki je imel oporo v holandski delegaciji in v nemški skupini "mladih". Četrta smer, ki so jo zastopali nekateri angleški in francoski delegati, ni imela jasno izoblikovane platforme; bila je tesno povezana s trade-unioni in sindikati. Njihovi predstavniki so stalno poudarjali vlogo sindikatov in pomen ekonomskega boja.

Največjo nevarnost so predstavljali prikriti anarhisti, ki so s kričavim tonom pritegovali večjo pozornost kot reformisti. "Gnusni napadi in insinuacije Nieuwenhuisa", je pisal Engels, "so bili naravnost odvrtni." (Marx-Engels, Soč. XXVIII, str. 348):

Delegati so na osmih zasedanjih štiri dni razpravljali o zakonih za zaščito dela in sredstvih za njihovo uresničenje. Referat Vanderveldeja in resolucija, ki jo je predložil, sta odražala ideje reformizma in lassallijanske pogoje na državo, katere razredni značaj je zamolčal. Bebel je dal diskusiji povsem drugačno usmeritev. Odločno je izjavil, da glavna naloga proletariata ni boj za zakone o zaščiti dela, ampak v tem, da delavcem pojasni "bistvo in značaj sodobne družbe, da bi ta čim hitreje izginila". Boj za zaščito dela in reforme je povezoval z revolucionarnimi nalogami proletariata. Poudaril je, da je nujno potrebno izvojevati koncesije in reforme, ne samo zato, da bi izboljšali položaj delavcev, ampak da bi okrepili njihov boj proti buržoaznemu družbenemu redu. Nastop Bebla proti reformističnemu duhu referata Vanderveldeja in njegovi resoluciji je naletel na podporo delegatov; Vanderveldeja ni podprl nihče, komisija pa je njegov osnutek predelala. V novi varianti so poudarili, da se kongres zavzema za razredni boj. Pravilno so ocenili pomen boja za zaščito dela in političnih nastopov delavcev v razrednem boju. Poudarili so, da morajo delavci ustanoviti samostojne organizacije in izkoristiti politične pravice v boju za osvoboditev iz mezdne suženjstva.

Najostrejša diskusija se je na kongresu razvila glede vprašanja odnosa delavskega razreda do militarizma. To vprašanje so obravnavali pod tretjo točko dnevnega reda z naslovom: Stališče in dolžnosti delavskega razreda glede militarizma. Obravnavali so predloge in ukrepe, došla na Nieuwenhuisov predlog o svetovni stavki, povsem pa so obšli mnoga konkretna vprašanja mednarodne politične situacije. Liebknecht je obsodil buržoazni pacifizem in opozoril, da militarizma ni mogoče ločiti od razrednega boja. V zmagi socializma je videl edino garancijo za odpravo vojn. Kongres je sprejel sklep, da bodo socia-

listi vseh dežel na morebitno objavo vojne odgovorili s pozivom ljudstvu na splošno ustavitev dela.

Bruseljski kongres je predstavljal važno prelomnico v razvoju mednarodnega socialističnega gibanja. Na kongresu so iz vrst socialistov izključili ortodoksne anarhiste. Engels je v tej zvezi pripomnil: "Odkrite, množice opozicije proti nam ni bilo več" (Marx-Engels, Soč. XXVIII, str. 337). Niti voditelji Delavske stranke Belgije niti Nieuwenhuis niso javno nastopili proti marksizmu. Poskus, da pod zastavo marksizma vtihotapijo revolucionarni avanturizem, je propadel. Vse očitvidneje je postajalo, kot je ugotavljal Engels, da so evropski delavci prerasli "obdobje zvenečih fraz". (Marx-Engels, Soč. XXVIII, str. 144). Zapisal je, da so na bruseljskem kongresu marksisti zmagali načelno in praktično. (Marx-Engels, Soč. XXVIII, str. 337). Resolucije, sprejete na kongresu, je prežemal duh razrednega boja. Opozarjale so na neposredne naloge proletariata, na oblike njegovih organizacij in na metode boja.

Anarhisti so po kongresu napadali sprejete resolucije in sramotili udeležence, češ da so sleparji in reakcionarji.

Socialisti v boju z anarhisti na züriškem kongresu

Pet mesecev po bruseljskem kongresu so se začele priprave na kongres v Zürichu. Desni voditelji trade-unionov in voditelji angleškega Parlamentarnega komiteja so hoteli sindikate odcepiti od socialističnega gibanja in onemogočiti tretji kongres II. internacionale. Engels je zapisal: "Kongres trade-unionov v Glasgowu je nam, kontinentalnim socialistom, napovedal vojno." (Ibidem, str. 116). Pripravljalni odbor je bil zbehan. Tedaj je Engels, kot vselej, priskočil na pomoč. "To zahteva akcijo z naše strani", je pisal Lafargue-u o sklepih, sprejetih v Glasgowu, "in če je mogoče skladen nastop vsega kontinenta.

"Menil je, da morajo kongresi nemških in francoskih socialistov kategorično, toda brez napadov, zavriniti osnutek za sklicanje kongresa v Londonu, povabiti trade-unione v Zürich, in če bo potrebno poslati delegacijo v Anglijo, da pojasni angleškim delavcem zmotnost v Glasgow sprejetega sklepa. Engels je bil prepričan, da se bodo Nemcem in Francozom priključili Španci, Avstrijci in Švicarji. To bi paraliziralo možne zaveznike angleškega Parlamentarnega komiteja - Holandce, Blanquiste in posibiliste.

Socialisti so podprli Engelsov načrt. Francoski socialisti so na kongresu svoje stranke sprejeli sklep, da se ne bodo udeležili kongresa v Londonu. Podobne sklepe so sprejele socialistične stranke v Španiji in Nemčiji. Zaradi strnjenega in odločnega nastopa socialističnih strank je poskus trade-unionov, da skličejo mednarodni kongres v Londonu, propadel.

26. marca se je v Bruslju na pobudo pripravljalnega odbora sestala konferenca, na kateri so sodelovali delavski voditelji šestih dežel. Holanec Koznelissen je skušal doseči, da bi na kongres povabili tudi tiste delavske organizacije, ki niso priznavale potrebe političnega boja, kar bi omogočilo anarhistom, da se udeležijo kongresa. Konferenca je njegov predlog zavrnila.

Kongres so otvorili 6. avgusta v koncertni dvorani v Zürichu v navzočnosti 300 delegatov; njihovo število se je med zasedanjem povečalo na 438 delegatov.

Kongres je postal prizorišče ostrih bojov med tremi smermi: doslednimi marksisti, reformisti in anarhisti. Marksisti so branili dosežke prejšnjih kongresov. Anarhisti so napadli besedilo vabila na kongres. V imenu večine fran-

coskih delegatov je Kojfer zahteval, naj iz vabila črtajo zahtevo o nujnosti političnega boja, kar bi odprlo vrata kongresa "množicam", v praksi pa anarhistom. Voditelj nemških "mladih" Landauer je predlagal, naj črtajo tudi stavke o nujnosti delavskih organizacij; skušal je dokazati, da so tudi anarhisti socialisti. Predstavnik angleških trade-unionov Morbey in predstavnik francoskih borz dela Degej sta te zahteve podprla; poudarila sta, da anarhisti uspešno delajo v sindikatih. Po njihovem mnenju je formula vabila dušila svobodo manjšine in kršila geslo: "Proletarci vseh dežel združite se!" Za združitev socialistov z anarhisti se je zavzemal tudi Kornelissen. Vse te "argumente" je povzel Nieuwenhuis. Njegov nastop so podprli uradni protesti anarhistov, nemški "mladi" oz. neodvisni socialisti in pismo Ciprianija, da kongres ruši načela "resnične internacionale". (Protokoll... Zürich, str. 12-16). Besedilo vabila, ki sta ga sestavila Organizacijski komitet in pripravljajalna konferenca, so branili Henter Vats (trade-unioni), Bonije (francoska delavska stranka) Kahan (ZDA), Iglesias (Španija). Odločilnega pomena je bil Beblor nastop. Kritiziral je nazore nemških "mladih", se distanciral od anarhistov, dokazoval nujnost udeležbe delavcev v političnem boju, poudaril je, da temeljijo vsi sindikati na razrednih osnovah in predložil, naj kongres precizira pomen razrednega boja. Beblor predlog je imel velik pomen za distanciranje marksistov tako od anarhistov kot od skrajnih reformistov. Storjen je bil korak naprej in kongres še je izmotal iz slepe ulice. Bebel je pripomnil, da je bila njegova resolucija glede opredelitve politične aktivnosti usmerjena proti "levemu" oportunizmu "mladih", proti sektaštvu, toda priznavanje nujnosti političnega boja ni obvezno za sindikate, kajti vsaka politična partija lahko razume politični boj po svoje. Takšna izjava je pomenila koncesijo reformistom in sindikalistom. Nemška socialnodemokratska stranka je s tem izgubila podporo francoske delavske stranke. Vse sile

je hotela osredotočiti v boj proti anarhistični smeri, ki se je izkazala močnejša, kot so domnevali. S kongresom so končno izključili 14 anarhistov, od tega 10 "mladih". Kongres je nato izvolil predsedstvo iz vrst vidnih predstavnikov socialnodemokratskih strank, sprejel pravilnik kongresa in dnevni red, ki ga je predložil OK.

Tudi na züriškem kongresu se je razvnela živahna razprava o vprašanju stališč socialne demokracije v primeru vojne. Obravnavali so vprašanje nevarnosti agresije ruskega carizma in boja proti njej ter proti francosko-ruski zvezi. V dnevnem redu kongresa so bila ta vprašanja zajeta pod naslovom: Stališče socialne demokracije v primeru vojne.

Zelo pomembna razprava je na kongresu tekla o politični taktiki socialne demokracije. Razvoj socialnodemokratskega gibanja je vse bolj zahteval posplošitev dotedanjih izkušenj in enotnost načel taktike za vse socialnodemokratske stranke. Predstavniki socialističnih strank so o teh vprašanjih razpravljali v komisiji, ki je pripravljala osnutek resolucije. Poudarili so nujnost organizacij delavcev za razredni boj v nacionalnih in mednarodnih merilih, o njihovem sodelovanju v političnih bojih in o demokratizaciji volilnega sistema. Delavskim organizacijam so priporočili, naj delujejo v zakonodajnih in izvršnih organih, da bi vplivale nanje in "osvojile politično oblast", ki mora postati namesto orodja kapitala sredstvo za osvoboditev delavskega razreda. Toda politična dejavnost ne sme voditi v kompromise in zveze na škodo "našim načelom in samostojnosti". (Ibidem str. 40). Izbiro oblik političnega boja so v osnutku resolucije prepustili posameznim strankam. Poudarili pa so, da je revolucionarni cilj političnega gibanja popolna, korenita ekonomska in politična ter moralna preosnova obstoječe družbe (Ibidem, str. 40).

Marksistični osnutek resolucije je imel vrsto oblik. Ko so v njem opozarjali na splošni cilj socialističnega gibanja, so zastavljali konkretne naloge politične dejavnosti, osnovno linijo boja za demokratizacijo, opredelili so odnos socialistov do zakonodajnih in izvršnih organov, do kompromisov. Mnogi predstavniki socialističnih strank (Liebknecht, Kagan, Ellenbogen in drugi) so poudarjali, da je parlamentarna dejavnost socialistov pomembna oblika razrednega boja.

Kulminacijska točka züriškega kongresa je bil nastop tedaj 73 letnega Engelsa ob zaključku kongresa; na kongresu je govoril v treh jezikih. Poudaril je, da je zgovoren rezultat züriškega kongresa dejstvo, da se je v petdesetih letih socializma razvil iz majhnih sekt v mogočne stranke, ki vznemirjajo vse uradni svet. Na novo Internacionalo je gledal kot na dediča in nadaljevalca stare internacionale. Opozoril je na nujnost, da se marksisti povsem distancirajo od anarhistov, pozval jih je, naj se trdno oklepajo marksizma in se borijo za množice. Glede mednarodnih zvez socialistov je dejal: "Svobodno združevanje, prostovoljne zveze, ki jih podpirajo kongresi - to je dovolj, da si zagotovimo zmago."

Londonski kongres II. internacionale in obračun z anarhizmom.

Za naslednji, londonski kongres II. internacionale, so se socialisti začeli pripravljati že leta 1894. V tisku so obravnavali vprašanja, ki naj bi prišla na dnevni red londonskega kongresa. Ko je časopis Le Socialiste komentiral agrarni program francoske Delavske stranke, je zapisal: "Mednarodni kongres v Londonu mora izoblikovati iz vseh nacionalnih programov mednarodni program,

ki bi vsakemu narodu prepustil njegovo specifično taktiko, vsem pa bo predpisal le splošna načela." (Le Socialiste, 1. Septembra 1894). Temu mnenju so se pridružili mnogi socialisti.

Voditelji angleških delavcev in socialističnih organizacij, ki jim je bilo naročeno, da skličejo londonski kongres, so leta 1895 sklicali pripravljalni komite. Prevladujoč ton so delu tega komiteja dajali voditelji Parlamentarnega komiteja, ki so si prizadevali oslabiti vodilno vlogo socialistov. Pripravljalni komite je zahteval, naj dodajo k nazivu londonskega socialističnega komiteja tudi besedo "sindikalni". Pripravljalni odbor, ki so ga izvolili na züriškem kongresu, se je s tem predlogom strinjal, v zameno pa je vztrajal, da ne opusti pogojev, ki so anarhistom preprečevali udeležbo na kongresu. V vabilu na kongres, ki ga je sestavil Pripravljalni odbor marca 1896, so poudarili, da lahko sodelujejo na londonskem kongresu le tisti, ki priznavajo nujnost delavskih organizacij in njihove udeležbe v političnem boju, pri čemer so opozorili na opredelitev politične dejavnosti, ki so jo sprejeli na züriškem kongresu.

Voditelji Pripravljalnega odbora niso želeli sklicati mednarodne pripravljalne konference, toda podpirali so zveze z voditelji inozemskih socialističnih strank, posebno še z nemško socialnodemokratsko stranko. Liebknecht in Keir Hardie sta se dogovorila, da ne bodo dopustili udeležbe anarhistov na kongresu. Keir Hardie je pozival k strpnosti in se prizadeval, da bi na kongresu prisostvovali vsi, ki se označujejo kot socialisti. Liebknecht je zavrnil njegovo idejo o sklicanju Mednarodne socialistične alianse. Pripravljalni odbor je za sestavo dnevnega reda dobil okoli 90 predlogov. V dnevni red je vključil obravnavo 17 vprašanj, od katerih so mnoge obravnavali že na poprejšnjih kongresih, vendar je bilo treba stališča

podrobneje opredeliti in dopolniti.

Na kongres so se pripravljali tudi anarhisti. Že leta 1895 je v anarhističnem časopisu "Les temps nouveaux" izšel Kropotkinov članek, v katerem je svetoval anarhistom, naj dobijo od trade-union mandate za londonski kongres in socialistom vsilijo razpravo. Ker so na prejšnjih mednarodnih socialističnih kongresih anarhisti delovali razdrobljeno, so to pot sklenili, da bodo na londonskem kongresu nastopili organizirano. 26. julija 1895 se je začel v Londonu kongres anarhistov vseh dežel. Večino mandatov so dobili od sindikatov. Na zasedanju so sklenili, da se bodo predvsem prizadevali doseči, da se kongres v vabilu odreče formuli, sprejeti na züriškem kongresu, ki je anarhistom onemogočala udeležbo na kongresu. Francoski anarhisti so menili, da bi bila odsotnost anarhistov na kongresu upravičena le tedaj, če bi vsi sindikalni delegati priznali nujnost parlamentarnega boja.

Organizatorji londonskega kongresa niso predvidevali možnosti, da se bodo na kongresu srečali z mednarodno frakcijo anarhistov, ki se bo vztrajno in uporno prizadevala, da uresniči svoj načrt, kar bi dezorganiziralo kongres. Boj socialistov z anarhisti se je začel takoj ob začetku kongresa, ko so se delegati zbrali pred otvoritvijo kongresa zjutraj 29. maja, da bi iz svoje srede izvolili komisijo, ki naj bi preverila mandate. Pri angleški delegaciji so to izvedli, ob tolerantnosti različnih usmeritev, v skoraj slavnostnem vzdušju. Angleško delegacijo je sestavljalo 475 delegatov, od katerih jih je 185 predstavljalo sindikate, 120 Socialnodemokratsko federacijo, 115 Neodvisno delavsko partijo, 22 Društvo fabijevcev, ostali pa so predstavljali manjše skupine. Brez konfliktov so preverili mandate delegatov Belgije, ZDA, Švedske, Madžarske, Romunije, Bolgarije, Avstrije, Portugalske,

Srbije in Hrvatske, Toda pri drugih delegacijah je prišlo do zapletov. Nemška delegacija je izključila iz svojih vrst 6 anarhistov, ki so skušali izkoristiti mandate sindikatov in celo zadrug; priznali so 46 mandatov in kasneje še dva. Italijanska delegacija je izključila 7 odkritih anarhistov; v njej je ostalo 13 delegatov, med katerimi so nekateri simpatizirali z anarhisti. Švicarska delegacija je izključila 3 anarhiste, španska dva, danska pa enega. V holandski delegaciji, ki je štela 14 delegatov, so bili anarhisti v večini. Manjšina jih ni mogla izključiti, za razcep pa se niso odločili. Oster konflikt se je razvnel v vrstah francoske delegacije. 56 delegatov od 113, ki so zastopali Francosko delavsko stranko in Neodvisne socialiste, na čelu z Lafargue-om in Jauresom, je zahtevalo izključitev anarhistov, ki so dobili mandate od sindikatov. "Anarhisti nikogar ne predstavljajo", je izjavil Lafargue, "njihova prisotnost pa bi v očeh naših tovarišev pomenila ogromno škodo, ker bi poistovetili delavski razred Francije, ki ne simpatizira z anarhisti, z anarhizmom." (Justice. Special daily congress issues No 5, 1. avgusta 1896). Lafargue je govoril v imenu francoske Delavske stranke, ki je dejansko predstavljala 9/10 vsega delavskega gibanja Francije. (Justice, 29. julija 1895). Jaures, kot voditelj Neodvisnih socialistov, je prav tako protestiral proti anarhistom in zahteval, da prekinemo stike z njimi. Toda večina delegatov - 57 ljudi, vključno z blanquisti z Vaillantom na čelu, allemanisti in predstavniki številnih sindikatov ter sami anarhisti, so nasprotovali izključitvi.

V dvorani so bila v navzočnosti 2000 ljudi zasedena vsa mesta. Med publiko na galerijah je bilo tudi mnogo anarhistov. V parterju je zasedlo svoja mesta okoli 700 predstavnikov delavskih in socialističnih organizacij iz 22 dežel. Na kongresu so prevladovala tri osnovne usmeritve: revolucionarni socialni demokrati, reformisti ter odkriti in prikriti anarhisti. V predsedstvu so zavzeli mesta vidni predstavniki de-

lavskih strank iz vseh dežel. Kongres je otvoril predsednik Parlamentarnega komiteja Kauī. Pozval je delegate, naj bodo strpni do različnih mišljenj oziroma sredstev boja, toda trdni in strnjeni morajo biti glede ciljev. (Verhandlungen ... London, str. 4). Za njim je nastopil Zinger. Opozoril je, da Engelsa ni več med njimi in poudaril: "Toda njegov duh, njegov nauk nas vodi." (Ibidem).

Spopad z anarhisti se je začel takoj po Zingerjev nastopu, ko je ta predložil, naj potrdijo formulo o pravici do pri-glasitve na kongres v obliki, kot jo je sprejel züriški kongres. Anarhisti pod vodstvom Kornelissena, Nieuwenhuīsa in Malateste so dvignili krik in vik. Zahtevali so besedo za svoje govornike, njihovi privrženci na galerijah pa so kričali vsevprek. Delo kongresa je bilo onemogočeno. Predsedujoči Kauī je bil prisiljen zaključiti zasedanje. Naslednjega dne so skrb za vzdrževanje reda na kongresu prevzeli delegati-prostovoljci.

Socialiste, ki so sodelovali v razpravi o pravici anarhistov, da se udeležijo kongresa, lahko razdelimo v dve skupini. Brvo so predstavljali tisti, ki so se zavzemali za dosledno izvajanje sklepov züriške resolucije o izključitvi anarhistov. Anarhiste je ostro kritiziral tudi Hyndmann; menil je, da anarhisti niso socialisti, v sindikatih pa nastopajo samo zato, da bi jih uničili. (Verhandlungen... London, str. 7). Navedel je prepričljiva dejstva, da so si anarhisti zastavili za cilj, da vsilijo diskusijo in spodkopljejo kongres. Izjavil je: "Prišli niso zato, da bi delali, temveč zato, da bi povzročali nemir." (Ibidem). Hyndmanna je podprl Jaures, ki je v svojem govoru dokazoval nujnost političnega delovanja. "Da bi spremenil kapitalistično družbo v socialistično, izkoriščamo politično oblast, oblast države. Zato se moramo boriti za oblast, jo priboriti delavskemu razredu." (Ibidem, str. 6). Jaures je pripomnil, da takšno postavljanje vprašanja ne zmanjšuje pomena

ekonomskega boja in vloge sindikatov, ki se morajo boriti za vsakdanje interese delavcev, vzgajati in proučevati množice. Jaures je precenjeval vlogo parlamentarizma, ki je po njegovem mnenju predstavljal pomembno orodje v rokah delavskega razreda za njegovo osvoboditev. (Ibidem, str. 7).

Druga skupina se je zavzemala za popustljivejši odnos do anarhistov, čeprav ni odobraval anarhizma; dovolili naj bi jim sodelovanje na kongresu. K takšni strpnosti so pozivali delegati (Keir Hardie, T. Man), ki so hoteli "strniti vse borce, pa naj se zavzemajo za socialne reforme ali za socialno revolucijo." (Ibidem). Zavzemali so se za popolno svobodo mišljenja. Takšna stališča so bila z vidikov revolucionarnih socialistov škodljiva. Anarhistom bi odprla vrata na kongres in onemogočila boj proti reformistom. Nieuwenhuis, ki je z anarhističnih pozicij nastopil proti züriškim pogojem, se je prav tako zavzemal za "svobodo mišljenja" in protestiral proti monopolu Liebknechta in drugih predstavnikov marksizma in socialističnega gibanja. Da bi dokazal, da so anarhisti socialisti, se je Nieuwenhuis skliceval na dela Reckluja in Kropotkina. Pridrževal si je pridobiti delegate sindikatov, ki niso bili zadovoljni z rezultati parlamentarnega boja, ki je bil v središču pozornosti mnogih voditeljev socialističnih strank. Ko je dopustil možnosti udeležbe delavcev v političnem boju, je Nieuwenhuis ostro obsodil tiste, ki so menili, da je treba voditi boj tudi v parlamentu. Označil jih je kot "parlamentarne socialiste". (Verhandlungen, London str. 8).

Za züriške pogoje je enotno glasovalo 18 delegacij. Proti izključitvi anarhistov sta glasovali dve delegaciji: francoska in holandska, toda v delegacijah ni bilo soglasja. V francoski delegaciji so sprejeli sklep, da bodo glasovali v zaščito anarhistov, le z enim glasom večine, v holandski delegaciji pa je 9 anarhistov preglasovalo 5 so-

cialnih demokratov. Holandski privrženci anarhistov so se začeli imenovati "antiparlamentarni komunisti". S takšnim poimenovanjem so skušali zavesti predstavo, da jih ne bi izključili s kongresa. Anarhistom bi tak ukrep dal povod za demagoški napad na kongres, vendar je predsedstvo zadevo predalo v obravnavo mandatni komisiji.

Procedura potrditve mandatov se je zapletla in zavlekla z novimi konflikti, ki so jih povzročili anarhisti. Če so jim anulirali sindikalne mandate, so izkoristili zadružne. Kolovodji anarhističnih nastopov sta bila Landauer in Malatesta. Ne glede na ostre nastope Adlerja in Mile-randa proti anarhistom je kongres zaradi neodločnosti večine delegatov potrdil mnogo mandatov angleških, holandskih, in francoskih anarhistov. Izključenih je bilo 22 odkritih anarhistov. Med njimi so bili Nemci, Italijani, Španci in drugi. Vsekakor je londonski kongres prekrižal načrte anarhistov. Šele po izključitvi anarhistov je kongres lahko nadaljeval z delom. Medtem ko so revolucionarni socialisti v Bruslju in Zürichu storili korak naprej v boju z anarhizmom, so se na londonskem kongresu omejili na obrambo. Na kongresu niso sprejeli nobene nove resolucije, ki bi omejila možnosti anarhistov za dejavnost v delavskem gibanju in razkrinkala prikriti anarhizem, ki se je vgnezdil v sindikatih. Boj proti anarhistom še zdaleč ni bil končan. Na kongresu so ostali Nieuwenhuis in njegovi somišljeniki. Med delegati so bili tudi takšni, ki se niso zavedali nevarnosti anarhizma, ali pa so simpatizirali z njim. Prav zaradi tega je prišlo po overovitvi mandatov do razcepa v francoski delegaciji. Manjšina 47 delegatov francoske delegacije, katere večina je korakala pod anarhistično zastavo. (Verhandlungen... London, str. 12). Predstavniki Delavske stranke in Neodvisnih so kategorično zahtevali, z grožnjo da bodo sicer zapustili kongres, naj kongres prizna samostojnost njihove delegacije in jim zagotovi ustrezno

število mest v komisijah kongresa. Ko je Millerand utemeljeval to zahtevo, je poudaril načelen značaj nesoglasij in opozoril, da prav ta manjšina predstavlja interes večine francoskih delavcev.

V tem sporu sta Vaillant in Alleman nastopila proti francoski Delavski stranki in Neodvisnim. Izjavila sta, da uživata podporo večine, to je 52 francoskih delegatov. Skušala sta zmanjšati pomen spora in preprečiti razcep, češ da gre le za osebne razprtije. Toda večina kongresa - 14 delegacij - je podprla stališče 47 francoskih delegatov.

Dosledna linija Guesde-a in Lafargue-a v odnosu do anarhistov je bila vsekakor pravilna, kar pa ne pomeni, da je bila tudi njuna taktika najbolj primerna. Glavna govornika manjšine sta bila Jaures in Millerand. V svojih nastopih sta močno precenjevala pomen parlamentarnega boja, kar je dajalo anarhistom povod za napade. Voditelji Delavske stranke na kongresu niso izkoristili vseh možnosti, da bi izolirali anarhiste, čeprav so se mnenja med obravnavami in glasovanjem razhajala skoro v vseh vprašanjih.

Ko je začel kongres obravnavati vprašanje političnega boja, je Nieuwenhuis v imenu 9 holandskih delegatov izjavil, da bodo zapustili kongres, če bo opustil "ekonomske principe stare internacionale" in se spremenil v "sektaški" in v "povsem parlamentarni kongres". S takšno utemeljitvijo je nato 9 Holandcev med razpravo zapustilo zasedanje in se odreklo nadaljnji udeležbi na kongresu. Manjšina petih holandskih delegatov se ni podredila anarhistom. Vliegen je izjavil, da predstavlja holandsko Socialistično stranko in bode do v delu kongresa sodelovali kot samostojna delegacija. Takoj za skupino Nieuwenhuisa je kongres demonstrativno zapustilo tudi nekaj odkritih francoskih anarhistov. Med delegati pa je ostalo še mnogo prikritih anarhistov.

Pri obravnavanju agrarnega vprašanja je v boju z anarhisti nastopilo zatišje. Anarhisti se niso oglašali, čeprav so bili navzoči Nieuwenhuis in njegovi privrženci. Agrarna resolucija, ki jo je predložila komisija, je bila skoraj kopija resolucije, ki so jo sprejeli v Zürichu. V njej so poudarili nujnost uvedbe skupne lastnine na zemljo in potrebo, da je treba pritegniti v delavske stranke vaški proletariat. Vsem partijam so priporočili, naj preučijo raznolikost agrarnega vprašanja in sestav kmečkega prebivalstva v svojih deželah in tem ugotovitvam prilagodijo svoj agrarni program.

Do novega spopada z anarhisti je prišlo v zvezi z obravnavanjem osnutka resolucije o političnem boju, ki ga je kongresu predložil Anglež Lansbury. V osnutku je bilo poudarjeno, da pomenijo političen boj vse oblike organiziranega boja za osvojitve oblasti, ki je pomembno sredstvo za osvoboditev proletariata in ustanovitev mednarodne socialne republike. (Verhandlungen... London, str.17). V osnutku so kot eno osnovnih gesel političnega boja formulirali tudi zahtevo po samoodločbi narodov pod zastavo socialne demokracije. Poseben pomen je imela obsodba kolonializma. V resoluciji so poudarili: "Kakršnikoli bi bili religiozni in civilizatorski izgovori za kolonialno politiko, ima le-ta vselej za cilj razširitev kapitalistične eksploatacije v izključnem interesu kapitalističnega razreda." (Verhandlungen... London, str. 18).

Osnutek resolucije je tudi opozoril, da je osvoboditev žensk sestavni del boja za osvoboditev delavskega razreda in zato morajo ženske v vseh deželah sodelovati v političnem boju in v političnih organizacijah skupaj z moškimi. Pred delavce so postavili zahtevo, da se samostojno in neodvisno od meščanskih strank borijo za enako volilno pravico vseh odraslih.

Osnutek resolucije so napadli "z leve" in "z desne". Francoski delegat (Tortelier) je po odhodu Nieuwenhuisa in njegovih prijateljev skušal delegatom dokazati, da francoski delavci ne želijo sodelovati v političnem boju, "ampak vodijo ekonomski in sindikalni boj za svojo osvoboditev". Izjavil je, da je mogoče osvoboditi delavski razred s prenehanjem plačevanja davkov in z odpravo dedne lastnine.

Predstavniki liberalne smeri starih angleških trade-unionov Henessi je zahteval, naj iz resolucije črtajo zahtevo po neodvisnosti delavcev od vseh buržoaznih strank. Podprli so ga Fabijevci. Osnutek resolucije so branili Jaures, Karren, Bebel in Ferri, ki so na osnovi izkušenj delavskega gibanja svojih dežel dokazovali, da je nujen samostojen politični boj delavskega razreda. Opozarjali so na nujnost boja v parlamentu, vendar so pomen parlamentarizma prece-
njevali. V svojih nastopih so odločno kritizirali tako anarhiste kot stare trade-unione. Anarhisti za svoja stališča niso dobili podpore in so izgubili upanje, da bodo našli zaveznike med delegati na kongresu.

29. julija 1892 se je zbralo nekaj desetih anarhistov iz različnih držav v Sankt Martin's Hallu. Na pobudo Nieuwenhuisa so se konstituirali v "konferenco revolucionarnih komunistov in komunističnih anarhistov". Der Londer Kongres..., str. 57). Med njimi so bili anarhisti, ki so jih izključili, ali pa so sami zapustili londonski kongres internacionale in nekaj tistih, ki so še sodelovali na marksističnem kongresu. Vidno vlogo so imeli Nieuwenhuis, Pellutier, Landauer, Malatesta, Gumplovitsch in drugi. Na predlog holandske delegacije so nameravali obravnavati ista vprašanja kot kongres internacionale in izdelati svoje resolucije kot nasprotno utež marksističnemu kongresu. Zaradi neenostnosti niso uspeli. Nekateri med njimi so se razglašali za dediče morale Tolstoja,

pozivali so k decentralizaciji industrije in h krepitvi kmečke lastnine, drugi pa so se zavzemali za okrepljeno centralizacijo. Platforma, ki jih je združevala, je bilo nekaj dogem, ki so jih na različne načine poudarjali v svojih govorih in resolucijah. Marksizem so razglašali za "jezuitski nauk" in "glavno zlo" za delavsko gibanje. Zanikali so nujnost države prehodnega obdobja, oziroma karkšnekoli oblasti (zlasti so nasprotovali etatistični obliki proletarske oblasti v prehodnem obdobju). Množično splošno stavko so razglasili kot edino sredstvo za doseg svojih ciljev. Sprejeli pa so pomemben sklep, naj anarhisti posvetijo posebej pozornost propagandi in praktičnemu delu v sindikatih in zadrugah.

Zasedanje, ki je trajalo tri dni, je bilo središče anti-socialistične anarhistične propagande. Na njem so klevatali socialistični kongres in voditelje socialistov.

Odhod jedra anarhistov z londonskega kongresa internacionale je omilil napetost in omogočil, da je kongres nadaljeval z delom; vrsto vprašanj so rešili hitro in skoro brez sporov.

Diskusija je ponovno vzplamtela ob obravnavanju vojnega vprašanja. Za to vprašanje je bila na kongresu imenovana posebna komisija, katere poročevalec je bil nemški socialist Wurm. Komisija je soglasno sprejela resolucijo, ki jo je Wurm predložil plenumu kongresa. Resolucija je delavski razred pozivala na neusmiljen boj proti militarizmu in vojni nevarnosti. Ugotavljali so: "Glavni vzroki vojn v kapitalistični družbi niso niti religiozni, niti nacionalni, ampak ekonomska nasprotja vladajočih razredov v raznih deželah. "V osnutku so opozorili na neučinkovitost pacifističnega gesla: "Dol z orožjem!" in obsodili tajno diplomacijo. Zahtevali so ustanovitev arbitražnih

razsodišč za mirno poravnavo mednarodnih sporodv. Te naloge pa bo delavski razred lahko uresničil samo, če bo imel dovolj močan vpliv na zakonodajo in bo v okviru mednarodnega socializma dosegel resnično bratstvo med narodi.

Na splošno so na kongresu militarizem pravilno ocenili. Avtorjem resolucije lahko očitamo le, da so precenjevali parlamentarni vpliv in so samo v pacifističnih predlogih videli sredstva za preprečevanje vojne, medtem ko revolucionarnih sredstev niso upoštevali, čeprav so v komisiji razpravljali tudi o takšnih predlogih. (Verhandlungen..., London, str. 42-43).

Anarhisti, ki so še ostali na kongresu, so ponovno skušali braniti nujnost splošne stavke ob začetku vojne. Z njimi je simpatizirala večina francoske delegacije, ki se je izrekla proti oborožitvi ljudstva in izkoriščanju parlamenta za vpliv na zunanjo politiko vlade. Menili so, da oborožitev ljudstva pomeni ustvaritev milicé, ki bi bila tako kot armada v rokah buržoazije. Takšno stališče so podprli reformisti, ki so se nagibali k pacifizmu. Nekateri so si arbitražna sodišča razlagali kot pacifistični načrt ohranitve večnega miru v okvirih kapitalizma. Diskusija je pokazala šibkost anarhistov in omahljivost reformistov. Končno so resolucijo sprejeli brez sprememb.

Pri obravnavanju formule za prigrasitev na naslednji kongres se je spor ponovno razvnel. Ko je predsedstvo kongresa predlagalo, naj dopolnijo züriško formulo s stavkom, da anarhistov na naslednji kongres ne bodo povabili, so francoski anarhisti in njihovi privrženci proti temu protestirali. Toda večina delegatov je podprla predsedstvo, kar je omogočilo zmago marksistov.

Anarhistom so bila vrata v internacionalo zaprta, kar je pomemben rezultat londonskega kongresa. Sprejeta je bila vrsta marksističnih resolucij, ki so omogočile širjenje fronte razrednega boja, opredelile so konkretne naloge delavskih organizacij in posplošile njihove izkušnje. Priporočile so dragocena sredstva in metode boja ter opozorile na perspektive razvoja. Med takšne dokumente je spadala predvsem resolucija o politični dejavnosti in ekonomski politiki.

Reformisti so se v Londonu okrepili. Zavirali so rešitve aktualnih vprašanj, izkoristili so netočnosti in nedoslednosti v nekaterih resolucijah in jih tolmačili v reformističnem duhu. Kongres je bil v središču zanimanja tiska. Meščanski tisk, ki je izkoriščal "informacije" anarhistov, je širil izmišljotine o razkolu ter izražal dvome v uspešnost kongresa. Anarhisti so kongres označevali kot sektaški, jezuitski. Prezidijsko so očitali; da je vsiljeval svoje mišljenje, delegati kongresa pa so glasovali pod taktirko predsedstva, ki je bilo pod "knuto Marxove družine".

Londonski kongres je predstavljal važno prelomnico v razvoju hitro napredujočega delavskega gibanja. Bil je to zadnji kongres v predimperialističnem obdobju kapitalizma. Prvo obdobje razvoja II. internacionalne je bilo končano. Glavni rezultat tega obdobja dejavnosti Internacionalne je bila utrditev hegemonije marksizma v mednarodnem delavskem gibanju. Odkriti nasprotniki marksizma so bili razbiti, ali pa so se približali marksizmu, priznali nujnost političnega boja in družbene lastnine na sredstva za proizvodnjo. Kot prva internacionala je tudi druga odprla svoja vrata vsem množičnim organizacijam delavskega razreda, ki so se v osnovnih vprašanjih solidarizirale z marksisti, kar je omogočilo idejni dvig delavcev na višjo raven. Važen

rezultat aktivnosti II. internacionale v njenem prvem razdobju je bila tudi krepitev mednarodnih zvez. II. internacionala se je oblikovala in rasla kot prostovoljno združenje nacionalnih socialističnih strank in sindikatov. Mednarodni socialistični kongresi so bili ustreznega oblika, ki je odgovarjala tedanjim pogojem in bližnjim nalogam socialističnega gibanja.

Proti koncu 90-tih let 19. stoletja je bila hegemonija marksizma v mednarodnem delavskem gibanju nesporna. Skupine in krožki anarhistov po nekaterih evropskih mestih so bili maloštevilni in niso imeli vpliva med delavci. Mednarodna konferenca anarhistov v Rimu leta 1898 ni mogla okrepiti njihovih pozicij. Anarhistično gibanje se je nekoliko okrepilo v letih gospodarske krize. Francoskim anarhistom je uspelo osnovati takoimenovani Korespondenčni biro. Kasneje, v juniju 1904, so anarhisti na konferenci v Amsterdamu osnovali Mednarodno antimilitaristično asociacijo, ki je propagirala splošno mednarodno stavko v primeru vojne. (L'Association Internationale Antimilitariste, Paris 1906). Toda anarhisti sá niso več mogli priporiti nekdanje populizma, ker so nadaljnji razvoj kapitalizma, zaostritev razrednega boja in dejavnosti marksistov dvignili osveščenost in organiziranost delavskih množic.

Pod vplivom socialnodemokratske ideologije je doživela evolucijo tudi anarhistična ideologija. Guillaume, ki je Bakunina podpiral v konfliktu z Marxom, je še nadalje zavračal metode političnega parlamentarnega boja, zavračati pa je začel tudi anarhistične metode oboroženih vstaj in političnih atentatov. Z množičnim razvojem sindikalnega gibanja je začel v sindikatih gledati najbolj učinkovit instrument razrednega boja in hkrati organ, prek katerega lahko delavski razred sam prevzame proizvodnjo. Guillaume je kot anarhist postal predhodnik

anarhosindikalizma. Vse več anarhistov je krenilo po poti, ki jo je načrtoval londonski mednarodni anarhistični kongres leta 1896. Začeli so opuščati tezo, da ustvarjajo zgodovino heroji in opuščali so tudi individualni teror. Vztrajali pa so, da ni treba organizirati samostojnih delavskih strank. Sindikate in združništvo so razglabljali za temelj socialistične družbe. Začeli so se nagibati k cehovskemu ali sindikalističnemu socializmu. Bučne besede o splošni ekonomski stavki so jim bile dežnik za prikrivanje te revolucije. Take nazore in taktiko so označevali kot anarhosindikalizem.

Prvi so na pot anarhosindikalizma stopili francoski anarhisti. Njihov teoretik Sorel je priznal možnost udeležbe delavcev v političnem boju, ako ta udeležba neposredno služi ekonomskim interesom delavcev, toda zavračal je vsako državo, tudi proletarsko. Francoske anarhosindikalistične stranke so posnemali nemški, švicarski, italijanski in španski anarhisti. Izkoristili so spontana revolucionarna nagnenja delavstva za okrepitev svojega vpliva v delavskem gibanju nekaterih dežel. Socialisti tedaj niso vodili aktivnega in sistematičnega boja proti anarhosindikalizmu, čeprav je njegovo širjenje zaviralo rast socialističnega gibanja.

Veliko nevarnost za socialistično gibanje je tedaj predstavljal tudi reformizem. Anarhisti so nastope revizionistov - bernsteinovcev in ministerialistov - označevali kot "krah marksizma". Kritizirali so marksiste, zlasti še nemško socialnodemokratsko stranko zato, ker so po njihovem mnenju marksisti kapitulirali pred oportunizmom. Nieuwenhuis je leta 1900 trdil v časopisu Humanité Nouvelle, da uživajo delavci v kapitalizmu več svobode, kot jo bodo imeli v socialistični družbi. (Die Neue Zeit, Bd. II, 1899-1900, str. 476).

Revolucionarni sindikalizem je bil močan zlasti v romanskih deželah (Francija, Italija). Njegovi teoretiki so bili bivši anarhisti, ali pa ljudje, ki so se nagibali k anarhizmu. Taktika revolucionarnega sindikalizma je močno spominjala na taktiko starega anarhizma. Stari anarhistični pučizem, čeprav brez atentatov, je še vedno imel pomembno vlogo; predstavljal je eno najpomembnejših oblik anarhistične "propagande z dejanjem". Celo splošna stavka, ki so jo revolucionarni sindikalisti tako radi postavljali proti parlamentarizmu in jo razglašali za najbolj učinkovito sredstvo za osvoboditev delavskega razreda, je postala v njihovih govorih in brošurah žalostno podobna anarhističnim pučem.

Predstavnik anarhosindikalizma Victor Griffuelhes je na mednarodni konferenci sindikatov, kot sekretar Confédération générale du Travail, 3. aprila 1897 označil bistvene značilnosti francoskega sindikalizma. Sindikalizem v Franciji je označil kot teorijo, ki zajema in pojasnjuje vso dejavnost delavskega razreda. Medtem ko so bili v Nemčiji sindikati množični in močni, so v Franciji, namesto sindikatov, imeli sindikalistično teorijo. Razliko med nemškimi in francoskimi delavci je takole utemeljeval: "Nemški delavec ne pozna svobodnega duha svobode kritike, ki je naša osnovna poteza; vselej je vkljenjen v okove strahu. Francoskega delavca pa nasprotno oblikujeta pogum in neodvisnost. Ničesar se ne boji. Ne priznava nobene avtoritete, slepa pokorščina nadrejenim mu je tuja. "Svojim poslušalcem je Griffuelhes svetoval, naj nikar preveč ne razmišljajo, kajti tisti, ki preveč premišljuje, se nikdar ne more odločiti, vrhu tega pa vsega tako in tako ni mogoče predvideti. Vse to brbljanje si je izposodil pri Bakuninu. Osnovni princip, ki so ga poudarjali revolucionarni sindikalisti, je bila absolutna svoboda individuumu.

Na kasnejših kongresih II. internacionale, do njenega razpada leta 1914 anarhisti niso sodelovali, zastopani pa so bili anarhosindikalisti. Razpravljali so o stavkovnem gibanju, o pomenu in vlogi politične stavke kot važnem orožju boja delavstva itd. Mednarodno splošno ekonomsko stavko v anarhosindikalistični interpretaciji so zavračali kot utopistično, saj so jo anarhosindikalisti demogoško tako formulirali, da bi delavce pritegnili z levimi frazami in njihovo pozornost odtegnili od sredstev, ki so jih predlagali socialni demokrati, posebno njihovo levo krilo.

Amsterdamski kongres je bil v primerjavi s pariškim kongresom (leta 1900) pomemben korak naprej. Delavstvu je priporočil kot novo orožje za boj množično politično stavko. Sindikalno gibanje je dobivalo vse bolj ofenziven značaj. Sindikalni boj se je v letih 1905-1907 prepletal z močnim gibanjem za demokratizacijo volilnega sistema v vrsti dežel, za izboljšanje socialne zakonodaje in razširitev pravic delavcev v Italiji, Franciji, Angliji, Srbiji in drugih državah. Delavci so vodili naporen in oster boj v parlamentih in na občinskih volitvah. Zaradi zaostrenega razrednega boja v letih 1905-1907 se je pospešeno krepila razredna zavest in aktivnost delavcev, povečal se je njihov priliv v socialistične stranke, poraslo je zanimanje za socialistični tisk in vse večje je bilo število tistih, ki so volili socialne demokrate. Ob povečani razredni zavesti in aktivnosti proletariata so hitro rastli tudi sindikati, ki so jih vodila načela razrednega boja. Delavci so v njih iskali podporo proti podjetnikom.

Levi socialni demokrati so kritizirali ne le desne, ampak tudi vodstvo nemške socialne demokracije zaradi precenjevanja parlamentarizma. Opozarjali so na odločilen pomen množičnih nastopov in v zvezi z bojem za

demokratizacijo zastavljati vprašanje množične politične stavke v Nemčiji. Menili so, da morajo socialni demokrati izkoristiti sleherno ljudsko revolucionarno gibanje, ga podrediti svojemu vodstvu in razredni politiki.

Na večer pred mednarodnim socialističnim kongresom v Stuttgartu so se v nacionalnih partijah povsod izoblikovala bolj ali manj jasna stališča do vprašanja militarizma. Med nemškimi in francoskimi socialisti so se glede tega vprašanja pokazala nesoglasja že na seji Biroja socialistične internacionale, ki je bila 10. novembra 1906 v Bruslju. (Bureau Socialiste International. Reunion pleniere du 10. novembre 1906. Bruxelles 1907, str. 61-62).

Pred socialisti je bila naloga, da dajo na stutgartskem kongresu odgovor o značaju in cilju vojne, ki se je približevala ter o sredstvih in načinih boja proti njej. Stuttgartski kongres je bil pred težko nalogo, da poda ne le oceno militarizma in njegovih posledic, ampak da nakaže tudi resnično pot boja proti bližajoči se vojni. Zato je povsem razumljivo, da je vprašanje o militarizmu in mednarodnih konflikatih izzvalo na kongresu dolgotrajno in ostro diskusijo. Desničarski in centralistični voditelji II. internacionale so skušali omejiti razpravljanje le na splošno deklaracijo o boju proti militarizmu ter obiti vprašanje konkretnih ukrepov boja delovnih slojev proti militarizmu. Diskusija o vprašanjih militarizma je dejansko razkrila slabosti, ki so se kazale v dejavnosti socialističnega delavstva. Na eni strani so se zelo jasno pokazale desno-oportunistične tendence, na drugi pa oportunistem "z leve", "levičarstvo", anarhistično frazerstvo. Glavni boj je na kongresu potekel med francosko in nemško večino, to je med Jauresom in Vailantom na eni ter Beblom in Vollmarjem na drugi strani. Ostro so kritizirali tudi polanarhistično resolucijo

Hervéja, ki je na stuttgartskem kongresu igral vlogo Nieuwenhuisa.*)

Hervé je predložil poseben načrt za boj proti vojni nevarnosti. Proletariat nima domovine, so razsojali herveisti, to pomeni, da se vsaka vojna vodi v interesu kapitalistov, to pa zopet pomeni, da se delavstvo mora boriti proti taki vojni." Na vsako objavo vojne, ne glede s katere strani bi prišla, mora delavstvo odgovoriti z vojno stavko in vstajo. "Hervé je zahteval vojaško stavko in vstajo vojakov takoj, ko bi izbruhnila vojna in to neodvisno od zgodovinskih pogojev. Lenin je o tem načrtu zapisal: "Hervéjev načrt je bil zelo preprost: Na dan objave vojne vojaki-socialisti dezertirajo, medtem ko rezervisti objavijo stavko in ostanejo doma. Stavka rezervistov ni le pasiven odpor; delavski razred bi skoraj začel odpor, vstajo, ki bi imela toliko več perspektiv, da se konča uspešno, ker bi se aktivna vojska nahajala na mejah." (Lenin, Soč. XV, IV, izd. str. 172).

Hervé se v svojih razglabljanjih ni spuščal v analizo značaja vojne. Obrambo domovine je imel za "birokratski buržoazni patriotizem". Izjavlja, da je proletariatu vseeno, pod katero nacionalno ali vladno etiketo ga izkoriščajo kapitalisti. Nacionalno vprašanje je ignoriral. Dejal je, da se proletariat ne zanima za nacionalno suženjstvo, da mu je vseeno pod kakšno nacionalno buržoazijo je njegova država, pod nemško monarhijo ali francosko republiko. "Vsaka domovina je samo krava molznica za kapitaliste. Ona je mačeha za vse proletarce, za katere ljubezen jim res ni potrebno, da drug drugemu raz-

*) Hervé G. je bil profesor zgodovine na College de Sens v Parizu. Bil je aktiven član Yonnske socialistične federacije, ki je od leta 1899 izdajala antimilitarističen časopis Le Pioupiou de l'Yonne. Na kongresu v Limoges je leta 1906 zastopal polanarhistično stališče, ki ga je branil tudi na socialističnem kongresu v Stuttgartu. Sodeloval je tudi v tedniku La guerre sociale, ki je začel izhajati leta 1906. Zaradi antimilitarističnega prepričanja je izgubil službo in bil večkrat obsojen.

bijajo glave." V polemiki z Beblom je poudaril, da se ne strinja z njegovim mnenjem, da bo mogoče v bodoči vojni razlikovati, kdo bi vodil ofenzivne in kdo defenzivne vojne. Dejal je, ako pride do vojne med velikimi državami, bo kapitalistični tisk razvil takšno nacionalistično agitacijo, da bo težko spoznati, kdo napada in kdo se brani. Pravilno je ugotovil, da socialno šovinistična taktika, prevedena v preprost jezik, pomeni: Delavci vseh dežel, pobijajte drug drugega! V svojem govoru je nemški socialni demokrati očitno opozoril na oportunističen ter je pozval, naj po francoskem vzoru okrepi antimilitaristični boj. Kongres je opozoril na neaktivnost nemške socialne demokracije za časa ruske revolucije in ob maroški krizi ter jo označil za glasovalni stroj, za "stranko z mandati in blagajnami, ki želi z glasovalnimi lističi osvojiti svet". (Compte rendu... a Stuttgart 1907, Gand 1911, str. 121-124). V komisiji Hervéjeve resolucije niso resno upoštevali. Italijanski predstavnik Costa je kritiziral tudi Beblovo resolucijo, ki jo je označil, da je preveč dogmatična in predstavlja le teoretično deklaracijo principov.

Večina kritikov, ki so v komisiji nastopili proti Hervéjevi resoluciji, ni podala marksistične analize njegovih stališč, ampak jih je ocenjevala iz svojega desno oportunističnega ali centralističnega zornega kota. Vaillant je na primer zavrl antimilitaristično geslo Hervéja, ne da bi sam predložil kake pozitivne predloge o sredstvih in metodah boja proti militarizmu. Predlagal je razorožitev države, demokratizacijo vojske in nadzorstvo nad zunanjjo politiko. Lažji spori naj se odstranijo s pomočjo zborovanj in resolucij, pri težnji pa je treba uporabiti učinkovitejša sredstva (Compte rendu... a Stuttgart 1907, Gand 1911, str. 127-128).

Edino dosledno marksistično oceno Hervéjevih stališč je podal Lenin. V tej zvezi je zapisal: "Hervé je na kon-

gresu branil polanarhistično stališče in naivo predlagal, da se na vsako vojno odgovori s stavko in vstajo.⁸ Hkrati je opozoril, "da Hervé na eni strani ni razumel, da je vojna nujni produkt kapitalizma in da se proletariat ne more odreči udeležbi v revolucionarni vojni, ker so takšne vojne možne in takšne vojne so v kapitalistični družbi. "Lenin je pisal: "Na drugi strani Hervé ni razumel, da možnost odgovoriti na vojno zavisi od značaja te krize, ki jo je izzvala vojna. Od teh pogojev je odvisen izbor vojnih sredstev, pri čemer je obvezno, da obstaja ta boj ne v zamenjavi vojne z mirom, temveč v zamenjavi kapitalizma s socializmom." Bistvo je v tem, "da se izkoristi z vojno izzvano krizo za pospešen zlom kapitalističnega razrednega gospostva." "Ocenjujoč herveizem je Lenin poudaril, da je herveizem, kljub vsem anarhističnim nesmisлом, skrival praktično zanesljivo osnovo: socializmu je dal pobudo v tem smislu, da se ne bi omejeval le na parlamentarna sredstva boja, ampak bi v množicah razvijal zavest o nujnosti revolucionarnih metod boja v zvezi s temi krizami, ki jih neizbežno nosi s seboj vojna. - Končno je dal pobudo v tem smislu, da je razvil v množicah bolj živo zavest mednarodne vzajemnosti delavcev in zavest o lažnivosti buržoaznega patriotizma. (Lenin, Soč. XIII, IV, izd. str. 64). Lenin je hkrati tudi opozoril, da Hervé ni znal povezati vojne s kapitalističnim režimom nasploh in antimilitaristične agitacije s celotnim delom socializma. "Načrt Hervéja - odgovoriti na vsako vojno s stavko ali vstajo, "Je pisal Lenin, "je pokazal popolno nerazumevanje, da uporaba tega ali drugega sredstva boja ni odvisna od predhodnega sklepa revolucionarja, ampak od objektivnih pogojev te krize, tako ekonomske in politične, ki jo bo izzvala vojna." (Lenin, Soč. XIII, IV. izd. str. 75). Na splošno je Lenin Hervéjevo stališče označil kot demagoško. Nasproti pasivnemu nasprotovanju vojni, ki ga je razvijal Hervé s svojimi levimi frazami, je Lenin postavil aktiven revolucio-

naren boj proti imperialistični vojni. Prav tako ni mogel obiti Hervéjeve demagoške izjave, da je socializem vseeno, ali jih zatira nemška monarhija ali francoska republika. V tej zvezi je zapisal, da proletaréc ne more biti brezbrížen in ravnodušen do politíčnih, socialnih in kulturnih pogojev svojega boja in po vse tem ne more biti ravnodušen níti nasproti usodi svoje države, toda usoda države ga zanima le v toliko, kolikor je povezana z njegovim razrednim bojem. (Lenin, Soč. XV, IV.izd. str. 171-172). O Hervéjevem odnosu do militarizma in vojne je Lenin dejal, da se že na prvi pogled vidi, da Hervé neoprostljivo meša ti dve vprašanji, da pozablja na vzročno zvezo med vojno in kapitalizmom. Če bi proletariát osvojil herveistično taktiko, bi se obsodil na brezplodno delo. Vso svojo borbena pripravljénost (beseda je o vojni) bi uporabil za boj proti posledicam (vojne), medtem ko bi pustil, da še naprej obstaja vzrok - kapitalizem. (Lenin, Soč. XV, str. 172). Lenin je nadalje poudaril, da se pri Hervéju "v polni meri kaže anarhistična metoda mišljenja. Slepa vera v čudodelno moč vsake 'action directé', izločitev te direktne akcije iz splošne socialno politíčne konjunktúre tudi brez njene najmanjše analíze, z eno besedo, svojevoljno meháníčno pojmovanje 'družbene analíze' (kot se je izrazil K. Liebknecht); je tu óčitno". (Ibidem).

Kot vidimo je Lenin pristopil k oceni vojne s konkretne-ga zgodovinskega stališča. V svojih poznejših delih pa je razvil marksističen nauk o pravičnih, neosvajalnih, osvobodilnih vojnah in o nepravičnih, zavojevalnih vojnah, ki imajo za cilj zavojevanje tujih dežel.

Najostrejši boj se je vodil v komisiji za militarizem in mednarodne konflikte med francosko in nemško večino, med Jauresom in Vaillantom na eni ter Beblom in Vollmarjem na drugi strani. Na splošno lahko trdimo, da nobena

teh resolucij ni podala ocene vojn s stališča imperalistične epohe. Francoski predstavniki, na videz zelo revolucionarni, so se glede taktičnih principov povsem skladali z Nemci. Principielne taktične razlike med Beblom in Jauresom dejansko ni bilo. Francoska resolucija, ki jo je predložila večina, je bila v osnovi sprejeta že na nacionalnem kongresu Enotne francoske socialistične stranke v Limogesu leta 1906. Razlika med obema resolucijama je bila manjša, kot je bilo videti na prvi pogled. Jaures in Bebel sta enostransko govorila o "obrambi domovine", ne da bi delala razliko med zaščito domovine v prejšnjih nacionalnih vojnah in zavojevalnim značajem tega gesla v imperialističnih vojnah.

Roza Luxemburg je v komisiji za militarizem in mednarodne konflikte tesno sodelovala z Leninom ter ostalimi predstavniki poljske demokracije. Delu v komisiji so sledili predhodni sestanki Lenina z levico nemških socialistnih demokratov, na katerih so podrobno razpravljali o poteh antimilitarističnega boja.

Preden je komisija resolucijo predala podkomisiji, je v komisiji v imenu ruske in poljske socialne demokracije objavila dopolnilne predloge oziroma popravke k Beblovi resoluciji. Za osnovo je Rozi Luxemburg in Leninu služila Beblova resolucija, v kateri je bila najpravilneje podana ocena zveze militarizma z imperialističnimi stremljenji kapitalističnih držav. Mnogo lažje sta vnesla svoje popravke v Beblovo resolucijo kot v Guesde-ovo, ki je bila mnogo manj opredeljena. Pri tem sta nedvomno tudi upoštevala, da je Beblovo resolucijo podpirala celotna nemška socialna demokracija, medtem ko je Guesde-ovo podpirala le manjšina francoske socialistične stranke. Popravki, ki sta jih predložila, so bistveno menjali pomen Beblove resolucije. V prvem odstavku sta z vso jasnostjo postavila militarizem v zvezo z imperializmom in tako poudarila njegovo novo svojstvo v pogojih imperiali-

stičnega obdobja. Podala sta tudi oceno zadnjih vojn kot tipično imperialističnih. Hkrati sta zavrnila Beblovo formulacijo o napadalnih vojnah in zastarelo delitev vojn na "obrambne in napadalne". Prav tako sta bistveno izmenjala Beblovo formulacijo o nacionalizmu in njegovih koreninah. V Beblovi resoluciji je bilo rečeno, da so vojne izzvane zaradi predsodkov enega naroda proti drugemu, to je, da se vojne objavljajo zaradi nacionalizma, lastnega naroda, ki ga gospodujejo razredi le izkoriščajo. V popravkih sta jasno izražila misel, da vojnem pomagajo tudi nacionalistični predsodki, ki se v civiliziranih državah sistematično gojijo v interesu vladajočih razredov. Zavrnila sta Beblovo formulacijo o predsodkih enega naroda proti drugemu in poudarila razliko med internacionalizmom delavcev in buržoazije. Podčrtala sta tudi vprašanje vzgoje mladine v socialističnem duhu. Pred socialno demokracijo sta postavila veliko nalogo množičnega socialističnega vzgajanja delavcev in mladine. Med najvažnejše popravke nedvomno spada poziv, da je treba "izkoristiti z vojno izzvano ekonomsko in politično krizo s ciljem, da se pospeši zlom kapitalistične razredne oblasti." To je bil revolucionaren zaključek, ki ga Beblova resolucija ni vsebovala. Takšno konkretno revolucionarno zahtevo antimilitarističnega boja II. internacionala na svojih kongresih dotlej še ni postavila. Čeprav levica na kongresu ni dajala tona diskusiji, je bil njen vpliv na končno formulacijo resolucije, zlasti zadnjega člena, očitno.

Lenin je poudaril, da je stutgartska resolucija rezultat številnih predelav, da je sicer znatno daljša, vendar je resnično bogata na mislih in jasno nakazuje naloge proletariatu. "V tej resoluciji", je pisal Lenin, "je združena ortodoksna strogost, to je edinstvena znan-

stvena marksistična analiza s priporočilom delavskim strankam za odločne in revolucionarne ukrepe boja."

(Lenin, Soč. XIII, IV. izd. str. 65). Po Leninovih izjavah so bili potrebni ogromni napor, preden je Bebel pristal na popravke. Nenehno se je skliceval na policijske pogoje, ki bi ogrozili obstoj nemške socialdemokratske stranke, če bi javno pozvala k revolucionarni dejavnosti. Lenin je poudaril, da je prišlo pred končno redakcijo popravkov do dolgotrajnih neposrednih razgovorov z Beblom. Popravki v prvi redakciji so govorili dokaj direktno o revolucionarni agitaciji in o revolucionarni dejavnosti. Ko so jih pokazali Beblu, je dejal, da jih ne sprejme, ker bi državno tožilstvo razpustilo partijske organizacije. Po posvetovanju z juristi in po mnogokratni predelavi teksta z namenom, da bi se revolucionarna misel legalno izrazila, so slednjič našli dokončno obliko, s katero se je Bebel strinjal.

Na plenumu kongresa je resolucijo v imenu komisije utemeljil Vandervelde. V svoji obrazložitvi je označil pomen predložene resolucije in "težave", ki so nastale glede zadnjega člena resolucije. Poudaril je, da ima vsak narod pravico, da brani svojo neodvisnost pred vsakim napadom od zunaj. Najboljše obrambno sredstvo je videl v ustanovitvi milice. (Compte rendu... a Stuttgart 1907, Gand 1911, str. 38). Viktor Adler ga je kot prevajalec dopolnil, da boj socialističnega proletariata proti militarizmu in vojni nudi neomejene možnosti. Poudaril je potrebo socialistične vzgoje proletariata in mladine: "Če bo mladina prežeta s socialističnim duhom, za kar so v vseh deželah v različnih oblikah dani pogoji, če bo socialistična vzgoja zajela ves narod, tedaj po prišel čas, ko ne bo mogoče več postaviti borbenemu proletariatu nasproti delavce, ki bi naperili orožje proti lastnim bratom." Dejal je, da vodilni razredi niso

slepi nasproti temu razvoju, ampak da kar dobro občutijo, da se vojne ne končajo uspešno za tiste, ki jih vodijo. "Vedo, da je bila posledica vojne za Francijo leta 1870 ne le buržoazna republika, ampak tudi Komuna, da je burška vojna povzročila Angliji padec konservativne vlade... Najslabše se je vojna končala za ruski carizem, ki je dobil v odgovor na vojno revolucijo, ki je ogrozila njegov obstoj in bo prinela verjetno njegov propad." (Tesarek A., Grosse Gestalten des Sozialismus. Victor Adler aus seinen Reden und Schriften, Bd. I, Wien 1947, str. 251-252; Comptes rendus... a Stuttgart 1907, Gand 1911, str. 393-395.)

Resolucija je bila na plenumu kongresa soglasno sprejeta. S to resolucijo so storili prvi korak k idejni strnitvi levih elementov v okviru II. internacionale.

Proti sklepom stuttgartskega kongresa so nastopili tudi anarhisti. Proti koncu avgusta 1907 je prišlo v Amsterdamu do dveh anarhističnih kongresov. Na prvem je bilo prisotnih 70 delegatov iz 12 držav. Kongres je izjavil, da ne želi imeti ničesar skupnega s socialnimi demokratami. Izrekel se je proti sleherni državi in proti političnemu boju. Delegati so sklenili, da "morajo biti sindikati osnovani na načelih ekonomskega odpora in upora ter na osnovi posamične iniciative in solidarnosti". (The International anarchist Congress, Amsterdam, 26-31. August 1907, London 1907, str. 21.22.). V primeru vojne so priporočali oboroženo vstajo. Individualnega terorja niso izključevali. Kongres je ustanovil Anarhistično internacionalo, izvolil Biro in ga pooblastil, da začne izdajati dnevnik.

Nasledniki Nieuwenhuisa, ki so vodili Mednarodno antimi-litaristično asociacijo, so 30. avgusta 1907 sklicali

drugi kongres, na katerem se je poleg Holandcev zbralo nekaj Švedov, Francozov in drugih. Kongres se je omejil na obravnavanje različnih osnutkov za splošne protivojne stavke v Hervéjevem duhu. Anarhisti so na ta način nekako izražali nezadovoljstvo delavcev z nazori in taktiko desnih socialistov in centra, niso pa imeli večjega vpliva na mednarodno socialistično gibanje.

Del marksistov je zaradi nerazumevanja novih pogojev boja in nalog revolucionarnega delavskega gibanja ter zaradi nedoslednega boja z revizionizmom, branil stara stališča. Zmote teh voditeljev so se v relativno mirnem obdobju kapitalizma začele oblikovati v sistem oportunističnih nazorov. V socialističnih strankah se je postopoma oblikovala nova struja - centralizem. Centralisti so se razglašali za zveste privrženca Marxa, za ortodoksne marksiste in marksistični center, ki združuje 'desne' in 'leve'. Lenin je centralizem ocenil za socialni produkt protislovij II. internacionale, ki je marksizmu zvest samo v besedah, dejansko pa je podrejen oportunizmu. (Lenin, Poln. soč. 26, str. 324). Ko so si centristi prizadevali pomiriti revizionizem z marksizmom, so ostro nastopali proti revolucionarnim socialnim demokratom. Trdili so, da je levica nagnjena k anarhizmu in levemu odklonu. V resnici pa je bila levica tesno povezana s proletarskimi množicami. Osredotočala se je na proučevanje novih pojavov v gospodarstvu in politiki ter vse bolj dojemala, da se približuje revolucionarno obdobje. Levica, ki je posplošila izkušnje razrednega boja, je usmerjala proletarijat k novim metodam boja; propagirala je množične nastope, zlasti množične stavke. Taktiko, izoblikovano v mirnem obdobju kapitalizma je bilo treba zamenjati in vse sile delavcev mobilizirati za boj proti imperikalizmu. Roza Luxemburg je zapisala, da je edino učinkovito sredstvo boja proti oportunizmu radikalni boj in razvijanje

novе revolucionarne taktike. Ob koncu mirnega obdobja kapitalizma se je začela oblikovati nova struja revolucionarnih socialistov, ki so jih označevali za "leve socialiste". Svoj boj so usmerjali predvsem proti imperializmu. Tej struji je na večer pred prvo svetovno vojno pripadala bodočnost...

UDK: 341.82(-15):329.385(-15)

Darko ITRAJN

K VPRASANJU TRANSFORMACIJE TEORETSKIH IN PRAKTICNIH
ASPEKTOV IDEOLOŠKE KONFRONTACIJE MARKSIZMA IN ANARHIZMA
NA GLEDJE NA KONTEKST NOVE LEVICE

V podobnih momentih ni mogoče brati zgodovine odpora med marksizmom in anarhizmom brez upoštevanja novejšega vpisa v dolgevrno kontinuiteto tega odnosa. Gre za to, da se ne moremo teoretično izvzeti iz polja ideološke boje, ki ga je v industrijski družbi vzpostavil kontekst nove levice. Del marksističnih piscev je prilagajal to očitno napako v poskusih potlačitve samega problema nove levice, in to s raznovrstnimi postopki, med katerimi lahko omenimo upr. lagodno zavrnite obstoja problema s partijskega stališča, redukcionalizem, ki sestoji v teoretično neizodostni definiciji celotnega kompleksa pojma nove levice (kot "anarhizma", "Studentskega ob. intelektualnega elita" itd.), dogmatizem starega tipa ipd. Takšna potlačitev samega problema ne more učinkovati drugače, kakor da zapade idealistični poziciji, ki jo nedvomno producira na nekaterih svojih koncih tudi marksistična diskusija. V samemarjenjem konteksta, ki ga je v moderno zgodovino vnesla nova levice, se namreč diskusija reducira na dileme, ki so obvladovale marksizem in delavsko gibanje vsaj pol stoletja nazaj. Kljub temu, da je vsa ta tradicija še vedno aktualna, pa ni mogoče trditi, da se aktualnost tradicije brez ostanka prekriva s teoretičnim problemom sedanje družbene prakse. Če je teoretični material te tradicije nedvomno reprezentacija arhe družbenih protislovij svoje lastne družbene strukturiranosti, je očitno, da bo poskus enostavne aktualizacije lahko predvsem teoretično neizodostna reprezentacija sedanjih družbenih razmerij včevši

RAZPRAVE

UDK : 141:82(-15):329.285(-15)

Darko ŠTRAJN

K VPRAŠANJU TRANSFORMACIJE TEORETSKIH IN PRAKTIČNIH
ASPEKTOV IDEOLOŠKE KONFRONTACIJE MARKSIZMA IN ANARHIZ-
MA GLEDE NA KONTEKST NOVE LEVICE

V sodobnem momentu ni mogoče brati zgodovine odnosa med marksizmom in anarhizmom brez upoštevanja novejšega vpisa v dozdevno kontinuiteto tega odnosa. Gre za to, da se ne moremo teoretično izvzeti iz polja ideološkega boja, ki ga je v industrijski družbi vzpostavil kontekst nove levice. Del marksističnih piscev je prispeval to očitno napako v poskusih potlačitve samega problema nove levice, in to z raznovrstnimi postopki, med katerimi lahko omenimo npr. lagodno zavrnite obstoja problema s partijskega stališča, redukcionizem, ki sestoji v teoretsko nezadostni definiciji celotnega kompleksa pojma nove levice (kot "anarhizma", "študentskega oz. intelektualnega elitizma" itd.), dogmatizem starega tipa ipd. Takšna potlačitev samega problema ne more učinkovati drugače, kakor da zapade idealistični poziciji, ki jo nedvomno producira na nekaterih svojih koncih tudi marksistična diskusija. Z zanemarjenjem konteksta, ki ga je v moderno zgodovino vnesla nova levica, se namreč diskusija reducira na dileme, ki so obvladovale marksizem in delavsko gibanje vsaj pol stoletja nazaj. Kljub temu, da je vsa ta tradicija še vedno aktualna, pa ni mogoče trditi, da se aktualnost tradicije brez ostanka prekriva s teoretskimi problemi sedanje družbene prakse. Če je teoretski material te tradicije nedvomno reprezentacija mreže družbenih protislovij svoje lastne družbene strukturiranosti, je očitno, da bo poskus enostavne aktualizacije lahko predvsem teoretsko nezadostna reprezentacija sedanjih družbenih razmerij v številni

ideološka razmerja. Kajti repeticija brez teoretske aktualizacije je metaforična figura. Marksizem kot teorija razrednega boja pa se kot teorija lahko razvija le s sprotnim zapopádanjem materialnih razmerij, torej tudi njihovih reprezentacij v ideoloških in teoretskih poljih. Metodološko gledano so prav ideološke reprezentacije tiste, ki pravzaprav omogočajo teoretski pristop k družbenim konfliktom, ki jih spričo perpetuiranja kapitalskih razmerij v svetovnem obsegu določa razredni boj. Toda razredni boj ne moremo razumeti kot nespremenljivo konstanto, če hočete v filozofskem pogledu kot bistvo, ki je variabilno samo v svojih pojavljanjih. Razredni boj je nujno razviden predvsem tako, da je bojevan. Iz tega torej izhaja, da je razredni boj zgodovinskega značaja in zmeraj dan v vsakokratnem zgodovinskem trenutku kot specifična večznačna razredna konstelacija. Nova levica tako zaznamuje določeno specifično konstelacijo, ki pa, kakor smo že namignili, ni enoznačna zaradi celotnega historičnega konteksta, ki ga sedaj lahko rekonstruiramo kot njeno možnost, ki je za nas aktualizirana v še zdaleč ne nevtralnih "formah".

Z ozirom na to, da nas tukaj v tem kontekstu zanima predvsem odnos marksizma in anarhizma, se prav glede na pojav nove levice prikaže vsaj od tradicionalne (npr. Marx - Bakunin) drugačna členitev te relacije. To ne pomeni, da je ta členitev izgubila svojo tradicijo, marveč da se je ta tradicija v tej členitvi bodisi jasneje pokazala, bodisi da je učinkovala na nove konfrontacije itd. Najprej se seveda moramo izogniti poenostavitvam in redukcionizmu, ki je novo levico videl ne kot neki vsaj relativno kvalitativno nov pojav, ampak jo je označil samo kot "novi pojav istega bistva" in je tako apliciral hierogliffe iz zgodovine za branje teksta napisanega v drugih znakih. Tako je bilo mogoče velikokrat prebrati v določe-

nih pisanjih, da je nova levica v celoti anarhizem, kar pa ne odgovarja že empiričnim faktom. V zvezi s tem smo najprej dolžni razbremeniti pravkar zapisano trditev možnosti nesporazuma - ne gre nam za obrambo nove levice pred očitkom anarhizma, gre nam samo za razbitje nerazvidnosti, ki jo ta, za razlikovanje imuni očitek nosi. Kajti pomembno je, da je nova levica dala svojo verzijo konfrontacije med marksizmom in anarhizmom. Poenostavitev oz. redukcionizem (ki je sicer eden med mnogimi, a nas tu detaljneje zanima), ki smo ga navedli je sicer mogoče razumeti, ker nekaj pomeni: očitna je njegova politična konotacija. Poleg tega pa je važneje ugotoviti, da se takšen redukcionizem opira na predmet svoje sodbe. Element politične obsodbe (redukcija celotnega kompleksa nove levice na anarhizem) mora torej biti v sami "stvari". Ta element je nedvomno neorganiziranost nove levice. Preden to razvijemo natančneje, pa moramo najprej razčleniti v osnovnih obrisih sam kontekst nove levice.

Sam termin "nova levica" označuje predvsem nemožnost preciznejše označbe sklopa ideologij, teorij in gibanj, ki se je manifestiral najprej v minulem desetletju. Mnoge različne grupacije, različen značaj "novolevičarskih" grup v različnih deželah itd. opozarjajo na to, da je v terminu nova levica zajeta tolikšna heterogenost, da je sam termin nadomestek, ki kondenzira medsebojno različne oznake. Če naj termin sploh kaj pomeni, če naj torej nosi kakršnokoli interpretacijo, ga je potrebno jemati strogo samo v temporalnem smislu. V tem pogledu nam namreč šele lahko izstopi pred očmi osnovna črta celotnega pojava, za katerega sedaj lahko rečemo, da pomeni vzpostavitev - v določenem pogledu lahko rečemo obnovo razredne fronte v poznem kapitalizmu. Najbrž ni potrebno širše utemeljevati, da se je razredna fronta v Evropi in Ameriki po drugi svetovni vojni

podrla. Vemo, da so s te fronte zlagoma odstopale mnoge nekoč delavske stranke, da v Ameriki delavski razred že dolgo nima stranke v omembe vredni obliki, in da je principu razrednega boja še zvestim komunističnim partijam po drugi svetovni vojni (posebej usodno tudi še prej) stalinizem v praksi onemogočil ohranjati ustrezno pozicijo v nacionalnih političnih prostorih kapitalističnih držav. K temu je potrebno prišteti še ofenzivni antikomunizem in rast prosperitete, ki je v končni instanci postala ekonomska osnova krepitve reformizma, ideologij razredne pomiritve in ideologije "konca ideologij". Vzpostavitev razredne fronte v takšnih razmerah, glede na diskontinuiteto ekonomskih pogojev in njihove specifične ideološke reprezentacije itd., ni mogla biti naloga volje kateregakoli razrednega političnega subjekta. Specifične historične okoliščine so nujno vzpostavljale potrebo po aktualizirani interpretaciji, če ne govorimo o spletu vseh "slučajnosti", ki se morajo konsolidirati zaradi potrebe po možnosti konstitucije subjektov - nosilcev ideje razredne konfrontacije. Ne bo odveč, če opozorimo, da nas nova levica zanima predvsem kot fenomen modernega kapitalističnega sveta. Če je v splošnem sploh mogoče opredeliti kakšen prispevek nove levice, potem je potrebno ugotoviti, da je nova levica v celoti postavila osnovno strateško vprašanje, ki ga je hladna vojna ekscentrirala, namreč vprašanje o revoluciji "v srcu kapitalizma". Če sklepamo z nivoja manifestacij nove levice na materialno osnovo, ki jo je novo polje ideološkega boja začelo na svoj način reprezentirati, vidimo, da je to osnovno strateško vprašanje naslovljeno danim pogojem moderne kapitalistične družbe. Seveda s tem nismo opredelili značaja ideologij, ki soustvarjajo celotni kontekst, in ki večkrat terjajo kritično konfrontacijo. Za sedaj nas zanima predvsem to, da se je v danem trenutku velikega konjunktturnega cikla svetovne kapi-

talske ekonomije, sprožila dokaj intenzivna leva kon-
testacija, ki je v ideološkem in teoretskem pogledu v
veliki meri obnovila vso idejno tradicijo delavskega
gibanja z mnogimi variantami anarhizmov in marksizmov.
Pri tem seveda bega vsakega "klasičnega" marksista dej-
stvo, da je ta obnova skupaj s specifičnimi obeležji
novega datuma, zrastle na drugem mestu kot bi jo "kla-
sični" marksist pričakoval: pri inteligenci, ki je v
modernem kapitalizmu tudi v socialnem pogledu drugačna
od inteligence devetnajstega stoletja. Morda bi mu v
tem primeru pomagala historična primerjava (čeprav je
takšno primerjanje seveda teoretsko vprašljivo), ki poka-
že, da je rasti delavskega gibanja v 19. stoletju bila
predhodna vznemirjenost med inteligenco in deklasirani-
mi elementi. Valu študentskih demonstracij je v novem
desetletju (ob vse jasnejših znakih ekonomske krize) sle-
dila tudi krepitev določenih form delavskega gibanja. Ven-
dar je potrebno poudariti, da imata obe primerjani dobi
sicer premalo stičnih točk z ozirom na konkretno konstela-
cijo, da bi nam primerjava lahko služila kako drugače kot
samo figura, ki namiguje na določen red historičnega pro-
cesa; figura, ki je produkt odčitavanja procesa, ki niko-
li ne more biti kompletna repeticijska, kajti že samo odči-
tavanje procesa je nujno premaknjeno od izvora jezika, v
katerem je formirano. To nam narekuje posebno previdnost
v teoriji. Jasno je v kontekstu tekstualne produkcije no-
ve levice mogoče dešifrirati različne oscilacije, mogoče
je dešifrirati anarhistične in anarhoide ideologije, mo-
goče je brati trockistične tekste, se ukvarjati s prob-
lemom "maoizma" itd. vendar pa je jasno razviden tudi
teoretski presežek ideološkega vrenja v vsem tem kon-
tekstu. Ta teoretski presežek, ki ga lahko štejemo kot
teoretsko investicijo v polju znotraj katerega se giblje
tudi intelektualno neinferiorni del marksistične teorije,
je seveda nemogoče ločevati od vseh nerazvidnosti kon-

teksta nove levice. Dešifrirati ga je mogoče kot mrežo razlikovanj, ki členi nerazvidnost izhodiščnega konteksta. Prav zaradi tega teoretskega presežka je nujno diferencirano pristopati h kontekstu temporalne oznake "nova levica". Teorija, ki je nedvomno iz tega konteksta razvila vsaj del svoje tematike je postavila več smeri modernega marksističnega raziskovanja. Te smeri se deloma pokrivajo z različnimi področji teorije, ki jih naj vsaj taksoativno naštejemo:

1) področje zgodovine delavskega gibanja in s tem seveda tudi marksizma in anarhizma. Na tem področju so zanimivi aktualni sestopi v zgodovino ruske revolucije in zgodovino nemškega delavskega gibanja. Delo teoretikov nove levice, kakršni so Rudi Dutschke, Bernd Rabehl itd. je vzpodbudilo podobne poskuse tudi drugod (npr. v ZDA Christopher Lasch, ki se ukvarja s problematiko razrednega gibanja v Ameriki).

2) področje iskanja teoretskih odgovorov na presečišču med marksizmom in psihoanalizo. Srečamo različne usmeritve v Nemčiji, Franciji in tudi v Angliji. Francoska smer je v tem kontekstu zavzela centralno pozicijo, potrebno pa je ugotoviti, da je v enem od svojih delov ta smer regresirala v tim. "nouvelle philosophie", kar pa ne zmanjšuje pomena preostalega dela te smeri, ki ni prodal svoje razredne intelektualne pozicije.

3) končno bi lahko našteali še celo vrsto drugih področij, med katerimi je seveda na prvem mestu ponovno aktualizirana kritika politične ekonomije, kritika meščanske filozofije in sociologije, politične teorije, estetske koncepcije itd.

Vsa ta produkcija teorije, ki je izšla iz konteksta nove levice je dominantno označena z marksističnim radikalizmom!

V tem je tudi osnovni razlog tega naštevanja glede na osnovno temo tega zapisa, ki nas ne zanima v deskriptivnem smislu, ampak nas zanima predvsem kot vprašanje. Če to vprašanje najprej artikuliramo kot vprašanje o tem, kje je mesto anarhizma v tem kontekstu, nam gre za nekaj drugega, namreč za materialistično razumevanje historičnih razlogov vedno prisotnega vzpostavljanja anarhizma, ki je kot se zdi premosorazmerno z vzpostavljanjem marksizma. Ta ugotovitev vsebuje določen teoretični problem; ali večno spremstvo anarhizma marksizmu pravzaprav označuje neko razmerje vzajemnosti, o karakteristikah katere bi celo bilo mogoče kaj izreči? Mnenje, za katero iščemo argumentacijo v kontekstu nove levice, je vsebovano v tem vprašanju. Toda predenga jasno artikuliramo moramo izpolniti še nekaj predpogojev, zabeležiti še nekaj členov v verigi momentov procesa, katerega teoretski presežek, kakor smo ga naznačili zgoraj, je ena od večih plati. Na relacijo teorija-praksa ne pristajamo kot na enostavno dihotomijo, moramo pa nakazati praktični moment konteksta nove levice, kjer bomo anarhizem našli veliko lažje kot v teoriji. Praksa nove levice je potekala na več področjih, pri čemer je bilo tim. protestno ali mirovno gibanje najočitnejši vrhunec, če ne govorimo o posebnih specifičnostih v različnih deželah. V svoji praktični aktivnosti so se gibanja nove levice dokaj hitro razbila na številne skupine (medsebojno močno nasprotne), se iztekla v smeri "kontrakulture" v še opazna gibanja "novih življenjskih stikov", ekološka in antinuklearna gibanja itd. Poseben presežek so ženska gibanja in izločene skupine mestne gverile.

Če-trdimo, da je moderno zgodovino možno interpretirati, če smo materialistično zainteresirani pa je to epistemoško nujno, z upoštevanjem konteksta, katerega elemente smo našteali, to vključuje določeno refleksijo o zgodovinski kvaliteti te zgodovine. To more pomeniti, da se je

"nekaj" premaknilo v strukturi zgodovine, ali da se je "nekaj" premaknilo v "instrumentu", ki omogoča interpretacijo oz. da se je premaknilo v enem in drugem in tudi v enem zaradi drugega..., pri čemer ne smemo pozabiti, da je vsaka interpretacija zgodovine notranja interpretiranemu. Vsaka interpretacija je specifično podaljševanje interpretiranega. Že sam pojav nove levice je označil moment ko se je neka nova interpretacija znašla na delu in je formirala določeno subjektivnost, ki jo razumemo kot specifično ideološko kondenzacijo. Ta pa ni brez relacije z ekonomijo produkcijskega in reprodukcijskega procesa v kapitalski družbi. V vozlu ekonomije v najširšem pomenu besede, ideologije ekonomije in ekonomije ideologije se z novo levico pojavi leva intervencija, ki nosi tudi poskus praktičnega preboja tako formiranega polja. Ta intervencija, ki je notranje izredno diferencirana in šele z naknadnim postopkom kompariranja ter teoretskega razračunavanja vzpostavi določeno sliko, je ideološki proces v polju subjekta. Določen zastoj v marksistični teoriji novega kapitalizma, torej prazno mesto interpretacije, je osnovni povod za pomislek o premiku v kapitalistični ekonomiji, in to ne samo na nivoju znanega empiricizma o "Marxovi zmoti" glede slabšanja pogojev delavskega razreda s prepetuiranjem kapitalskega reda, ampak na nivoju vprašanja o konstituciji subjekta v moderni kapitalistični družbi. V teoretsko najbolj reflektiranih poskusih intervencije v polje te problematike je ob začetku nastajanja konteksta nove levice prazno mesto marksistične interpretacije, pri čemer mislimo predvsem na temeljne ideologije komunističnih partij, kakršne v šestdesetih letih srečamo na zahodu, zapolnila v največji meri kritična teorija, ki posebno v Marcusejevi artikulaciji navrže repertoar kritičnega besedišča. K prvotnemu konstituiranju polja novolevičarske intervencije na ideološkem nivoju prispeva še eksistencializem, ki pa je že kombiniran in predelan s

strukturalistično teoretsko intervencijo. Na drugih nivojih prispeva svoje sama buržuazna ekonomija s svojim mamutskim univerzitetnim sistemom, nadalje določena mitologija revolucije iz dežel tretjega sveta in končno je odločilno vzpodbudo za izbruh študentskih nemirov prispevala vietnamska vojna, kot transparentnost kapitalске dominacije v svetovnih okvirih. Najbrž ni potrebno še naštevati vse detalje, ki so sovzpostavljali celotno strukturo, znotraj katere se gibljejo vsi naznačeni premiki, če hočemo končno artikulirati mesto temeljnega premika, ki ga nosi omenjeno zgodovinsko obeležje. Ta premik se odvija torej na terenu subjekta, ki ga pa ne smemo videti v preprosti zoperpostavljenosti "objektivnemu". Kajti če je motivacijski zagon nove levice v Evropi (ki sicer s svojo razvidnostjo karakterizira celotni kontekst) poleg kritike kapitalске realnosti, kritika partijskega marksizma, je soočena že z na določen način interpetirano objektivnostjo. Če vzamemo enega najvidnejših primerov tega področja, vidimo ta premik v luči še enega od nesporazumov med "klasičnimi" marksisti in "novolevičarji". Italijanska skupina "Manifesto" v svoji kritiki italijanske KP ne ugotavlja "nerevolucionarnosti proletariata", ampak predvsem vidi regresijo revolucionarnega stališča pri partiji. "Nerevolucionarnost proletariata" tako vsaj v tem primeru ni postulat, ki naj bi prekrival elitno mandarinsko pozicijo inteligence, ki se v tem primeru tudi ne vidi kot nadomestek proletariata. V svojih začetkih torej teoretski predstavniki nove levice stojijo pred vprašanjem zakaj je šlo v izgubo materialistično vprašanje revolucije, ki se je razgubilo v latentnem idealizmu pozicije "objektivnih pogojev". To je obenem vprašanje po subjektu revolucije. To začetno vprašanje šele v teoretskem presežku te "epohe v malem" prihaja do ustrezne materialistične razgradnje, medtem ko je v začetku dominatno determinirano z nasprotji vsebovani v ideološkem polju ekonomije "družbe prosperitete" in ekonomije ideologije komunističnih partij v

opoziciji. Ker je vprašanje po subjektu revolucije implicitno vprašanje o konstituciji subjekta, kjer novi radikalizem pogreša revolucionarnost, je nujno, da se v poskusih odgovarjanja premakne samo mesto, na katerem poteka iskanje odgovora o subjektu, oz. subjekta samega. Ker se zdi, da v latentnem reformizmu komunističnih partij meščanska družba (družba prosperitete) upri-
zarja svoj uspeh, je torej že dan premik, ki ga posreduje sama kapitalistična ekonomija v okviru "socialne države." Po drugi plati je premik dodatno potrjen s teoretsko reprezentacijo ameriške družbe (Marcuse!), ki v osnovi zaradi odsotnosti politične reprezentacije razredne strukture daje sliko kompaktnejše monolitnosti. Za ta prispevek je še posebej dovtetnejša nemška nova levica, ki nima korelata v solidno institucionalizirani nereformistični delavski stranki, ima pa teoretsko tradicijo, kakršne nima nobena druga novolevičarska grupacija v svojih nacionalnih okvirih. Ugotavljanje monolitnosti kapitalskega sistema, ali z drugimi besedami "absorbiranosti delavskega razreda v obstoječi establishment" večinoma ne pomeni "podcenjevanja" delavskega razreda, kakor je del tradicionalne marksistične kritike očital, ampak pomeni mobilizirajočo razlago razlogov obstoja statusa quo. Ker v optiki tega videnja ni razvidnih skrajnih form buržuazne eksploatacije, je v začetku formiranja teorij nove leveice prevladovala določena antropološka in humanistična kritika moderne razvite družbe, ki se je opirala npr. na ideologem svobode. To polje ideološkega konstituiranja je najizraziteje napovedal Adorno v svojih kritikah "masovne družbe", v katerih gre na račun zmagovanja objektiviranega v izgubo spontanost subjekta. Kar je bila šibka točka Adornove teorije, je v ideološkem polju, v katerem se konstruira nova levica, startna pozicija. Izguba spontanosti nasproti "sistemu" je potemtakem v korenu "antiautoritarizma" in je obenem ideološka predstava, ki formira

prostor za artikulacijo cilja in sredstev za doseg cilja. Praktično močno insuficientni poskusi študentskih (in deloma delavskih) demonstracij za teoretsko refleksijo postavlja problem neadekvatnosti izhodišča akcije, za reagiranje, ki ne prebije mej ideologije, pa lahko pomeni končen dokaz o "manipuliranosti" mas, ali povod za "drop-out" itd. Medtem ko teoriji nastane polje raziskovanja sproduciranosti, produkcije in reprodukcije subjekta, ostane praksi preživljanje poraza, ki zapušča končno odprto fronto, ki seveda ni katerakoli fronta, ampak fronta razrednega boja. Učinki odprtosti fronte pa so nujno večznačni! Eden od učinkov je tudi nerazrešena debata o organizaciji, debata, ki na določeni stopnji izloči tudi fetišizacije, med katerimi je najskrajnejša tista fetišizacija dejanja (die Tat), ki formira oddelke "palestinske" gverile v evropskih velemedstih, fetišizacija, ki jo svetovne politične konstelacije sproti stimulirajo. Toda tudi ta najskrajnejši in taktično verjetno zgrešeni nadomestek diskurza kot tematizacije poraza zunajparlamentarne levice, ne more zbrisati relevantnosti osnovnega premika, ki premakne že v idealizem zahajajočo in večkrat šablonizirano kritiko materialnih pogojev v kritiko in teorijo produkcije in reprodukcije subjekta. Ta kritika odkrije zamolčano v kritiki, ki jo kritizira, to se pravi, da izstavi njeno imaterialnost v artikulaciji subjekta kot abstraktnega historiziranega ideologema in tako še v svoji ideološki formiranosti ponazori aktualizacijo materializma kot teoretskega polja, v katerem se kot problem teorije postavlja sproduciranost konkretnega subjekta kot mesta, v katerega se vpisuje razredna družbena konstelacija. Seveda ta relevantni impulz, ki izvira iz konteksta nove levice ni nič drugega kot le eden izmed nasledkov investicije razlike v dano ideološko polje in prav s tem označevalec celotnega konteksta, ki pa je omogočil konstatacijo premika.

Izhajajoč iz tega zarisa moramo reči, da je kontrapozicija marksizem - anarhizem dana vedno po premiku, je torej različna v svoji datiranosti in je tako nujno specifična kot aktualni predmet teorije, s čimer je ireduktibilna na svoja historična pojavljanja. To se pravi, da je sedanost te kontrapozicije "nekaj" drugega kot "v-bistvu-isto-kot spori-v Prvi internacionali". To se pravi, da je predvsem jasno, da se spor Marx-Bakunin v kontekstu nove leve ne nikakor ne ponovi, niti se preprosto ne prolongira, čeprav ohrani določen paradigmatški značaj. Prav eskalacija te paradigme v določenem delu "klasičnega" marksizma rezultira v že omenjeni redukcionalizmu, ki celotni kontekst nove leve (pri čemer še obenem novo levo substantivira) interpretira kot anarhizem in potem "uspešno" napada svoj lastni fantazem. Ta fantazem vključuje predstavo o nekakšnem polarnem nasprotju med konceptom spontanosti in konceptom organiziranosti in ni prisoten samo v redukcionalistični relaciji "klasične" marksistične kritike, ampak je deloval tudi znotraj samega novolevičarskega konteksta v debati o organizaciji. Predstava o konstrukciji polarnega nasprotja spontanitete in organizacije predvsem ni produkt same Marxove teorije in tudi ne Leninove, ampak je afirmacija pozicije marksizma birokratske strukture. Zakaj Lenin zapiše: "Vendar je razlika med spontanostjo in spontanostjo" (Izbrana dela I, Ljubljana 1977, str. 518), če ne zato, da opozori na pomen interpretacije "spontanega elementa", ki mu šele dialektična interpretacija v teoretskem in praktičnem pogledu ustvari možnost afirmacije v procesu ukinjanja kapitalskega odnosa. V Marxovem in Leninovem primeru (če ne omenjamo še več drugih) spontanost ni podvržena izbrusu, ampak je predvsem v teoriji dialektično posredovana. Klasični anarhizem (npr. Bakuninov) zavrne teoretsko interpretacijo spontanega elementa, pri čemer Marx dokaže iluzoričnost Bakuninovega sklicevanja na spontanost, saj pozicija spontanosti ni vzpostavljena že zaradi gole nereflektiranosti diskurza.

Tako ostane anarhizmu spontanost zunanja predpostavka, navznoter pa dobimo teološko hierarhijo "revolucionarjev".

Tudi brez nove leveice imata marksizem in anarhizem zgodovino svojega odnosa, ki ima svojo specifiko v Drugi internacionali, v ruski revoluciji in v španski državljanski vojni. Toda v kontekstu nove leveice se močneje izstavi trojna relacija diferenciranih pozicij: partijskega marksizma, "novolevičarskega" marksizma in anarhizma. Vsaka od teh pozicij je v ideološkem in teoretskem pogledu notranje bolj razdeljena kot kdajkoli v zgodovini. Ta razdeljenost je tolikšna, da je nemogoče govoriti o nasprotjih in protislovnih stališčih samo v dualitetah, ampak je jasno, da imamo opraviti z izredno strukturirano mrežo teoretskih in ideoloških relacij, ki v določenih stikih producirajo paradoksalne spoje in spore. Glede na to je z ozirom na pojem anarhizma potrebno ločiti med samo anarhoidnimi usmeritvami in "pravi" anarhizmom. To zastavlja nek poseben problem in obenem omogoča drugo interpretacijo mesta nastajanja anarhizma, če izhajamo iz materialističnega stališča, za katerega je nastajanje ideologij utemeljeno v razmerjih družbene produkcije in reprodukcije, v njihovi historični formiranosti.

Če smo rekli "v njihovi historični formiranosti", to pomeni, da razmerij družbene produkcije in reprodukcije nismo videli samo vulgarno v obnavljanju materialne osnove in v razmnoževanju v okviru družine, ampak smo jim všteli ideološko komponento. V okviru tega je torej mimo meščanske ekonomije relacija marksizem in anarhizem "znotraj" vsakega od obeh členov in v njunem odnosu nek produktiven sistem razlik. Prav kompliciranje ideoloških relacij na razredni fronti z intervencijo konteksta nove leveice, je tista naknadna interpretacija, ki potrjuje sum o vzajemni produktivni vezanosti marksizma in anarhizma v polju njunih razlik. Če tako dobljeno pred-

stavo izvedemo do konca in če upoštevamo vmesno instanco anarhoidnosti, je (ob tem, da preskočimo več kombinacij, ki logično sledijo) mogoče ugotoviti, da torej marksizem na določenem mestu te produktivne relacije producira svoj lastni anarhizem. Zdi se, da je v luči te ugotovitve mogoče najti številne primere v zgodovini gibanja, v kateri anarhoidne franckije označujejo ali prešibko organiziranost, ali hipertrofiranje hierarhične organizacije, če odštejemo vse druge možne okoliščine, med katerimi ni zadnja možnost tudi regresija v teoretskem pogledu. Toda ta dimenzija nas tu ne zanima v smislu same možnosti tematizacije empiričnih zgodovinskih faktov, ampak nam gre za drug teoretski sklep: glede na produktivnost relacije marksizma in anarhizma je očitno, da se mesto vedno novega nastajanja anarhizma neprestano premešča. Pri tem ne smemo zanemariti "nauka zgodovine", da je marksizem vedno v končni instanci premagoval anarhizem, zaradi česar tudi govorimo o "vedno novem nastajanju anarhizma". Mimo teoretske premoči beleži marksizem zmago tudi v ideološkem polju konteksta nove levice, še zlasti če seštejemo vse trockizme, leninizme, maoizme, neodvisne intelektualne marksistične pozicije, univerzitetne klime... itd. Glede na vse to je očitno, da anarhizem "na novo nastaja" ob vsakem strukturiranju revolucionarne situacije, ki ga označuje tudi kontekst nove levice, ki je pomenil tako obuditev marksizma v različnih variantah, kakor tudi obuditev anarhizma v prav tako različnih variantah. Vendar nova levičarja spričo svoje neorganiziranosti (za katero je sedaj jasno, da jo ni mogoče enostavno enačiti z anarhizmom) ni bila prostor spopada obeh teoretsko-ideoloških kompleksov v takšnem institucionalnem političnem okviru, da bi ga mogli recimo primerjati z Internacionalami. Spor je tako dan v relativno "čistejših" relacijah - kot polemika. Le-ta je obeležena s historično tradicijo, obenem pa se iz te obeleženosti investira na vseh straneh v polje fronte razrednega boja imaginarni moment koncipiranja lastne pozicije v revolucionarnem pro-

cesu. V začetku je mogoče zaslediti tudi večje število poskusov pomiritve marksizma in anarhizma. Wolfgang Dressen (prim.: *Antiautoritäres Lager und Anarchismus*, Berlin 1968) tako skomponira marksistično kritiko kapitalizma z anarhistično prakso in vidi možnost vzpostavitve "revolucionarne enotnosti" v spremembah kapitalizma konkurence v monopolni kapitalizem in v naukih "državnega socializma" kot represivnega in hierarhiziranega sistema. Možnost enotnosti mu nastopi kot izkušnja pariškega maja. Če ta poskus vzamemo kot karakterizacijo polja nastajanja anarhizma v kontekstu nove levice (ki sicer izstavi možnost tako zamišljene enotnosti kot nemogočo), nam izstopi pred oči mesto vzajemenga produktivnega stika, na katerem anarhizem hoče prevzeti iniciativo. "Marksist" Dressen postulira praktično potenco anarhizma, ki po njegovem formira subjekta revolucije v kolektivni akciji. Pri tem pa Dressen spregleda, da je prav polje hipostaziranega praktičnega mesto, kjer se anarhizem sam sebi zdi teoretičen, kajti pretendira na nerazlikovanost teoretičnega in praktičnega v svojem lastnem kontekstu. Z druge strani (anarhistične) prinaša temu "marksističnemu" poskusu račun ameriški anarhist Murray Bookchin, ki celo npr. sprejema Marxovo kritiko Bakunina, vendar vehementno, v imenu kritike marksistične študentske "Progressive Labor Party", zavrne vse taktične elemente marksistično koncipirane revolucije. (prim.: *"Post-Scarcity Anarchism"*, San Francisco 1971) Anarhistična koncepcija M. Bookchina ni osamljena v sprejemanju določenih predpostavk marksistične (posebej pa Marxove) teorije. Toda to sprejemanje je predvsem samo aktualizacija anarhistične pozicije, ki je pri Bookchinu podkrepljena še s poudarjanjem ekološke krize. Aktualizacija, ki torej lahko vključi tudi elemente marksizma je obenem predelava teh teoretičnih elementov v tekstu, ki heglovsko artikulirano reprezentira pozicijo zdravega razuma. V anarhističnem tekstu nivo zdravega razuma implicira subjekta, katerega koncepcija kot "človeka" je izvzeta od kritike in tako nastopa spontani-

zem tega fantazma subjekta v fantazmu neposredne akcije kot izpolnitev samega fantazma. Anarhizem tako predpostavlja v svoji "praktični naravnosti", da ni nobenega teoretskega preostanka več, da je torej s svojim nerazlikovanjem teoretskega (ideološkega) in praktičnega zapopadel totaliteto, o kateri je kvečjemu še potrebno "prosvetliti mase" ipd. To seveda spominja na klasično stališče anarhizma, vendar pa ne smemo spregledati novih figur artikulacije anarhističnega diskurza; le-ta je v svoji aktualizaciji vedno poučen, ker nudi določeno ideološko sliko konstitucije subjekta v meščanski strukturi. Ta slika je seveda specifična glede na spremenljivost strukture procesa konstitucije znotraj samega meščanskega prostorsko-časovnega okvira. Anarhizem svojo mobilizatoričnost vzpostavlja v apeliranju na pozitivno nezadovoljenost subjekta takšnega "kot je", potem pa mu v diskurzu, ki je navadno obtežen z moralnimi metaforami nudi sliko utopičnega sveta brez "diktature" ipd. K tej tendenci lahko prištejemo kooperativistični anarhizem na Nizozemskem. Predstavnik te struje Roel van Duyn (prim: "Message of a Wise Kabouter, London 1972) sklicujoč se na Kropotkina polemizira zoper popularizirano teorijo agresije K. Lorenza in predvsem izpostavi primere živalskih kooperacij proti Lorenzovim primerom agresivnih obnašanj v naravi. Po drugi strani pa "obračuna" tudi z "moralnim relativizmom" marksizma, ki mu zoperstavi Kropotkinov evolucionistični moralni pristop, po katerem naj bi bila morala implicitna v naravi, s tem absolutna in dosegljiva s kooperacijo med delavci in ne z diktaturo proletariata. Ta ideologija, ki je bila nosilna za dokaj publicirane amsterdamske anarhistične praktične poskuse v okviru "svobodne države Oranže", kaže na določeno potentnost anarhistične ideologije, da zapolni prostor imaginarnega (ki ni samo utopično), ko v svojem humanizmu prezentira dosegljivost užitka, kar je poskus izognjenja problematiki razbitosti konstitucije subjekta v meščanski

strukturi. Pri tem anarhist ne vidi, da je v polju imaginarnega "uspel" preskočiti več veznih členov, v katerih izstopa preostarek, ki je ideološko polje meščanske strukture. Spregleda torej svojo lastno meščanskost in seveda tudi ne vidi nemožnost ukinitve kapitalskih razmerij v svojem projektu.

Določena oživitev anarhizma (ali vsaj anarhoidnih tendenc) v kontekstu nove levice pa se ne izčrpa samo v poskusih, v katerih anarhistična ideologija samo sebe prikazuje kot končni raison revolta mlade generacije v poznem kapitalizmu, ampak zapisuje v utemeljitev svojega podviga svojo rekonstrukcijo zgodovine. Vsak poraz anarhizma se v anarhističnih zgodovinah pokaže za možnost zmage socializma. Znani so številni poskusi rekonstrukcije vloge anarhistov v ruski revoluciji, (prim: Voline: The Unknown Revolution, New York 1955) med katerimi je posebno karakterističen poskus posebnega poudarka kronstadtske vstaje (npr. Ida Met: The Kronstadt Uprising, Montrael 1971). Prav o teh rekonstrukcijah je za sedaj spričo deficitarnosti zgodovinopisja težko presojati poenostanitve. Podobne poskuse srečamo tudi v anarhističnih zgodovinah španske državljanske vojne. Da je v tej revoluciji pripisati razloge poraza tudi notranji razbitosti revolucionarne fronte, najbrž ni dvomiti. Vloga anarhizma (anarhosindikalizma) je očitno pri prebujanju španskih množic bila velika, posebno v Kataloniji. Medtem ko anarhistično zgodovinopisje brez samokritike vidi svojo vlogo v revoluciji kot edino pravo revolucionarno stališče, (prim.: npr. José Peirats: Anarchists in the Spanish Revolution, Detroit 1974, ali Vernon Richards: Eseñanzas de la Revolución Espanola), pa n.p.r. trockistično (prim.: Felix Morrow: Revolution and Counterrevolution in Spain, London 1963) ugotavlja, fatalne zmote v okviru CNT in POUM, obenem pa ugotavlja, da je v sami revoluciji anarhistični tabor vendar ravnal tudi v skladu z okoliščinami in oblikoval proletarsko državnost, kar je v teoriji zavračal. Kakorkoli že, iz nasprotujočih zgodovinopisnih virov je očitno, da je v španski

revoluciji stalinizem že uspel v mednarodnih okvirih diskreditirati marksizem. Konstelacije v španski revoluciji pa opozarjajo, da je v praksi revolucije potrebno vedno računati tudi na reprodukcijo anarhističnega, ali vsaj anarhoidnega elementa, in da je lahko napaka a priori zavračati vsako zaveznitvo z anarhizmom v razrednem boju.

Iz navedenih primerov, ki karakterizirajo polje novega anarhizma, je razvidno, da je tudi v kontekstu nove leve anarhizem bil predvsem spremljajoča ideologija in ni zadobil večje notranje trdnosti, ali v večjem številu zajel bodisi študentsko, ali delavsko gibanje. Rekli smo že, da je poseben presežek tega polja tim. urbana gverila. Čeprav gre v delih italijanske in nemške mestne gverile, ki izvirata iz konteksta nove leve (kar pa ni mogoče enoznačno reči za nacionalistični organizaciji ETA in IRA) tudi za anarhoidne skupine in anarhistične komponente v ideologijah, pa je vendar potrebno ugotoviti, da je posebno v skupini Baader-Meinhof prevladovala nekakšna leninistična ideologija, ki je temeljila na precenjevanju stopnje prebujenosti delavskega gibanja in šele izoliranost akcij urbane gverile ustvari videz anarhističnosti akcij teh grupacij. Zanimivo je, da relativno novo anarhistično gibanje "avtonomizem", ki se zavzema za "revolucionarno nasilje" ostro kritizira "elitizem in avantgardizem" Rdečih brigad v figurah diskurza, kakršen je značilen za anarhistično kritiko marksizma.

Prisotnost anarhizma in produkcija anarhoidnosti je torej gotovo nujni učinek konsolidacije fronte razrednega boja v poznem kapitalizmu. Specifične prilagoditve anarhističnih ideologij (njihov razvoj) označujejo tudi odsotnost iniciativnosti organiziranega komunizma v revolucionarnem procesu. Kakor hitro le-ta pozabi na specifično konkretno dialektiko razmerja spontanosti in organiziranosti, mu njegova "pozaba" navrže presenečenje, čeprav anarhoidnost in organizirani anarhizem ne moreta biti v meščanski strukturi

nikakršno golo naključje. Redukcionizem, nediferenciranje in ostalo, kar nam je izstavil pričujoči tekst kot napako dela marksizma, je izvedeno iz presenečenja kot zanikovanja njegove lastne udeležенosti v vzpostavitvi polja, kjer se anarhizem lahko razvije v večji meri, kakor bi se ob revolucionarni aktivnosti organiziranega komunizma.

V nekem določenem pogledu torej oživitev anarhizma v okviru nove levice v formi neke drugačne konfrontacije z marksizmom pomeni izziv za marksistično teorijo, saj je lahko simptom zastoja v njej. Posebno vprašanje je seveda kaj vse producira ~~sam~~ zastoj v teoriji in kolikšni meri je razvoj teorije brez zastojev sploh možen? Seveda pa ne moremo vsega problema obeležiti kot funkcijo spremenljivih znotrajteoretskih relacij, kajti v teoriji poteka predvsem produkcija pisanja, ki je "najnotranjejša" produkcija in reprodukciji meščanske strukture z negirajočimi jo razlikami vred. Pojav anarhizma v artikuliranih diskurzih in v praksah "direktnih akcij" vedno znova reprezentira marksistični teoriji zahtevo (katero le-ta vedno nekako interiorizira) po obračunu z njeno lastno slabo neskončnostjo.

Mihail BAKUNIN

REAKCIJA V NEMCIJI*

Svoboda, realizacija svobode: kdo lahko zanika, da to ni tisto kar vodi današnjo tugo? ... Revolucionarna propaganda je v svojem najglobljem smislu NEGACIJA obstoječega stanja države. Upošteva jo njeno najgloblje naravo nisa drugega programa kot uničenje kateregakoli reda, ki v določenem času prevladuje... Ne smemo se vesti le politično, ampak se moramo v naši politiki vesti religiozno. Religiozno v smislu svobode, katere edini resnični odraz je pravica in ljubezen: česar se za nas, ki nas iščejo sovražnikov krščanske vere, samo za nas, je rezervirana in celo narejena na ta zavilena dolžnost... resnično izpolnjevanje ljubezni, te najvišje Kristusove zapovedi, ki je edina pot k resničnemu krščanstvu.

Sprejemljivo je, odklanjamo se na to, kar je bilo objavljeno v francoskem časopisu: "Leviča pravi, da je dvakrat dva štiri; desnice pravi, da je dvakrat dva šest; spravljivi, tisti na sredini desne, pa pravijo, da je dvakrat dva pet." Oni ne odgovorijo nikoli z da ali ne; oni pravijo: "Do neke meje imate prav, vendar po drugi strani..." Če pa jini ne preostane nič drugega pravijo: "Da, to je prav zanjivo..." O poljskih židih pravijo, da so hoteli v zadnji poljski vojni vložiti kralja obema bojujočima se stranema, tako Poljakom kot Rusom. Posledica tega je bila, da sta jini obe strani brez poslednjega pobedili. **PREVODI** Te duše milile v nesrečno zadevo, to je z nujno pomiritvijo nasprotij. Za svoje bolečine so bili prezirani z obeh strani. Na, revolucionarni duh ni zadušil, in vase se je pogreznil, da bi

* Prihajajoči tekst je Bakunin napisal 1. 1847, ko je bil še pod močnim vplivom mladostnega (op. ur.)

Mihail BAKUNIN

REAKCIJA V NEMČIJI*

Svoboda, realizacija svobode: kdo lahko zanika, da to ni tisto kar vodi današnjo zgodovino? ... Revolucionarna propaganda je v svojem najglobljem smislu NEGACIJA obstoječega stanja države. Upošteva jo njeno najglobljo naravo nima drugega programa kot uničenje kateregakoli reda, ki v določenem času prevladuje... Ne smemo se vesti le politično, ampak se moramo v naši politiki vesti religiozno. Religiozno v smislu svobode, katere edini resnični odraz je pravica in ljubezen. Zares le za nas, ki nas imenujejo sovražnike krščanske vere, samo za nas, je rezervirana in celo narejena ta vzvišena dolžnost... resnično izpolnjevanje ljubezni, te najvišje Kristusove zapovedi, ki je edina pot k resničnemu krščanstvu.

Spravljalivcem pa, sklicujemo se na to, kar je bilo objavljeno v francoskem časopisu: "Levica pravi, da je dvakrat dva štiri; desnica pravi, da je dvakrat dva šest; spravljalivci, tisti na sredini ceste, pa pravijo, da je dvakrat dva pet." Oni ne odgovorijo nikoli z da ali ne; oni pravijo: "Do neke meje imate prav, vendar po drugi strani..." Če pa jim ne preostane nič drugega pravijo: "Da, to je prav zanimivo..." O poljskih Židih pravijo, da so hoteli v zadnji poljski vojni služiti hkrati obema bojujočima se stranema, tako Poljakom kot Rusom. Posledica tega je bila, da sta jih obe strani brez predsodkov pobesili. Tako so se te uboge duše mučile z nemogočo zadevo, to je z zunanjo pomiritvijo nasprotij. Za svoje bolečine so bili prezirani z obeh strani. Ne, revolucionarni duh ni zadušen, le vase se je pogreznil, da bi

* Pričujoči tekst je Bakunin napisal 1. 1842, ko je bil še pod močnim vplivom mladohegllovstva (op. ur.)

se lahko ponovno razodel kot pozitiven, kreativen princip. Pravkar pa živi v brlogu - če lahko uporabim Heglov izraz - kot krt pod zemljo.

Vendar vidni dokazi se prebujaajo okoli nas in namigujejo na ta duh, na tega starega krta, ki je svoje podzemeljsko delo dokončal in bo kmalu spet prišel in obsojal. Povsod, posebno v Franciji in Angliji so bile ustanovljene, današnji politiki popolnoma odtujene socialne in religiozne skupnosti. Te skupnosti, v katerih življenje izhaja iz novih, nam popolnoma neznanih virov, rastejo in se razpršujejo brez fanfar. Ljudstvo, ubogi razred, ki nedvomno sestavlja večji del človeštva, razred, ki so mu bile pravice teoretično že priznane, pa je vendar še vedno zaničevan zaradi svojega porekla, zaradi vezi z revščino in neposlušnostjo, prav tako z dejanskim suženjstvom, ta razred, ki vsebuje prave ljudi in vsepovsod prevzema preteče vedenje, je začel preštrevati sovražne vrste, številčno daleč šibkejša od njega in zahtevati ožvitev že priznanih pravic za vse. Vse ljudstvo je prepojeno s slutnjo in vsakdo, ki ni ohromel se sooča z grozečim pričakovanjem bližajoče se prihodnosti, ki bo oznanjala odrešitev sveta. Celó v Rusiji, v tem tako malo znanim, brezmejnem, s snegom pokritem kraljestvu, ki ima morda še veliko prihodnost, da celo v Rusiji se zbirajo temni oblaki - nevihta glasnik. Oh, zrak je soparen in poln bliskanja.

Zatorej lahko zakličemo našim prevaranim bratom: Pokorite se, pokorite se, božje kraljestvo prihaja!

Pozitivistom pa kličemo: "Odprite oči vašemu umu, dovolite mrtvim pokopati mrtve in pustite se prepričati, da Duha večno mladega, večno novorojenega ni v ruševinah!" Spravljvice pa opozarjamo, naj odprejo svoja srca, da bi se tako lahko

rešili svoje bedne in slepe previdnosti, svoje intelektualne arogance in servilne bojazni, ki jim suši duše in paralizira gibanje.

Zagorej zaupajmo večnemu Duhu, ki uničuje le za to, ker je neizmeren in večni vir vsega življenja. Strast po uničenju je hkrati tudi kreativna strast!

Prevod: Jasna Stojanovski

Mihail BAKUNIN

Pismo Albertu Richardu

(Pismo je bilo napisano neposredno pred izbruhom francosko-pruske vojne in pred lyonsko vstajo v kateri je Bakunin odigral aktivno vlogo. op.ur.)

Nenehno mi praviš, da se oba strinjava v osnovnih točkah. Žal prijatelj moj, bojim se, da sva se znašla v popolnem nesporazumu... Imeti te moram bolj kot kdaj prej za tistega, ki verjame v centralizacijo in v revolucionarno državo, medtem, ko sem sam bolj kot kdaj prej proti temu. Zvest ostajam le revolucionarni anarhiji, ki jo bo povsod spremljala nevidna kolektivna moč. To je edina diktatura, ki jo bom sprejel, ker je edina združljiva s težnjo ljudstva in s popolnim dinamičnim napadom revolucionarnega gibanja.

Tvojo revolucionarno strategijo lahko povzamem v naslednjem: takoj, ko revolucija izbruhne v Parizu, mesto organizira začasno revolucionarno komuno. Istočasno se uprejo tudi Lyon, Marseilles, Rouen in ostala velika mesta. Takoj nato je treba poslati v Pariz njihove revolucionarne delegacije, kjer sestavijo neke vrste nacionalno skupščino, ali ljudski komite javne varnosti za celo Francijo. Ta Komite odredi revolucijo za celotno Francijo. Ta Komite odredi revolucijo, odpravo stare države, in socialno likvidacijo vseh izkoriščevalskih institucij, pa naj bodo državne, religiozne ali ekonomske. Istočasno pa odredi Komite kolektivizacijo lastnine in organizira novo revolucionarno državo z diktatorsko močjo, zato da lahko zatire notranje in zunanje reakcije. Ali ni to tvoja ideja?

Naša ideja, naš načrt pa je natančno nasproten - ni

razloga, da bi se morala revolucionarna vstaja začeti v Parizu. Prav lahko se začne v provincah. Vendar predstavimo, da se bo revolucija kot ponavadi začela v Parizu. Po našem prepričanju pa lahko tako Pariz igra le negativno vlogo, kajti to pomeni začetek uničevanja starega reda, preden je organiziran nov (v preostali Franciji). Če Pariz sam pripravi uspešen upor, bo imel dolžnost in pravico zahtevati solidarnost ob popolni politični, sodni, finančni in administrativni likvidaciji države, pravico do kontrole nad politično in privatno lastnino (vendar ne striktno); pravico do porušenja vseh funkcij, služb in moči države ter pravico do požiga vseh javnih in privatnih uradnih dokumentov in zapisov. Tako se bo Pariz lahko nemudoma in v največjem možnem obsegu organiziral na revolucionarni način.

Na novo ustanovljena delavska združenja, naj bi prevzela lastnino nad produkcijskimi sredstvi ter nad vsemi zgradbami in kapitalom, hkrati pa naj bi se oboroževala in organizirala v regionalne sekcije ustanovljene iz skupin v okviru mestnih četrti. Te federativno organizirane sekcije naj bi se nato združile v federativno komuno. Naloga komune pa bo, da izjavi, da nima niti pravice niti želje, da bi organizirala Francijo ali ji vladala. Nasprotno, ta komuna bo pozvala vse ljudstvo, vse komune in ozemlja do sedaj pojmovana kot zamejska, da sledijo njihovu vzgledu in pripravijo lastno revolucijo na najbolj možen radikalen način, da bi tako lahko uničile državo, sodne institucije, privilegirano lastništvo itd.

Pariz bo nato povabil te francoske ali zamejske komune na srečanje v Pariz ali kam drugam, kjer bodo njihove delegacije skupno izdelale potrebne priprave za položitev temeljev enakosti, ki je neobhodni predpogoj za vso svobodo. Sestavili bodo absolutno negativen program, ki

bo povdaril kaj mora biti odpravljeno, organizirali skupno obrambo in propagando proti sovražnikom revolucije, hkrati pa razvili praktično revolucionarno solidarnost s svojimi prijatelji po vseh deželah.

Konstruktivne naloge socialne revolucije in kreacija novih oblik socialnega življenja lahko vznikne le iz živih praktičnih izkušenj organiziranih ljudskih množic, ki bodo zgradile novo družbo, glede na svoje mnogostranske potrebe in težnje.

Provincam ali vsaj glavnim centrom kot so Lyon, Marseilles, St. Etienne, Rouen in drugim ni treba čakati na odredbe iz Pariza o organiziranju revolucije. Morajo se upreti tako kot Pariz, narediti torej negativno tj. destruktivno fazo revolucije. Organizirati se morajo spontano brez zunanje posega, tako da Revolucionarna federativna skupščina ali Provizorične in Komunalne delegacije ne bi poskušale voditi in urejati vse Francije. Nasprotno pa je Revolucionarna skupščina tvorba lokalnih in spontanih organizacij v vsakem od revolucionarnih centrov Francije. Na kratko bi revolucija, nastajajoča iz vseh postavk ne bila in tudi ne sme biti odvisna od enega samega direktivnega centra. Kajti center ne sme biti vir revolucije ampak njen produkt, ne sme biti vzrok revolucije ampak njen efekt.

Anarhija mora biti, mora biti - če naj bi revolucija postala in ostala živa, resnična in močna - največje možno prebujenje vseh posameznih hrepenenj in teženj ter hkrati strahovito prebujenje spontanega življenja vsepovsod.

Po začetni revolucionarni zmagi, bodo skušali politični revolucionarji, ti zagovorniki železne diktature, stretni ljudska hrepenenja. Kajti oni pozivajo k redu, k zupanju in ponižnosti tiste, ki so se med revolucijo in v

njenem imenu polastili in legalizirali svoje lastne diktatorske moči. Tako ti politični revolucionarji rekonstruirajo državo. Mi moramo, nasprotno, zbuditi in vzpodbujati vsa dinamična hrepenjenja ljudstva.

Mi moramo povzročiti anarhijo in sredi ljudske vihre moramo biti tisti nevidni piloti, ki vodijo revolucijo. Toda ne z očitno močjo ampak s skupno diktaturo vseh naših zavznikov (članov anarhistične avantgardne organizacije Internacionalne alijanse socialne demokracije). Torej z diktaturo brez trikov, brez uradnih naslovov, brez uradnih pravic, zato toliko močnejšo, ker ne nosi blišča moči. To je edina diktatura, ki jo bom jaz sprejel, vendar če hoče delovati mora biti najprej ustvarjena, predhodno pripravljena in organizirana, kajti sama ne bo prišla niti z diskusijami, teoretičnimi disputacijami in masovnimi propagandnimi shodi.

Če boš organiziral to kolektivno in nevidno oblast, boš triumfiral; le tako vođena revolucija bo uspela, sicer pa ne! Če pa se boš igral z organiziranimi komiteji, z uradno diktaturo, potem te bo reakcija, ki si jo sam zgradil zadušila, kajti ste že na poti, da postanete Dantoni, Robespieri in St. Justi revolucionarnega socializma, že pripravljate svoje čudovite govore, vaše briljantne "coups d'états", ki jih boste nenadoma podtaknili zaprepaščenemu svetu...

Prevod: Jasna Stojanovski.

Murray BOOKCHIN

MIT PROLETARIATA *)

Zanemarimo ideološke ruševine preteklosti in usmerimo se k teoretičnim koreninam problema. Za naš čas je Marxov največji prispevek revolucionarni misli njegova dialektika socialnega razvoja. Marx je razkril, da to gibanje izhaja iz primitivnega komunizma preko privatne lastnine, v komunizmu v svoji višji obliki - to je skupnost, ki temelji na osvobajajoči tehnologiji. V tem gibanju, je po Marxu človek prehajal iz dominacije narave nad človekom v dominacijo človeka nad človekom in končno v dominacijo človeka nad naravo ^{1/}, hkrati pa je iz socialne dominacije kot take. V tej široki dialektiki, raziskuje Marx dialektiko kapitalizma samega - to je socialnega sistema, ki tvori zadnjo zgodovinsko sceno v dominaciji človeka nadčlovekom. Tu Marx ni le globoko prispeval k sodobni revolucionarni misli (predvsem v svoji briljantni analizi produkcijskih odnosov), ampak raziskuje tudi tiste meje časa in prostora, ki igrajo odločilno vlogo v našem času. Najresnejša med temi mejami se pojavlja v Marxovem poskusu, da bi razložil prehod iz kapitalizma v socializem, torej prehod iz razrednebrezrazredne družbe. Treba je poudariti, da je bila ta razlaga zavrnjena z analogijo prehoda fevdalizma v kapitalizem - to je prehoda iz ene razredne družbe v drugo, torej prehoda iz enega lastninskega sistema v drugega. Zatorej Marx opozarja, da tako kot se je buržuazija razvila v fevdalizmu kot rezultat razkola med mestom in podeželjem (natančneje med obrtništvom in poljedelstvom), se je moderni proletariati razvil v kapitalizmu kot rezultat napredka

*&Odlomek spisa "Listen Marxist!", ki je izšel v zbirki Bookchinovih tekstov pod skupnim naslovom "Post-Scarcity Anarchism", San Francisco 1971 (op. ur.)

industrijske tehnologije. Oba razreda sta razvila kot je znano, svoje lastne socialne interese - zares revolucionarne interese, ki so jih postavili proti stari družbi, ki jih je ustvarila. Če je buržuazija pridobila kontrolo nad ekonomskim življenjem veliko pred strmoglavljenjem fevdalne družbe, pridobi proletarijat svojo lastno revolucionarno moč z dejstvom, da je "discipliniran, združen, organiziran" v sistem tovarn^{2/}. V obeh primerih pa je postal razvoj produkcijskih sil nerazdružljiv s tradicionalnim sistemom socialnih odnosov. "Koža se razpoči." Staro družbo zamenja nova.

Kritičen problem s katerim se soočamo je: ali lahko razložimo prehod razredne družbe v brezrazredno s pomočjo tiste dialektike, ki razlaga prehod iz ene razredne družbe v drugo razredno družbo. To ni šolski problem, ki se poizgrava z logičnimi abstrakcijami, ampak resnično in konkretno vprašanje današnjega časa. Obstajajo globoke razlike med razvojem buržuazije v fevdalizmu in razvojem proletariata v kapitalizmu, razlike ki jih Marxu ni uspelo predvideti ali pa se s tem ni jasno soočil. Buržuazija je kontrolirala ekonomsko življenje veliko prej, preden je prevzela državno moč; postala je materialno, kulturno in ideološko dominanten razred še preden je uveljavila svojo politično nadvlado. Proletariat pa ne kontrolira ekonomskega življenja. Kljub svoji neizogibni vlogi v industrijskem procesu, delavski razred ne tvori niti večino celotne populacije in njegovo strateško ekonomsko pozicijo razjeda kibernetika ter ostali tehnološki napredki^{3/}. Proletariat torej potrebuje visoko zavest zato, da bi uporabil svojo moč za doseg socialne revolucije. Pridobitev te zavesti je do sedaj blokiralo dejstvo, da je tovarniško okolje eno najbolj utrjenih aren etike dela, hierarhičnega sistema upravljanja, poslušnosti do voditeljev in od nedavna angažirane produkcije nepotrebnih dobrin in orožja. Tovarna ne le, da služi "discipliniranju", "združevanju"

in "organiziranju" delavcev, ampak počne to na dosledno buržuazni način. Kot Marx ugotavlja, kapitalistična produkcija v tovarni vsak delovni dan ne le obnavlja kapitalistične odnose, marveč obnavlja tudi kapitalistično psiho, vrednote in ideologijo.

Marx se je tega dejstva dovolj dobro zavedal, zato je lahko iskal bolj neovrgljive razloge kot so gola dejstva eksploatacije, konfliktov zaradi mezd in delavnika, da bi vzbudil proletarijat k revoluciji.

V svoji splošni teoriji o kapitalistični akumulaciji je skušal označiti ostre objektivne zakone, ki silijo proletarijat, da zavzame revolucionarno vlogo. Tako je torej razvil svojo znano teorijo obubožanja: konkurenca med kapitalisti povzroči, da drug drugemu zbijajo cene, kar vodi k nenehnemu zmanjševanju mezd in k absolutnemu obubožanju delavcev... Proletarijat se je tako prisiljen upreti kajti s konkurenčnim procesom in centralizacijo kapitala "masovno" rastejo revščina, zatiranje, suženjstvo in degradacija".^{4/}

Kapitalizem pa se vendarle ni ustavil v Marxovih časih. Od Marxa, ki je pisal sredi 19. stoletja ne moremo pričakovati, da bi doumel vse posledice, ki izhajajo iz vpogleda v centralizacijo kapitala in razvoja tehnologije. Ne smemo pričakovati, da bi bil moral predvideti da se kapitalizem ne bo razvil v dominantno industrijsko obliko tedanjega časa - le iz merkantilizma, torej iz državno podpiranih trgovskih monopolov v visoko konkurenčne industrijske celote - ampak, da se s centralizacijo kapitala, kapitalizem vrača v svoje merkantilistično poreklo, le, da sedaj na razvojno višji stopnji, kjer prevzame monopolno obliko, ki jo podpira država. Ekonomija se nagiba k spojitvi z državo in kapitalizem začne "planirati" njen razvoj

namesto, da bi jo prepustili izključno medsebojnemu vplivanju konkurence in tržnih sil. Gotovo pa sistem ne odpravi tradicionalnega razrednega boja, ampak ga obdrži tako, da uporablja ogromno tehnoloških virov za asimilacijo najbolj strateških profilov delavskega razreda.

Tako otopi popolno zaupanje v teorijo obubožanja in v ZDA se tradicionalni razredni boj ne razvije v razredno vojno. Razredni boj ostaja v popolnoma buržuaznih dimenzijah. Marksizem pa dejansko postane ideologija. Asimiliran je z najbolj razvitimi oblikami državnega kapitalističnega gibanja - opazno v Rusiji. Z neverjetno ironijo zgodovine postane marksistični "socializem" v veliki meri pravi državni kapitalizem, ki ga Marks ni predvideval v dialektiki kapitalizma^{5/}. Namesto, da bi se proletariat razvil v revolucionarni razred znotraj kapitalizma, postane organ v telesu buržuazne družbe.

Vprašanje, ki si ga moramo postaviti v tem zgodovinskem času je ali se socialna revolucija, ki hoče doseči brezrazredno družbo, lahko pojavi v konfliktu med tradicionalnimi razredi v razredni družbi, ali pa se takšna socialna revolucija pojavi šele pri razpadu tradicionalnih razredov, torej zares iz pojava popolnoma novega "razreda", čigar bistvo je, da je ne-razred rastočega sloja revolucionarjev. Če poskušamo odgovoriti na to vprašanje, izvemo takrat, ko se povrnemo k širši dialektiki, ki jo je Marx razvil za človeško družbo kot celoto več, kot pa iz modela, ki si ga je izposodil v prehodu iz fevdalne v kapitalistično družbo. Tako kot so se začeli diferencirati primitivni sorodstveni klani v razrede, tako je v našem času tendenca po razpadu razredov v popolnoma nove subkulture, ki so podobna nekapitalističnim oblikam odnosov. To pa niso več striktno ekonomske skupine; dejansko kažejo tendenco socialnega razvoja, ki bi prekoračil ekonomske kate-

gorije družbenega pomanjkanja (scarsity society). Te grupe pravzaprav tvorijo surovo, nejasno, kulturno predformacijo gibanja pomanjkanja v obdobje po družbi pomanjkanja (post-scarsity society).

Proces razpada razreda moramo razumeti v vseh njegovih razrazsežnostih. Tu mora biti beseda "proces" poudarjena: tradicionalni razredi ne izginejo in prav zato ne tudi razredni boj. Le socialna revolucija lahko odstrani prevladujočo razredno strukturo in konflikt, ki ga le ta povzroča. Poglavitna stvar je, da tradicionalni razredni boj preneha vsebovati revolucionarne implikacije; saj sam sebe odkriva kot filozofijo prevladujoče družbe, ne pa kot težke porodne bolečine. Dejansko pa tradicionalni razredni boj stabilizira kapitalistično družbo s tem, ko "korigira" svoje zlorabe (mezde, delavnik, inflacija, zaposlenost itd.). Sindikati so osnovani v kapitalistični družbi kot kontra"monopoli" industrijskim monopolom in so inkorporirani v neomerkantilistično poddržavljeno ekonomijo kot neko stanje. Zunaj tega stanja se dogajajo večji ali manjši konflikti, vendar vzeti kot celota, sindikati krepijo in ohranjajo sistem.

Skrajno reakcionarno je krepiti razredno strukturo z blebetanjem o "vlogi delavskega razreda", ali pa krepiti razredni boj s tem, da mu pripisujemo "revolucionarno" vsebino in zastopljati njegovo revolucionarno gibanje našega časa z ("workerities") "delavstvi". Ničkolikokrat so morali biti marksistični doktrinarni opomnjeni, da je zgodovina razrednega boja zgodovina bolezni. To je zgodovina ran, ki jih je odprlo znano "socialno vprašanje", zgodovina enostranskega človeškega razvoja, ki je poskušal dobiti kontrolo nad naravo z dominacijo nad sočlovekom. Če je bil stranski produkt te bolezni tehnološki napredek, je bil glavni produkt represija, strašno prelivanje človeške krvi in grozno pohabljanje človeške psihe.

Tako kot se bolezen bliža koncu, ko se začenjajo rane celiti v svojih najglobljih kotičkih, se ta proces zdaj razvije v celoto; revolucionarne implikacije tradicionalnega razrednega boja izgubljajo svoj pomen kot teoretični konstrukti in kot družbena realnost. Proces razpadanja ne zajema le tradicionalne razredne strukture ampak tudi patriarhalno družino, avtoritativne oblike vzgoje, vpliv religije, državnih institucij in običajev zgrajenih na trpljenju, odpovedovanju, krivici in zatirani seksualnosti. Skratka ta proces desintegracije postane sedaj posplošen in dejansko gre preko vseh tradicionalnih razredov, vrednot in institucij. Ustvarja pa popolnoma nove rezultate, nove načine bojevanja, nove oblike organizacije in zahteva popolnoma nov pristop k teoriji in praksi.

Kaj to konkretno pomeni? Zoperstavimo dva pristopa, marksističnega in revolucionarnega. Po Marxovi doktrini bi morali pristopiti k delavcu - ali bolje "vstopiti v tovarno" - in ga spreobrniti "raje" kot kogarkoli drugega. Namen? - narediti delavca "razredno zavednega". Naj omenim le najbolj neandertalske primere stare levice: striženje las, oblačenje v konvencionalno športno obleko, zamenjava marijuane s cigareti in pivom, konvencionalno plesanje, napadanje "grobega" manierizma in razvijte brezhumornega, brezizraznega pompoznega obraza.^{6/}

Skratka posameznik postane to, kar je delavec v svoji najslabši karikaturi: ne "neznaten buržuazni degenerik" ampak gotovo buržuazni degenerik. Postane imitacija delavca v tolikšni meri kolikor je delavec imitacija svojega delodajalca. V preobrazbi študenta v "delavca" leži globen cinizem. Uporabiti skuša nepreračunljivo disciplino tovarniškega okolja zato, da bi discipliniral delavca v strankarskem okolju. Uporabiti skuša delavčevo

spoštovanje do industrijske hierarhije, da bi združil delavca v hierarhijo stranke. Ta gnusen proces, lahko, če je uspešen, pripelje le do zamenjave ene hierarhije z drugo. Dosežemo pa ga s pretvarjanjem češ, da se zanimamo za delavčeve vsakodnevne zahteve. Celo Marxova teorija je degradirana v skladu s to ponižujočo podobo delavca. (glej skoraj katerokoli kopijo "Challenga"- National Enquirer levice. Nič bolj ne dolgočasi delavca kot tovrstna literatura.) Na koncu je delavec dovolj premeten, da ve, da bo dosegel boljše rezultate v vsakodnevnem razrednem boju preko sindikalne birokracije, kot preko marksistične partijske birokracije. Štirideseta leta so to dramatično razkrila, saj so v približno dveh letih sindikati uspeli skoraj brez protesta ljudskih množic, izgnati na tisoče "marksistov", ki so vztrajno in vestno delali več kot celo desetletje in so se celo povzpeli v sam vrh vodstva starih CIO-internacional.

Delavec ne postane revolucionaren s tem, da postane še bolj delavec, ampak z neopravljanjem svojega "delavstva" (workerness). V tem pa ni sam. Isto velja za kmeta, študenta, uslužbenca, vojaka, birokrata, profesionalca - in za marksista. Delavec ni nič manj "buržuj" kot kmet, študent, uslužbenec, vojak, birokrat, profesionalec - in marksist. Njegovo "delavstvo" je bolezen s katero je okužen, to je socialna bolezen teleskopirana v individualne dimenzije. Lenin je to doumel v svojem delu Kaj storiti, vendar je to spretno prikrival s staro hierarhijo pod rdečo zastavo in v malenkostnem revolucionarnem besedičenju. Delavec začne biti revolucionaren takrat, ko ne opravlja več svojega "delavstva", ko začne sovražiti svoj razredni status, tu in sedaj, ko začne opuščati prav tiste značilnosti, ki so jih marksisti v njem najbolj cenili - to je svojo delavsko etiko, značajsko strukturo, ki izhaja iz industrijske discipline, svoje

velike krvi in grozno pohabljanje človeške psihe.

spoštovanje do hierarhije, njegovo poslušnost do voditeljev, svoje potrošništvo in svoje puritanstvo. Šele takrat bo delavec postal tako revolucionaren in do take stopnje, da bo opustil svoj razredni status in pridobil nerazredno zavest. Toda on se degenerira - on se čudovito degenerira. To kar zanemarja so točno tisti razredni okviri, ki ga vežejo na vse sisteme dominacije. Pozablja tiste razredne interese, ki ga priklenjajo k potrošništvu, predmetju in k računarskemu konceptu življenja.^{7/}

Najbolj obetaven je razvoj pojava mladih delavcev v današnjih tovarnah, ki kadijo marijuano, se požvižgajo na svoja delovna mesta, prihajajo in odhajajo iz tovarn, puščajo dolge in daljše lase, zahtevajo raje več prostega časa kot večje plačilo, kradejo, vznemirjajo avtoritete, gredo v divje stavke in vanje vključujejo svoje sodelavce. Še bolj obetaven je pojav tipa človeka v trgovskih šolah, ki so rezervoarji industrijskega razreda na pohodu. Do tiste stopnje, ko bodo učenci strokovnih šol in študentje uspeli povezati svoj življenjski stil z različnimi aspekti anarhične kulture mladih, se bo tudi proletarijat preoblikoval iz sile, ki stabilizira ustaljeni red, v revolucionarno silo.

Kvalitativno nova situacija pa se pojavi, ko se človek sooči s prehodom iz represivne razredne družbe, ki sloni na materialnem pomanjkanju v osvobajajočo razredno družbo, ki sloni na materialnem izobilju. Razpadajoča tradicionalna razredna struktura ustvarja nov tip človeka, katerega število nenehno narašča: to je revolucionarni tip. Ta revolucionarni tip ne začenja izzivati le ekonomske in politične premise hierarhične družbe ampak izziva hierarhijo samo.

Ne dviga le potrebo po socialni revoluciji ampak skuša tudi živeti na revolucionarni način, seveda pa le do

takšne stopnje, ki je v obstoječi družbi možna^{8/}. Ta revolucionarni tip človeka ne napada le oblike, ki jih je ustvarila zapuščina dominacije ampak hkrati improvizira nove oblike osvoboditve, katera jemlje svojo poezijo iz prihodnosti.

Te priprave za prihodnost, to eksperimentiranje z osvobajajočimi "post-scarsity" oblikami družbenih vezi, so lahko iluzorne, če prihodnost vsebuje substitucijo ene razredne družbe z drugo, vendar pa je neizogibno, da vsebuje prihodnost brezrazredno družbo zgrajeno na "ruševinah" razredne družbe. Kaj bo potem "gibalo" te revolucionarne spremembe? To bo dobesedno velika večina družbe sklenjena iz vseh tradicionalnih razredov in stopljena v skupno revolucionarno moč z razpadom institucij, socialnih oblik, vrednot, življenjskega stila prevladujoče razredne strukture. Tipično za to družbo je, da so njeni najbolj napredni elementi mladina - to je, generacija, ki ne pozna kroničnih ekonomskih kriz, ki je vedno manj in manj orientirana proti mitu materialne gotovosti, mitu, ki je bil tako široko razširjen med generacijo tridesetih let.

Če je res, da socialna revolucija ne more biti dosežena brez aktivne ali pasivne podpore delavcev, ni več res, da ne more biti dosežena brez aktivne ali pasivne podpore kmetov, tehnikov in profesionalcev. Predvsem pa socialna revolucija ne more biti dosežena brez podpore mladih, iz katerih prevladujoči razred rekrutira svoje oborožene sile. Če vladajoči razred obdrži svojo vojaško moč, je revolucija izgubljena ne glede na to koliko delavcev ji hiti na pomoč. To je bilo dobro prikazano ne le s Španijo v tridesetih letih, ampak z Madžarsko v petdesetih in Čehoslovaško v šestdesetih letih. Revolucija v današnjem času - s svojo pravo naravo, s

svojo integralno težnjo - zmaguje ne le vojske in delavce, ampak prav tisto generacijo iz katere so rekrutirani vojaki, delavci, tehniki, kmetje, znanstveniki, profesionalci in celo birokrati. Če se znebimo taktičnega priročnika preteklosti, gre revolucija prihodnosti po poti najmanjšega odpora, utirajoč si pot v najbolj sumljive sfere populacije ne glede na njeno "razredno pozicijo". Hrani se z vsemi kontradikcijami buržuazne družbe in ne le s kontradikcijami iz let 1860 in 1917. Torej privlačuje vse tiste, ki čutijo breme eksploatacije, revščine, rasizma, imperializma, da, tisti, ki jih frustrira potrošništvo, predmetje, sredstva javnega obveščanja, družina, šola, supermarket in prevladujoči sistem zatrite seksualnosti. Tu postane oblika revolucije totalna tako kot njena vsebina - brezrazredna, brezlastniška, nehierarhična in v celoti osvobajujoča.

Zaletavanje v revolucionarni razvoj z obrabljenimi marksističnimi recepti, blebetanje o "razredni liniji" in "vlogi delavskega razreda", pomeni subverzijo sedanjosti in prihodnosti s preteklostjo. Prva kontrarevolucija je izboljševanje otopele ideologije z govoričenjem o "kadrih", o "avantgardni stranki" o "demokratskem socializmu" in o "diktaturi proletariata". Pozorni pa moramo postati na problem "organizacijskega vprašanja" - na ta pomemben prispevek leninizma marksizmu.

Prevedla: Jasna Stojanovski

O P O M B E:

- 1/ Iz ekoloških razlogov ne sprejememo izraza "dominacija človeka nad naravo", ki ga je v preprostem smislu podal Marx pred enim stoletjem.

- 2/ Prava ironija je, da marksisti, ki govorijo o "ekonomski moči" proletariata, praktično posnemajo pozicijo anarhosindikalistov, ki ji je Marx tako ogorčeno nasprotoval. Marxa ni zanimala "ekonomska moč" proletariata, ampak njegova "politična moč"; upoštevaljoč pri tem dejstvo, da bi lahko večina populacije postala proletarijat. Marx je bil prepričan, da bi industrijske delavce gnala v revolucijo predvsem materialna beda, ki bi sledila iz kapitalistične tendence po akumulaciji; industrijski delavci, ki jih je organiziral tovarniški sistem in jih je disciplinirala tovarniška rutina, bi bili sposobni organizirati sindikate, predvsem pa politične stranke, ki bi bile v nekaterih deželah primorane uporabiti uporniške metode. V drugih (Velika Britanija, ZDA, kasneje je Engels dodal še Francijo), bi lahko dosegli svojo moč na volitvah in bi tako uzakonili obstoj socializma. Karakteristično je bilo, da so bili nekateri marksisti tako nepošteni do Marxa in Engelsa, kot je bila Progresivna delavska stranka do bralcev "Challenga" in sicer tako, da so pustili pomembne komentarje nepreverjene ali pa so skrajno izkrivili Marxov pomen.
- 3/ To mesto je dobro kot katerokoli drugo za ureditev pojma, da je "proletarec" vsakdo, ki nima na prodaj drugega kot svojo delovno silo. Res je, da je Marx definiral proletarijat v teh terminih, vendar pa je tudi izdelal historično dialektiko o njegovem razvoju. Proletarijat se je razvil iz brezlastniškega, eksploatiranega razreda, ki je dosegel svojo najbolj napredno obliko v industrijskem proletariatu; ta pa hkrati ustreza najnaprednejši obliki kapitala. Marx je v svojih kasnejših letih začel prezirati pariške delavce, ki so pretežno delali pri proizvodnji luksuznega blaga, navajajoč "naše nemške delavce" - najbolj robotom podobne v Evropi - kot "model" svetovnega proletariata.
- 4/ Poskus opisa Marxove teorije obubožanja v internacionalnih terminih namesto v nacionalnih (kot je to storil Marx), je popolna pretveza. Prvič se to teoretično sprenevedanje skuša izogniti vprašanju zakaj se obubožanje ni pojavilo v industrijski kapitalistični trdnjavi sami; to je v edinem torišču, ki tvori tehnološko primerno izhodišče za brezrazredno družbo. Če pa upamo na kolonialni svet kot je upal "proletariat", nam ta pozicija skriva resnično nevarnost: genocid. Amerika in njena nedavna zaveznica Rusija imata vsa tehnološka sredstva s katerimi lahko pahneta v podložnost dežele v razvoj. Na historičnem horizontu preži grožnja - to je razvoj ZDA v resnično fašistični imperij nacističnega tipa. Skrajno neumno je misliti na

to deželo kot na "papirnatega tigra". To je nuklearni tiger, kajti ameriški vladajoči razred, ki je brez kakršnihkoli kulturnih zadržkov, je sposoben biti celo bolj zloben kot nemški.

- 5/ Lenin je to dojel in "socializem" opisal kot "nič drugega kot državni kapitalistični monopol narejen v dobro vsem ljudem". To je nenavadna trditev, če pomislimo na njene implikacije in zalogaj kontradikcij.
- 6/ V tej situaciji stara levica projektira svoje neandertalske podobe na ameriškega delavca. V resnici pa se ta lik bolj približuje značaju sindikalnega birokrata ali : stalinističnega komisarja.
- 7/ Tako se začne delavec približevati socialno prehodnim človeškim tipom, ki so zgodovino preskrbeli s svojimi najbolj revolucionarnimi elementi. Nasplošno pa je bil "proletariat" najbolj revolucionaren v prehodnih obdobjih, saj ga je industrijski sistem psihično manj "proletariziral". Veliki središči klasične delavske revolucije sta bila Petrograd in Barcelona, kjer so bili delavci direktno iztrgani iz kmečkega okolja, in Pariz, kjer so bili še vedno zasidrani v obrtništvu ali pa so prišli direktno iz obrtniškega okolja. Prav ti delavci so se najtežje aklimatizirali na industrijsko dominacijo; tako so postali nenehen vir socialnega in revolucionarnega nemira. Nasprotno pa se je stabilni dedovan delavski razred presenetljivo nagibal k nerevolucionarnosti. Celo večina nemških delavcev, ki sta jih Marx in Engels navajala kot model evropskega proletariata, ni podprla Spartakovcev leta 1919. Velika večina teh socialdemokratov je prešla h Kongresnemu delavskemu svetu in kasneje k Reichstagu, vendar pa so se neprestano, tja do 1933 leta zbirali za Socialdemokratsko stranko.
- 8/ Ta revolucionarni stil življenja se prav tako lahko razvije v tovarnah, na cestah, v šolah kakor tudi na (Bay Area-East side axis) zalivskem predelu vzhodne osi. Bistvo tega načina je kljubovanje in osebna "propaganda junaštva", ki razjeda vse običaje, institucije in prepoznavne znake dominacije. Ko se začne družba približevati pragu revolucionarnega obdobja, postanejo šole, soseske in tovarne dejanska arena revolucionarne "igre" - "igre", ki ima zelo resno jedro. Stavke postanejo kronični pogoj, ki so sklicane zavoljo njih samih, zato da razbičejo uglašeno rutino, da neprestano kljubujejo družbi in da uničujejo razpoloženje buržuazne normalnosti. To novo razpoloženje delavcev, študentov in ljudi iz soseske je potreben predhodnik dejanskega momenta revolucionarne trans-

formacije. Njihov najbolj zavesten odraz je potreba po "samoupravljanju", delavec noče biti "upravljano" bitje, razredno bitje. Najbolj viden je bil ta proces v Španiji na predvečer revolucije leta 1936, ko so delavci skoraj v vsakem naselju in mestu pozivali k stavkam "zaradi njihovega pekla" - zato, da bi izrazili svojo neodvisnost, svoj čut za budnost ter prelom s socialnim redom in buržuaznimi pogoji življenja. Ta proces je bil tudi bistvena značilnost splošne stavke v Franciji leta 1968.

Roel van DUYN:

Poroka ljubezni in kreativnosti^{*)}

Zakaj je človeku incest skoraj univerzalno prepovedan? Antropologi običajno odgovarjajo z Malinowskim, ki pravi, da seksualne zveze med starši in otroci spodbujajo staršem avtoriteto. Ta odgovor je tipični primer verovanja v avtoritarne zveze kot nekaj univerzalnega, verovanje, ki se ga nekateri antropologi še vedno držijo in ga proicirajo kot odgovor na vprašanja, ki jih ne razumejo. Najbolj verjeten pa je Lévi-Straussov odgovor. Pravi, da je prepoved incesta potrebna potrebna, sicer bi se odnosi med družinami oslabili. Poroka izven družine pa vzpodbuja močne vezi naklonjenosti in solidarnosti med družinami. Tako je ustvarjena celotna mreža medsebojno povezanih družin, kjer bi sicer bile samo izolirane družine. Najširša možna izbira partnerja pa ustvarja homogene in pravilno pomešane socialne izdelke.

To kar pravi Lévi-Strauss podpira Kropotkinov pogled na antropologijo in zgodovino, ki sloni na prepričanju, da je človek skozi evolucijo v principu naredil vse, da bi vpeljal kooperacijo. V nasprotju z večino Hobbsovih sodobnikov, ki trdijo, da so se v starodavnih časih človeška bitja potikala naokrog v manjših oboroženih družinskih grupah ter ropala in plenila, Kropotkin verjame, da so živeli v klanih in se izogibali konkurenci kolikor je bilo to mogoče. Domneva, da so člani teh klanov naredili vse, da bi pomagali drug drugemu tako kot je bilo pri primitivnih plemenih, ki so živela v njegovem času. V "vzajemni pomoči" podrobno opisuje miroljubni, kooperativ-

^{*)} Poglavlje iz: R.V.Duyn: Message of a Wise Kabouter, Duckworth & co., London 1972

ni obstoj Bušmanov, Hotentotov, Papuancev, avstralskih domačinov, Eskimov, Aleutskih otočanov, Boerjatov, Kabyllov, Kavkaških gorskih prebivalcev, afriških plemen itd.

Kropotkin pravi, da med Hotentoti posameznik, če je lačen in želi jesti, mora trikrat zavpiti in tako vpraša, če je še kdo lačen. V naši družbi pa mora pošten državljan plačati le takso za to ali ono družbeno uslugo. Na splošno pa prevladuje med temi "neciviliziranimi" plemenimi primitivna vrsta komunizma. Kropotkin opisuje kako si pod vplivom "civilizacije" privatna lastnina vtirja pot pot mednje. Eskimi so soočeni s problemom kako preprečiti, da bi koncentracija lastnine v rokah posameznika uničila skupinsko solidarnost prišli do take rešitve. Ko posameznik obogati, povabi člane svojega klana na veliko zabavo. Po tem, ko so se vsi do sita najedli in napili, jim razdeli še svoje bogastvo. Kropotkin pripoveduje v knjigi "Na reki Yukon" (citirano iz Dallove knjige "Aljaska in njeni viri"), da je "Dall naletel na družino Aleutov, ki je po tem običaju razdelila 10 pušk, 10 krznenih oblek, 200 vrvic biserov, na kupe odej, 10 volčjih kož, 100 nestrojenih bobrovih kož in 500 kuninih kož. Nato so člani te družine slekli še svoja praznična oblačila ter jih tudi razdelili. Oblekli so se v staro ponošeno krzno in ogovorili svoje sorodnike, češ, da čeprav so sedaj revnejši od njih so si tako vendarle pridobili njihovo prijateljstvo." Ta nenavaden običaj spominja na izmenjavo daril pri Indijancih. Podeljevanje miloščine je pri njih skoraj na isti način organizirana gesta dobro stoječih ljudi.

Od tedaj, ko je Kropotkin to pisal, so antropologi in etnologi izvedli nešteta opazovanja, ki v splošnem potrjujejo njegovo mnenje, da je med primitivnimi ljud-

stvi kooperacija že kar pravilo, seveda znotraj njihove plemenske zveze. Afriški Pigmejci nikoli ne kradejo ali morijo; po pripovedovanju najstarejšega plemenskega člana se kaj takega nikoli ni zgodilo (Van den Bergh). Mambato Pigmejci iz Konga so prijateljsko in miroljubno ljudstvo, ki nikoli ne kradejo in se nikoli med seboj ne ubijajo. Kalaharske Bušmane so Britanci in Nizozemci pokončali v obdobju naše zlate kolonizacije. Ljudje, ki so jih poznali jih opisujejo Dornanu, Waitzu in Eliseeju Reclusu (Kropotkinov veliki prijatelj), kot nežne prijateljske ljudi, ki niso poznali centralne avtoritete ali kriminala.

Vaddahi na Cejlonu "so miroljubni kolikor je to sploh mogoče. So na splošno priznani kot resnicoljubni in pošteni" (Bailey). Samangi iz Malaje nimajo nobene oblike vladavine. "Svoboda, in ne dovoljenje, je njihov princip in značilnost vsakega posameznika! Jedo skupaj in si med sebo delijo hrano; kraja jim je popolnoma neznana" (Schebesta). Filipinski Negriti so totalni pacifisti in sprejemajo v svoje domove kateregakoli člana kateregakoli plemena. Ko je misionar (Van den Bergh) vprašal, če bi dovolili drugim Negritom iz oddaljenih krajev loviti v njihovih gozdovih, so odgovorili: "Da, če bi radi prišli sem. Mi se veselimo tega. Zakaj ne?"

Eskimi pa sploh nimajo besede za umor ali tatvino. Ne razumejo kaj pomeni to, da je nekdo vojak. Verrill pravi, da je splošno sprejeto divjaštvo severno ameriških Indijancev, le napačna predstava, če pa se pojavi nekaj takih potez, je to povzročil vpliv belega človeka - posledica oboroženega odpora, v katerega so jih prisilili belci. Verrill opaža: "Videl sem Indijance, ki so zamenjali mesto za taborjenje, zato, da ne bi motili ptice, ki je tam gnezdila." H.J. Massingham pa o tem pravi:

"Takšna nežna čustva skorajda lahko opišemo kot neko vrsto fantastične pietete in zgovorna kritika naše civilizirane mentalitete je, da pojmujeemo to kot otroško obnašanje." Prav ta značaj "Rdečkožca" je globoko vplival na francoske humaniste 18. stoletja in na njihove predstave o "žlahtnem divjaku".

Punanci z Bornea ne poznajo razredne strukture in privatne lastnine; vse kar imajo je skupna last, tudi bojujejo se redko. Javno mnenje in tradicija sta zadostni sankciji za obnašanje teh harmoničnih nomadov. Vsak z vsakim deli hrano žival, ali rastlino, ki jim jo je na pot zanesla sreča ali veščina.

Tudi med primitivnimi ljudstvi se pojavljajo rodbinski spori, vojne in brutalnosti. Kropotkin je spoznal, da obstajajo plemena, ki so sprejela dvojno etiko-dejansko pa to pomeni, da so prijateljski do ljudi iz plemena, toda sumnjičavi do tujcev. To razlaga Kropotkin z vraževernostjo in nepoučenostjo. Vražeeverje jih vodi v plemske spore. Neznane stvari jim onemogočajo, da bi se identificirali s tujci. To tudi povzroči, da zavzemajo manj prijateljski odnos do zunanjega sveta (čeprav plemske zveze ali klani obstajajo kot pri Irokezih). Kropotkin pravi, da se kanibalizem pojavi predvsem zaradi lakote, še vedno pa obstaja zaradi moči, ki jo ima vražeeverje.

Vražeeverje in pomanjkanje znanja pa ne moreta biti vzrok za vso agresivnost pri primitivnih ljudstvih. Marx je podcenjeval moč privlačnosti med tezo in antitezo. Kropotkin pa je podcenjeval moč odboja, ki latenten ali ne, je vedno prisoten med dvema elementoma. Alternativni tok kooperacije in agresije lahko povzroči veliko bolj daljnosežno razliko med primitivnimi kulturami kot je to

mislil Kropotkin. Prav pa je imel v toliko kolikor je kooperacija zares normalni model znotraj plemena. Vendar pa ni res, da ne izhajajo pomembne deviacije iz teh norm: moderni antropologi so odkrili, da so Dubuan in Utah Indijanci patološko tako agresivni, kot so Zunji Indijanci kooperativni, medtem ko zasledimo pri Arapeših v Iranu le nekatere oblike agresivnosti, ostalih pa ne. Kropotkin je vedel, da faktor vzajemne pomoči ni zadosten za razlago evolucije. Priznati moramo, da oba faktorja skupaj ustvarjata polje napetosti, znotraj katerega je možno življenje in znotraj katerega se lahko naučimo sprejemati nekatere modele obašanja kot primerne, ostale pa kot neprimerne zavračamo. Priznati moramo, da to polje napetosti ponuja možnost mnogih variant glede na to, če alternativni proces uporablja destruktivne, ali kreativne potenciale kooperacije in agresije.

Pri ljudeh in živalih je avtonomni živčni sistem sestavljen iz dveh nasprotujočih si in vzajemno izenačujočih se sistemov: simpatični in parasimpatični živčni sistem. Prvi aktivira in vzpodbuja, drugi pa pomirja in ohranja. Simpatični živčni sistem pripravlja telo na agresijo. Povzroča, da se mačku naježi koža, pri ljudeh pa dvigne občutek vznemirjenosti, kot so krvni pritisk, pospešeno bitje srca in dihanja, znojenje itd. Parasimpatični živčni sistem pa vse to izravnava in zalaga z umirjenostjo, ki sledi po borbi, po ljubljenju in pri ostalih emocionalno razburljivih aktivnostih.

Agresijo v družbi bi primerjal s simpatičnim živčnim sistemom v telesu; kooperacijo v družbi pa s parasimpatičnim živčnim sistemom. Med tema dvema sistemoma obstaja isti dualni odnos privlačnosti in odboja, ki osvobaja kreativno ali destruktivno moč.

V nekaterih kulturah - kot sta kulturi Dubuanov in Utah Indijancev, posebno pa v zahodnih kulturah, ki so raztresene v vseh svojih oblikah po svem svetu - se simpatični živčni sistem družbe znajde v stanju kronične prestimuliranosti. Agresivna in spravljiva energija v družbi zagotavlja, da so efekti alternativnega procesa v glavnem destruktivni. Vse povsod se milijoni mladih mož in celo žena (katerih narava je, da zadržijo "parasimpatičnost" proti moškim) oborožuje pod nadzorstvom starih profesionalnih ubijalcev, pokvarjenih znanstvenikov -manikov in politikov, ki ustvarjajo nevšečnosti. Nekaterim se je uspelo skozi tekmo celo obogatiti, medtem ko, drugi, kakih sto milj daleč, ali pa celo v istem mestu umirajo od lakote.

Simpatični živčni sistem je mrzlično aktiven, parasimpatični pa skuša obupano vzpostaviti ravnotežje. Medtem ko ameriški vojaki nadaljujejo svoja morilska dejanja v Vietnamu in drugje, njihovi vrstniki po univerzah izkazuje svoj odnos do tega s kljubovalnim obnašanjem. Kemična in avtomobilska industrija odlagata odpadke v naravo, ljubitelji narave pa jo skušajo braniti s patetično neprimernimi sredstvi. Avtonomni živčni sistem zahodne kulture je resno oviran. Obstaja nevarnost, da se kreativna kooperacija med simpatičnim in parasimpatičnim živčnim sistemom prekine: zaradi pretirane in vztrajne agresivne dejavnosti avtoritet odbojni odnos grozi, da bo za vedno uničil privlačnostni odnos. Kaj se bo zgodilo, ko bo agresija, ki jo izziva simpatični živčni sistem socialnega organizma, odvzela le - temu naravno kontrolo: to je kooperacijo, ki jo omogoča parasimpatični živčni sistem istega organizma? Nekontrolirana agresija bo sprostila pretrgano in destruktivno moč, ki bo kaj hitro dosegla svoj cilj, to je totalno uničenje. Na milijone vrst je že izumrlo kot rezultat prekinitve "alternativnega toka"- torej zakaj ne bi tudi mi?

Za popolno ilustracijo bi moral kot možnost omeniti še drugo vrsto prekinitve avtonomnega živčnega sistema družbe. V nekaterih družbah agresija sploh ne obstaja, tako, da parasimpatični živčni sistem izvaja stalno, pa čeprav blago diktaturo. Rezultat tega, je pri rasah kot so Pigmejci, da njihova kultura obstaja na tisoče let več ali manj enaka. Takšna situacija je statična in ne kreativna; vendar pa mislim, da je boljša takšna prekinitve socialnega živčnega sistema kot pa prekinitve, ki je v naši kulturi, zato, ker nudi več možnosti za prihodnost. Ti prizadeti individuumi so prav lahko srečni, obenem pa ne ustvarjajo težav za druge kulture.

Kako je mogoče, da se pojavi kultura v kateri je družbeni simpatični živčni sistem kronično prenapet, kultura, kjer ima agresija večjo moč kot kooperacija? Pa pogledjmo, če nam Kropotkinova filozofija zgodovine ponuja kakšen odgovor.

Kot smo videli je vojna relativno sodoben fenomen. Pravzaprav se ni pojavila do centralistično usmerjenih držav na Bližnjem Vzhodu in drugod. Kropotkin pravi, da so antična ljudstva, neglede na to, če so centralistične države obstajale ali ne, razvila takšne vaške komune, kakršne še vedno obstajajo v velikih predelih Tretjega sveta. Vaška družba sloni na skupni zemljiški lastnini, na upravnih in sodnih avtonomiji. Vas tvori organizacijo družin v obliki komune, ki ne bi preživele, če bi bile izolirane. Skupaj lahko rešujejo različne probleme s katerimi jih sooča njihovo naravno okolje. Kot primer jemlje Kropotkin vaško družbo (Thaddat) Kabylov, kakršna je bila v njegovem času. Med obdobjem dominacije arabskih nadlastnikov, jim je bil vsiljen zakon dedovanja. Čeprav so se vračali k svojim plemenskim zakonom, je bil rezultat legaliziranega dedovanja to, da je poleg skupnega lastništva zemlje obstajalo še privatno. Različne vasi Kabylov so tvorile pleme, različna plemena pa federacijo; različne federacije so tvorile še večjo celoto, po-

sebnost, če je to bilo potrebno za obrambo. Kabylom je bila tuja kakršnakoli avtoriteta razen skupščine vaške komune (djemmaa). V tej skupščini so lahko sodelovali vsi moški; odločali so soglasno. Skupščina je skrbela za porazdelitev osebne zemlje in javnih del, ki so jih skupno izvajali. Poti, manjše mošeje, vodnjake, namakalne kanale in ograje so bile delo vaške komune; večje mošeje, ceste, prostori za semenj pa delo plemena. Vsaka vas je imela svojega kovača, ki je delal za komuno. V času oranja je kovač obiskal vsako hišo, da bi lahko popravil orodje, ne da bi za to pričakoval plačilo. Izdelovanje novih plugov je bil znak spoštovanja, ki ga ni bilo mogoče poplačati.

Ko je družina zaklala ovco za lastno uporabo, so to razglasili po cestah tako, da so lahko noseče žene in bolni vzeli kar so rabili. Če se je Kabyl na potovanju znašel v težavah, mu je moral Kabyl, ki ga je slučajno srečal pomagati. Če pa tega ni storil, je djemmaa kateri je žrtev pripadala vložila tožbo; djemmaa kršilca pa je morala zato dati kakršnokoli primerno nadomestilo. Kdorkoli je prišel v vas je imel pravico, za določen čas, do prenočišča in hrane za konje. Če je kjerkoli razsajala lakota so sprejeli vse tujce. Kropotkin pravi, da je bilo med lakoto 1867 na tak način rešenih 12 tisoč ljudi v okolici Declysa.

Kabyli so tudi poznali gof. To je široko razvejano združenje, ki je imelo nekaj lastnosti srednjeveških cehov. Poleg vzajemnega varstva članov, je imel gof tudi intelektualne in politične cilje, ki jih ni bilo mogoče doseči preko teritorialne organizacije vasi, plemen ali federacije. Kropotkinova narodniška vizija vaške komune kot centralnega jedra vzajemnega vračanja uslužnosti, je kasneje vplivala na Gandija, ki je bil njegov navdušen

bralec. Gandijeva sorvodaya-družba (idealna, pravična družba) je bila tako kot te sestavljena iz konfederacije vaških komun. Vendar za razliko od Gandija, je Kropotkin videl dvig industrije in mesta ne le kot neizogibno dejstvo, ampak kot osvoboditev delavca mnogih skrbi. Tako kot Bakunin in Marx, je tudi Kropotkin bolj jasno kot Gandi videl, da je prosti čas glavni pogoj za izgradnjo resnično humane kulture.

Iz vaše komune je zrastlo svobodno mesto. Prvo tako mesto je bil grški avtonomni polis. Po padcu najbolj destruktivnega od vseh spontanih kooperacij - rimskega imperija, je sledilo srednjeveško mesto, ki je bilo nadvse neodvisno od fevdalnih baronov. V italijanskih srednjeveških mestih in v srednjeveških mestih skoraj vsake evropske dežele so se razvile nove oblike rokodelstva, industrije, trgovine in umetnosti - kot na primer arhitektura. Kropotkin našteva dovolj upravičene številne izume, ki jih dolgujemo srednjemu veku, obdobju, ki je bilo prezirano tako v njegovem kot v našem času: pergament in papir, tisk in graverstvo, izboljšano železo in steklo, ure, teleskope, pomorske kompase, novi koledar, decimalni sistem, algebro, geometrijo, kemijo, kontrapunkt itd.

Najbolj pretresljivo v srednjem veku je bilo za Kropotkina cehovstvo. To so bile predvsem organizacije obrtnikov, pa tudi trgovcev, lovcev, kmetov, duhovnikov, slikarjev, celov prostitutk in krvnikov. Združeni so bili po skupnih interesih. Med njimi je prevladovalo bratsko čustvo. Če je škoda prizadela kateregakoli člana ceha, so mu moral ostali pomagati, če je umrl, pa njegovim sorodnikom. Člani so prevzeli bratski ali sestrski odnos drug do drugega. Pomagali so si v dobrem in zlem.

Če je cehovski brat zagrešil prestop, je za to odgovarjal cehovskemu sodišču. To sodišče so člani ceha izvolili

sami. Kropotkin navaja, da sodniki niso bili zakoniti teoretiki ali ljudje, ki predstavljajo interese koga drugega, ampak ljudje, ki so obtoženca dobro poznali. To, da so uporabljali svoje lastno sodstvo, je pomenilo, da je bil ceh samoupravna institucija. "V cehu so bile združene vse pravice, ki jih je kasneje prevzela država v imenu svoje birokracije in policije." V več pogledih spominjajo cehi na avtonomne anarhistične sindikate, ki so med špansko revolucijo 1936-39, v težkih vojnih pogojih vzdrževali katalonsko ekonomijo. Srednjeveško mesto, združenje majhnih centrov vaškega tipa in cehov, je bila interesna skupnost. V "Vzajemni pomoči" navaja Kropotkin značilnosti flamskega mesta Aire (1188): "Vsi meščani tega mesta so se zaobljubili in se zaprisegli, da bodo drug drugemu pomagali kot bratje, v vsem kar je vredno in pošteno. To pomeni, da kdorkoli z besedo ali dejanjem prizadene drugega, se žrtev ne bo smela maščevati sama, niti s pomočjo svojih službanikov... Žrtev bo vložila tožbo, tako bo žalilec poravnal zlo z dobrim v soglasju z dvanajstimi sodniki, ki bodo v zadevi razsodniki. Če se po treh opominih napadalec in napadeni ne pokorita razsodbi porotnikov, bosta izgnana iz skupnosti kot hudobna in krivoprisežna. "Veliko stvari, ki so jih želeli radikalni socialisti v Kropotkinovem času in si jih želijo še danes, so bile praktično izpeljane že v srednjeveškem mestu. Imeli so efektivna merila za zaščito porabnika. Na splošno rečeno delavci niso delali več kot osem ur na dan, včasih celo manj. Srednjeveški Gutenbergovi predpisi pravijo: "Vsakdo si mora najti primerno delo" in "Nihče si ne sme lastiti tistega, kar so drugi proizvedli z delavnostjo in marljivostjo, medtem ko, sam ne dela nič"; kajti zakon mora zaščititi marljivost in delavnost...

Zakaj je bilo srednjeveško mestno področje izrinjeno z rastjo nacionalnih in centralističnih držav? Kropotkin

ima za to dober odgovor. Srednjeveška mesta so si razlagala kooperacijo v preozkem smislu. Mesta so začela med seboj tekmovati. Njihova ekonomija je bila preveč osredotočena na trgovino in industrijo tako, da so nastale težave z zanemarjenimi kmeti, ki so izključno zaupali v kralja - to pa toliko bolj zato, ker mesta niso uspela prekiniti številne nepomembne vojne med fevdalno gospodo. Rezultat trgovine je bil pojav bogatih družin z malimi privatnimi vojskami, ki so dokončno dale mestu razredni značaj. Nesloga in razcep v mestih in med mesti je dala priložnost moderni državi. Še bolj pa so krepili nadaljno potrebo po državi turški in mongolski vdor v Evropo. Tako je država odvzela cehom pravice in neodvisnost, hkrati pa ukinila skupno zemljiško lastnino. (v Franciji je to izvedel Turgot leta 1787; v Veliki Britaniji pa se je to zgodilo med obdobjem 1750-1850).

Tako kot so naraščale obveznosti meščanov do države, tako so se zmanjševale naloge, ki so jih dolgovali drug drugemu. Ko je začel državni zakon dominirati nad vsakim in nad vsem, so se postopoma začeli razveljavljati lokalni zakoni običajev. Posledica vojn med državami so bili masovni pokoli. Naravna kooperacija lokalnih komun se je manjšala pod pritiskom države, ki je hotela to funkcijo prevzeti le zato, da bi oslabila neodvisnost regionalnih področij. Kljub temu pa Kropotkin ni verjel, da je izgini-la vzajemna pomoč. Še vedno je videl množico primerkov kooperacije - kar je bilo dovolj za podporo njegovemu verovanju vanjo, kot vodilnemu principu, ki zahteva, da se ga uvede v prakso. Kooperacijo vidi v borbi delavcev proti vladajočemu razredu za izboljšanje svojih življenjskih pogojev; vidi jo v siromašnih mestnih četrtih kjer si obubožane mase delijo zadnji košček hrane; pazijo otroke staršem, ki so na delu; kooperacijo vidi v znanstvenih umetniških in vzgojnih združenjih, v športnih in socialnih

organizacijah, v dobrodelnih društvih, še posebno pa v družini. Kropotkinov zaključek pa je: "Destruktivni vpliv centralistične države in ideje ustrežljivih filozofov in sociologov, ki so prerokovali vzajemno mržnjo in neizprosni konflikt kot znanstveno resnico, niso bile sposobne zadušiti človeško solidarnost, ki je tako globoko zakorinjena v naših srcih in mislih, Kajti človeška solidarnost je zrastle v nas skozi dolgo obdobje našega razvoja: to kar je produkt univerzalne evolucije zgodnjih dni, ne more zdrobiti en sam fenomen te evolucije. Potreba po vzajemni pomoči in podpori, ki se je v sodobnem času zatekla v družinski krog, ali v revne četrti, v vasi ali v ilegalne delavske zveze, zahteva v današnji družbi še enkrat svoje pravice, biti to, kar je vedno bila: vodilni faktor v nadaljnjem razvoju."

Kot sem že prej povedal, se ne strinjam s Kropotkinom, ki pravi, da je samo kooperacija prevladujoči faktor v nadaljnjem razvoju. Verjamem, da je najvišja oblika kooperacije, ki je hkrati rezultat privlačnosti med agresijo in kooperacijo, kreativna progresivna sila. Kropotkinov odgovor na vprašanje kaj je zgodovinski vzrok za prestimuliranost družbenega simpatičnega živčnega sistema je: dvig in triumf centralistične države kot eksponenta modernega kapitalizma. To je sicer pravilen odgovor, ki pa me povsem ne zadovoljuje. Dejal bi, da je triumf centralistične države kot eksponente modernega kapitalizma politično - socialni fenomen, ki je paralelen socio-psihološkemu vzroku prestimuliranosti simpatičnega živčnega sistema v družbi. Ta socio-psihološki vzrok, je duh hladne kreativnosti, ki ima svoje vire v industrijskem imperalizmu v odnosu do narave in človeških bitij, katera so označevala renesanso in industrijsko revolucijo sodobnih dni.

Pozitivna posledica revolucionarnih sprememb, ki jih je prinesla renesansa so bile močno precenjene. Za razliko od kooperativnih svobodnih srednjeveških mest, je renesansa poudarila v človeku agresivnost; od tedaj naprej je, razen v kreativnih učinkih moderne naravoslovne znanosti, človek kazal izrazite destruktivne tendence, predvsem v obliki političnega, ekonomskega in materialnega imperializma.

Življenje v srednjem veku pa ni bilo nikakor raj na zemlji. Uradna cerkev se je obogatila in je pod krinko križarskih vojn ropala in plenila v daljnih deželah. Brutalnost s katero so bili ljudje kaznovani in mučeni je nekaj, kar v zahodni civilizaciji najdemo le še v zaporih fašističnih in stalinističnih dežel; in celo tam to ni več javni spektakel. Narava strogo vlada nad dolino solz. Kot reakcija na te temačne podobe, se je v poznem srednjem veku široko razširila naklonjenost. Kropotkinovo pozornost so pritegnile lastnosti kooperacije med kmeti, obrtniki in ostalimi prebivalci vaše skupnosti, kot tudi med ljudmi iz cehov in med svobodnimi mesti; ter mnogi heretiki, duhovniki in primitivni socialisti, ki so bili prepojeni z redkim duhom ljubezni. Celo cerkveni kanoniški zakon je imel za svete ideje kooperacije, kot so solastništvo premičnin, prepoved oderuštva in prekletstvo nad profitom. Dulcissima rerum possessio communis est - prav zares je čudovito imeti skupaj stvari - je dejal Klement iz Aleksandrije. Pa primerjajte to s poveljevanjem lastništva italijanskih renesančnih bankirjev in reformatorskim skopuštvo. Celo srednjeveški posestniki ne bi razumeli zakaj je dobro hraniti denar ne pa ga trošiti.

Skozi vso 12. st. so bili uporniški kmečki voditelji v Evropi proti ogromnemu bogastvu in moči cerkve. Tako

kot Waldeni so bili tudi Tanchelijni, Endo de Stella, Publi-
kani, Begharden, Peter de Breuys in Albigeni za preprosto,
siromašno življenje, ki so ga učili Jezus in njegovi aposto-
li. Skoraj sem pozabil na Bogomile iz južne Slavonije, ki
so kljub rimskemu in bizantinskemu cerkvenemu pregonu pov-
darjali življenje polno ljubezni in ponižnosti.

V 13. stoletju je uradna cerkev ustvarila najbolj priljub-
ljeno in modro figuro, Frančiška Asiškega, ki je poljubljal
gobavce in komuniciral z živalmi. Po Dantejevem mnenju je
bil Frančišek poročen z Revščino, ki so jo odkar je izgubi-
la svojega prvega soproga, Jezusa Kristusa, oskrunjali pa-
peži in duhovniki. Frančišek je bil primer neštetihi prosjaš-
kih fratrov, ki so siromašno živeli. Posvečal se je revežem
s tako globokim čustvom, ki je popolnoma sorodno čustvom
kasnejših najboljših socialistov. Mistično mišljenje mojstra
Eckharta in drugih se je nagibalo v isto smer. Če hoče člo-
vek brezgrešno živeti, ni potrebno, da se kaznuje, pravi
Eckhart, ampak mora dopustiti, da se kot riba ulovi na trnek
Gospodobe Ljubezni. "O ljubezni pravim, da kdor postane nje-
na žrtev, nosi najtežje okove in vendar nosi sladko breme...
več dobi in dlje pride kot z vsako pokorščino in strogost-
jo... Torej tega sovražnika ne moreš bolje osvojiti kot z
ljubeznijo." In še enkrat: "Delo je ljubezen, ljubezen je
Bog. Bog varuje sebe in svojo naravo, svoj obstoj in svo-
je Božanstvo. Z enako ljubeznijo s katero ljubi Bog mene,
ljubi vse kreature" (Mojster Eckhart). Primerjajte to z
Machiavellijem, največjim renesančnim filozofom sploh, ki
v vladarju povzdiguje hladni kult uspeha. Machiavelli pra-
vi, da če hoče vladar uspeti, mora dajati videz religioz-
nosti. "Vendar pa mora biti sposoben to željo prikrivati,
poleg tega pa mora biti velik licemerec in hipokrit: kaj-
ti ljudje so tako naivni in vedno pripravljeni biti podre-
jeni trenutnim potrebam, da bo človek, ki prakticira hi-

navščino vedno lahko našel ljudi, ki so pripravljeni biti prevarani. Omenil bom le en moderen primer tega. Aleksander VI ni nikoli počel nič drugega kot to, da je varal ljudi; nikoli ni o čem drugem razmišljal, za prevaro je našel vsako priložnost; nihče ni bil bolj pripravljen ljudem dajati zagotovila in jih povdarjati s svečanimi zaobljubami in nihče jih ni manj častil; kljub temu pa je bil vedno uspešen v svojih sleparijah in prevarah, kajti bil je nadvse spreten v tem pogledu."

Kmečki upori so bili proti duhovščini povsod v imenu resnične ljubezni in enakosti. Kmečki upor pod vodstvom Wata Tylerja 1381 leta, v Angliji, je bil v popolnem soglasju s pogledi cerkvenega reformatorja Wyckliffa, ki je proglasil papeža za antikrista in je učil, da je lastnina posledica greha: kajti Jezus in njegovi apostoli so s seboj nosili le najnujnejše stvari. Kako se to razlikuje od Lutra, ki je vzpodbujal vladarje, da strejo uporne kmete "kot norre pse." Nekdo lahko primerja srednjeveška gibanja ljubezni s (vštevši npr. Husite v Bohemiji, Geert Grote v Beneluxu) krščanskim komunističnim gibanjem Anabaptistov v 16. stoletju; vendar pa so v času vzpona države in kapitala, takšna gibanja predstavljala šibkejšo podtalno tokove kot gibanja njihovih srednjeveških sorodnikov.

Proces alienacije se je začel v renesančni ekonomiji. V srednjem veku so imeli ljudje še vedno navado poimenovati mnoge stvari z lastnimi imeni: svoje ime je imela vsaka zaporniška celica, hiša in vsaka ura. V renesansi je postala stvar anonimen prodajni produkt - anonimen v odnosu na svoj esencialni karakter: edini odnos, ki ga je imel trgovec do svojega produkta je bila njegova cena. V srednjem veku so v vsaki stvari in dogedku iskali pripisano "moralnost": najbolj bistven je bil moralni pomen stvari. Renesančni trgovci so prenehali gledati na dogodke

kot na "dogajanja" (happenings). V renesančni ekonomiji je prišla razumska tendenca tako daleč, da je bil odnos do delavca le odnos do medija v produkcijskem procesu. Delavske organizacije so postopoma prepovedali. Za velikega trgovca, ki mu je bila ljubezen do dela, do garanja odtujena, so predstavljali cehi le številne ovire. Pojavili so se specialisti; biti univerzalen je bilo rezervirano za "genije". Njihova servilnost je postala sedaj popularna. "Vrlina", kvaliteta vrlin, genialnih mož, je tepala po ostankih vsake religiozne ali etične tradicije. Zapravljanje časa in denarja so pojmovali kot grez: čas in denar je bilo treba strogo odmerjati. Potrebno je bilo kopičiti denar, kajti to je omogočilo Bogu, da preosodi, če si si zaslužil mesto v nebesih. Pojavile so se moderne naravoslovne vede. Odnos do narave "počakaj, bomo že videli", je bil zamenjan z bolj agresivnim. Kopernik, Kepler, Galilei, in Newton so uspeli z eksperimenti formulirati naravne zakone, ki so obrodili sadove. Čeprav je bil to najboljši renesančni prispevek naši kulturi, so naravoslovne znanosti hitro postale orodje, ki so ga strahovito zlorabili prevladujoči imperialistični pogledi. Rezultat agresivne uporabe teh znanosti je bila kruto vodena vojna za osvojitev narave. Še danes gledamo na tiste, ki insistirajo, da prisluhnemo naravi, kot na naivneže in nezemeljske ljudi. Naravoslovne znanosti so bile perverzno uporabljene za uničevanje insektov, sesalcev, ptičev, rib, gozdom; za zastrupljanje ozračja, zemlje in morja. Z renesanso se je začela zgodba hladne kreativnosti, ki prihaja do svojega vrhunca v 20. st. Ali nas bo zloraba naravoslovnih ved odnesla v dokončno uničenje, ali pa bomo razporedili revolucionarno moč tako, da bomo uporabili naravoslovne vede za vsestransko blagostanje, "za kabouter mesto", ki sloni na ljubezni in razumevanju. Pripomniti moram, da bi moral "Provo" poudariti bolj ljubezen kot

kreativnost; kajti prva je danes potrebnejša od druge. "Provo" je bil preveč otrok kulta kreativnosti, ki se je rodil v renesansi. Kreativnost v končnem sama sebe onemogoča; kajti ločena, hladna kreativnost je destruktivna. Kreativnost je rezultat alternativnega toka med kooperacijo in agresijo; ko se vsa energija enostransko pretaka proti agresivnemu polu, je rezultat tega kratek stik. Srednjeveški odnos človeka "počakaj, bomo že videli", je neproduktiven; agresivni odnos renesančnega človeka do narave pa popači produkte. Ni potreben le vertikalno simpatično kreativen človek, ampak tudi parasimpatičen, ljubeč človek. Le resnična zveza med kooperacijo in agresijo, med receptivnostjo in aktivnostjo, med kreativnostjo in ljubeznijo nam omogoča pot naprej, pot proti resnični svobodi, ki ni nič drugega kot kreativna participacija vsakega človeka za univerzalno solidarnost in ljubezen.

Prevod: Jasna Stojanovski

K VPRASANJU TEORIJE V ETNOLOGIJI

UDK : 39.001.1 [497.12]

Solidar JURENIN

TEORETIŠKA VARNOST ETNOLOŠKIH RAZISKOVANJ USTNE TRADICIJE

Vešče razpravljanje o ustni tradiciji izhaja iz določenih teoretičnih izhodišč. Neko teoretično misel o ustni tradiciji predpostavlja že sama fiksacija ustne tradicije. Ker je ustna tradicija po vse, kar se širi in obnavlja po ustni poti, je je v njenem celotnem obsegu preprosto nemogoče zajeti (vse) za zdaj) in je možna le izbirna fiksacija. Veake izbira pa je tudi še interpretacija na podlagi določenih teoretičnih izhodišč in vrednotenja na podlagi določenih kriterijev, čeprav povsem subjektivnih, kot so: to mi je ok, ni všeč, to se mi (ne) zdi zanimivo itd. Naj se tisti, ki izbor opravlja, tega zaveda ali ne. To, tako preprosto rečeno so (tradicionalna) folkloristična in/ali narodopisna raziskovanja ustne tradicije tako rekoč počela v 19. stoletju: namreč, da bi ovesočala svoja teoretična izhodišča, so se izčrpavala v nekritičnem obnavljanju starih teoretičnih izhodišč. Ker ima za vodo več neugodnih posledic.

Na Slovenskem se je znanstveno zanimanje za ustno tradicijo začelo v dobi romantike, ko se je v boju za priznanje narodne samobitnosti razvilo zanimanje za narodni jezik in slovetvo. Raziskovanje ustnega slovetva naj bi namreč omogočilo razkriti "dušo naroda", ki naj bi se izražala predvsem v narodni pesmi. Menili so, da v nji zlije narod najboljše, kar ima. **K VPRASANJU TEORIJE V ETNOLOGIJI** pričakovanja so se kmalu pokazala za neutemeljena, saj se je tisto, kar naj bi bilo narodno, iskalo za mednarodno.

Romantične faze je nasledila faza realizma oz. pozitivizma, ki je prevladujoča skoraj danes. Množična pripadnost posameznih motivov ustne tradicije se pozitivistično

UDK : 39.001.1 (497.12)

Božidar JEZERNIK

TEORETIČNA IZHODIŠČA ETNOLOŠKIH RAZISKOVANJ USTNE TRADICIJE

Vsako razpravljanje o ustni tradiciji izhaja iz določenih teoretičnih izhodišč. Neko teoretsko misel o ustni tradiciji predpostavlja že sama fiksacija ustne tradicije. Ker je ustna tradicija pač vse, kar se širi in ohranja po ustni poti, jo je v njenem celotnem obsegu preprosto nemogoče zajeti (vsaj za zdaj) in je možna le izbirna fiksacija. Vsaka izbira pa je tudi že interpretacija na podlagi določenih teoretičnih izhodišč in vrednotenja na podlagi določenih kriterijev, čeprav povsem subjektivnih, kot so: to mi je oz. ni všeč, to se mi (ne) zdi zanimivo itd. Naj se tisti, ki izbor opravlja, tega zaveda ali ne. To, tako preprosto resnico so (tradicionalna) folkloristična in/ali narodopisna raziskovanja ustne tradicije tako rekoč potlačila v nezavedno: namesto, da bi osveščala svoja teoretična izhodišča, so se izčrpavala v nekritičnem obnavljanju starih teoretičnih izhodišč. Kar ima za vedo več neugodnih posledic.

Na Slovenskem se je znanstveno zanimanje za ustno tradicijo začelo v dobi romantike, ko se je v boju za priznanje narodne samobitnosti razvilo zanimanje za narodni jezik in slovstvo. Raziskovanje ustnega slovstva naj bi namreč omogočilo razkrivati "dušo naroda", ki naj bi se zrcalila predvsem v narodni pesmi. Menili so, da v nji zlije narod najboljše, kakor školjka v biser. Romantična pričakovanja so se kmalu pokazala za neutemeljena, saj se je tisto, kar naj bi bilo narodno, izkazalo za mednarodno.

Romantično fazo je nasledila faza realizma oz. pozitivizma, ki je prevladujoča smer še danes. Mimo etnične pripadnosti posameznih motivov ustne tradicije se pozitivistično

usmerjene raziskovanja zanimajo tudi za njihov razvoj in prostorsko razširjenost. Predmet raziskovanja v tako zastavljenih okvirih pa so še naprej ostali starosvetni heroji, "s katerimi se ponaša slovenska literatura in z njo slovenski narod." Kriterij starosvetnosti in literarni kriterij sta (bila) najpomembnejša kriterija za določanje predmeta raziskovanj in njegovo vrednotenje, močno pa se je ohladilo romantično navdušenje za mitologijo.

Globoki družbenozgodovinski premiki, ki so z nastopom meščanstva v temelju zamajali dotedanji način življenja in njegove ideale, so vedno hitreje krčili prostor nadaljnjega delovanja in nehanja herojev ustne tradicije, ki so delovali v imenu in za račun norm in vrednot fevdalne družbene ureditve. Ker se je meščanski način življenja najpočasneje uveljavljal na vasi, so se v agrarnih področjih tudi najdlje ohranili prežitki fevdalnih struktur v celotnem načinu življenja na sploh in v ustni tradiciji posebej. Raziskovalci, ki so se "zapisali z dušo in srcem" vedi o starosvetnih literarnih tradicijah, so zaradi nezadržnega prodiranja meščanskih struktur v vaški način življenja prisiljeni "že desetletja reševati" v zadnjih minutah prežitke stare dobe. Izbodišče raziskovanj je tako nujno (p)ostala "duhovna kultura našega kmeta", zakaj "prav med kmečkim življenjem in ne drugje (so)zrasli in s prehajanjem od ust do ust dosegli naš čas Lepa Vida, Galjot, Neusmiljena gospoda, pa še Kurent, Klepec in vrsta drugih junakov", ki so se porodili in uveljavili v razmerah fevdalne družbene ureditve na Slovenskem. Obravnavanje zgolj tovrstnih herojev je (bilo) nekaj samo ob sebi umevnega in neproblematičnega. Problematičen je (bil)kvečjemu, kdor ne misli tako in idilično sliko zaplankanih vrtičkov, na katerih se gojijo pred pozabo otete rož'ce, kali s kakšnimi "teoretiziranjmi".

Ker je po tradicionalnem pojmovanju literarno predvsem drugačno, nenavadno, newsakdanje, je bilo izbiranje snovi iz

ustne tradicije predvsem iskanje drugačnega, nenavadnega, nevsakdanjega, vsaj takega v načinu pripovedovanja - z drugo besedo, "zakladov našega pesništva v vezani in nevezani besedi, našo gnomične in druge literature." Ker ustna tradicija sploh ne pripoveduje samo o sežganih in prerojenih ljudeh, Kralju Matjažu in drugih takih produktih, ki smo jih nekaj enkrat že navedli, ampak navadno pripoveduje tudi o navadnem in to na navaden način, so (tradicionalna) folkloristična in/ali narodopisna raziskovanja ustne tradicije nezadostna že glede na sam obseg predmeta svojih raziskovanj. Še bolj problematična pa je njihova nezadostnost v metodološkem pogledu.

Zaradi velikih sprememb v poklicni strukturi Slovencev se pozornost sodobne etnologije pač ne more več omejevati zgolj na kmetstvo in preteklost; tudi poudarek sodobnih etnoloških raziskovanj ni več na elementih tim. ljudske kulture, ampak na njihovih nosilcih. Več o tem Kremenšek, Težnje v slovenski etnološki teoriji in praksi v 20. stoletju, 1979, in številnih drugih, tam navedenih zapisih. V skladu s tem premikom bi moralo biti izhodišče vprašanje (etnoloških) raziskovanj ustne tradicije, vprašanje odnosa med ustno tradicijo in njenimi nosilci, tj. vprašanje o dialektičnem razmerju med ustno tradicijo in udeleženci njene re-produkcije, kar je vprašanje o družbeno-zgodovinskih osnovah ustne tradicije; - pri čemer predmet raziskovanja nikakor ne more biti omejen na del ustne tradicije, ki je bil "ljudsko slovstvo" po kriterijih tradicionalnih raziskovanj, ne po kakih drugačnih apriornih kriterijih. Raziskovanje ustne tradicije se ne more več zadovoljiti z ugotavljanjem etnične pripadnosti določene tradicije in njene razširjenosti in razvoj v prostoru in času, ampak mora razkrivati, zakaj se je neka tradicija uveljavila v določenem prostoru in času tako,

kakor se je pač uveljavila, kakšna je njena funkcija in pomen v tem prostoru in času, katere okuse (potrebe) zadovoljuje in v čigavem interesu. Kajti znanost o vsakršni tradiciji nasploh in ustni posebej je pač kaj drugega kakor golo re-produciranje tradicije: je kritika tradicije. - Nakazana premika v izhodišču raziskovanj pa brez temeljitih sprememb v metodologiji ne bo mogoče izvesti in ga raziskovalci, ki se vtapljajo v kopičenju zapisov, že po definiciji ne morejo opraviti. Tako raziskovalci s pristopom, za katerega sta značilna vztrajanje na neosmišljenih teoretičnih izhodiščih in iz tega izvirajoča apologija starosvetnosti, sami potiskajo svojo vedo na obrobje sodobnega družbenega dogajanja, kjer potem - kako čudno! - "trpi, ko da je kaznovana".

Za primer. V luči tradicionalnih raziskovanj o bogobornem Kralju Matjažu se le-ta razodeva kot "prevzetnež (2,8,47), predrznež (7,48), svoje sreče pijan (7), izzivač (47,48), ki bi rad razširil svojo oblast celo na oni svet - saj hoče biti kralj nebes (52) ali premagati pekel (61), ki strelja ali ukaže streljati proti nebu (8,52), v zrak - boga (57). Spet v drugih pripovedih to sicer ni izrečno omenjeno, a dejanja in dialogi nam ga kažejo prav takega ali še slabšega". Skratka, slab in še slabši. Takšen pa zato, ker je prevzeten itn. V luči takih "raziskovanj" pa seveda ni niti malo vidno, da je prevzetnost (superbia) - Luciferjev greh - grez fevdalno-hierarhičnega obdobja, ko sta bila posest in bogastvo in iz njiju izvirajoča družbena moč dolgotrajno povezana z določeno osebo. Za Avgustina in kasnejšo cerkveno tradicijo je bila prevzetnost vir vsega zla: "Nikakor ne dopuščaj, da bi napuh (superbia) gospodoval v tvoji misli ali besedi; z njim se je namreč začela vsa pokvarjenost!" (Tob 4,14).

Mogočni Kralj Matjaž je v svoji prevzetnosti grešil, kajti

trdil je, da gospodu ni ničesar dolžan. Pripadnikom določene družbene skupine je skupna neka zaloga znanja o družbenem svetu. Dogodek, ki vzbudi dvom o pravilnosti dosedanjih pričakovanj, more razrahljati ali celo podreti tak svet, zakaj družbene vloge in institucije obstojajo samo kot refleksija funkcije in pomena, ki ga ljudje pripisujejo družbenemu svetu - svoj ontološki status imajo zgolj na nebesih domišljije. Zato je Kralj Matjaž moral biti kaznoval s hudim porazom: vsak drugačen izid njegove vojske z gospodom bi bil nevaren precedens, to bi bilo predpostavljjanje materialnega sveta imaterialnemu in vsesplošen poziv na zanikovanje gospoda. Morebitna Matjaževa zmaga bi bila zmaga "kaosa" nad "redom", to bi bil iz tečajev vržen svet, svet brez hierarhije, svet, kakor ga je hotel vzpostaviti Lucifer, ki je govoril:

"Tudi jaz, ko on sem vzvišen,
več pokoren mu ne bom" (Dunajska geneza).

Lucifer je bil za kazen pahnjen "dol z neba v pekla globine". "Bo mar rekel izdelek tistemu, ki ga je izdelal: 'Zakaj si me naredil tako?'" (Rimlj 9,20). - Od 13. stoletja dalje se je vzporedno s spremembami v produkcijskih odnosih vedno bolj uveljavljalo prepričanje, da je najtežji greh lakomnost (glej 1 Tim 6,10). Vendar je prevzetnost še dolgo ohranila veliko svoje veljave, predvsem v agrarnih okoljih. Kar spomnimo se, koliko "ljudskih modrosti" šiba prevzetnost in svari pred njo! Na Slovenskem npr. pa so še 1943. leta nekateri z njeno pomočjo v "ljudskem jeziku" pojasnjevali kar tekoče zgodovinsko dogajanje. Tako je neki "d" (T.Debenjak?) v enem iz daljše serije svojih člankov zoper "komunizem" v Slovencu XXI/8 ugotovil, da je "komunizem" sprijeni otrok liberalizma", saj je slednji proglašal "ljudsko voljo za vir vsega prava, oznanjal pravice revolucije, proslavljal politične umore." "Tudi npravnost je odtrgal od religije. Preziral je božje in cerkvene za-

povedi in postavil človeka samega za vir in normo vseh
 нравnih ukazov." "Tako se je širil med narodi odpor proti
 Cervki, proti krščanstvu, proti Bogu. Satanski 'non ser-
 viam', ne bom služil, ne gospodarju, ne Bogu (ne Dieu ne
 maitre) je prevzel sčasoma tudi množice in delavske slo-
 je." "Tako je liberalizem pripravil tla Marxu, ki je za-
 vrgel Boga in krščanstvo, religijo in moralo, božje in
 državne zakone, sploh vse, kar je duhovnega in začel oz-
 nanjati masam ateizem in materializem."

Ker se pojem ustne tradicije le delno prekriva s pojmi,
 kot so: tim. ljudsko slovstvo, ustno slovstvo, popularna
 literatura itd., se pri spraševanju po dialektičnem raz-
 merju med ustno tradicijo in udeleženci njene re-produkci-
 je veljavnost tradicionalnega razlikovanja med miti, pri-
 povedkami, legendami, pravljičami ipd. pokaže v vsej svo-
 ji pogojnosti. Razlikovanje, po katerem je pripovedovanje
 ali lekcijska iz verouka ali zabava je lahko za ustno tradi-
 cijo, ki ni in tudi nikdar ni bila zgolj ali religiozna
 meditacija ali zabava, le Prokrustova postelja. Če namreč
 sprejmemo takšno razlikovanje, ni prav nič jasno, kaj sto-
 riti v primerih, ko pripoved ni ne mit ne kaj podobnega,
 niti ni resnična, čeprav se verjame v njeno resničnost.
 Spet se more ob enem in istem primeru zgoditi, da nekdo
 verjame v resničnost vsega povedanega, da je za drugega
 resničen le del povedanega, da komu ni resnično ničesar
 od povedanega, spet komu pa ni resničen le del povedanega
 itd. Kar se more vse zaradi mnogih faktorjev sčasoma tudi
 spreminjati, tako da nekdo, ki je verjel v resničnost po-
 vedanega, kasneje ne verjame več itd. - Odnos do tradici-
 je pač ni nekaj statičnega, ampak se nenehno spreminja.
 V posledici to povzroča, da se na poti od ust do ust tra-
 dicije po vsebini in po obliki lahko spremeni kakor odmev
 v začarani votlini. Tako tudi ustna tradicija ni nekaj
 statičnega, ampak prav nasprotno: je proces. In ker je

proces, na njeno re-produciranje ne vplivajo samo pripovedovalci, temveč tudi poslušalci in okoliščine, v katerih se pripoveduje: ni vsaka pripoved za vsaka ušesa, niti ni vsaka priložnost primerna za vsako pripoved.

V procesu re-produciranja ustne tradicije se zaradi delovanja različnih procesov, ki vplivajo na kakovost človeškega spomina (glej Bartlett, Remembering, 1932, in Allport - Postman, The Psychology of Rumor, 1947), ohranja (dokler se!) predvsem splošna, emocionalno orientirana shema, iz tradicije pa se izpuščajo nepomembne in neupadljive enote in dodajajo nove. Tako prihaja do pomembnih sprememb "smiselnega" in "nesmiselnega" gradiva. Razna obdobja, razne družbene skupine, razni posamezniki so gluhi za določene enote ali formulacije ustne tradicije, pa usmerjajo pozornost na točke, ki se spet lahko zdijo nepomembne njihovim naslednikom. Enote, ki jih posamezni re-producenti ne morejo vključiti v svoje izkustvene sheme ali pa so v navzkrižju z njihovim pojmovanjem danih okoliščin, izpadajo iz obnove ali pa se izkrivljajo. Vendar krčenje pripovedi nikoli ne prizadene "pomembnih" enot ustne tradicije, tj. dejstev, ki potrjujejo stališča in pričakovanja posameznih re-producentov in ki jim pomagajo obnoviti pripoved. Stanje ustne tradicije je torej neposredno odvisno od tega, kdo, kako in s kakšnim interesom jo hrani v spominu; po dognanjih Vansine, Oral Tradition, 1973, so namreč "napake" v tradiciji neposredno odvisne od metode prenosa, stopnje (družbene) kontrole nad re-produciranjem in pogostnosti re-produciranja.

Proces re-produciranja ustne tradicije je tako proces nenehnega določanja njene funkcije in pomena, ustna tradicija sama pa odraz estetskih, religioznih, etičnih, socialnih, političnih idr. koncepcij, v katerih luči se

interpretira in vrednoti, kaj je pomembno in kaj nepomembno, kaj aktualno in kaj že preteklost itd. Te koncepcije so seveda koncepcije posameznikov, ki so jih določena vprašanja bolj pritegnila, a uveljavijo se lahko le, če so priličene različnim okusom (potrebam). Način, kako se to prilikovanje vrši, kakor tudi vpliv same tradicije na oblikovanje okusa (potreb); pri tem še zdaleč ni nepomembno vprašanje.

Ustna tradicija, ki se hoče ohraniti, mora nosilcem svoje re-produkcije nuditi možnosti, da lahko v nji identificirajo svet, kakor ga pač sami vidijo, svoj pogled na svet, hkrati pa jim nuditi možnost, pojasniti si osebna in družbena protislovja dane stvarnosti. Zaradi nenehnega prilikovanja sliki sveta svojih re-producentov, je lahko dejanje oz. nehanje določenega heroja ustne tradicije silno raznoliko in se spomin na neko določeno zgodovinsko dogajanje ali njegove akterje na poti od ust do ust hrani le izjemoma dve ali tri stoletja dolgo. Potem se dokončno nadomesti z obče uveljavljenimi kategorijami in modeli, na mesto individualnega stopi eksplarično. Če določena ustna tradicija hrani po daljšem času ali večjem številu re-produkcij tim. zgodovinsko resnico, se le-ta praviloma ne nanaša na določene osebe in dogajanje, ampak na institucije, običaje, pokrajine. Nezgodovinskost ustne tradicije je praviloma tako očitna, kakor je očitna sončeva pot po nebu - in prav tako zgolj navidezna; kar je empiričnem umovanju seveda slej ko prej nedoumljiva. Da se ne morejo na vsaki stopnji družbenozgodovinskega razvoja uveljaviti vsi ideali, ki jih vzdržuje ustna tradicija in ki po drugi strani vzdržujejo njo, se dovolj dobro zaveda že ustna tradicija sama: "otkar puška izidje na ovaj svijet, odunda se ja zabi" u ovu pećinu, jer vidio sam da puška može ubiti najboljšega junaka, te kad je puška, nije vajde činiti

dobra junaštva", pravi Marko Kraljević iz Vukove pripovedke. In to že nekaj let pred tem, ko se je Marx v Grundrisse vprašal, če je možen Ahil s svincem in smodnikom, pa Iliada v času tiskarskega stroja. Pri tem pa ne gre pozabiti, da imajo svojo zgodovino tudi posamezni motivi in tipi herojev, ki pa oboji inajo svoje korene spet v zgodovini (Propp, Istoričeskie korni volšebnoj skaski, 1946).

Pri etnološkem raziskovanju ustne tradicije bi torej mogli sprejeti razlikovanje med živim in mrtvim semiotičnim sistemom (Levada, Social'naja priroda religii, 1965; cit. Kerševan, Problem opredelitve religije, 1972). Živ, funkcionirajoč je po tem razlikovanju tisti sistem, ki ga ljudje upoštevajo v dejanskem življenju, ker jim pomaga razreševati njihova osebna in družbena protislovja. Ustna tradicija je torej družbeni proces, ki je bolj ali manj res-ničen in vero-dstojen: re-produciranje ustne tradicije je hkrati tudi razodevanje njene res-ničnosti in vero-dostojnosti, ki je odvisna od dejanskosti rešitve, ki jo ponuja, tj. njene uporabnosti v danih okoliščinah pri razreševanju protislovij, v katere so zapleteni udeleženci re-produkcije ustne tradicije. Večja bo res-ničnost in verodostojnost ustne tradicije, tedaj tudi koncepcij, ki jih vsebuje, večji bo njen vpliv na pojmovanje danih okoliščin pri udeležencih njene re-produkcije, s tem tudi na oblikovanje zgodovinskih okoliščin. Zakaj človek dela v skladu s tem, kot se svet njemu dozdeva, kakor ga on razume in kakor mu on daje smisel. Res-ničnost in vero-dostojnost ustne tradicije zato ni nikdar konstantna, ampak se spreminja glede na prostor in čas, v katerem se odgovor daje, in mesta posameznega re-producenta v njem; je torej resnica vmeščenosti določene tradicije v določeno družbo na določeni stopnji razvoja produkcijskih sil in na njih temelječih produkcijskih odnosov.

UDK: 329.285(497.12):327.323(497.12)

anarhizem, delavsko gibanje, zgodovina, socialdemokracija

FISCHER, Jasna: Radikalizacija delavskega gibanja v Sloveniji v osemdesetih letih 19. stoletja

Casopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Prispevek se ukvarja s problematiko anarhizma v slovenskem delavskem gibanju v času, ko se središča tega gibanja vili v Ljubljani, Mariboru in v Trstu. Prispevek prikazuje zgodovinski izsek iz obdobja, v katerem je na formiranje delavskega gibanja v Sloveniji vplival prenos napitve in učenja iz avstrijske socialdemokracije. Na sanenarja pa tudi vpliva anarhistične propagande dejanj, ki so je širil iz Italije. Iz zgodovinskega pregleda obravnavanega obdobja pa izvira, da med slovenskim delavskim izobraževalnim društvom anarhizem ni prodrl, ampak je bil prisoten le v vodstvih.

UDK: 329.285(497.12):327.323(497.12)

Anarchismus, Arbeiterbewegung, Geschichte, Sozialdemokratie

FISCHER, Jasna: Die Radikalisierung der Arbeiterbewegung in Slovenien in den 80-er Jahren des 19. Jhr.

Casopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik des Anarchismus in der slowenischen Arbeiterbewegung zur Zeit, in welcher die Mittelpunkte dieser Arbeiterbewegung Ljubljana, Maribor und Triest waren. Im Beitrag wird ein geschichtlicher Ausschnitt der Epoche dargestellt, in welcher der Spaltungs- und Einigungsprozess in der "österreichischen Sozialdemokratie" auf die Bildung der Arbeiterbewegung in Slovenien einwirkte. Der Beitrag beschäftigt sich auch mit dem Einfluss der anarchistischen Handlungspropaganda, der sich von Italien aus verbreitete. Die geschichtliche Betrachtung der erörterten Epoche zeigt, dass der Anarchismus in der slowenischen Mitgliedschaft der Arbeiterbildungsvereine nicht eingedrungen ist, sondern nur in den Führungsspitzen anwesend war.

S I N O P S I S I

UDK: 329.285(497.12):327.323(497.12)

anarhizem, delavsko gibanje, zgodovina, socialdemokracija

FISCHER, Jasna: Radikalizacija delavskega gibanja v Sloveniji v osemdesetih letih 19. stoletja

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Prispevek se ukvarja s problematiko anarhizma v slovenskem delavskem gibanju v času, ko so središča tega gibanja bila v Ljubljani, Mariboru in v Trstu. Prispevek prikazuje zgodovinski izsek iz obdobja, v katerem je na formiranje delavskega gibanja v Sloveniji vplival proces cepitve in združevanja v avstrijski socialdemokraciji. Ne zanemarija pa tudi vpliva anarhistične propagande dejanj, ki se je širil iz Italije. Iz zgodovinskega pregleda obravnavanega obdobja pa izvira, da med članstvo delavskih izobraževalnih društev anarhizem ni prodril, ampak je bil prisoten le v vodstvih.

UDK: 329.285(497.12):327.323(497.12)

Anarchismus, Arbeiterbewegung, Geschichte, Sozialdemokratie

FISCHER, Jasna: Die Radikalisierung der Arbeiterbewegung in Slovenien in den 80-er Jahren des 19. Jhr.

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik des Anarchismus in der slowenischen Arbeiterbewegung zur Zeit, in welcher die Mittelpunkte dieser Arbeiterbewegung Ljubljana, Maribor und Trst waren. Im Beitrag wird ein geschichtlicher Ausschnitt der Epoche dargestellt, in welcher der Spaltungs- und Einigungsprozess in der "österreichischen Sozialdemokratie auf die Bildung der Arbeiterbewegung in Slowenien einwirkte. Der Beitrag beschäftigt sich auch mit dem Einfluss der anarchistischen Handlungspropaganda, der sich von Italien aus ausbreitete. Die geschichtliche Betrachtung der erörterten Epoche zeigt, dass der Anarchismus in die Mitgliedschaft der Arbeiterbildungsvereine nicht eingedrungen ist, sondern nur in den Führungsspitzen anwesend war.

UDK: 329.285:327.323.1

Zgodovina, organizacija, anarhizem, marksizem, delavsko gibanje

ŠTRAJN, Darko: Historični aspekt debate o organizaciji v delavskem devolucionarnem gibanju do razpustitve I. Internacionale

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Tekst se deli na dva osnovna dela: v prvem se ukvarja z zgodovinskim prikazom poglavitnih tokov v debati o organizaciji v delavskem gibanju za časa pred in do razpada I. Internacionale, v drugem delu pa gre za izpeljavo nekaterih teoretičnih konsekvenc na osnovi predloženega historičnega materiala. Centralno mesto v obravnavi zavzema spor med anarhizmom in marksizmom (Bakuni - Marx), prikazana pa je tudi geneza spora o organizaciji v manjših delavskih organizacijah 19. stoletja, v sporu Marxa in Engelsa z Lassalleom in podobno.

UDK: 329.285:327.323.1

Geschichte, Organisation, Anarchismus, Marxismus, Arbeiterbewegung

ŠTRAJN, Darko: Der historische Aspekt der Organisationsdebatte in der revolutionären Arbeiterbewegung bis zur Auflösung der I. Internacionale

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Der Text zerfällt in zwei Hauptabschnitte: der erste bringt die geschichtliche Darstellung der Hauptströmungen der Organisationsdebatte in der Arbeiterbewegung vor der I. Internacionale bis zu ihrer Auflösung; im zweiten Abschnitt werden aus dem dargelegten geschichtlichen Material einige theoretische Konsequenzen abgeleitet. Die zentrale Stelle in der Betrachtung nimmt die Auseinandersetzung zwischen dem Anarchismus und dem Marxismus (Bakunin - Marx) ein, es wird aber auch die Genesis der Auseinandersetzung über die Organisation in kleineren Arbeiterorganisationen des 19. Jhr. in der Auseinandersetzung zwischen Marx, Engels und Lassalle usw., dargestellt.

UDK: 329.285:327.323.2

historični prikaz, delavsko gibanje, anarhizem, militarizem, historične osebnosti

BRITOVŠEK, Marjan: Delavsko gibanje in anarhizem

Časopis za kritiko znanosti št. 35-36/1979

Tekst je v celoti historičen prikaz odnosov v delavskem gibanju v zvezi z odnosom do anarhizma. Najprej zariše osnovne idejne in historične izvore anarhizma in opredeli odnos med Marxom in Bakuninom. Večji del teksta pa obravnava aktivnost anarhizma v času nastajanja in delovanja druge Internacionale. V povezavi s tem tekst obravnava vprašanje odnosa delavskega gibanja do militarizma in posebej poudari Leninova stališča v teh procesih. Prikaz zajema tudi poglavitne idejne črte anarhizma tega časa in slika vlogo določenih historičnih osebnosti.

UDK: 329.285:327.323.2

Historische Darstellung, Arbeiterbewegung, Anarchismus, Militarismus historische Persönlichkeiten

BRITOVŠEK, Marjan: Arbeiterbewegung und Anarchismus

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Der Text bringt eine historische Darstellung der Verhältnisse in der Arbeiterbewegung im Hinblick auf das Verhältnis zum Anarchismus. Zuerst werden die grundlegenden theoretischen und historischen Quellen des Anarchismus aufgezeigt und das Verhältnis von Marx und Bakunin bestimmt. Der grösste Teil des Textes befasst sich mit der Darstellung der Aktivität des Anarchismus in der Entstehungs- und Wirkungszeit der II. Internationale. In Verbindung damit schildert der Text die Frage des Verhältnisses der Arbeiterbewegung zum Militarismus, wobei besonders Lenins Standpunkte in diesen Prozessen hervorgehoben werden. Der Beitrag bestimmt auch die hauptsächlichsten theoretischen Merkmale des Anarchismus dieser Zeit und die Rolle gewisser historischen Persönlichkeiten.

UDK: 141.82(-15):329.285(-15)

razredna fronta, anarhizem, marksizem, industrijska družba, nova levica

ŠTRAJN, Darko: K vprašanju transformacije teoretskih in praktičnih aspektov ideološke konfrontacije marksizma in anarhizma glede na kontekst nove levice

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Časopis za kriti

Prispevek zagovarja stališče, da obnovitve kontroverze med anarhizmom in marksizmom ni mogoče obravnavati z enostavnim nanašanjem koordinat spora med Marxom in Bakuninom na konfrontacije v okviru nove levice. Nova levica je pojem ki striktno pomeni le temporalno oznako nove vzpostavitev razredne fronte v moderni industrijski družbi. Zato ni mogoče sprejeti redukcionizma, ki je opazen v delu marksizma, ki tako ne diferencira posamezne struje v okviru nove levice in tudi ni sposoben videti določenega teoretskega presežka sodobnih razrednih konfrontacij.

UDK: 141.82(-15):329.285(-15)

Klassenfront, Anarchismus, Marxismus, Industriegesellschaft, Neuen Linke

ŠTRAJN, Darko: Zur Frage der Transformationen von Theoretischen und Praktischen Aspekten in der Ideologischen Konfrontation zwischen Marxismus und Anarchismus in Bezug auf die Neue Linke

Časopis za kritiko znanosti, št. 35-36/1979

Der Beitrag steht auf dem Standpunkt, dass man die Erneuerung der Kontroverse zwischen dem Marxismus und dem Anarchismus nicht durch ein einfaches Beziehen der Koordinaten der Marx-Bakunin Auseinandersetzung auf die Konfrontation im Rahmen der Neuen Linken behandeln kann. Die Neue Linke ist ein Begriff, der strenggenommen nur eine zeitliche Bezeichnung der neuen Klassenfrontherstellung in der modernen Industriegesellschaft darstellt. Deshalb kann nicht der Reduktionismus angenommen werden, der in einem Teil des Marxismus bemerkbar ist: hier werden einzelne Strömungen im Rahmen der Neuen Linken nicht genügend differenziert, ebenso wie auch ein gewisser Überschuss der gegenwärtigen Klassenkonfrontationen nicht gesehen wird.

UDK: 39.001.1 (497.12)

folkloristika, etnologija, apologija, kritika

JEZERNIK Bežidar: Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj
ustne tradicije

Časopis za kritiko znanosti 35-36/1979

Po romantični začetni fazi raziskovanja ustne tradicije na Slovenskem se se uveljavila tim. realistična oziroma pozitivistično usmerjena raziskovanja, ki so prevladujoča še danes. Pričujoči članek skuša po eni strani razkrivati nezadostnost takih raziskovanj, ki povzdigujejo na nivo znanstvenih resnic vrednote, ki so vse preveč podobne vrednotam, razglašeni po slovenski katoliški reakciji. Po drugi strani pa hoče avtor nakazati možnost, kako prevladati nezadostnost tako usmerjenih raziskovanj.

UDK: 39.001.1 (497.12)

folkloristic, ethnology, apology, criticism

After the romantical phase of scientific research on Slovene oral tradition, so called realistical (positivistical) school, which is predominant up to day, was introduced. The following article tries to expose the insufficiency of these methods, which are lifting some values of Slovene catholic reactionary tradition on the level of scientific truth. On the other hand the author tries to show a possibility how to overcome the insufficiency of these methods

UDK: 39.001.1 (497.12)

folkloristika, etnologija, apologija, kritika

JEZERNIK Bežidar: Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj
ustne tradicije

Časopis za kritiko znanosti 35-36/1979

Po romantični začetni fazi raziskovanja ustne tradicije na Slovenskem se se uveljavila tim. realistična oziroma pozitivistično usmerjena raziskovanja, ki so prevladujoča še danes. Pričujoči članek skuša po eni strani razkrivati nezadostnost takih raziskovanj, ki povzdigujejo na nivo znanstvenih resnic vrednote, ki so vse preveč podobne vrednotam, razglašenim po slovenski katoliški reakciji. Po drugi strani pa hoče avtor nakazati možnost, kako prevladati nezadostnost tako usmerjenih raziskovanj.

UDK: 39.001.1 (497.12)

folkloristic, ethnology, apology, criticism

After the romantical phase of scientific research on Slovene oral tradition, so called realistical (positivistical) school, which is predominant up to day, was introduced. The following article tries to expose the insufficiency of these methods, which are lifting some values of Slovene catholic reactionary tradition on the level of scientific truth. On the other hand the author tries to show a possibility how to overcome the insufficiency of these methods

